

Č - 47
2000

јНО

ДЕЛО

YU ISSN 0042-8426 □ UDK 355/359

4-5
2000

ГЕНЕРАЛШТАБ ВОЈСКЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

С 47

Војно
ДЕЛО

општевојни теоријски часопис

УДК 355/359 □ YU ISSN 0042-8426

БРОЈ 4-5/2000.

ГОДИНА LII

јул – октобар

Издази двомесечно

ВОЈНОИЗДАВАЧКИ ЗАВОД

ДИРЕКТОР

Славко БРСТИНА, пуковник

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР

Др Славољуб ШУШИЋ, генерал-пуковник (председник);
Златоје ТЕРЗИЋ, генерал-потпуковник (заменик председника);
Момчило МОМЧИЛОВИЋ, генерал-потпуковник;
Никола ГРУЖИН, генерал-потпуковник;
мр Радомир ГОЈОВИЋ, генерал-мајор;
Михајло ЖАРКОВИЋ, капетан бојног брода;
проф. др Милинко СТИШОВИЋ, пуковник;
проф. др Радомир ЈАНКОВИЋ, пуковник;
проф. др Светозар РАДИШИЋ, пуковник;
проф. др Душан СТАЈИЋ, капетан бојног брода;
доц. др Никола ПЕТРОВИЋ, пуковник;
доц. др Милан МИЈАЛКОВСКИ, пуковник;
проф. др Момчило САКАН, пуковник; проф. др Јан МАРЧЕК,
пуковник; проф. др Драгомир ЂОРЂЕВИЋ, пуковник;
мр Здравко ВИЋЕНТИЋ, пуковник (секретар);
мр Драгољуб ЈЕВЂОВИЋ, пуковник; мр Драган НИЧИЋ,
потпуковник; проф. др Сава ЖИВАНОВ; проф. др Мирољуб
ЈЕВТИЋ; др Радоје ЗЕЧЕВИЋ.

РЕДАКЦИЈА

Главни и одговорни уредник

мр Здравко ВИЋЕНТИЋ, пуковник

Уредници

мр Милан ШУМОЊА, потпуковник

Нада ДРАГИШИЋ, проф.

Адреса: Редакција часописа „Војно дело“, (ВЕ) 11002 Београд,
Балканска бр. 53 * Главни и одговорни уредник: 681-565;
технички секретар 642-653 * Претплата: 3612-506 * Пошт. фах
692 * Жиро-рачун РЦ ГШ ВЈ „Топчидер“ 40818-637-9-6319 за
ВИЗ шифра 963 * Цена броја 60,00 динара, за иностранство
8 USD, 13 DM.

САДРЖАЈ

Међународни односи

- Проф. др Светозар Радишић,
пуковник Нападом на људски мозак до новог светског поретка 9
- Проф. др Зоран Килибарда,
пуковник, и мр Јованка Шарановић Историјски корени и изазови геополитике савремене Русије 27
- Проф. др Миролуб Јевтић
Др Радоје Зечевић Нацизам и немачки протестантизам . 50
- Бердап као чинилац регионалне сарадње на Балкану 60

Ратна вештина

- Др Тодор Мирковић,
пуковник у пензији Операција „Пустињска олуја“ и агресија Северноатлантског пакта на Југославију – сличности и разлике 71
- Проф. др Катица Стевановић-Хедрих
и др Бранко Ђедовић,
пуковник Моделирање стратешког наоружавања у вишеполарном свету 93
- Мр Бобан Ђоровић,
капетан I класе Прилози пројектовању организационих структура управних органа у саобраћајној служби 105

Одбрамбени систем

- Мр Јован Глигорић,
пуковник Утицај верске традиције на борбени морал Војске Југославије 125
- Проф. др Драгутин Јовановић,
пуковник Стање и могућности функционисања унутрашњег водног саобраћаја и транспорта у условима одбране земље . . 154

Из иностраних армија

- Томислав Јовановић,
пуковник у пензији Стварање нове копнене војске Италије 169
- Др Милан Милошевић
Јирген Хехе Развој и улога обавештајно-безбедносног система Румуније у 20. веку. . . 178
- Искуства из ваздушне операције Северноатлантског пакта на Косову . . 196

Прикази

- Мр Босиљка Цицмил Библиометријска анализа часописа „ВОЈНО ДЕЛО“ (1970–1992) 204

CONTENTS

	<i>International relations</i>	
Prof. D Sc Svetozar Radišić, Colonel	By attacking the mind to the new world order	9
Prof. D Sc Zoran Kilibarda, Colonel; M Sc Jovanka Šaranović	Historical roots and challenges of geopolitics of modern Russia	27
Prof. D Sc Miroljub Jevtić D Sc Radoje Zečević	Nazism and German Protestantism . . . . . Danube Iron Gate as a factor of regional cooperation on Balkans	50 60
	<i>Art of war</i>	
D Sc Todor Mirković, Colonel, retd.	„Desert Storm“ operation and the aggression of the North-Atlantic Pact against Yugoslavia – similarities and dissimilarities	71
Prof. D Sc Katica Stevanović-Hedrih; D Sc Branko Đedović, Colonel	Modeling of strategic arming in a multipolar world	93
M Sc Boban Đorović, Captain 1st class	Approaches to projecting the organizational structures of controlling organs in transportation service	105
	<i>Defence system</i>	
M Sc Jovan Gligorić, Colonel	Influence of religious tradition on the combat morale of the Yugoslav Army	125
Prof. D Sc Dragutin Jovanović, Colonel	Possibilities for functioning of river navigation and transport in conditions of defence of the country	154
	<i>From foreign armies</i>	
Tomislav Jovanović, Colonel, retd.	Development of the new Italian Army	169
D Sc Milan Milošević Jürgen Höche	Development and role of intelligence-security system of Rumania in 20th century . . . . . Experiences from the air operation of the North Atlantic Pact in Kosovo	178 196
	<i>Reviews</i>	
M Sc Bosiljka Cicmil	Bibliometric analysis of the „Vojno delo“ magazine (1970–1992)	204

SOMMAIRE

Rapports internationaux

- Prof. dr Svetozar Radisic, Colonel Par l'attaque contre le cerveau humain à l'ordre nouveau mondial 9
- Prof. dr Zoran Kilibarda, Colonel et mr Jovanka Saranovic Racines historiques et provocations de la géopolitique de la Russie contemporaine 27
- Prof. dr Miroljub Jevtic Nacisme et protestantisme allemand . . 50
- Dr Radoje Zecevic Djerdap comme l'élément de coopération régionale sur les Balkans 60

Art de guerre

- Dr Todor Mirkovic, Colonel en retraite Opération „Desert Storm“ et agression de l'OTAN contre la Yougoslavie – ressemblances et différences 71
- Prof. dr Katica Stevanovic-Hedrih et dr Branko Đedovic, Colonel Modèle de l'armement stratégique dans le monde multipolaire 93
- Mr Boban Đorovic, Capitaine de 1ère rang Approches à la projection des structures organisationnelles des organes de l'administration de service de circulation 105

Systèmes de défense

- Mr Jovan Gligoric, Colonel Influence de tradition en religion sur le moral de l'Armée de Yougoslavie . . . 125
- Prof. dr Dragutin Jovanovic, Colonel Etat et possibilités de fonctionnement de circulation sur eaux internes et de transport en fonction de défense du pays . 154

Des armées étrangères

- Tomislav Jovanovic, Colonel en retraite Création de la nouvelle armée de terre italienne 169
- Dr Milan Milosevic Développement et rôle du système de renseignement et de sécurité de la Roumanie durant le vingtième siècle 178
- Jurgen Hehe Leçons tirées de l'opération aérienne de l'OTAN contre le Kosovo 196

Comptes rendu

- Mr Bosiljka Cicmil Analyse bibliométrique de la revue „Vojno delo“ (1970–1992) 204

INHALT

	Die internationalen Verhältnisse	
Oberst Prof. Dr. Svetozar Radišić	Durch den Angriff aufs Gehirn des Menschen zur neuen Weltordnung	9
Oberst Prof. Dr. Zoran Kilibarda und M. Sc. Jovanka Šaranović	Die historischen Wurzeln und die Herausforderungen der Geopolitik von Rußland heute	27
Prof. Dr. Miroljub Jevtić	Nationalsozialismus und der deutsche Protestantismus	50
Dr. Radoje Zečević	Đerdap als Faktor der Regionalzusammenarbeit auf dem Balkan	60
	Kriegskunst	
Oberst i. R. Dr. Todor Mirković	Operation „Desert Storm“ und die NATO-Aggression gegen Jugoslawien – Ähnlichkeiten und Verschiedenheiten .	71
Prof. Dr. Katica Stevanović-Hedrih und Oberst Dr. Branko Đedović	Die Modellierung der strategischen Bewaffnung in der multipolaren Welt . . .	93
Hauptmann I. Klasse M. Sc. Boban Đorović	Die Herangehensweisen zur Projektierung der Organisationsstrukturen der Führung im Verkehrsdienst	105
	Verteidigungssystem	
Oberst M. Sc. Jovan Gligorić	Die Einwirkung der Religionstradition auf die Moral der Armee Jugoslawiens	125
Oberst Prof. Dr. Dragutin Jovanović	Die Lage und die Möglichkeiten der Funktionierung von Binnenschiffahrt und -transport in den Umständen der Verteidigung	154
	Aus den ausländischen Armeen	
Oberst i. R. Tomislav Jovanović	Die Bildung des neuen Heeres in Italien	169
Dr. Milan Milošević	Die Entwicklung und Rolle des Nachrichten- und Sicherheitsdienstes Rumäniens im 20. Jahrhundert	178
Jürgen Höche	Die Erfahrungen aus der NATO-Luftoperation in Kosovo	196
	Besprechungen	
M. Sc. Bosiljka Cicmil	Die bibliometrische Analyse der Zeitschrift „Vojno delo“ (1970–1992)	204

СОДЕРЖАНИЕ

Международные отношения

Проф. д-р Светозар Радишич, полковник	Атакой на человеческий мозг до нового мирового порядка	9
Проф. д-р Зоран Килибарда, полковник, и канд. наук Йованка Шаранович	Исторические корни и вызовы геополитики современной России	27
Проф. д-р Миролуб Йевтич	Национализм и немецкий протестантизм	50
Д-р Радое Зечевич	Джердап как фактор регионального сотрудничества на Балканах	60

Военное искусство

Д-р Тодор Миркович, полковник в отставке	Операция <i>Гроза в пустыне</i> и агрессия Североатлантического пакта на Югославию – сходства и различия	71
Проф. д-р Катица Стеванович-Хедрих и д-р Бранко Джедович, полковник	Моделирование стратегических вооружений в многополярном мире	93
Канд. наук Бобан Джорович, капитан	Подходы к проектированию организационных структур органов управления в транспортной службе	105

Оборонительная система

Канд. наук Йован Глигорич, полковник	Влияние религиозной традиции на состояние морального духа Войска Югославии	125
Проф. д-р Драгутин Йованович, полковник	Состояние и возможности функционирования внутреннего водного транспорта и транспорта в условиях обороны страны	154

Из зарубежных армий

Томислав Йованович, полковник в отставке	Создание новых сухопутных войск Италии	169
Д-р Милан Милошевич	Развитие и роль системы разведки и безопасности Румынии в XX веке	178
Йирген Хехе	Опыт воздушной операции Североатлантического пакта в Косове	196

Обзоры новых книг

Канд. наук Босилька Цицмил	Библиометрический анализ журнала „Войно дело“ (1970–1992)	204

Нападом на људски мозак до „новог светског поретка“

УДК: 355.01:355.43(73)“20”

Проф. др Светозар Радишић, пуковник

Завођењем „новог светског поретка“ условљене су значајне промене у теорији, доктринама, регулативи и пракси ратне вештине. У садашње време неоружани облици агресије доминирају и потискују оружане облике. Неокортикални рат је напад на људски мозак ради придобијања становништва нападнуте државе да интересе агресора прихвати као своје интересе. У сведимензионалној одбрани треба да се искористе сви духовни, умни и материјални потенцијали нападнутог народа.

Неоружани облици агресије су само делимично војна тема, односно, та проблематика превасходно припада цивилном делу друштва. Уосталом, оружане снаге не могу, јер немају средстава нити начина, да бране државу од економског, информатичког или, на пример, културолошког напада. Тежиште ратовања померено је у последњој деценији 20. века ка доследној примени принципа Сун Цу Вуа да је „најбоља стратегија савладати непријатеља без борбе“ и у правцу начела непобеђеног Гориношо Мусаши Мијамота, који је тврдио да се „суштинска вештина вођења рата, налази на месту где су отклоњени облаци незнања“. Наиме, савремени агресор покушава да разбије нападнуту државу изнутра а војну претњу држи у приправности, попут Дамокловог мача, као сталну претњу, или војну силу примењује, невољно, тек када неоружаним средствима не успе да оствари своје интересе. Циљ, је, у ствари, да се придобије становништво нападнуте државе за прихватање сопствених „виталних интереса“. Када освајач (агресор) тај циљ оствари на неки други начин, нема разлога да употреби силу. Осим што пропагандом привлачи људе за своје идеје, агресор чини све да се одвоје народ и војска од државе и њених организација и традиционалне цркве. Будући да настоје да присиле све државе света да прихвате наднационални начин живота, није чудно што су у америчкој војној доктрини први пут поменуте тзв. цивилне операције, „мировне операције“ и „наметање мира“, у којима војска има нову улогу, а познато је да су

Сједињене Америчке Државе потпуно милитаризоване, јер бројни цивилини подсистеми, као што су школство, наука и здравство, осим мегакапитала и војне индустрије, у функцији су припрема за рат или правдања ратова у којима непрестано учествује преостала суперсила.

Сукобе на размеђу 20. и 21. века предвидели су мислиоци попут Гуљелма Ферера, Томаса Мана, Луиђи Пирандела, Карла Сфорце,¹ Јустина Поповића, владике Николаја Велимировића, Јована Дучића, Милоша Црњанског и Николе Тесле. Предвиђајући светске ратове, због природе западне квантитативне цивилизације, која „мора да се шири“ не би ли преостале планетарне ресурсе искористила за свој прогрес, они су упозоравали свет да после Првог светског рата неће бити правог мира до коначног обрачуна. У чувеном технолошком манифесту „Светски систем“, објављеном 1900. године, Никола Тесла је предвидео Интернет и „тотални рат у којем ће учествовати сви против свих“.² Реч је о неспорном феномену да су сада снаге великих сила у непрестаном додиру, због домета софистицираног оружја велике прецизности, и да су појединци у дневној комуникацији, те да и они могу различитим „докер сценаријима“ да утичу на изазивање, ефекте и токове ратова. Ништа мање значајна одредница садашњег „информатичког доба“ јесте феномен „убрзаног историјског времена“. Наиме, научници попут руског академика Сергеја Капице предвиђају да ће се у следећих десетак година догодити више него током 20. века, у који је свет ушао без авиона а изашао из њега са компјутерима, сателитима „убицама“ и космичким платформама, односно да ће у десет следећих година „стати“ више догађаја него за све време пре 20. века. О садашњем времену француски социолог Серж Московиси, у једном интервјуу радију, рекао је новинару Емилу Ноелу: „Немамо времена да имамо времена“. Зато није чудно што је амерички сенатор Сам Нан, говорећи о људском чиниоцу као ограничавајућем елементу у руковању модерном техником, и о „јазу (не)знања“, забринуто упозорио да 1979. године 46 одсто војника примљених у оружане снаге САД није било способно да схвати намену већине тастера на командној табли у тенку.

„Нови светски поредак“

Мондијалисти, трилатералисти, наднационалисти, поседници мегакапитала усмерили су своју енергију да би решили проблем истовременог повећања броја становника и смањења планетарних ресурса луциферским пројектом називаним „златна милијарда“. Такође, и подсетили су свет да није нелогично што је међу следбеницима Хелене Петровне Блавацке, Алистера Кроулија и Рона Лафајета Хабарда настала идеја о антисрпској операцији „Милосрдни анђео“.

¹ На пример, Ђовани Папини је предвидео сукоб због „неуравнотежености између материјалних средстава, с којима располаже човек, и духа с којим мора да се служи“, што је узрок већ столећног сукоба између источне и западне цивилизације (видети: Радица Богдан, *Агонија Европе*, СКЦ, Београд, 1994, стр. 326).

² Велимир Абрамковић, *Теслино схватање рата и будућност ратних процеса*, „Војно дело“, бр. 6/1996, стр. 164.

Некакав планетарни поредак је постојао увек, али су сада глобалисти у прилици да готово истовремено утичу на све светске процесе. Крајем 19. века настао је концепт спасавања планете, јер је израчунато да је њен капацитет довољан за „само“ 14 милијарди становника. Било је прорачуна да ће се, уколико се настави с увећавањем светске популације према садашњој стопи раста, око 3530. године укупна људска маса изједначити са масом Земље, а да ће 6826. године укупна људска маса бити једнака маси познатог универзума. Можда није чудно што су се у болесним мозговима креатора најновијег поретка света појавиле идеје о електромагнетном оружју, злоупотреби суперстринг поља, „апсолутном финансијском оружју“, дрогама и сиди. Велика Британија, уз САД, најангажованија је држава у креирању „новог светског поретка“ од усвајања декларације под називом Атлантска повеља, коју су на Атлантику потписали Френклин Рузвелт и Винстон Черчил 14. августа 1941, до почетка трећег миленијума. Винстон Черчил је 6. септембра 1943. позвао англофиле са Харварда (САД) у „ментално освајање света“, а садржај наведене „демократске повеље“ унесен је у Декларацију о ослобођеној Европи, коју су, 14. фебруара 1945. потписали у Јалти, Рузвелт, Черчил и Стаљин. Идеја о садашњем светском поретку настављена је и најавом „хладног рата“ у Фултону, 5. марта 1946, коју је, не случајно, изрекао неумољиви британски дипломата Винстон Черчил. Наравно, на спрегу САД и Велике Британије подсећају скоро свакодневна заједничка бомбардовања Ирака, заједнички шпијунски систем „Ешелон“ и исходишта већине секти.³ Занимљиво је да су после Винстоновог говора на Харварду настала два инструмента за увођење мондијалистичког поретка: британски институт Тејвисток, чији се експерти баве „испирањем мозгова“, и америчка индустрија филмова Холивуд, која придобија људе за амерички начин живота.⁴

Својеврсна најаву новог уређивања света према критеријумима наднационалиста биле су и игре за децу произведене у њујоршкој фирми за публикавање симулација (Simulations Publications Inc., New York). У једној од њих објављен је сценарио за разбијање СФР Југославије још 1977. године, под називом „Битка за Загреб“. Та игра личи на „Ризико“, а у њој је скоро верно предвиђено разбијање претходне Југославије и Југословенске народне армије. Објављени сценарији засновани су на стварним војним проценама, објављеним у угледном часопису „Strategy & Tactics Magazine“, а прорачуни су преузети из научних истраживања.

³ С аспекта ширења идеја секти занимљиво је сајентолошко освајање Русије. Започето је 1990. године, после неколико посета угледних Руса лондонским сајентолозима, који су се обрели у Великој Британији на позив организације „Нарконон“. С друге стране, већина секти настала је уз „благослов“ Савета за националну безбедност САД, ЦИА и Стејт департмента, у Филадельфији, Лос Анђелесу у Њујорку.

⁴ На просторима претходне Југославије први је, или међу првима, о тзв. новом светском поретку писао београдски професор др Мирослав Печујулић. Познат је његов напис *Критика концепције новог светског поретка Хенри Кисинџера*, објављен у јануарском броју часописа „Савременост“ 1975. године.

У Упсали 1978. године, у обраћању социолозима из целог света, Збигњев Бжежински је саопштио концепт „Омекшавање СФР Југославије“ и говорио о потрошачком менталитету Срба и њиховој склоности према америчким филмовима, који су од 1958. године заступљени на београдском репертоару од 90 до 100 одсто. Могућност снажног утицаја на становништво „видео је у убацивању агенција, фондација и филмова са садржајем који пласирају „American way of life“. Ипак, кључни датум у новој историји у вези с успостављањем „новог светског поретка“, јесте 18. јануар 1989. године. Тог дана су се Михаил Горбачов и Дејвид Рокфелер договорили да се подигне „гвоздена завеса“, концепт који је владао за време тзв. хладног рата, и сруши Берлински зид, симбол немачке капитулације у Другом светском рату. Тада је буквално започет процес стварања трилатералног светског поретка. Реч је о владању планетом из једног центра (још није одлучено да ли из Њујорка или Лондона).⁵ Планирано је да НАТО, за који је Манфред Вернер отворено рекао да је „инструмент за увођење новог светског поретка“, контролише војске димензионисане према документима Организације за европску безбедност и сарадњу. Сви који су истраживали документа КЕБС-а за време док је СФРЈ била чланица те организације за европску безбедност знају да су државе потписнице имале димензионисане војске (процентуално, према броју становника). И све потписнице Дејтонског споразума имају димензионисане војске тако да никада не могу обезбедити однос 3:1 који обезбеђује евентуални успех у нападу, уколико се одлуче за интервенцију на суседну земљу. Према концепту који су САД наметнуле чланицама ОЕБС-а, услови за мењање спољних граница постоје једино у случају да НАТО стане иза агресора. Специфичност планетарног поретка у којем треба контролисати државе, војске, полиције и становништво јесте и интернационална полиција, која се, нажалост, први пут појавила на Балкану – у Босни и Херцеговини и на Косову и Метохији. Њен задатак је контрола локалних полиција и система локалне власти. У истом систему су Светска банка и бретонвудске организације (ММФ и ГАТ), Светска трговинска организација (СТО), међународни судови (трибунали), Интернет и планетарна религија која треба да настане у оквиру покрета „Њу ејџ“. Мало ко зна да је Интернет креиран у Пентагону још 1969. године. Намера иницијатора била је да се олакша комуникација међу истраживачким центрима (који су увек под будним оком Пентагона). Непознато је и то да у поступку поништавања специфичности класичних религија учествује и римски папа, који је у директној вези са својим налогодавцима – Малтешким витезовима. Стога, вероватно, није случајно што малтешки витезови, који имају статус посматрача у Уједињеним нацијама од 25. августа 1994, баш сада граде храм у центру Подгорице, у близини храма који за себе граде „Јеховини сведоци“.

⁵ После наведеног о корелацији између администрација САД и Велике Британије није чудно што се помињу само та два мегаполиса.

Неоружани облици агресије

Три нове синтагме, први пут забележене у америчкој доктрини (*Правило КоВ САД ФМ 100-5*, објављено 14. јуна 1994), показују да је суштина ратовања на почетку 21. века знатно измењена.⁶ Оружани облици агресије замењени су у физичкој сфери много перфиднијим облицима ратовања увођењем сведимензионалних операција, а створени су и услови за рат у тзв. петој димензији, коју „покривају“ неокортикални рат⁷ и психотронска дејства. Појам „сведимензионалност“ условно је усвојен, будући да амерички доктринолози сматрају да треба применити сва знања и средства за остварење сопствених „виталних интереса“. Наравно, то се односи и на браниоце.

Теоретичари у области ратне вештине имају проблем да дефинишу, опишу, објасне и класификују економски рат (који може бити инвестициони, финансијски, трговински, аутомобилски), технолошки рат (космички, нуклеарни, биолошки, хемијски), психолошки рат (који је могуће прожети кроз све друге ратове), информациони рат (медијски, пропагандни), који је садржај и свих осталих ратова, концептуални рат (идеолошки, цивилизацијски), информатички рат (електронски, компјутерски, хакерски, виртуелни итд.), верски рат и културолошки рат (који су Југословени изгубили јер наша деца радије носе на мајицама „USA today“ него, на пример, „Србија данас“, „Црна Гора данас“ или „Југославија данас“, и наши играчи радо репују са карикичама у носу и ушима не размишљајући о вредностима фолклора сопствених народа, а певачи радије певају прекрадене турске песме него „Свилен конач“, док поред путева и у најзабаченијим крајевима пише Food и Drink – о називима на радњама не треба ни да се говори). Геофизички (климатски, сеизмолошки, метеоролошки),⁸ спортски и оружани облик рата Југословени су доживели за време агресије САД и њених дужника на СР Југославију. Од четрдесетих година 20. века неокортикални рат (напад на људски мозак) непрестано траје и, што је најважније, САД га примењују и

⁶ Живко Лукић, *Доктринарно правило Копнене војске САД – ФМ 100-5*, „Војно дело“, бр. 1-2/1994, стр. 164.

⁷ До првих институционалних истраживања радна дефиниција тог све модернијег појма могла би да буде: неокортикални рат је сукоб између стране која користи скуп метода за деловање на кору великог мозга не би ли се деформисањем одговарајућих подручја и ремећењем њихових функција променио човеков однос према урођеном „гласу савести“ и тако обезбедили услови за манипулисање појединцима, групама и народима ради прихватања одређених идеја, најчешће супротних њиховим стварним интересима, и стране према којој су усмерене те методе и дејства која је (не)свесна опасности и (не)покушава да опстане у условима опште надмоћи непријатеља. При томе се под појмом савест подразумева душевно стање којим се постиже унутарња, духовна слобода, као основни критеријум за вредности и врлине, и осећај за дужности и дисциплину.

⁸ „Већ после завршетка Другог светског рата почело се са размишљањем о геофизичком оружју у јасном смислу. Влада САД је преко министарстава одбране богато стимулисала реализацију пројекта 'Цирус', чији је циљ био изазивање вештачких падавина, вештачко усмеравање кретања ваздушних маса, стварање облака и магли...“ (видети: Група аутора, *Стање и перспективе развоја геофизичких аспеката савременог ратовања*, Савезни хидрометеоролошки завод, Београд, 1979, стр. 311).

према свом становништву, ради експеримената, и према становништву држава с којима је администрација САД у рату. Колико је познато, доктринолози већине великих и малих држава у свету неспремно су дочекали решења из наведене америчке доктрине, која је настала на основу промене у начину мењања окружења и промена у вези са сталном иницијативом о којој су амерички експерти први пут писали у памфлету 525-5, у издању војне установе *TRADOC (Training and Doctrine Command)*.⁹

Вишедимензионална агресија

Носиоци неоружане агресије су институције „новог светског поретка“: Уједињене нације, са Саветом безбедности, ОЕБС, НАТО, ГАТ, ММФ... Та чињеница највише указује на перфидност мондијалиста. У „Агенди за мир УН“ записано је и следеће: „Колико год је битно да сваки орган Уједињених нација искориштава своје могућности на уравнотежен и складан начин какав предвиђа Повеља, мир у најширем смислу не могу постићи ни само систем Уједињених нација ни само влада. У томе морају учествовати сви – невладине организације, академске установе, парламентарци, пословне и професионалне заједнице, медији и цела јавност“.¹⁰ Зато није чудно што су се, на пример, на Косову и Метохији, осим мисија ОЕБС-а, појавиле разне фондације и више од 30 хуманитарних организација. О успостављању и наметању мира најбоље је писао Жерар Бодсон: „Нови светски поредак је у шест година изродио више оружаних сукоба и интервенција ОУН него у четрдесет година Хладног рата: 22 операције ОУН између 1988. и 1994, наспрам 13 између 1948. и 1988“.¹¹

Посредно, на људски мозак утичу активности наведених организација. Будући да је „бачена мрежа на Србе“ – опкољени су снагама НАТО-а, у институције њиховог друштвеног система полако и сигурно продиру идеологије шездесетак секти, страних фондација, агенција, тзв. хуманитарних и миротворачких организација, страних плаћеника... „Сорош фондацију“, на пример, предводи Џорџ Сорош, финансијер који је потписао фамозну петицију за бомбардовање Београда. Спада у групу светских финансијских моћника преко којих трилатералисти изазивају монетарне кризе широм света. Са његовим радом имале су проблема Хрватска, Словачка, Чешка, Русија, Малезија итд. Изгубио је неколико правних спорова у Југославији, али је Глин Девис, заменик портпарола америчког Стејт департмента, затражио да „српске власти издају нову дозволу за рад Сорош фондацији и то у што краћем року“

⁹ Ставови из тог документа примењивани су и раније, а озваничени су тек 1. августа 1994. године (видети: Живко Лукић, *Информатичке операције*, „Војно дело“, бр. 4-5/1995, стр. 211).

¹⁰ Група аутора, *Уједињене нације 1945–1995. између признања и покуде*, „Међународна политика“, – „Службени гласник“, – Правни факултет – Факултет политичких наука – Институт за међународну политику и привреду, Београд, 1995, стр. 61.

¹¹ Жерар Бодсон, *Нови светски поредак и Југославија*, ИНГ-ПРО, Београд, 1996, стр. 17.

(управо 5. марта 1996). Сорош се непрестано меша и у политику. „Руско-амерички прес и информациони центар“ објавио је студију *О новинарству* коју је финансирао „Институт за отворено друштво“ – изданак Сорошове фондације. Фондације упућене из језгра наднационалиста (Карнеги, Форд, Сорош, Сосокава...) одржавају „семеништа“, попут чувене „Петнице“, и шаљу натпросечну децу на Запад, стварајући од њих „интелектуалне јањичаре“. Њиховим активностима потискују се темељне вредности народа, нападају култура, традиције и религија, и подрива економска и одбрамбена моћ. Финансирањем деце и омладине „Сорош фондација“ и „Сосокава фондација“ учествују у тзв. *Brain drain* процесу – односно спољном „одливу мозга“, упућујући будуће информатичаре, математичаре и, уопште, научнике за „шаку долара“ на Запад, поништавајући тако могућност спасења српског народа. „Купљени мозгови“ се често, не знајући ништа о својим новим улогама, укључују у антисрпске пројекте које предводе други, раније „купљени мозгови“, попут Бжежинског, Кисинџера, Олбрајтове, Карлучија... Неке фондације, као што су ТФФ фондација и „Фонд за хуманитарно право“, сарађивале су још 1993. године са „паралелном влашћу на Космету“ под фирмом „отвореног друштва“ и, при томе, много критика усмериле према сопственој држави и народу, штитећи демократију америчких држава. Разни мултилевели настали после наведеног договора социолога у Упсали, односе девизе у своје центре изван Југославије (Беч, Будимпешта, Рим, Амстердам итд.).

„Хуманитарне организације“ су све друго осим хуманитарне. На Косову и Метохији пре агресије на СР Југославију, од 24. марта до 11. јуна 1999, било је више од тридесет таквих организација. Да су радиле свој посао не би било „хуманитарне катастрофе“ због које су коалиционе снаге највећих земаља Запада напале СР Југославију, посебно Косово и Метохију. У вези с хуманитарном помоћи постоје два значајна феномена. Прво, реч је о одлагању отровног отпада. Поједини геополитичари сматрају да је и рат на просторима претходне Југославије изазван због нерешеног проблема одлагања нуклеарног отпада и тврде да постоје пројекти у којима су Славонија и источна Србија маркиране у САД и земаљама Европске уније као простор за његово одлагање.¹² Познато је да је Русија одлагала свој отпад у Јапанско море и да то више не сме да чини, а да САД нису изградиле басене за одлагање супстанци из израбљених нуклеарних електрана. Напротив, њихову изградњу одложили су прво до 2005, затим до 2010. и, коначно, за 2015. годину. Слично је и са хемијским супстанцама. Пошто је и то скуп државни проблем није чудно што сарађују с „хуманитарним организацијама“. Према подацима „Лекара без граница“, на просторе претходне Југославије упућивана је и помоћ стара више од 40 година. Због тога нико није

¹² „У пројекту немачке агенције 'Profit-System-Technik' предвиђена је најпре фарма соколова у пределима Соколске планине, затим – атомска фарма – депонија атомских отпадака из нуклеарних електрана у Југославији, али и из Немачке...“ (видети: Здравко Илић, *Балкански атомски соко*, НИРО „Четврти јул“, Београд, 1986, стр. 124).

одговарао, пошто је то, чињено, вероватно, уз знање власти. Наиме, када нека „хуманитарна организација“ упути лекове којима истиче рок за неколико дана све је „у духу прописа“ – ослобађа се пореза због хуманитарне активности, као и супстанци које неколико дана касније постају хемијски отрови. Прималац помоћи, иако још сиромашнији, треба да издвоји средства за одлагање отрова (бивши лекови) и, пошто за то нема новаца, као што их нису имали ни „дародавци“, има све услове да угрози сопствену животну средину. „Лекари без граница“ добили су Нобелову награду за мир за 1999. годину иако су ухваћени приликом наоружавања и збрињавања албанских терориста и откривени приликом „упада“ у систем веза МУП-а Србије.

Већ целокупне институције заговарају секташке методе. Чак и поједини академици мантрају, ради опуштања и прикупљања менталне енергије, обраћајући се туђим боговима, не размишљајући о православној „исихазму“¹³ и Светом тројству.¹⁴ Како изгледа секта из програма „Њу ејџа“, у функцији увођења трилатералног поретка у свету, најбоље се може разумети на примеру сајентолошке секте, која има много различитих назива (двадесетак само у Русији). У САД сајентолози су припадници религије, у Немачкој су чланови профитне организације, а у Француској – секта. Александар Дворкин је у својим књигама наговестио да ће сајентолози покушати да створе „нови светски сајентолошки поредак“ у којем нико неће добити ниједан правни спор против следбеника Рона Лафајета Хабарда. Вероватно је то разлог што је у Марсеју мистериозно уништено 3,5 тона судских докумената повезаних са истрагом против чланова „Цркве сајентолога“ и што је утврђено да су припадници сајентолошке секте већ „уграђени“ у француски државни апарат. У Немачкој су напали Хелмута Кола док је био канцелар, а у Русији су стигли близу дугмета за лансирање интерконтиненталних ракета. Њихов утицај не би био проблем да се њихов оснивач, Рон Хабард, није хвалио да је инкарнација Антихриста, да је следбеник Алистера Кроулија и да његова организација „може да испере мозак брже од Руса – за мање од 20 секунди“. Њихове медитације подсећају на медитације Махаришијевих следбеника или на оне које се примењују у секти „Шри Чинмој“. Заједничко за све секте у којима се „медитира“ јесте да учествују у „унутрашњем одливу мозгова“, како то каже Александар Дворкин у књизи *Замка неограничене слободе*.¹⁵ Када се медитант, дојучерашњи научник, професор, или лекар, определи за „пут самоспознаје“, идући ка „Извору“, „где нема слабости и нема несавршености“ – одлази у себе. А многи „одласци у себе“ су неповратни. Занимајући се за сопствени свет, „микрокосмос“, медитант нема више разлога, нити времена, да се бави науком, просветом и лечењем

¹³ Гордана Живковић, *Потрага за смислом у философији исихазма у књизи, у: Србија и Европа*, Дом културе „Студентски град“, Београд, 1996, стр. 239.

¹⁴ Група аутора, *Свест, спавање, снови*, Клинички центар Србије (Институт за психијатрију), Београд, 1999, стр. 139.

¹⁵ Александар Л. Дворкин, *Капкан безграничној слободи*, Братство Святителя Тихона, Москва, 1996, стр. 87.

других. Најчешће раскида везе са најближим члановима породице, а затим и с осталом околином и свакодневницом. Друштво губи један од ослонаца за креирање боље будућности и борца за решавање животних проблема. Истраживачи секти тврде да се за време медитација „празни мозак“ и да се, у неким фазама луче катехоламин, кефалин или пептин ендорфин – хемијске супстанције које, по својствима и утицају, највише подсећају на наркотичка средства, што значи да медитација суштински утиче на кору великог мозга, односно неокортикално.

Прича о расипању друштвене енергије, наравно, није тиме завршена. Као критеријум за постављање у односу на државу требало би запамтити шта је у својим делима писао Иван Иљин: „Што већи број грађана губи из вида јединствени и објективни задатак државе, и почиње да следи не општи циљ, већ мноштво посебних циљева – свеједно да ли личних или класних – тим јаче политика почиње да се изрођава и распада, држава постаје тим слабија, и тим лакше ће се срушити и распасти једног не баш лепог дана“, јер „суштина државе састоји се у томе што сви њени грађани имају и поштују – поред различитих и посебних интереса и циљева – још један интерес и још један циљ, заправо: општи интерес и општи циљ, јер је држава својеврсна духовна и правна заједница којом управља јединствена врховна власт и која је повезана јединством живота, стваралаштва и историјске судбине... Без општег интереса, без свеопштег (тј. свима заједничког) циља, без солидарности – држава не може да постоји“.¹⁶ Нажалост, у СР Југославији стотине странака развијају енергију неопходну за „српску слогу“. Све је очевидније да је вишепартијски систем уграђен према концепту са Запада, у правном вакууму насталом развијањем и распадом СФР Југославије, и да су, уместо неколико снажних странака, без икаквог, па и националног придева у називу (на пример, демократска, социјалдемократска, реформска, социјалистичка, радикална, републиканска, комунистичка и монархистичка), с истим националним (државним) циљевима и различитим концептима за њихово остварење, настале небројене странке које, због суштинског антагонизма, не могу да понуде заједнички национални (државни) програм. Миротворачки покрети шире општу конфузију и мистификују иначе сложену стварност. На пример, припадници Махикари покрета тврде да имају контакте са ванземаљцима, да Југословени нису смели да се одрекну петокраке и да Срби нису смели да напусте острво Хвар. Махаришијев покрет тражи и од официра да медитирају и формирајући „крило непобедиве одбране“, да се мисаоно боре за мир итд. У посредном нападу на људски мозак учествују и „корисни идиоти“, како Американци називају оне који раде за њих, а не плаћа их ниједна институција „отвореног друштва“ и оне који раде за њих а не знају да су „у систему“. Трилатералистима иду на руку и фундаменталистичке цркве, попут римокатоличке и ислама, јер придобијањем и преобраћањем неверника и верника друге вероисповести у своју веру чине нове националне конгломерате, у којим се губе специ-

¹⁶ Иван Иљин, *Пут духовне обнове*, „Логос – Ант“, Београд, 1998, стр. 164.

фичности народа. У ислам су сви добродошли, без обзира на претходну вероисповест, народност и расу. Постоји податак да више од 400.000 Американаца годишње пређе у ислам, углавном црнаца. За римокатолике се зна да су спремни да у своју веру преобрате и исламизованог Србина, иако се на тај начин супротстављају суштини људског бића – архетиповима, колективно несвесном и генетском коду. Но, када је реч о „новом светском поретку“ све је дозвољено, до клонирања према документима ГАТ-а.¹⁷

На људски мозак, ипак, највише посредно утичу институције покрета „Нју ејџ“, који своје психолошко-пропагандне активности спроводи кроз науку, културу, уметност, религију, окултизам, магију, медицину, здраву исхрану, источњачки приступ сексу итд. Наиме, све ћешће се објављују радови у којима се све постојеће именује Водолијином завером, коју Мерилин Фергусон, једна од именованих вођа покрета, објашњава као заверу без политичке доктрине и манифеста. Наводи, при том, парадоксалну тврдњу да завереници желе политичку моћ само зато да би је распршили и да су завереничке стратегије прагматичне, чак научне, „мада су перспективе које отварају, у крајњем, мистичне...“ Лидери покрета „Ново доба“¹⁸ нуде нову парадигму: ко жели да преживи мора да начини скок у ново и ризикује радикалну „трансформацију свести“. По свему судећи, када не би постојали другачији начини да се утиче на тзв. народне масе, било би довољно да се „информисање јавности“ препусти покрету „Ново доба“, који је на југословенском простору присутан у последњих десетак година.

Поводи за агресију на СР Југославију

У једном од говора бивши генерални секретар УН Бутрос Гали поменуо је да треба очекивати у следећих десетак година да свет чини око 400 држава. С обзиром на то да је у 19. веку било тридесетак, а на крају 20. века око 200 држава, није неприродно што геополитичари помињу „свет банаана република с прљавим марионетским режимима“. Помисао на „прљаве режиме“ заснована је не само на понашању представника тзв. међународне заједнице него и на концепту о којем је писао Сергеј Нилус, још 1905. године, у контраверзној, најзначајнијој и најопаснијој књизи 20. века, под насловом *Протоколи сионских мудраца*. Јевреји су прогоњени и страдали су због садржаја те књиге, а објективни парадокс је у чињеници да је у књизи описана процедура

¹⁷ Одлукама ГАТ-2 (Генерални споразум о трговини и царинама), ТРИПС-а (Споразум о трговинским аспектима права интелектуалне својине) и Врховног суда САД толеришу се све врсте клонирања у оквиру генетског инжењеринга.

¹⁸ Покрет „Ново доба“ је, наводно, „отворио пут мисији хиндуизма на запад“. Настао је, према мишљењу Хари Селмана, истраживача источних култура, 1893. године, „када је у Чикагу сазван световни верски парламент“. Као далеке претке тог покрета познати католички теолог Јаков Јукић наводи Јунга, Асађолија, Хесеа... а то значи да се у покрету примењују знања из психоанализе и тзв. херметике.

стварања „новог светског поретка“ која непобитно личи на све оно што су предвидeli Гуљелмо Фереро и Томас Ман.¹⁹

Савезна Република Југославија је нападнута у пролеће 1999, пре свега, због геополитичког положаја. Не треба заборавити да је Србија „Исток на Западу и Запад на Истоку“, и да, будући да је омеђена чланицама НАТО-а и кандидатима за чланство у НАТО, једино преко ње НАТО може да се шири ка Истоку. Познато је да је концепт о ширењу Атлантске алијансе обелодањен још 1993. године и да је Ворен Кристофер, приликом посете Андреја Козирева Белој кући, упозорио да ће „процес ширења НАТО-а ићи замишљеним темпом без обзира на руско противљење“. У Будимпешти, на самиту ОЕБС-а у децембру 1994, Бил Клинтон је упозорио да нико не може користити право вета на ширење НАТО-а према Истоку. Пошто је оно започето прогоном Срба из Хрватске и Босанске крајине, и будући да се наставља поседанњем базе на Косову и Метохији, јасно је, с војног аспекта, да НАТО не сме да остави иза себе потенцијалног непријатеља у „походу на Исток“. Зато је учинио све што је знао и умео да неутралише и блокира снаге које су, због супротстављања „новом светском поретку“, Стејт департамент и претходни амерички председник Џорџ Буш прогласили за непријатеља Сједињених Америчких Држава. У вези с геополитичким аспектом постоји један парадокс: према америчкој војној литератури, САД су тежиле да успоставе војну базу на Балкану – најважнијој геостратегијској тачки планете за време „хладног рата“, док су постојали Варшавски уговор и Совјетски Савез. Тај простор су коначно освојили, према тврђењу Шона Цервасија, потписивањем уговора у јануару 1989. у Москви. Сада желе да што пре напусте Балкан јер је њихово присуство у југоисточној Европи само показатељ да још увек не могу да контролишу свет са било које дистанце. Наиме, према стратегији САД до 2015, названој *Заједничка визија 2010*, Американци ће покушати да се ослободе база и флота. То ће моћи да учине, тако желе и верују њихови планери и футуролози, када остваре следеће циљеве: задрже технолошку и информатичку предност, као и статус једине суперсиле, и развију оружје којим ће са сваке тачке на планети прецизно погађати сваку другу тачку.²⁰ Тада ће, тако верују, моћи да успоставе стварну контролу над „новоствореним светским поретком“, па оружане снаге САД и НАТО-а неће бити приморане да привлаче оружје и енергију, што сада још чине из база и флотним саставима. Аналитичари на Западу већ признају да су у експерименту „in vivo“ – гађајући мостове, пословне зграде, возове у покрету и трафостанице, и убијајући, узгредно (како

¹⁹ Аутор написа сматра да није важно ко је написао ту књигу, али да је важно да се на основу ње могу препознати процедура за успостављање „новог светског поретка“, однос према обесправљеним народима и „прљави моћници“ попут Банија де Микелиса, Ханса Дитриха Геншера, Тургута Озала, Вили Класа, Хелмута Кола, Бернара Кушнера, Алојза Мока, Андреја Козирева, Медлин Олбрајт, Била Клинтона итд.).

²⁰ Вилијам С. Коен, *Извештај о четворогодишњем прегледу одбране (САД)*, „Војно дело“, бр. 3-4/1999, стр. 74, и *Стратегијска концепција Северноатлантског пакта*, „Војно дело“, бр. 1/2000, стр. 159.

они кажу колатерално), девојчице и истину – проверавали прецизност ракета и бомби и тестирали своје могућности да контролишу просторе с различитих дистанци.

Други разлог за напад „западне коалиције“ на СР Југославију јесте национални. Наднационалисти, који стварају мондијалистичко уређење планете, непрестано понављају фразу: „Национализам је трагедија за нови светски поредак“. То су већ рекли принц Бернард, један од оснивача групе „Билдерберг“, лорд Дејвид Овен, Ричард Холбрук, Медлин Олбрајт, Јохан Галтунг и други. Томас Молнар у односу Запада према Србима види сукоб концепата; на Западу су САД, као фантомска држава, без историје, а на Истоку стара Србија, у којој се поштују историја, традиције и тековине предака. Да би имали разлога да дођу на Балкан Американци су, као наднационалисти, оптужили Србе да су националисти, те да „српска власт“ не сарађује са Међународном заједницом, а у Републици Српској су гађали искључиво „српске артиљеријске положаје“. Никад у штампи није освојено напис да су гађали хрватске или муслиманске снаге. Доказали су да веома добро распознају националну терминологију иако су, наводно, национално неоптерећени. Власт у Београду су оптужили као националистичку иако су партије на власти суштински интернационално одређене (посебно Југословенска удружена левица). Најважнији доказ за сагласје с мондијализмом јесте уставно решење да је СР Југославија грађанска држава, што се потпуно уклапа у наднационални светски поредак. Будући да то није поштовано, очевидно је да је национално прозивање послужило као инструмент за војно смештање снага НАТО-а на Балкан. Без обзира на то што на политичкој сцени Србије не постоје праве националне снаге, или су потиснуте, трилатералисти су оптужили Србе за „хуманитарну катастрофу“ на Косову и Метохији, етничко чишћење и српску агресију. То је био разлог и за сваковрсну изолацију СР Југославије. Све је то учињено без обзира на то што у Њујорку, Вашингтону и Лондону, па и у Москви, дипломате добро знају да у петокракој подели у односу на национално: наднационално, анационално, интернационално, национално и антинационално, у Србији има најмање националиста – они нису значајна снага ни у позицији, нити у опозицији.

Кад СР Југославија већ плаћа цену увођења још једног светског поретка и почетну фазу сукоба између квантитативне и квалитативне цивилизације, намеће се питање шта се значајно и неспорно догодило за време агресије на СР Југославију. Прво, Срби и сви други који деле њихову судбину, због геополитичке повезаности и сродних менталитета, стали су на црту највећем планетарном злу у историји људског друштва. Стали су испред многоструко моћнијег, монструозно јаког, вишеглавог војног механизма – НАТО-а. Поновили су историју, јер су учинили исто Американцима и њиховим дужницима што су чинили српски преци када су стали пред Турке, Аустроугаре и Немце, када су ти народи били на врхунцу своје војне моћи. Потиснути страх или храброст, свеједно је, да се то догоди могу да се објасне једино после истраживања хуманог

генома, најважнијег истраживања у историји, које је у току и трајаће, према најновијим проценама, до 2003. године. Одговор на питање зашто Срби увек стају пред највеће зло вероватно ће бити: то је у српском менталитету. Архетипско понашање јаче је од страха – оно не познаје страх. Православље и архетипски генетски код Срба вероватно су разлог што тај народ и његови сродници знају шта је то добротољубље, истинољубље, правдољубље и честољубље. За те појмове не знају у антиисторијским формула-државама, попут Сједињених Америчких Држава.

Неспорно је да су грађани СР Југославије „купили време“ за Исток, слично партизанима, који су, „купујући време“ за Совјетски Савез, „гурнули Немце“ у руску зиму и помогли да се Совјети приберу. Југославија је показала пут источним државама и улила наду да је могуће супротстављање „америчкој империји зла“. Да су на Истоку схватили шта им се спрема све је очигледније, јер су склопљени споразуми, у физичкој сфери, између Русије и Белорусије, затим Русије и Кине и Индије, Русија приоритетно продаје оружје Кини и Индији, а определила се и за појачану експлоатацију злата, што је показатељ да се припрема за евентуални значајнији сукоб. Не треба заборавити да је против „новог светског поретка“ 35 земаља, које су изоловане у сваковрсне резервате, као и процеси исламизације, африканизације и хиспанолатинизације у Сједињеним Државама. Америчка администрација је свесна да су САД дужне многим државама и народима. Страх од одмазде њихови експерти су „уградили“ у стратегије и доктрине, очекујући асиметричне операције и „докер сценарије“ усмерене против њихове безбедности. Слабе процене њихових војних стручњака нису у сфери ратовања, ту су непревазиђиви, већ у неразумевању општих друштвених процеса. На пример, не схватају да својим развојем омогућавају осталима да (зло)употребљавају њихова постигнућа и да њихова техника и технологија све брже стижу и у најзабаченије крајеве света. Осветник ће у својим рукама, скоро је извесно, имати америчко оружје. За мондијалисте може бити погубно то што, заслепљени тзв. прогресом, не схватају да су њихов поредак и „мафијашки светски поредак“ две стране истог лихварског поретка. Тако, „срљајући према Истоку“ никад не знају ко им је иза леђа.

Друге сфере ратовања

За разумевање непосредног напада на људски мозак потребно је знати да су наши савременици заборавили знања својих предака. Да се човек састоји од четири матрице знали су Јустин Поповић, Николај Велимировић, Никола Тесла, Јован Дучић..., али и савременици: Никола Иланковић, Дејан Раковић, Буро Коруга, Милоје Ракочевић и други. У својим делима писали су да је физичка матрица тело (изглед) човека, да енергетска матрица чини човека живим, астрална матрица је људска душа, а ментална матрица – дух. На жалост, амерички доктри-

нолози нису заборавили да могу ратовати и у другим сферама, осим у физичкој (појавна) сфери. Вероватно су, читајући дела Карла Густава Јунга, Џемса Чечварда, Артура Паувела, Ептона Синклера, Ернеста Шредингера и других истраживача заборављених знања предака, дошли на идеју да у *Правило КоВ САД (ФМ 100-5)* уведу нову синтагму која иницира ратове у менталној сфери.

За непосредно деловање или дејство на људски мозак користи се, пре свега, тзв. електромагнетно оружје, које је настало у лабораторијама и институтима САД и Велике Британије под плаштом истраживања названог „рат звезда“. Занимљиво је да је већина научника који су учествовали у пројекту страдала или нестала. Драган Вићановић, у књизи *Империја зла – прљава Америка* наводи да су „тропоскејтери“ и „брејн бластери“ преко фирме „Маркони“ стигли до Ирака. Аутор тврди да у америчкој држави Мериленд од четрдесетих година 20. века агенција за националну безбедност (*NSA*) прати и контролише субјекте системом *SIGINT*, и да на својим мониторима могу да имају слику онога што субјекат посматра. Познато је да је амерички научник, физичар Бернард Истлунд пројектовао систем *HAARP* на Аљасци који, под фирмом Института за истраживање јоносфере, ради и на фреквенцијама људског мозга (1–30 Hz). Научници који истражују свест људи знају да се утицајем на мозак електромагнетним шумом могу изазвати главобоља, мучнина, хиперактивност, премор и бес, и да се модулисаним електромагнетним таласима у мозак може унети и програм (на пример, наредба), баш као и за време медитације у стању званом лагна. Наведени југословенски научници у области истраживања свести припадају кругу најпознатијих у свету, раме уз раме су са Николајем Љубимовим, Влаиљом Казначајевим, Александром Трофимовим и, на пример, Хироши Мотојамом. Они својим методама, поред осталог, могу да избришу мождане записе код хипохондра у којима је забележено да су болесни, иако то нису, и да на тај начин излече „умишљену“ особу. На мозак се може утицати психоаеросолима које је користио Рудолф Штајнер, али и психотронским дејствима, о којима највише зна Џуна Давиташвили, генерал-потпуковник Руске армије. Из докумената *DIA* (америчка војна обавештајна служба) може се сазнати да су Руси са својих четрдесетак института за психотронска истраживања још испред Американаца и њихових „купљених мозгова“. Међутим, Бил Клинтон и његова супруга, будући да верују у постојање вампира и могућност комуникације посредством медија, издвајају знатна средства за истраживање парапсихолошких феномена и њихову примену у војне сврхе.

Вероватно је најмистичнији феномен у вези *c/Ψп-0* утицајем на људски мозак тзв. информациони омотач, који су истраживали руски научници Елепов, Трофимов, Чистјаков и Негрибицкиј. Борхес га је назвао „васељенски ум“, а Карл Густав Јунг „колективно несвесно“. За Николу Теслу „информациони омотач“ је био врста „скаларног поља“, а Џозеф Марфи је у њему „видео“ повезаност свих подсвести, што је описао у књизи *Моћ подсвести*. Руперт Шелдрек енергетско поље које

спаја људе приписује „морфогенетској повезаности живих бића“, а Махариши Махеш Јоги и његов следбеник Џон Хегелин ту везу налазе у „јединственом пољу интелигенције природе“. Етјен Гије сматра да су у молекулу ДНК забележене прошлост, садашњост и будућност, и то не само конкретног човека већ и људске врсте уопште, а то исто теозофи, антропозофи и окултисти приписују „хроници акаше“, „спиритуалној панорами“ и „вечном летопису“, итд. Информациони омотач је, према истраживањима физичара, танки слој јоносфере који у улози електромагнетног носача података записује и памти све што се формулише електромагнетном енергијом. Свака изговорена реч и звучни сигнал бележе се у том електромагнетном омотачу. Неки научници тврде да је Никола Тесла знао за тај феномен и да је знао да користи податке из „акаше“. У његовом знању нашли су одговор у вези с чувеним правним спором који су око истовремено пријављеног патента имали Томас Едисон и Никола Тесла. У области „информационог омотача“ су и „читање мисли Бистрог Ханса“, које је описао Пол Вацлавик у књизи *Колико је стварно стварно*, и повезаност птица, попут плавих сеница, о којој је писао Руперт Шелдрек у књигама *Нова наука живота* и *Седам експеримената који могу изменити свет*. Ипак, реч је о подручју које се може злоупотребити бар на три начина: 1) пласирањем неистине о „резултатима читања“ сугестивним особама; 2) изазивањем психоза које, уколико постоји „омотач“, мењају догађаје према замислима иницијатора, и 3) усмеравањем пажње циљне групе на мистику, чиме је одвраћају од свакидашњих животних проблема.

Сведимензионална одбрана

Увођење неокортикалног рата у тотални рат треба схватити само као достигнуће у сфери теорије и праксе ратовања. Да би се нашли прави одговори и у тој сфери неопходно је изменити филозофију одбране. Неизоставне су и промене у теорији ратовања, будући да се много тога изменило од 1989. године, када се у „нови светски поредак“ ушло „дизањем гвоздене завесе“. Будући да војска не може да брани државу од напада у економској, информационој, технолошкој, културолошкој и било којој ванвојној сфери, јер њој припада одбрана од оружаных облика агресије, потребно је да се освежи државна доктрина и нађу организациона решења за изазове у свакој димензији „сведимензионалне агресије“, а у војној доктрини, такође, треба испоштовати наведене промене, пошто војна димензија рата садржи, у одређеној мери, и елементе свих наведених димензија. Зато би требало да уследе измене правних прописа.²¹ Једини излаз и услов за прилагођавање

²¹ Када су у Државној думи усвајали Закон о верским заједницама, на шта су приморани јер су од 1990. године, према подацима Александра Дворкина, „добили“ више од 2.000 америчких секти, у формулације појединих ставова и чланова Закона мешали су се Стејт департмент и лично Бил Клинтон. То мешање у унутрашње ствари Русије показало је колика је (не)моћ Русије, какав јој је статус у „новом светском поретку“, улогу САД и њеног председника, али и суштину мондијализма – „новог робовласничког поретка“.

наведених решења јесте одговор на судбоносно питање шта заправо хоћемо од своје будућности у постојећим и предвиђеним условима. Дакле, неопходно је и неизбежно национално, односно државно опредељење. Критеријум је наведена национално одређена расподела са пет кракова у условима наднационалног светског поретка. Пошто под претњом силе није дозвољена неопредељеност, време је за мудрост при опредељењу за историчност или антиисторичност, за пут у будућност трагом предака или напуштање тог пута. Шта год да се одлучи, свако дете мора да зна, „кристално јасно“, шта су национални, односно државни интереси и циљеви, да би се радом и понашањем допринело њиховом остварењу. Без националног (државног) програма и упутства типа катехизиса у условима свеопште опсаде није могуће опстати. Треба прибрати све умове и мислити довољно добро и довољно дуго да би се нашла права решења. Према хрватском катехизису, деца су учила да убацују шибице у кључаонице Срба, не би ли се нелагодно осећали пред сопственим вратима, и саветовали да се не друже са српском децом. У јеврејском катехизису објашњавано је како Јевреји треба да се понашају, на пример, у аутобусима: када неко говори било шта лоше о Јеврејима, они су дужни да певају, кашљу, дижу буку, падају у несвест или чине било шта само да утичу да се промени тема. Треба научити прозвани народ како да о(п)стане, а то се учи од вртића, у школском систему, и од колевке, код куће.

Колико смо у СР Југославији далеко од правог односа према својој судбини показују подаци да се у наше вртиће уводе амерички начини васпитања. Деца могу да бирају васпитача и тему, и играју се игара и ликова из цртаних филмова који су настали у сатанистичким кухињама. На сатанистичком сајту на Интернету постоји списак сатанистичких игара за компјутере. Такав списак са *CD* ромовима излаже се и на београдским сајмовима (на пример, на Сајму књига), а те игрице су у рачунарима наше деце. У основној школи „Свети Сава“ у Београду децу су учили (и можда још уче) из књига са сликама вукодлака, франкенштајна и других монструма. У ресторанима „Мек Доналдса“ деца за рођендане добијају играчке у облику змајева са ликом сличним Сатанином лику. Уместо да људи, када већ желе да буду религиозни, иду у Православну цркву и да се обраћају Светом тројству, често бирају трансценденталну медитацију и, мантрајући, обраћају се индијским боговима (познаваоци секти тврде – индијским демонима). Представници црногорског министарства просвете били су у Бечу да приме, за „шаку марака“, америчку верзију школовања „корак по корак“ заборављајући, при том, да амерички научници тврде да су знања њихових ученика испод сваког нивоа. Треба само да упореде резултате с олимпијада у математици, физици, хемији, информатици, на такмичењима у радио-аматерству, култури (хорови, фолклор, музичари, балет, филм, карикатура...), на такмичењима у шаху и спортовима (тренери), и да закључе ко од кога треба да „препише“ школски систем.

Неспорно је да су деструктивци имали успеха у неокортикалном утицају на светски, европски и, посебно, на балкански простор. Енергија грађана распршена је у хиљаде организација с различитим циљевима. Трансформације система су чешће од неопходних за прилагођавање променама околине. Поред тога што свет живи у „убрзаном историјском времену“, о којем је писао руски академик Сергеј Капица, осећа се и недостатак знања, организованости и мудрости. И у Југославији се врлине свакодневно потишују увозом туђе (не)културе: деца опонашају афрички реп и облаче одећу која их претвара у рекламне панове званичних непријатеља. Не боримо се да свет сазна за наше тековине и прихвати понешто и од нас. Шири се незаинтересованост за рад и изглед и квалитет животне околине. Као да и ми упадамо у „замке нереалности“. Посебно опасно може да буде разарање образовног система и убацивање у наставне планове и програме туђих идеологија и религија посредством наведених организација према концепту „Агенде за мир“.

Наравно, народ који живи у СР Југославији нипошто није без могућности. Пред њим су 21. век и „ратови знања“ о којима су писали Алвин и Хајди Тофлер. За стицање знања потребна су и материјална средства, али су пресудни упорност и воља. У борби за опстанак то је најмање што би требало да се учини.

Литература:

1. Смиља Аврамов, *Трилатерална комисија*, ИДИЈ, Ветерник, 1998.
2. Vilhelm Varg, *Sekte danas*, „Кришћанска садашњост“, Загреб, 1984.
3. Збигњев Бжежински, *Стратегија и политика САД према Југославији*, „Омладинска искра“, 1978.
4. Walter Bowart, *Operation Mind Control*, Fontana Books, London, 1979.
5. Robert J. Bunker, *Five-dimensional (cyber) warfighting: Can the Army after next be defeated through complex concepts and technologies?*, California State Univeristy, San Bernardino, 1998.
6. Пол Вацлавик, *Колико је стварно стварно?*, „Нолит“, Београд, 1977.
7. Николај Велимировић, *Рат и библија*, Светосавска књижевна заједница, Београд, 1997.
8. D&D, Вићановић, *Империја зла – прљава Америка*, No limit books, Београд, 1999.
9. Галерија науке и технике Српске академије наука и уметности, Музеј науке и технике и Музеј Николе Тесле – Стогодишњица експеримента у Колорадо Спрингсу, Београд, 1999.
10. Етјен Гије & Кристина Арди, *Алхемија живота*, „Нолит“, Београд, 1991.
11. Филип Голдберг, *Трансцендентална медитација – програм за испуњење живота*, Савез за трансценденталну медитацију Србије, Београд, 1995.

12. Група аутора, *Свест, спавање, снови*, Клинички центар Србије (Институт за психијатрију), Београд, 1999.
13. Група аутора, *Србија и Европа*, Дом културе „Студентски град“, Београд, 1996.
14. Александар Л. Дворкин, *Десјатъ вопросов навязчивому незнакомцу*, Информационно-консултативний Центр свјашченомученика Иринея еп. Лионскогo, Москва, 1995.
15. Иван Иљин, *Пут духовне обнове*, „Логос – Ант“, Београд, 1998.
16. Бранимир Јовановић, Никола Рајаковић, Јован Перић, Дејан Поповић, *Никола Тесла – сто година даљинског управљања*, Музеј Николе Тесле, Београд, 1998.
17. Карл Г. Јунг, Сећања, снови, размишљања, „Медитеран“, Будва, 1989.
18. Џозеф Марфи, *Моћ подсвести*, „Ralex“, Београд, 1995.
19. Александар Милинковић, *Никола Тесла проналазач за трећи миленијум*, „Алекс“, Београд, 1998.
20. Michael T. Miller, *Контролори ума*, (тајни досијеи СИА и Пентагона), едисија „Изазов“, издавач: Д. Вићановић, Београд, 1996.
21. Живорад Михајловић – Славински, *Психонаути унутрашњих светава*, Графичко предузеће „Слободан Јовић“, Београд, 1976.
22. P. D. Ouspensky, *У потрази за чудесним*, „Опус“, Београд, 1989.
23. Драго Пуач, *Масовно испирање мозга*, „Тајне“, Београд, 1994.
24. Jean Ritchie, *The Secret World of Cults*, An Angus & Robertson Book, 1991.
25. Hari Selman, *Kultura Nju Ejdža*, „Časopis za kritiko znanosti“ (посебно издање), Ljubljana, мај 1992.
26. Петар Ј. Станковић, *Божанствена медицина*, „Књига“, Београд, 1990.
27. Sun Tzu, *The Art of War*, Wordsworth Reference, Norman Stone and Wordsworth Editions Ltd, Cambridge, 1993.
28. Robert Fulghum, *Све што треба да знам научио сам у вртићу*, Заложба „Младинска књига“, Загреб – Љубљана, 1990.
29. Бела Хамваш, *Магиа сутра*, ИП „Београд“ Зрењанин, 1995.
30. Steven Hasan, *Combating Cult Mind Control*, Park Street Press, Rochester, Vermont, 1990.
31. Џон С. Хегелин, *Материјал с предавања у Центру „Сава“*, Београд, 23. октобар 1990.
32. Alan D. Campen, *The First Information War*, AFCEA International press, Fairfax, Virginia, 1992.

Историјски корени и изазови геополитике савремене Русије

УДК: 355.47:327:355.43](470)

Проф. др Зоран Килибарда, пуковник и мр Јованка Шарановић

Утицај карактеристика географског простора на политику руске државе од њених зачетака – у облику тзв. Кијевске Русије, затим Московске кнежевине и царске Русије, преко Совјетског Савеза, до садашњих дана – пружа емпиријски доказ „реалистичне“ геополитике, у којој су биле повезане снага, раздаљина и експанзија. Обрасци формирања геополитичког размишљања и понашања били су слични у свим фазама постојања Русије, али су њихова форма и значај варирали зависно од историјских периода.

Русија је, тренутно, с обзиром на тешку економску ситуацију, нестабилне политичке односе у земљи и неодговарајућу демографску слику, под снажним спољашњим и унутрашњим геополитичким притисцима. Она има три стратегијске геополитичке варијанте у вези са спољнополитичким аспирацијама: стратегију експанзије, стратегију попуштања и позициону стратегију. Поред наведених, постоје и друге варијанте с обзиром на смер тих аспирација. У том смислу говори се о три главне оријентације савремене Русије: окретање Западу (атлантизам), окретање Истоку (урализам) и окретање себи (неоантиимперијализам). Коју ће оријентацију прихватити зависи од тога која има највеће изгледе за оживотворење у виду конкретнијег геополитичког понашања.

Увод

У настајању и развоју сваке државе одувек су биле веома значајне географске карактеристике простора на којем се налази, као и простора који је окружује, односно, којем гравитира. Наравно, у прошлости је тај утицај био много израженији, када су физичка освајања и физичка контрола територије и њени природни ресурси били основна мерила снаге једне државе и, самим тим, једна од основних (или основна) преокупација њене спољне политике. Због тога су у некадашњим политичким теоријама скоро сва дешавања у међународној политици објашњавана на основу географије, а параметри за процену војно-политичке позиције неке земље, као и основа за прогнозирање њених поступака, били су: локација, величина територије, рељеф, прилазни правци, интересне зоне, сфере утицаја, тампон-зоне, и друго.

Наглашавањем значаја географског амбијента предодређен је настанак геополитике као дисциплине која се бави утицајем географског

простора на политику државе. Појам геополитика близак је појму политичка географија, и ти се термини понекад поистовећују, мада између њих постоји сасвим одређена разлика. Политичка географија, како наводи Осмо Туоми, објашњава настајање и деловање политичких снага у оквиру простора, док геополитика презентује просторну ситуацију кроз текстове, чланке и принципе понашања, којима се, експлицитно или имплицитно, политици сугерише правац деловања.¹

Геополитика се мењала зависно од тога колико су новим сазнањима (искуствена и теоријска) потврђивана или побијана првобитна становишта, а зависно од тога мењале су се и интерпретације улоге географског чиниоца у обликовању руске политике. Према старим геополитичким обрасцима, репрезентима географског детерминизма, територијална експлоатација Русије, као заједнички именитељ њених спољнополитичких стремљења, тумачила се сплетом одговарајућих географских околности. У вези с тим, кориштене су идеје о вечитом сукобу „света копна“ и „света мора“ и природној тежњи земаља из тзв. средишта или срца света (Heartland) да изађу на „обалско подручје“, као и идеје о јединственој контроли простора и држави као географском организму који тежи највећем могућем увећању своје моћи.

Иако су стари геополитички постулати засновани на разборитом тумачењу многих збивања из руске историје, као што су задивљујући темпо територијалне експанзије према Истоку или исход рата с Наполеоном, па и сламање инвазије Хитлерове Немачке, на основу њих, с обзиром на пренаглашавање значаја једног чиниоца (географски), не могу се ваљано проценити актуелна збивања и поуздано прогнозировать будући правци, који су условљени мноштвом чинилаца високог степена међусобне интеграције. Зато је све чешћи став да географија индиректно утиче на политику тако што, на пример, детерминише економску географију, која такође утиче на политику. Уместо просторно одређених материјалних ресурса, примат међу чиниоцима рата, а самим тим и политичке моћи, преузимају технички прогрес и људски ресурси, тако да поседовање велике територије више није гаранција превласти.² На основу тога, Туоми указује на неопходност да се геополитика дефинише на нов начин, тако да кореспондира с условима који владају у савременом свету, уз напомену да она има два аспекта – теоријски и практични аспект.³

Теоријска геополитика проучава односе између физичког простора и међународне политике, развија моделе за просторну поделу света на кооперативне и компетитивне делове због историјских, економских и политичких разлога, и анализира како учесници интерпретирају политичке, економске и војне последице те поделе. Као практично понашање, геополитика државе или неке друге територијално дефинисане

¹ O. Tuomi, *New Geopolitics, The World System and Northern Europe seen from a Modern Geopolitical Perspective*, Helsinki, National Defence College, 1998.

² Немачка и Јапан се у вези с тим помињу као примери земаља са малом површином, али великим могућностима и значајним утицајем.

³ O. Tuomi, *исто*, стр. 36.

заједнице значи стремљење ка географски дефинисаним циљевима који су повезани са њеним економским и политичким положајем, безбедношћу и културом. При томе треба узимати у обзир чињеницу да је тзв. *практична геополитика* умногоме заснована на властитој перцепцији света и своје позиције у свету. Геополитичка димензија свести о властитој позицији назива се *геополитичким кодом* и означава субјективно схватање позиције сопствене државе, њених интереса, циљева, могућности и опасности којима је изложена.

За ваљану интерпретацију одређеног геополитичког понашања и прогнозирање будућих корака, поред релевантних објективних (мерљивих, односно процењивих) параметара, неопходно је познавати и геополитички код релевантних политичких актера (субјекти геополитичког понашања), тј. проникнути у део садржаја њихове менталне мапе који „покрива“ подручје спољнополитичких аспирација. Променљивост те варијабле и њена тешка мерљивост неизбежно умањују степен поузданости геополитичких прогноза, и то уколико више уколико је више политичких актера и уколико је израженија међузависност њихових поступака.

Експанзија и сфере утицаја – основа геополитике царске Русије и Совјетског Савеза

Еволуцију руске државе, од њених зачетака у облику тзв. Кијевске Русије, затим кнежевина Новгород, Владимир и других, преко Московске кнежевине и царске Русије, све до њеног утапања у заједницу совјетских република, карактерише значајна територијална експанзија, с повременим периодима суздржавања и дефанзиве ради одбране достигнутих позиција или консолидовања унутрашњих прилика.

Правци експанзије мењани су зависно од аспирација династије и расположивих економских и војних ресурса за њено остваривање. Током 16. века руска експанзија је првенствено била усмерена ка истоку. Продор на запад блокирале су Литванија и Шведска, што је спречавало приступ Балтичком мору. Заузимањем Казана на Волги (важног упоришта Татара), 1552. године, отворен је пут ка Централном Уралу и Сибиру. Током једног века, након заузимања Казана, Русија се пробила 5.000 km ка истоку, све до Пацифика.

У 18. веку Петар I (Велики) преусмерио је експанзију Русије са истока ка Европи. У његово време (1682–1725) Русија је продрла на Балтик и анектирала Естонију, Литванију и крајеве југоисточне Финске. Након тога, успела је да дуже од деценије држи упориште на Црном мору, док је на Далеком истоку, заузела Камчатку и Курилска острва. Катарина II (Велика) наставила је експанзију према Европи. Током њене владавине (1762–1796) анектирани су Литванија, Белорусија и делови Пољске, па је Русија први пут у историји имала заједничку границу са Прусом и Аустријом. Осим тога, Катарина је успела оно што није успео Петар Велики: заузимањем прилаза северним обалама

мора (1774) и анектирањем Крима (1783) учинила је Русију црноморском силом.

Током 19. века главни правац руске експанзије био је усмерен према југу, па је Русија успоставила доминацију над подручјем Кавказа и централне Азије. Због Наполеонових ратова у Европи, до 1815. године, под окриљем Русије нашла се Финска, већи део етничког простора Пољске и Бесарабија. Међутим, период руске експанзије на запад ближио се крају. Коначна прекретница у руској експанзији у Европи био је пораз у Кримском рату (1853–1856), на сопственој територији. До краја 19. века, током петогодишњег периода експанзије, Русија је на северу и истоку допрла до самих граница континента, на југу је дошла до обода високих планина и сфере утицаја британске империје и делила је Црно море с Отоманским царством. На прекретници века окренула се Далеком истоку, оспоравајући Јапану утицај на Корејско полуострво. Рат против Јапана (1904–1905) завршен је поразом Русије и губитком престижа на светској сцени.

Русија је у Први светски рат ушла на страни Антанте, рачунајући на нова територијална проширења и поправљање пољуљаног угледа светске силе. Њене претензије на почетку рата биле су делови територија Немачке и Аустроугарске монархије и турски мореузи. Међутим, после преврата у Октобарској револуцији, под бољшевичком влашћу, одрекла се, барем привремено, територијалних амбиција царског режима и склапањем сепаратног Брестлитовског мира с Централним силама (3. марта 1918), уз значајне уступке противнику, иступила из рата.⁴ Тиме је окончан вишевековни период територијалне експанзије царске Русије. Међутим, резултати те експанзије, исказани првенствено величином поседнутог простора и богатством његових природних ресурса, имали су велики, ако не и одлучујући утицај на обликовање геополитичког кода совјетске државе, која је, фактички, била наследник територијалне баштине руског експанзионизма.

Бољшевичка власт је негирала вредност свега што је у политичкој теорији и пракси настало и неговано у дореволуционарном периоду, па је двадесетих година 20. века у Совјетском Савезу геополитика називана буржоаском псеудонауком. Међутим, упркос том безрезервно брањеном официјелном ставу, у пракси се политика совјетских лидера заснивала на чисто геополитичким калкулацијама, мада често прерушеним у изјаве о класним интересима и идеологији. Наиме, Совјетски Савез је, слично свом претходнику – царској Русији, од које је наследио територију задивљујућих размера и респективне природне ресурсе, примењивао мноштво класичних геополитичких поступака, од концепта

⁴ На основу тог мировног уговора Русија се одрекла Пољске, Литваније и Курландије (део Летоније); признала самосталност Украјине, Естоније, Летоније и Финске и уступила Турској Ардахан, Карс и Батуми (*Војна енциклопедија*, ВИЗ, Београд, 1971, том 2, стр. 9). Истина, само два дана након капитулације Немачке, иста бољшевичка власт је поништила Брестлитовски уговор, али су његове политичко-правне консеквенце видно утицале на односе совјетске државе са државама које су биле предмет њене нагодбе са Централним силама.

контроле простора до идеје о држави као географском организму који тежи највећем могућем увећању своје моћи. Наравно, у свему томе значајну улогу је имала и идеологија, која је све време била једна од константи деловања совјетске администрације на међународној сцени.

Током бољшевичке револуције у Русији је очекивано брзо ширење пролетерске револуције широм света. Сходно томе, Лењин је до 1920. године покушавао да постави идеологију изнад политике, верујући да геополитика неће бити потребна у друштву без класа и граница у светским размерама. Стога је Брестлитовски мир требало да послужи само као предах до новог таласа револуције. Али, када су се наде у брзо ширење револуције на читав свет показале као неосноване, совјетска Русија се вратила класичној геополитици. Тако је сан о општој светској револуцији изазвао настојање да се повећа државна контрола над простором, а идеологија је била у функцији те контроле. То реципрочно генерисање карактерисало је однос између идеологије и геополитике у Совјетском Савезу од двадесетих до осамдесетих година 20. века.⁵ Према том моделу, геополитички успеси Совјетског Савеза, између осталог, требало је да се користе за ширење идеологије светске револуције у нова подручја, а тако промовисана комунистичком идеологијом требало је да се ојача позиција државе.

Бољшевици су већ током првих година владавине враћали једну по једну територију бивше руске царевине које су се одвојиле током 1918. и 1919. године. Та геополитичка фаза, која је наступила почетком двадесетих година, могла би да се назове фазом консолидације. Крајем двадесетих година Совјетски Савез се окренуо себи, и све до краја тридесетих година 20. века није значајно повећавао простор под својом непосредном контролом, али је покушавао да прошири посредну геополитичку контролу изван своје територије. После неуспеха револуције у земљама на западу њиховим комунистичким партијама је наложено да не дижу револуцију, већ да слабе сопствену државу. Тако се, тражећи и стварајући идеолошке партнере у иностранству, СССР мешао у унутрашњу политику других земаља. Међутим, Стаљин је био заинтересован за победу комунизма у другим земљама само ако је био сигуран да ту победу може и да контролише.⁶

Средином тридесетих година јачање Немачке условило је промене у геополитици Совјетског Савеза. Русификација мањинских подручја, напуштена двадесетих година, поново је актуелизована крајем тридесетих година. Средином тридесетих година СССР ушао је у међународну политику активније него до тада, а безбедност и предност тежио је да

⁵ Поред реципрочног генерисања, Плесаков је у политичкој пракси идентификовао још два модела интеракције између геополитике и идеологије. То су: модел реципрочне редукције (взаимогашение) и модел доминације геополитике над идеологијом (К. Плесаков, *Геоидеологическая парадигма*, Российский научный фонд, 1994).

⁶ Такву политику илуструје и став званичника из Москве према политичким збивањима у Југославији (посебно према деловању КПЈ) током Првог светског рата и након успостављања комунистичког режима.

оствари традиционалним балансом моћи, помоћу комбинација са једном или другом страном. Пакт са Немачком, у августу 1939, учинио је могућим геополитички продор Совјетског Савеза у источну Европу, тако да је СССР могао да поврати већину територија које је руска империја изгубила, током Првог светског рата, на својим западним границама.

У геополитичком продору према источној Европи идеологија је имала другоразредни значај у односу на геополитику. Према томе, успостављање поновне контроле над простором није било засновано на идеолошкој експанзији. Успостављање идеолошке контроле над балтичким државама, Белорусијом и западном Украјином започето је тек након припајања тих територија. Совјетски Савез се понашао као и свака друга држава – према сопственим интересима. Стога су у званичним изјавама навођени неидеолошки мотиви. Молотов се, на пример, бранећи совјетско-немачки пакт позивао на национални интерес, без икакве везе са пролетеријатом. На основу таквог понашања Совјетског Савеза Весон је закључио да је главни правац Стаљинових територијалних стремљења био традиционално руски, и да није имао никакве везе с идеологијом комунизма.⁷

Током Другог светског рата додатно је ослабљен значај идеологије у совјетској и геоидеолошкој парадигми, а Совјетски Савез је извукао максимум предности из својих савеза, прво с Немачком, а касније са САД и В. Британијом против Немачке. Као и у периоду 1939–1941. године, совјетска војна освајања у источној Европи била су учвршћена идеолошком трансформацијом потчињених земаља. Још једном се потврдило да Стаљинова геополитика није била заснована на поверењу у пролетерски интернационализам, већ на ширењу поседа под контролом Совјетског Савеза. Као последица Другог светског рата, однос између идеологије и геополитике попримио је форму реципрочног генерисања, само у другачијем политичком амбијенту – у биполарном свету. Однос између Совјетског Савеза и САД, према Плесакову, карактерисала је пат позиција, тако да Совјетски Савез, као континентална сила, није могао да уздрма америчку доминацију над морем, а САД, као поморска сила, нису могле да редукују тотално геополитичко поље Совјетског Савеза. Континентална сила није била осетљива на поморску силу, и обратно, па је конфликт био могућ једино у граничним зонама тих сила.⁸

Почетком педесетих година две важне околности утицале су на совјетску геополитику. Прво, и Совјетски Савез и САД постали су способни да воде нуклеарни рат, и друго, промене на врху совјетске државе и партије после Стаљинове смрти праћене су видним променама у спољној политици Совјетског Савеза. Због могућности нуклеарног ратовања радикално су промењене могућности контроле простора војним средствима, па је доведена у питање безбедност територијалних држава. „Природне границе“, тампон-зоне и географски простор, као

⁷ R. Wesson, *The Russian Dilemma*, Preager Publishers, 1986.

⁸ К. Плесаков, *исто*, стр. 60.

стратегијска предност, изгубили су умногоме традиционални војно-политички значај, тако да је развојем нуклеарних ракета поништена, или барем релативизирана непробојност географских граница, а Совјетски Савез је постао осетљивији на нападе.

Спољна политика Совјетског Савеза преобликована је под Хрушчовљевом владавином. Једна од његових првих премиса био је концепт „мирољубиве коегзистенције“, према којем је свет требало да се преобрати у социјализам без рата, путем еволутивних процеса. Друга премиса је била недопустивост нуклеарног рата. Совјетски Савез је предузео и нагле миротворне кораке, укључујући споразум с Аустријом и Југославијом. Али предузети су и неки експанзионистички кораци. Весон тврди да је стратегија коју је тада примењивао Совјетски Савез била, у ствари, стара руска стратегија експанзије у Азији – експанзија преко мање развијених земаља ради остварења предности у надметању са Западом.⁹ Упоредо с „мирољубивом коегзистенцијом“, Совјетски Савез је педесетих година почео да нуди економску и политичку сарадњу мање развијеним народима Азије и Африке верујући да ће те земље бити неутралне у сукобу Исток – Запад и да ће се прве окренути табору социјалистичких земаља, предвођених Совјетским Савезом. Та стратегија имала је мало успеха јер су се нови потенцијални партнери прибојавали совјетске доминације. Такође, није се испунило ни очекивано обједињавање Источне Европе. Наиме, разочарење у економски развој у тим земљама деловало је лоше на интегративни процес, а постојала су и супротна настојања због којих је совјетска политика према земљама тог региона постала сувише крута и недовољно привлачна. Изгледа, ипак, да су основни геополитички циљеви СССР-а у време Хрушчова били обезбеђивање војне сигурности и консолидација моћи у Источној Европи.

Политика Совјетског Савеза постала је конзервативнија за време Брежњева. Док је Хрушчов рачунао на економске везе као на чинилац обједињавања Источне Европе, Брежњев се усредредио на војно јединство преко Варшавског пакта. У Европи је примењена тзв. Брежњевљева доктрина, која је значила ограничени суверенитет унутар социјалистичког лагера. Уместо дотадашњег наглашавања економских веза, трећем свету је нуђена војна помоћ. Хрушчов је драстично редуковао совјетску војну моћ, док су под Брежњевом оружане снаге стално повећаване. Совјетски Савез је наставио да ствара геополитичке контролне тачке у Евроазији ширењем утицаја на Вијетнам и Лаос (подржавао је настојања Северног Вијетнама да прошири свој геополитички простор као противтежу Кини). Напори у Африци били су усмерени на ширење сфере совјетског утицаја, посебно у Анголи и Мозамбику, Етиопији и у неколико других држава, укључујући Јужни Јемен и Бенин – државе које су генерално следиле Совјетски Савез мада њихове владајуће гарнитуре нису биле сасвим марксистичко-лењинистичке.

⁹ Wesson, *исто*, стр. 94–99.

У односима између СССР-а и САД доминирала су војна питања. Седамдесете године биле су деценија детанта, до којег је дошло на Московском самиту 1972. године, када су САД прихватиле Совјетски Савез као равноправну суперсилу. Међутим, због супротстављених намера и очекивања суперсила детант је коначно пропао 1979. године, када је Совјетски Савез војно интервенисао у Авганистану, што је изазвало контрамере САД, Кине и многих западних земаља.¹⁰ Совјетски Савез је био изложен снажном геополитичком притиску. На пример, САД разместили су у Европи нуклеарно оружје средњег домета, промењен је став у вези с контролом оружја и интензивирана је безбедносна сарадња с Јапаном и Кином. Истовремено, догађајима у Пољској у периоду 1979–1981. године наговештено је унутрашње слабљење Варшавског уговора које је, десет година касније, кулминирало његовим распадом.

Однос између САД, Кине и СССР-а почео је да се мења осамдесетих година, када је Кина иницирала постепено сређивање односа са СССР-ом, без учешћа Сједињених Држава. Истовремено, Совјетски Савез желео је да уздрма америчко-кинеску геополитичку сарадњу сматрајући да је усмерена против њега. Кинески услови били су јасни: повлачење совјетских трупа из Авганистана и са кинеско-совјетске границе, као и повлачење Вијетнама из Камбоџе. Из совјетске перспективе, прихватање тих услова, уз притисак са Запада, било је немогуће, али је, према процени Плесакова, изгледало изводљиво у случају да се упоредо приступи сличним променама у глобалном геополитичком систему.¹¹

Осамдесетих година Совјетски Савез се суочавао са све већим тешкоћама у одржавању своје војне, политичке и економске безбедности и с дезинтеграционим тенденцијама унутар сопствене сфере утицаја. Његов спољашњи, истурени геополитички круг – који су чиниле земље у развоју, затим географски удаљене социјалистичке земље (Куба и, својевремено, Кина и Југославија), као и западне земље које су сарађивале са Совјетским Савезом (на пример, Финска) – одавно је био попустио. С обзиром на то да је био хетероген и да није био географски и економски повезан, тај круг се брзо распао након што су се неки од његових елемената дистанцирали од СССР-а, а други изгубили совјетску подршку. Следећи геополитички круг, који се протезао непосредно око Совјетског Савеза и који је обухватао социјалистичке земље источне, централне и југоисточне Европе и Азије, био је дуго стабилна и изузетно важна зона. Али, крајем осамдесетих година и тај појас је почео да пуца, а распадом његове главне споне – Варшавског уговора и Савета за узајамну економску помоћ и сарадњу, упоредо с уједињењем Немачке и повлачењем совјетских трупа из земаља чланица Варшавског уговора, коначно је разорен. Дезинтеграција унутрашњег круга, који су чиниле

¹⁰ Н. Gelman, *Rise and fall of Detente*, Problems of comunism, 1985, march-april, Vol. 34.

¹¹ К. Плесаков, *исто*, стр. 89–90.

совјетске републике чија је територија била у саставу царске Русије, започета је већ 1987. године, када су неке од тих република стекле независност, што је био наговештај коначног распада СССР-а који је уследио 1991. године.

Са распадом Совјетског Савеза и само његово језгро – Руску Федерацију (састављену од аутономних ентитета различитог нивоа, од републике до округа) захватили су дезинтеграциони процеси. Неке аутономне области тражиле су бољу позицију у административној хијерархији, а неке су се изјасиле за независност. У ствари, њихова конфронтација с федералним центром била је слична претходној конфронтацији совјетских република са централом Совјетског Савеза. Начин на који су разрешени ти захтеви за већом аутономијом, односно независношћу, предодредио је правац будућих збивања унутар Федерације и, донекле, њену глобалну геополитичку оријентацију.

Геополитика послесовјетске Русије

Совјетски Савез, последњих година свог постојања, и Русија, непосредно након распада Савеза, чинили су много уступака Западу, па је Русија била принуђена да, у односу на Запад, промени своју спољнополитичку позицију, која је била тесно везана са њеним радикалним и наглим заокретом од планске ка тржишној привреди. Осим те прозападне, званично одбачене оријентације која није сасвим ирелевантна, у Русији, према оцени неких аналитичара, постоје још најмање три спољнополитичке позиције.¹² Једна од јасно препознатљивих варијаната јесте она коју заступају тзв. умерени конзервативци, чије је основно становиште да Русија треба да избегне претерану зависност од Запада и да ствара своје сфере утицаја на простору најближих суседа. Њих подржавају институционалне снаге, као што су војни врх, индустријски менаџери и главни сектори федералне администрације. Група умерених либерала наглашава значај прагматизма и заговара спољну политику засновану на реалној процени руских националних интереса. Трећа група, коју подржавају радикална левица и десница, залаже се првенствено за поновно изграђивање статуса суперсиле, ако је нужно, и уз примену војне силе.

У целини, у већини спољнополитичких оријентација постоји тенденција повећања значаја геополитике у односу на идеологију, што значи да су некадашњи идеолошки конфликти у садашње време, а можда и трајно, замењени борбом за сфере геополитичког утицаја. То је условљено потребом да се консолидује нова држава и дефинишу њене сфере утицаја, и да се њена спољна политика прилагоди измењеној ситуацији. Зато је заједничка преокупација руских геополитичара реформа класичне геополитике која је условљена променама у физичком амбијенту

¹² D. Kerr, *The New Eurasianism: The Rise of Geopolitics in Russia's Foreign Policy, Europe-Asia, Studies*, 1995, Vol 47, No 6, p. 977 у Sherr, I. *Russia geopolitics and crime The World Today*, February 1955, p. 34.

и новим приоритетом у понашању државе, као и повећањем политичког значаја неких чинилаца који нису у директној вези с физичким амбијентом.

Традиционални и савремени параметри у процени геополитичке позиције Русије

Говорећи о аспектима савремене геополитике, Константин Сорокин указује на неопходност да се у геополитичким анализама и процени геополитичког ауторитета државе идентификују и уважавају нови чиниоци. При томе, сугерише да заговорници нове фундаменталне геополитике анализирају кретање не само на глобалном нивоу већ и на регионалном, субрегионалном и унутардржавном нивоу, обухватајући укупност интереса државе и комбинације дивергентних, паралелних и међузависних процеса.¹³ Тај нови приступ не значи занемаривање географије, односно сржи класичне геополитике. Намера је, у ствари, да се географским чиниоцима додају остали геополитички ингредијенти садашњег света и да се, на основу њихове интеракције, процени њихов релативни појединачни и укупни значај.

У садашње време привреда се најчешће наводи као један од доминантних геополитичких чинилаца. Њен значај се повећава и на унутрашњем и на спољашњем плану. Односи између привреде и физичке околине се мењају: ако је раније физичко окружење значајно утицало на привреду, сада привреда такође значајно утиче на окружење. Везе између привреде, суверенитета државе и спољашњих економских утицаја много су чвршће него раније а глобализацијом односа повећава се интензитет интеракције. Зато Плесаков предлаже замену класичних постулата о сукобу континенталног центра и поморске периферије идејом о економској и политичкој међузависности тих двају елемената.¹⁴

Револуција у области информација, коју многи пореде с проналаском штампарије, парне машине или електрификације, такође је један од значајних нових геополитичких чинилаца. Зависно од информативних способности, једна земља може брже или спорije да се интегрише у глобална тржишта или институције, као и да створи стратешке предности. У случају Русије, информације имају геополитички значај због огромне територије и потребе за међународним комуникацијама као претпоставком економског раста. Али, Русија је до сада у том погледу веома заостајала за развијеним земљама.

Настало је и неколико великих промена у војном аспекту геополитике. Развојем и применом војних технологија у области разарања и детекције, руковођења и командовања, маневарских способности и транспорта јединица и, посебно, у области оружја за масовно уништа-

¹³ К. Сорокин, *Геополитика савремености и геостратегија Русије*, Российская политическая энциклопедия, Москва, 1996, стр. 16–22.

¹⁴ К. Плесаков, *исто*, стр. 7, 18.

вање и далекометних система оружја, уздрмани су традиционални геополитички постулати неповредivosti простора. Региони који су некада сматрани за неповредиве, постали су рањиви. Тим променама је смањен и геополитички значај географских чинилаца (простор, раздаљина, шуме, планине, реке, мора и океани) као детерминанти привредне активности, заштите од напада и праваца експанзије. На пример, због усавршавања ракетних система и ваздухопловне технологије, регион Арктика може да се користи за непријатељев продор у Русију. Такође, због повећања транспортних могућности у друмском и ваздушном саобраћају и коришћења ценовода за стратегијско снабдевање нафтом и гасом смањен је традиционални геополитички значај железничког и поморског саобраћаја.

Током последњих деценија знатно су се променили начини контролisaња географског простора. Усавршавани су начини физичке контроле и уведена нова средства нефизичке контроле (политичка, економска, идеолошка, демографска, информативна итд.). Зависно од тога, и геополитичка експанзија поприма нове форме. Под традиционалном експанзијом подразумевано је територијално проширење или успостављање сфера војно-политичког утицаја. Међутим, многи недавни конфликти, произишли из територијалних спорења, остали су на нивоу ниског интензитета јер супротстављене стране нису биле вољне да их решавају војним средствима уколико је била непредвидива економска и војна реакција браниоца и светске заједнице. У будућности се може повећати вероватноћа територијалних експанзија и сукоба високог интензитета због надметања за природне ресурсе и могуће је да геополитичка експанзија добије информативну, цивилизацијску, религиозну, етничку, економску и политичку димензију (укључујући притисак, санкције, изолацију итд.).

У оквиру свих тих промена руски геополитичари оспоравају (изражавају сумњу) традиционални модел конфронтације између средишта и остатка света зато што се у том концепту полази од биполарности и статичног стања, док је савремени свет полицентричан, мултиструктуралан и променљив. Зато Сорокин процењује да неће бити правих зона конфронтације између геополитичких полова, мада ће већина подручја имати своје центре гравитације. Могуће је, сматра он, да геополитички полови конвергирају и сарађују, мада ће увек бити простора за сукобе, и напомиње да у мултиструктуралном геополитичком уређењу има више ризика од погрешних судова (процена) него у претходној статичној ситуацији.¹⁵

Изгледа да се у реформи геополитике, за коју се залажу руски теоретичари, задржава срж класичне геополитике. Ипак, неки судови су очигледно неодмерени, на пример, порицање географског детерминизма, који је, и поред свих наведених промена, још увек у извесној мери актуелан. Географија можда више не утиче на то коју врсту политике треба форсирати, али условљава нека основна ограничења и могућно-

¹⁵ Полицентрична слика света руских геополитичара има заједничких црта са Ле Доновим моделом односа између средишта света и подручја центра моћи.

сти. На пример, географске одлике Русије и даље чине знатно рањивијим њене источне, западне и јужне границе од суверених региона који су географски лоцирани уз Арктички океан, и тако мање погодни не само за класичне него и за савремене видове уgroжавања.

Геополитичка легитимација савремене Русије

Актуелна геополитичка ситуација Русије нестабилна је и умногоме замршена. Земља се још увек опоравља од последица распада Совјетског Савеза. Демократизација друштва и оријентација на тржишну привреду оцењују се као значајан позитиван правац, али руска међународна позиција још увек је недовољно јасна, као и основни циљеви спољне политике Русије, тако да се тешко може прецизно одредити њен геополитички код и предвидети њено понашање.

После распада Совјетског Савеза, од бивше суперсиле Русији су припале три четвртине територије, пола становништва, 60 одсто националног богатства и бруто националног производа (укључујући две трећине индустријске и 45 одсто пољопривредне производње), 70 одсто извоза и 85 одсто оружаних снага (удео Украјине је 2,7 одсто територије и 15–22 одсто бруто националног производа, док је Казахстану припало 12 одсто територије и од три до седам одсто бруто националног производа).¹⁶ Према неколико елемената Русија је смањена копија Совјетског Савеза, што није довољно да се Русија назове глобалном силом. Распадом Совјетског Савеза изгубила је три од четири геополитичка круга, које је вековима стварала око централног простора. Њено укупно геополитичко поље не претеже се више изван граница Руске Федерације и нема целокупну политичку или војну контролу над бившим совјетским републикама, нити контролише руску дијаспору. Насупрот томе, неке бивше совјетске републике успеле су да остваре делимичну контролу над руским простором на основу економске међузависности наслеђене од совјетског привредног система.

Руска гранична линија од североисточних граница Естоније до Донбаса, Крима и северних предела Кавказа протеже се кроз различита геополитичка подручја, тако да постоји опасност од конфликта. На северу, Русија има нерашчишћене односе са Норвешком око разграничења у водама Арктика и око богатих природних ресурса морског дна. У региону Балтичког мора још није потписала гранични споразум са Литвом и Естонијом. Постоје немири на граници у региону Кавказа, а на Далеком истоку питање Курилских острва баца сенку на руско-јапанске односе. Мада је граница са Казахстаном стабилна, променљива ситуација у централној Азији може да буде опасна по руске трговачке комуникације.

Границе имају нову улогу унутар територије бившег Совјетског Савеза. Ако су некада и биле административне, оне су сада границе

¹⁶ А. Puheloinen, *Russia's geopolitical interests in the baltic area*, Helsinki, National Defence College, 1999, p. 28.

између држава, а размештај етничког становништва и коришћење земљишта не поклапају се са новим границама.¹⁷ Због тога би лабављење граница унутар Заједнице Независних Држава имало за Русију изузетан значај: ублажили би се проблеми, спречили сукоби, промовисала кохезија и омогућио већи руски утицај у бившим совјетским републикама. Чињеница да је Русија преузела одговорност за чување спољашњих граница свих република Заједнице (осим Азербејџана) одражава значај тих интереса. Спорна гранична питања апсорбују политичку енергију и отежавају економске активности, али у неким ситуацијама Русија може да добије прилику за остварење својих безбедносних интереса балансирањем између суседних држава. Добар пример за то су активности Русије у вези са кризом у Абхазији и Нагорно-Карабаху.

Комуникацијски правци значајно су промењени. Прилази Русије океанима ограниченији су него што су били за Совјетски Савез. У северним водама постоје три главне морске луке: Мурманск, Архангел и Петропавловск-Камчатски, и по једна или две велике луке на свим осталим правцима: Владивосток и Нахотка на Далеком истоку, Новоросијск на Црном мору, и Санкт-Петербург и Калининград на Балтичком мору. Пошто је већина некадашњих совјетских лука на Црном и Балтичком мору изгубљена, капацитет постојећих лука је недовољан за међународне контакте Русије. Новоросијск, Мурманск и Калининград су једине луке које су преко целе године без леда и које се могу користити за везе с Европом. С обзиром на ограниченост приступа Црном и Балтичком мору, очигледно је да ће у наредном периоду руска политика бити веома активна према тим подручјима. Тај дебаланс између потреба и могућности може да има за последицу спољне тензије између Русије, Украјине и балтичких држава.

Копнене комуникације Русије чак су изолованије него излаз на море, а саобраћај отежава слаба инфраструктура. На пример, због лоших путева, просечна брзина камиона по Русији износи само трећину брзине кретања у развијеним земљама а 75 одсто средстава намењених за изградњу путева користиће се за поправке постојећих саобраћајница.¹⁸ Ипак, највећа промена у вези с комуникацијама јесте то што већина копнених веза Русије са западном Европом сада води преко неколико земаља, што те везе чини знатно скупљим и непоузданијим него у време Совјетског Савеза. На пример, прекидом комуникација у Белорусији, уз слабости трговинских веза преко Балтичког мора, Русија би скоро потпуно била изолована од Запада. Она има директне копнене транспортне везе с европским земљама изван ЗНД само у два подручја: са Пољском, преко енклаве Калининград, и са Финском и Норвешком, преко своје северозападне територије. Повећан је значај северне Европе као међународног комуникацијског правца за Русију и можда ће бити све

¹⁷ На пример, изван Русије, у бившим совјетским републикама живи 25 милиона Руса (према: А. Puheloinen, *исто*, стр. 28).

¹⁸ В. Разуваев, *Геополитика постсоветского пространства*, Росийская академия наук, 1993, стр. 23.

већи уколико Русија почне да експлоатише огромне енергетске ресурсе у Арктичком океану. Убудуће, за трговину ће, вероватно, бити све значајније поморске комуникације на рачун копнених комуникација. Међутим, на дуг рок, то се може променити ако западно оријентисане привреде земаља из источног дела централне Европе учине западна тржишта физички приступачнијим за Русију.

У погледу телекомуникација, компјутеризације и информативних система Русија много заостаје за развијеним земљама. Процењује се да је Русија по нивоу телекомуникација 41. земља у свету, тако да заостаје за земљама Запада најмање 15–20 година. Према степену компјутеризације Русија заостаје не само за развијеним него и за новоиндустријализованим земљама: према броју компјутера по становнику тек је на 36. месту у свету.¹⁹ Непостојање националне компјутерске мреже је велики недостатак, упркос чињеници да у неким областима постоје развијене информатичке мреже.

На геополитичку моћ Русије неповољно утичу и бројне друге околности. Индустриска и пољопривредна производња су у паду, инфраструктура је у све лошијем стању, порез се не убира, плате се редовно не исплаћују, становништво сиромашни... Изразито неповољну економску ситуацију потврђују следећи подаци: до 1995. године обим домаће производње опао је за 34 одсто у односу на ниво из 1991. године; удео индустрије у привредној активности земље у 1996. години износио је 40, а осамдесетих година 75 одсто; у индустрији је више од 40 одсто послова непрофитабилно, а у транспорту чак 60 одсто; током 1996. године само 16 одсто фирми и организација није починило озбиљне пореске прекршаје а 34 одсто уопште није плаћало порезе; од 1991. до 1995. године производња житарица опала је за 45 одсто, а Русија је четрдесета земља у свету по потрошњи хране у односу на национални доходак.²⁰

Економска криза можда може да се сматра као краткорочан проблем. Међутим, неке друге околности могу да буду погубније, на пример демографски развој. Наиме, претња за Русију је популациони дефицит. Бројно стање и квалитет становништва се смањују, просечан век се скратио, ниским стандардом становништво је физички и ментално угрожено, а етно-национална структура се погоршава. Просечан животни век мушкараца је 58 година (у неким регионима мањи од 50), док просечан век жена износи 72 године. Број новорођених на 1.000 становника смањено се са 17 у 1985. години и 13,5 у 1990. на свега девет одсто у 1996. години. Број преминулих на 1.000 становника повећао се у истом периоду са 11 на 15 (слично као у неким афричким земљама),

¹⁹ В. Д. Андрианов, *Росија в мировой економике*, Издаелство Центра комплексних социјалних иследованиј и маркетинга, 1995, стр. 69–74.

²⁰ А. Puheloinen, *исто*, стр. 31 (у време Совјетског Савеза статистичким бројкама је приказивано стање бољим него што је било, а у постсовјетском периоду велики део привредних активности је изван статистичке евиденције. Због тога се на основу статистичких показатеља можда ствара суморнија слика промена него што стварно јесте, али она, свакако, није нимало повољна).

што би, ако се таква ситуација настави, имало за последицу да се број становника Русије у наредне 33 године смањи са садашњих 147 милиона на 123 милиона становника.²¹ Све то може да изазове озбиљне проблеме у искоришћавању природних ресурса земље, као и слабљење државе у информативном, комуникацијском и војном погледу. Може се догодити да људски ресурси Русије буду недовољни за унапређење индустрије, пољопривреде и интелектуалног рада. Такав развој догађаја могао би да охрабри стране чиниоце да посегну за руским геополитичким простором и ресурсима, док би, истовремено, забринути због заостајања, етнички Руси могли радикалније да наступају. Константин Сорокин сматра да тежиште развоја треба да буде на преосталим унутрашњим чиниоцима геополитичке моћи, као што су: природни ресурси, војна моћ (укључујући и нуклеарно оружје) и јаке области индустрије, као што је производња војне опреме.²² Међутим, без обзира на то колико је значај природних ресурса неспоран, чињеница је и то да у савременом свету јачању геополитичке позиције и богатства више доприноси комбинација природних ресурса и образовања, односно, производња с вишим степеном обраде, иновације и кооперација него природни ресурси, што је у овом тренутку више слаба тачка Русије него њена предност.

Стање оружаних снага Русије такође је веома погоршано. Према проценама експерата, борбена готовост стално опада од 1990. године.²³ Као доказ за то наводи се, између осталог, следеће: Русија поседује само 80–90 одсто неопходног наоружања и војне опреме, а многи системи оружја су дотрајали; само трећина дивизија копнене војске борбено је спремна; око 50 одсто руских ратних бродова није у оперативној употреби, док су остали укрцани на нивоу 65–70 одсто. Такође, у оперативној употреби је само око 50 одсто војних авиона. Због nestaшице керозина, пилоти лете годишње 30–50, уместо 180–240 сати. Процењује се да снага нуклеарног оружја Русије износи око 40 одсто снаге нуклеарног оружја Сједињених Држава. Готово половина одбрамбених инсталација Совјетског Савеза неопходних за ратовање са главним ривалима сада је лоцирана изван граница Русије. Будућност руске војне индустрије је неизвесна. У 1986. години Совјетски Савез је учествовао са 43 одсто у укупној продаји оружја у свету. Удео Русије у том послу у 1996. години износио је 17 одсто. Упркос недавном повећању извоза оружја, мали приходи на домаћем тржишту и ограничене могућности индустрије да без помоћи владе развија високе технологије, упоредо с недовољним војним буџетом, могу да доведу у питање опстанак конструкционих бироа и производних линија, као и могућност да се руска армија дугорочно обезбеђује модерном опремом.

Деведесетих година највеће силе света су знатно редуковале издвајање за војску. Али, случај Русије је посебан због непредвиђеног, неконтролисаног нарушавања система одбране и великог пада квалитета

²¹ Исто, стр. 32.

²² К. Сорокин, исто, стр. 50 и 51.

²³ А. Puheloinen, исто, стр. 33.

који би ускоро могао да постане ненадокнадив. Стога се намеће питање да ли би Русија својим ОС могла да се одбрани од напада споља, иако јој тренутно, према изјави министра одбране Игора Сергејева, не прети опасност од агресије већих размера, барем до 2005. године. Међутим, могући су локални ратови који се тичу интереса Русије. Сходно томе, главни задаци ОС Русије у будућности биће: обезбеђивање загарантованог нуклеарног одвраћања; спречавање свих покушаја притисака на Русију употребом силе; обезбеђивање информационе безбедности и предузимање информационих противмера; сарадња с осталим компонентама силе у борби против тероризма и испуњавање руских међународних обавеза.²⁴

Наведене тенденције и промене у безбедносном окружењу налажу темељито преиспитивање система одбране Русије. Неопходна је хитна војна реформа, укључујући и драстично смањивање оружаних снага. Међутим, Русија не може да одржава ОС у постојећем обиму, а нема новца да изведе брзу реформу војске. Теоријски, најповољније је да се план за војну реформу спроводи у вези с концептом остваривања националне безбедности и новом војном доктрином. У сваком случају, од економике ће зависити суштина реформе оружаних снага. Слабљење ОС траје већ скоро десет година и процењује се да ће за њихово поновно изграђивање бити потребно најмање још толико времена. У најбољем случају, Русија неће моћи да поврати своју некадашњу војну моћ пре 2010. године. Један од основних задатака војне реформе јесте успостављање новог модела сарадње између економије, политике, друштва и војне организације државе. Тежиште реформе је на изграђивању модерно опремљених, борбено спремних, компактних и покретљивих оружаних снага које ће имати довољан потенцијал за одвраћање непријатеља, и професионалну, психолошку и моралну ефикасност на нивоу модерних армија.²⁵

Стварни ефекти наведених редукција војске тешко могу да се процене зато што није сасвим познат обим снага у односу на које се наведени проценти редукције израчунавају. Према неким проценама, чак и милион и 200.000 људи у ОС било би знатно више него што Русија у будућности може себи да приушти, посебно ако настоји да створи добро опремљену војску и задржи садашњи ниво (3,5 одсто) издвајања за одбрану. Због тога, коначна величина ОС могла би да буде и испод нивоа од милион људи.

²⁴ В. Березко и М. Сиделников, *Мы должны учиться бит прагматиками*, „Красная звезда“, 3 септембар 1998.

²⁵ Током прве фазе, до краја 2000. године, планирано је више квалитативних промена, укључујући организовање (формирање) формације и јединица сталне борбене готовости на стратегијским правцима. Групаације копнене војске и морнарице у подручју Калининграда и Лењинградског војног округа биће смањене на 40 одсто. Тамо неће бити размештене формације изнад нивоа дивизије и бригаде. Током реформе биће редукована морнарица, тако да ће, између осталог, број пловних објеката да се смањи на 20 одсто. Већ у првој фази реформе укупно бројно стање оружаних снага биће сведено на милион и 200 хиљада људи („Красная звезда“, 17. јун, 1998, и 13. август 1998).

Русија је под снажним спољашњим и унутрашњим геополитичким притисцима. На западу је западноевропски геополитички стожер, који обухвата све јачи НАТО, Немачку и Европску унију и који, повећавањем политичке, економске и војне моћи, продире ближе руском стожерном подручју. Такав развој ситуације се у Русији доживљава као индиректна опасност и наговештај да би Русија могла да се нађе иза водећих сила и постане предмет манипулација и застрашивања. Запад би могао економски и војно да доминира Русијом, да је исклучи из Европе, да јој оспори прилазе источној Европи и ограничи слободу деловања. У овом тренутку та опасност више је економске и политичке него војне природе. Однос између Русије и западноевропског стожера се променио. Почетком деведесетих година циљ Русије је био партнерство са Западом у изграђивању европске безбедности. Међутим, касније је постајало све неизвесније да ли ће се глас Русије чути у Европи. У Русији је то створило осећај искључености, изолације и дезинтеграције. Она је увек желела да буде европска држава, мада на себи својствен начин, без зависности од Европе. Закључком Оснивачког акта о узајамним односима, сарадњи и безбедности између НАТО-а и Руске Федерације значајно је побољшана ситуација јер је створен механизам за консултације и преговарање. Вредност и применљивост тог механизма вероватно ће бити уочљиви у следећих неколико година.

Најозбиљнија претња безбедности Русије долази, ипак, с југа, где се унакрсни геополитички притисци из руских и турско-иранских геополитичких стожера фокусирају на подручја Кавказа и централне Азије. Русе брине ситуација у Авганистану, и то може да буде један од разлога њеног приближавања Ирану. Одлуке Азербејџана и Грузије, почетком 1997. године, да успоставе стратегијско партнерство може да умањи моћ Москве у региону Кавказа. То може да сигнализује јачање исламског утицаја на јужној периферији „средишта света“. Такође, то указује на жељу земаља чланица ЗНД да сарађују на билатералној основи, што може да оснажи центрифугалне тенденције у Заједници. Ипак, има основа и за претпоставку да је смањење утицаја Русије у том региону само привремено и да би се утицај могао повећавати, пре свега преко хришћанских држава Јерменије и Грузије, јер је њима на основу искуства из историје, потребна помоћ Русије да би опстале у проблематичном кавкаском окружењу.

На Далеком истоку Русија тренутно има мање безбедносних проблема, али су они могући у будућности. У подручју руских далекоисточних граница сарађују три силе – Кина, Јапан и Сједињене Државе. Амерички интереси су све већи, Кина економски и војно јача и вероватно ће постати глобална сила, а Јапан није посебно вољан да сарађује с Русијом. Све то указује да је дугорочни изазов за Русију како да одржи утицај у том региону.

Анализа руске геополитичке ситуације наводи на три закључка. Прво, нестабилна геополитичка ситуација, као и војне и економске слабости, основни су чиниоци смањивања њене геополитичке моћи. Ру-

сија је сада углавном присиљена да исправља, уместо да иницира, а њена слобода деловања и избора видно се смањује. Друго, из наведеног произилази да унутрашње јачање треба да буде првенствено геополитички циљ Русије. У садашњим неповољним околностима, једини значајан инструмент Русије јесте политичка моћ наслеђена од Совјетског Савеза, али ће и она да опада ако нема јаче економске, војне и друге потпоре из руског стожера. Треће, изгледа да је једини начин за излазак Русије из кризе и дугорочну заштиту националних интереса стварање спољашњих услова којима ће се обезбедити предах за реформе у кући. Али, поставља се питање колико ће за то бити потребно времена? Јер, изгледа да се време неопходно за поновно стицање статуса велике силе сада мора рачунати у деценијама.

Упркос наведеној суморној слици, Русија има значајне геополитичке потенцијале: огромну територију, богате природне ресурсе и повољан положај, који је чини споном између Европе и Азије. Она поседује 25 одсто светских енергетских ресурса и не зависи ни од кога у погледу сировина. Према стратегијском нуклеарном потенцијалу Русија, за сада, парира Сједињеним Државама и задржаће своје стратегијске снаге. То је веома значајно, али обнављање геополитичке моћи могуће је само под условом да руски политички систем пронађе и примени одговарајуће варијанте.

Варијанте геополитичке стратегије Русије

Основа геополитичких погледа Русије може да се објасни на основу упоређења садашње ситуације са ситуацијом после Другог светског рата, када су се сукобљавала два концепта светског поретка: „универзалистички“ концепт и концепт „сфере утицаја“. Према универзалистичком виђењу национална безбедност може да се гарантује преко једне међународне организације, док је према концепту сфере утицаја гаранција у равнотежи моћи. Према оцени западних аналитичара, америчко схватање је било универзалистичко, док су Совјети репрезентовали концепт сфере утицаја. У садашње време такође изгледа да ставови Запада којима се фаворизује ширење НАТО-а произилазе из универзалистичког гледишта, док руски став (позиција) одражава концепт сфере утицаја. Према студији Евгенија Базахова (из 1996. године), поновно успостављање сопствене сфере утицаја један је од основних циљева спољне политике Русије.²⁶ Такође, од почетка деведесетих година, Русија сматра најближе суседе зоном својих виталних интереса. Та позиција је за сада остала непромењена, а за то су, као и за настајање те позиције, умногоне заслужне и водеће силе Запада. Наиме, након завршетка „хладног рата“, Русија је у првим данима своје самосталности, у настојању да успостави „партнерство“ са Западом, наглашавала да ниједну земљу не сматра својим непријатељем. Међутим, САД и друге западне земље, како запажају кинески аналитичари Ванг Руи и

²⁶ Према А. Puheloinen, *исто*, стр. 38.

Ланг Веи,²⁷ наставиле су са „хладним ратом“ на менталном плану, настојећи да искористе постојеће политичке, економске и војне слабости Русије и продуже с политиком њеног спутавања с намером да је поцепају и спрече да се поново домогне позиције велике силе. То је, сматрају они, приморало Русију да преиспита своју безбедносну политику и да трансформише своју војну стратегију од стратегије „искључиве одбране“, из доба Михаила Горбачова, преко стратегије „активне одбране“, у стратегију „реалистичног задржавања“. Ширење НАТО-а на Исток супротно је стратегијским интересима Русије и зато спречавање, односно успоравање, тог продора постаје главни циљ руске стратегије. То редефинисање НАТО-а као главне опасности по Русију, наглашавају наведени аутори, није за Русе једноставна регресија политике. То је неминован исход суровог разлаза између Русије и западних сила у остваривању њихових стратегијских интереса.

Према Пухелоинену, теоријски, Русија има три стратегијске геополитичке варијанте: *стратегију експанзије*, *стратегију попуштања и позициону (status quo) стратегију*.²⁸ На основу наведених података јасно је да Русија нема довољно економске и војне моћи за *експанзивну стратегију*. Због тога је мало вероватно да би радикалне националистичке снаге, ако би дошле на власт у Русији, примениле агресивну политику. Покушај територијалне експанзије довео би Русију у позицију из које би вероватно постојао само један излаз – повлачење, без икаквих позитивних резултата.²⁹

Идеје о поновном уједињавању бивших совјетских република или поновном стварању неке нове руске империје, у сваком случају, нису реалне. За грађење руске (совјетске) империје биле су потребне стотине година. Сада, у случају и да постоје такве жеље, Русија нема средства чак ни да започне њихово остварење. Употреба силе ради остварења таквог циља у догледно време је искључена, а суседне земље не желе добровољно да се прикључе Русији, осим Белорусије. Наиме, тежње суседа су сасвим супротне, а Русија је неповратно изгубила земље бившег Варшавског пакта. Искуство тих земаља са Совјетским Савезом учинило је да оне избегавају блиске политичке везе с Русијом, а нема ни економских подстицаја за поновно уједињавање.

Сарадња са неколико најближих суседа ипак постоји, посебно на економском плану и у вези с неким аспектима безбедности (на пример, обезбеђење границе). Али, новоосамостаљене земље избегавају да формирају савезе који би Русији пружили прилику да доминира. На пример, Украјина, Азербејџан и Узбекистан учинили су одлучан корак против свих планова о стварању одбрамбеног савеза унутар Заједнице Независних Држава. Пошто су се заговорници чвршће интеграције ЗНД

²⁷ W. Rui and L. Wei, *Preliminary Analise of Russian Military Strategy*, International Strategic Studies, 1997, No3, Chinese Institute for International Strategic Studies.

²⁸ A. Puheloinen, *исто*, стр. 38.

²⁹ Искуство из интервенције у Авганистану показало је да се војна моћ не може увек претворити у политичку моћ као педесетих и шездесетих година у Мађарској и Чехословачкој.

суочили с одлучним отпором, што је у неким случајевима довело и до негативних реаговања, Русија је приморана да гради односе са суседством на билатералној основи, уместо преко мултилатералне, јединствене (заједничке) стратегије. Због тога ће, вероватно, утицати на те земље појединачно, концентришући се на подручја и функције за које је сама заинтересована. Без сумње, руски интереси и поседовање одговарајућих геополитичких инструмената, за сваки случај понаособ, предуслови су за вођење такве политике.

Остали нетериторијални облици експанзије такође су непримењиви. Најближи суседи Русије, као и суседи Совјетског Савеза, супротно су оријентисани и разликују се од Русије у културном, историјском и религиозном погледу, тако да је експанзија Русије у тим регионима немогућа (Белорусија и Казахстан су можда изузеци).

Друга варијанта је *стратегија попуштања*, која се чини неодговарајућом из више разлога. Прво, садашња геополитичка ситуација сматра се једном од последица стратегије попуштања с краја осамдесетих и почетком деведесетих година. Спољна политика у том периоду често се критикује због великих и исхитрених уступака, укључујући концесије у нуклеарном и конвенционалном наоружању и војном присуству у Европи, и то без одговарајућих компензација. Према критичарима тих уступака, друга врста политике, заснована на приближавању, корак по корак, довела би Русију у повољнију геополитичку позицију. Друго, изгледа да је целокупно руско политичко деловање усмерено на очување територијалног интегритета Руске Федерације. Спољнополитичка активност садашње администрације, директно или индиректно, сматра неопходним обнављање статуса велике силе, што је, истовремено, и став опозиције. Стратегија попуштања, једноставно, не иде уз таква политичка настојања. Треће, територијалне концесије су ризичне због могућности распада Руске Федерације. У садашње време тај ризик не изгледа велики зато што не постоје праве сепаратистичке идеје, али неке републике, посебно оне с великим природним ресурсима, могле би да теже барем ка делимичном суверенитету, упркос чињеници да би он могао да буде ограничен економском и/или територијалном зависношћу од Русије. Москва мора да узима у обзир тај ризик, иако има на располагању бројна средства за притисак на сепаратистичке регионе. Четврти разлог против примене стратегије попуштања јесте то што сада не постоји ништа што Русију на то приморава. Она се може приволети да учини концесије у вези с економским, политичким и војнополитичким питањима, али је оне, с друге стране, чине отпорнијом на даље повлачење (уступке).

Од три наведене варијанте геополитичке стратегије Русији једино преостаје, као прихватљива, *позициона (status quo) стратегија*. Без сумње, суштина те стратегије била би да се земље први суседи задрже у интересној сфери Русије и да се ублаже штете узроковане ширењем Северноатлантског пакта. Истовремено, Русија треба да буде активна и у односима са земљама из „далеког иностранства“ како би спречила

да буде изолована. Будући да је геополитичка слабост главно ограничење избора Русије, Константин Сорокин предлаже да Русија балансира између других геополитичких центара моћи, као што су Европа, САД, Кина итд. и у односима са њима. То би било у интересу тренутно слабе Русије и омогућило би да се одржава мултиполарни геополитички светски поредак, без супериорности било којег центра моћи.³⁰

Укратко, позиција Русије у односу на остале геополитичке центре моћи била би стратегија оклевајућих (одгађајућих, замајавајућих) акција, уз примену традиционалних метода балансирања моћи које је Русија користила кроз своју историју. Међутим, успех Русије биће ограничен због чињенице да је и за такву улогу неопходна моћ. Због тога, будући да је притиснута са Запада, могла би да буде активнија у правцу југа и истока. У вези с тим може да се посматра и приближавање Русије Ирану. Приближавање Кини је логичан елемент руске политике балансирања, с обзиром на то да ће у будућности Сједињеним Државама вероватно бити потребни добри односи са Русијом да би могле да парирају све већој моћи Кине. Међутим, савез Русије и Кине веома је мало вероватан зато што би Кина прихватила само једну улогу у том савезу – улогу лидера. Осим тога, изгледа да је политика Кине пре оријентисана на широку међународну сарадњу него на стварање савеза.

Поред наведених варијаната, дефинисаних према могућем нивоу спољнополитичких аспирација Русије, у анализама њене геополитике помињу се и различите варијанте зависно на смер тих аспирација. Тако се говори о три главне оријентације Русије: окретању к Западу, окретању к Истоку и окретању ка себи, које Загорски означава као „атлантизам“, „урализам“ и „неоантиимперијализам“.³¹

Атлантизам значи интеграцију и сарадњу са западном економском и политичком сфером. Такво геополитичко схватање, које се може упоредити са циљевима тзв. западњака средином 19. века, уз прихватање западних вредности, јесте изазов и могућност за будући развој Русије. Садашње руководство ради у том правцу, па је Русија учинила многе практичне кораке везане за пријем у међународне организације и друге облике сарадње с остатком Европе.

Уралско (евроазијско) опредељење има корене у схватању словенофила и Достојевског да Русија има геополитички задатак да посредује између Европе и Азије. Према том схватању, Русија има сопствену културу, засновану на словенском наслеђу и ортодоксној религији, па чак не би требало ни да покушава да постане део Европе, већ да се развија на основу својих традиција. То значи одбијање (напуштање) западне евроцентричне историје и западних концепата либералне демократије, правде, парламентаризма и индивидуалних људских права.

³⁰ Русија би, на пример, могла да прилагоди своје економске и војно-политичке позиције у интересу овог или оног субјекта, да користи испоруке енергије (нафта, гас) за остваривање утицаја и да користи на најбољи начин спорења између светских сила, правећи комбинације са једном или другом страном, зависно од ситуације.

³¹ А. Загорски, према Tuomi, исто, стр. 50.

Заговорници те доктрине тврде да интеграција са западном привредом не би могла да да резултате и да је апсурдно и опасно позајмљивање економског модела који је неконзистентан с националном културом и интелектуалним и моралним вредностима.

Треће схватање – *неоантиимперијализам*, углавном се заснива на старим геополитичким схватањима. Присталице те оријентације признају чињеницу да сада постоји једна суперсила у свету. Стабилни мир је нестао а последице новонастале ситуације су немири и сепаратизам. Требало би да се поново успостави равнотежа снага, али сама Русија је сувише слаба, па би савез са Кином чинио потребну евроазијску геополитичку силу наспрам Сједињених Држава. У пракси, Русија је предузела мере за успостављање добрих односа са Кином и Индијом. Русија и Кина су интензивирале сарадњу у многим областима и говоре о стратегијском савезу и мултиполарном свету, у духу отпора западној доминацији. Обновљени панславизам, односно неославизам, могао би да буде потпора другој и трећој геополитичкој оријентацији, с обзиром на становиште да једино ослобађање снага везаних за вековима старе духовне, религијске и социјалне традиције може да спаси Русију од потпуног колапса. Присталице панславизма теже унификацији бивших словенских совјетских република и наглашавају разлике у односу на Запад као и Евроазијска филозофска школа. Истовремено, у ту филозофију, као и у неоантиимперијализам, уграђена је идеја о равнотежи моћи.

Подршка наведеним оријентацијама у руској економској, политичкој и војној елити прилично је уједначена. Резултати истраживања у којима је испитаницима понуђено да се одреде за једну или више наведених оријентација показали су да је трећина спремна да прихвати атлантску оријентацију, трећина неоантиимперијалистичку, док су се чак три четвртине испитаника одредиле за уралску варијанту.³² То показује да неки људи подржавају више него једну варијанту, али и да већина сматра да је најбољи избор независна политика, што одговара традиционалном геополитичком схватању Русије као велике силе.

Закључак

Историја Русије и Совјетског Савеза, у целини, емпиријски је доказ „реалистичне“ геополитике, у којој су, према Туомију, повезане снага, раздаљина и експанзија. Наиме, кад год је земља била јака, ширила је своје границе и сфере утицаја, док се у периодима слабости повлачила са својих удаљених подручја.

Обрасци формирања геополитичког размишљања и понашања показали су се као невероватно слични у свим фазама постојања Русије. Многи предлози су, у ствари, стари, али су њихова форма и нагласци варирали у различитим периодима. Стога, наведене геополитичке оријентације: окретање Западу, окретање Истоку и окретање себи, односно

³² Исто, стр. 52.

„атлантизам“, „урализам“ и „неоантиимперијализам“, нису само теоријски конструкти и резултат имагинације аналитичара, већ реалне могућности, али тренутно с различитим изгледима за оживотворење у облику конкретнијег геополитичког понашања.

Према логици фаза геополитичког понашања, Русија у садашњој ситуацији мора да дефинише своју нову улогу у свету, нови геополитички код, односно менталну мапу као једно од оруђа које помаже да се одреде њени основни интереси у спољашњем свету. Део тог будућег геополитичког кода требало би да буде идеологија која је прихватљива за већину становништва. За сада се зна да се, на пример, ни конкретна економска ситуација, ни демографска слика земље, ни њен општеприхваћен идентитет не заснивају на задовољавајућој основи. У сличним приликама у прошлости државе су биле склоне кад год би њихова позиција конкурента била слаба, да се концентришу на унутрашњи развој и протекционизам. Сходно томе, догађаји у садашњој Русији могли би да указују на тај правац.

Нацизам и немачки протестантизам

УДК: 329.17/.18:284(430)

Проф. др Миролуб Јевтић

Будући да је религија значајно утицала на оружане сукобе и ратну доктрину, могуће је да се понове одређени догађаји све док постоје догматске основе за формирање погледа на рат. Зато је разумевање односа између нацизма и немачког протестантизма веома важно за одбрамбену политику свих земаља које су под утицајем Немачке.

Сви протестантски ауторитети се слажу да је нацизам у Немачкој био пресудно важан за Хитлеров долазак на власт и да је потпомогао стварање и одржавање немачке ратне машине. Протестантска заједница, са теолозима, бискупима и свештеницима на челу, давала је подршку или, барем, била равнодушна према нацистичким погромима и истребљењу свих неистомишљеника, посебно Јевреја.

Однос великих религија према политичким учењима, и обратно, у модерној универзитетској настави један је од најважнијих предмета проучавања.¹ Због тога, анализа утицаја и односа једног од најснажнијих верских усмерења које постоји у свету – протестантизам,² и политике у земљама у којим протестанти чине већину, важан је задатак политичке науке. Јер, без разумевања односа протестантизма и свеукупних политичких односа не може се разумети политичка ситуација у тим деловима наше планете.³

Анализа односа немачког протестантизма и нацизма једна је од најважнијих тема политикологије религије, која, као млада дисциплина, мора њоме да се бави не само из теоријских, већ, пре свега, из практичних разлога. Јер, нацизам није мртав, већ само мења форму. Такође, услови који су довели до симбиозе и узајамног разумевања једног верског и једног таквог политичког покрета, указују на могућност

¹ На свим факултетима политичких наука у развијеном свету однос религије и политике једно је од најважнијих поља истраживања. На пример, на Институту за политичке студије у Паризу постоје, не само научноистраживачки и наставни центри за проучавање појединих религија, као што је стални специјални курс за изучавање арапско-исламског света (видети *Sciences po, fondation national des sciences politiques, Paris, 1998* (брошура о режиму студија), а на Високој школи друштвених наука у Паризу и на Интервидовској војној академији Француске постоји предмет геополитичка религија.

² Према последњим проценама сада има око 360.913.000 протестаната у свету (према *The World Almanac, 1999, Nju Djerzi, стр. 687*).

³ Видети на пример *Wold Kenneth, Religion and politics in the United States, Washington, 1997*, Миролуб Јевтић, *Политички живот САД и религија*, „Српска политичка мисао“, Београд, бр. 3-4/1997.

да се и у другачијим условима поново успоставе везе између неких других верских учења и неке политичке идеологије, али и протестантизма и неких сличних реакционарних доктрина у свету, чак и у садашње време.⁴

На значај односа између немачког протестантизма и нацизма најбоље указују подаци Бернара Рејмона, протестантског теолога, професора протестантске теологије на протестантском теолошком факултету у Монпељеу и протестантског свештеника у континуитету у Паризу и Лозани: „Сва се сведочења слажу: у 1933–34. 90% немачких протестаната, са теолозима и свештеницима на челу, били су за Хитлера. Без њих он не би могао да дође на власт нити да се на њој одржи“.⁵ Та тврдња Бернара Рејмона жестока је оптужба верског учења којем и сам припада и којем је посветио цео живот. У вези с тим, он каже: „Свака са своје стране – економија, *поликологија*, дубинска психологија, социологија и друге науке, позвана је да осветли ову појаву“,⁶ утолико пре што „За заједницу протестаната у свету... немачки протестантизам јесте један од најважнијих, нарочито по бројности. Немачка није само *par excellence* земља где је реформа рођена и где је пустила дубоке корене, уобличавајући душу народа, већ је и више од два века немачка протестантска теологија била једна од најмаркантнијих“.⁷ Зато се Бернар Рејмон пита: „Како је било могуће да нацизам преузме... друштво у тој Немачкој тако дубоко обележеној протестантском традицијом, и како није срео барем зачетке одлучнијег отпора међу Лутеровим следбеницима... Како се десило да се велики број тих протестаната, када је прошао први занос за такозваном националном обновом 1933, није показао као мање колаборантски или више критички настројен према новом режиму, јер су неки ишли чак толико далеко да су сматрали да захтеви хришћанства иду у пару са том револуцијом“.⁸ Међу онима који су следили Хитлера било је много теолога који и сада уживају велики углед као теолошки писци, на пример: специјалиста за *Нови завет* Хајнрих Борнкам, један од познатих представника дијалектичке теологије Фридрих Гогартен и аутор славног *Теолошког речника*⁹ Хелмут Кител. Посебно је важно да су Хитлера подржали и теолози који су касније постали познати по отпору нацизму: браћа Мартин и Вилхелм Нимилер, који су гласали за нацисте од 1923. године, Хајнц Клопенбург, Хајнрих Рендторф и познати систематичар из Берлина Хајнрих Вогел.¹⁰

⁴ На пример, најбројнија протестантска заједница у САД – Јужна баптистичка конвенција, која има 15.691.964 верника (према *The World Almanac*, стр. 684) све до 1995. године сматрала је да ропство црнаца није грех („Вечерње новости“, 9. јул 1995. стр. 8).

⁵ Bernard Reymond, *Une Eglise à croix gammée* (Црква са кукастим крстом), Лозана, 1980, стр. 9.

⁶ Исто, стр. 241.

⁷ Исто, стр. 10.

⁸ Исто.

⁹ Исто, стр. 9.

¹⁰ Исто.

Хитлерово антихришћанство

Многи веродостојни извори и Хитлерове изјаве доказују да је он био непријатељски расположен према хришћанском учењу. Сматрао је да „хришћанство представља инкарнацију болшевизма“¹¹ и „да религија коју је фабриковао Павле из Тарсуса, доцније названа хришћанство, није ништа друго него комунизам садашњице“.¹² Мартин Борман, који је тада пажљиво слушао Хитлера, проширио је тај закључак следећим речима: „Наша националсоцијалистичка доктрина је антикомунистичка и антихришћанска“.¹³ Тако је већина протестаната, подржавајући Хитлера, сигурно несвесно, подржала рушење хришћанског лика Немачке и стварање претпоставки за садашње процесе. Наиме, многи Немци, уместо хришћанским вредностима, почели су да се окрећу атеизираном хедонизму, који је довео до отпадања верника од цркве и стварања простора за ширење на тлу Немачке других верских учења, која мењају немачки лик.

Хитлер је избегавао да отворено нападне хришћанско учење управо због тога што су масе верника „прихватиле његове идеје о супериорности Немачке и подржавале их на војном и политичком плану“.¹⁴ Критиковао је све хришћанске цркве, мада „протестантне није критиковао као друге... изјавио је да форма хипокризије која је типично протестантска представља срамоту за себе“.¹⁵ Због свега тога, спремао се за обрачун са црквом, којој је претио чак и физичком екстерминацијом. О томе је вођа Рајха рекао: „Велике амбиције свештеничке клике увек су биле да поткопају власт државе... и ја ћу једног дана унети сукоб који је стар исто колико и историја Немачке и изненада донети своју одлуку. Учинићу да ови проклетци пароси осете снагу државе на начин на који нису ни сањали да је могућан. Тренутно их мотрим испод ока и ако приметим и најмању опасност пострећаћу многе од њих. Ови прљави гмизавци дижу своје главе на први знак слабљења државе и зато морају бити згажени било када... Католичка црква има само једну жељу: да нас види уништене“.¹⁶

Немачки протестанти нису добро разумели Хитлеров стварни однос према хришћанству и здушно су подржали његов политички пројекат и долазак и одржавање на власти, што показују бројни документи из историје немачког протестантизма. Корени те огромне подршке Хитлеру и националсоцијализму налазе се у историји међуверских односа у Немачкој. Према многим мишљењима, која су и код нас доминантна, Немци су нација која је успела да превазиђе верске поделе у име

¹¹ *Hitlers Secret Conversations 1941-1944*, Signet Book, New York, 1962, стр. 98 (наведено према Милановић Владимир, *Антихришћански мистицизам Адолфа Хитлера*, „Војно дело“, Београд, бр. 2/1999, стр. 36).

¹² Исто, стр. 36.

¹³ Исто.

¹⁴ Исто, стр. 35.

¹⁵ Исто, стр. 39.

¹⁶ Исто, стр. 40.

националног јединства. Међутим, ситуација није тако једноставна. Верски сукоби, попут Тридесетогодишњег рата (1618–1648), између немачких протестаната и римокатолика, коштао је Немце огромних жртава, а његове последице никада нису превазиђене, чак ни уједињењем у 19. веку. Напротив, „велики верски рат 1618–1648. имао је за последицу да су се развила два црквена народа (Kirchenvolk), од којих је сваки исказивао изграђену свест посебне нације“.¹⁷ Због тога је немачки научник Адолф Харнацк 1908. године рекао да у многим стварима „живота и заједничке добробити, наша је нација од почетка раздвојена у два тора. Ово стање ствари почиње из средишта и налази пута до периферије нашег постојања, дубоко у најмање и најсвакодневније аспекте наших живота. Свуда се сукобљавамо са религиозним предрасудама, свуда се удара на ограду, боље рећи зид вере“.¹⁸ Због тога, после слома у Првом светском рату и стварања Вајмарске републике немачки протестанти су у њој видели римокатоличку тежњу, односно жељу и покушај да се римокатолицизам наметне Немачкој на уштрб протестантизма.¹⁹

Ако се узме у обзир чињеница да су се протестанти много више него римокатолици везали за идеју немачке нације²⁰ јасно је да су они ипак теже доживели пораз у Првом светском рату него римокатолици, мада се не може негирати велики ангажман немачких римокатолика у остваривању државних циљева од 1914. до 1918. године. Међутим, протестанти су Вајмарску републику доживели више као римокатоличку, поготову стога што је парламентарни режим дозволио католицизму да се истакне као политичка снага.²¹ У вези с тим, Бернар Рејмон додаје: „Пораст политичког утицаја римокатолицизма је много допринео јачању неповерења бројних протестаната према Вајмарској републици... Када је дошао моменат, Хитлер и његови статисти су на задивљујући начин знали да га искористе... да би себи привукли протестантске гласове“.²²

Конвергенција протестантизма и нацизма

Професор протестантске теологије Бернар Рејмон повезивање између Хитлера и протестаната, објашњава умногоме истоветним политичким интересима Националсоцијалистичке партије и протестантских верника, који су своју веру доживљавали као дубоко националну. Дакле, повезивање протестантизма и нацизма условљено је дубоком политичком конвергенцијом, а догматска питања су била споредна, јер је Хитлер био антихришћански оријентисан. Ипак, нешто у протестанти-

¹⁷ Милорад Екмечић, *Фашизам и религија*, у „Српска политичка мисао“, бр. 1–4, 1996, стр. 164.

¹⁸ Исто, стр. 165 (наведено према Helmut Wolser Smith, *German Nationalism and Religions Conflict*, Culture ideology, Politic 1870–1914, Prinaton 1995. br. 13).

¹⁹ Bernard Reymond, исто, стр. 37.

²⁰ Исто.

²¹ Исто.

²² Исто, стр. 38.

зму омогућило је приближавање нацизму. Наиме, Хитлера су подржали врхунски протестантски теолози, што значи да су за такво опредељење морали наћи барем формално оправдање у свом учењу. Између осталог, одговори на та питања садржани су у идеји заједништва које је проповедао Лутер. Ту идеју је нагласио Карл Хол (1866–1926) један од последњих универзалних историчара протестантизма, приликом одрицања од либералних теза. То је прво била локална заједница – парохија, али и национална заједница.²³ Тако је настао покрет „Млади национални лутеранизам“²⁴ (*Junge nazioonale Luthertum*), чиме су, поред осталог, створене претпоставке за масовно учешће протестаната у „националсоцијалистичкој револуцији“.

Успон Националсоцијалистичке партије на изборима 1930–1932. године показао је да протестанти снажно подржавају тај покрет. Група теолога је почела говорити „да је куцнуо немачки час и да је национална револуција покренута од нацизма сасвим јасно главни духовни проблем (а не политички) који се поставио пред цркве“.²⁵ Питање везано за цркве било је примарно за протестанте јер је анализа тадашњих избора показала да су римокатолици били „веома скромно, то јест веома мало заведени нацизмом: они су остали, уопштено говорећи, везани за Партију центра (*Zentrum der Partei*) која је имала поверење бискупа“.²⁶ Протестанти су на изборима 1932. године нацистима дали 11 милиона гласова од 13.800.000 гласова колико су добили те године.²⁷ Та чињеница је утолико тежа за протестанте јер је Хитлер био против хришћанства и „делио је увек популистичке идеје према којима је хришћанство осуђено да нестане и да га треба толерисати или освајати поверење цркава и њихових вођа само у мери у којој ће тај став омогућити ширење нацистичке идеологије, која ће, на крају, укинути хришћанство“.²⁸

Протестанти нису рекли ни реч против нацизма ни када је почео да показује своје право лице и да у крви гради свој успех. У Алтони, 17. јула 1932, када су нацисти у уличним нередима изазвали сукобе у којима је убијено 717 људи, а више од стотину их је рањено, провинцијске црквене власти су остале неме. Пастори из Алтоне су позвали на службу, на којој су тражили покајање за проливање крви, али ни они нису осудили виновнике.²⁹ У сваком случају, историчари сматрају да та акција означава почетак настајања покајничке цркве међу немачким протестантима,³⁰ без обзира на касније знаке отпора Хитлеру. У вези с тим, Бернар Рејмон каже: „У великој већини немачки протестанти су више волели да узму као тачне умиријуће Хитлерове изјаве и његове привидне симпатије према хришћанству“³¹ него стварне догађаје. О

²³ Исто, стр. 64.

²⁴ Исто.

²⁵ Исто, стр. 79.

²⁶ Исто.

²⁷ Исто.

²⁸ Исто, стр. 81.

²⁹ Исто, стр. 90 (видети о томе и: Marcou, *Le national-socialisme lat.par les textes*, Paris 1963).

³⁰ Bernard Reymond, исто, стр. 91.

³¹ Исто, стр. 94.

односу према Хитлеру Паул Алтхаус је писао: „Наше цркве су поздравиле немачки преокрет из 1933. као поклон и божје чудо“.³² Мартин Нимилер који је привремено пензионисан 1934. и који је постао синоним отпора нацизму, писао је 1935. године следеће: „У духовном преокрету који је почео да захвата читав наш народ ми видимо божји позив који нам се обраћа и који од нас очекује нова дела“.³³ Осим високо ранжираних теолога, највиши црквени великодостојници су били не само пасивни у вези с доласком нациста на власт већ су их и подржавали. Такав је био на пример, Хајнрих Рендторф лутерански бискуп Меклембурга, који се најотвореније изјашњавао за нацизам.³⁴

Протестантски свештеници пропагирају нацизам

Осим бискупа, који су по својој функцији били веома важни, за нацистичку идеологију су пропагирани многи свештеници. Фридрих Вајнеке, из катедрале у Солдину, написао је у једном чланку 1930. године „Кукасти крст и хришћански крст нису супротстављени. Ујединити их у хармонији је смисао праве немачке политике“.³⁵ Неки од свештеника су се ставили на располагање нацистичкој партији у функцији говорника. Такав је био и пастор Фридрих Андерсон, који је дуго био познат по својим антисемитским говорима.³⁶ Од 1930. године почеле су у разним крајевима Немачке да се формирају „заједнице пастора националсоцијалиста (*Arbeitsgemeinschaften national-socialistischer Pfarrer*), чије су иницијативе биле потпуно независне од директива Партије. Њихов припадник био је Вилхелм Нимилер, будући противник нацизма.³⁷ Тако је настао покрет познат под именом „Немачки хришћани“, састављен од више група, из разних крајева Немачке: Тириншка група, Група Источне Пруске, Група Виртемберг, Група Берлин итд. Покрет је веома активно подржао Хитлера и националсоцијализам. Веома је карактеристичан став пастора Лефлера из Тириншке групе, који је Хитлера описао на следећи начин: „У особи фирера ми видимо божјег посланика који поставља Немачку пред господара историје...“.³⁸ Посебно је значајно да ни после завршетка рата руководиоци немачких цркава нису оклевали, упркос јавној изјави да ће обавити денацификацију, да дају парохије припадницима тог покрета.³⁹ Такав је, на пример био Јоаким Хосенфелдер који се назвао „фирером С. А. одреда Христа“.⁴⁰ У њиховом програму било је (предвиђено) учешће цркве у

³² *Die deutsche Stunde der Kirche* (наведено према: Bernard Reymond, *исто*, стр. 95).

³³ F. Baungartel, *Wider die Kirchenkämpfenden*, Neuendettelsau, 1959, р. 33, (наведено према Bernard Reymond, *исто*, стр. 95).

³⁴ Bernard Reymond, *исто*, стр. 99.

³⁵ *Исто*, стр. 105.

³⁶ *Исто*.

³⁷ *Исто*, стр. 106.

³⁸ *Исто*, стр. 108.

³⁹ *Исто*, стр. 114.

⁴⁰ *Исто*, стр. 117.

обнови Немачке започетој са Хитлеровим доласком на чело Рајха. Та се црква никако не би ограничила на границе Рајха и требало је да обухвати све протестантске хришћане. Важан део програма била је одлука да се црква не може реорганизовати без координације с националсоцијалистичком државом.⁴¹

Када су у јулу 1933. организовани црквени избори, „Немачки хришћани“ су однели убедљиву победу.⁴² Међутим, велики ударац задао им је Адолф Хитлер. Наиме, после победе оне струје међу протестантима која је подржавала његов покрет, показао је своје право лице и став према хришћанству. „Он је наредио шефовима своје партије да буду изван сваког спора унутар цркве. За немачке хришћане то је значило да повлачи логистичку подршку коју им је до тада давао и која им је омогућила да добију изборе“.⁴³

Да би се разумела политика и доктрина немачких протестаната у време нацизма веома је важно знати како су се понели према тзв. аријевском питању. Јер, оно најбоље показује однос према Хитлеровој идеологији. Када је 1. априла 1933. проглашен дан бојкота јеврејских радњи, протестантске цркве су имале прилику да реагују. Барон Вилхелм фон Пехман је замолио Комитет Протестантске федерације да декларацијом затражи заштиту за протестанте, тј. вернике Протестантске цркве, који су били јеврејског порекла.⁴⁴ Али, уместо да прихвати ту декларацију, Комитет је одлучио, скоро једногласно – са само једним гласом против, да се не огласи.⁴⁵ То значи да су, прећутно, не само подржали прогон Јевреја верника већ су издали и своје чланове који су некада били Јевреји. Када је касније донет закон о искључењу свих Јевреја из јавних служби, Синод протестантских цркава је одлучио, према упутствима о аријевском пореклу да пензионисхе све свештенике јеврејског порекла.⁴⁶ Будући да је то био проблем на високом теолошком нивоу, затражена је експертиза са три протестантска теолошка факултета: Марбуршког, Ерлангенског и Гетингенског. Гетинген је подржао аријевски принцип, Ерланген је оклевао да се изјасни, а Марбуршки факултет је једини одбио да да теолошко оправдање за прогон свештеника јеврејског порекла. Колико је било раширено такво схватање најбоље показује податак да је један од свештеника који су се противили аријевском закону изјавио да своју децу ипак не би поверио вароучитељу јеврејског порекла.⁴⁷ Када су прогони добили размере физичке екстерминације, почели су да се јављају појединци међу свештеницима који

⁴¹ Исто, стр. 119 (видети и: Vermeil Edmond, *Hitler et le christiansme*, Paris, 1940).

⁴² Bernard Reymond, исто, стр. 121 (видети и: Klaus Sholder, *Die Kirchen und das Dzitte Reich*, Frankfurt, 1977).

⁴³ Bernard Reymond, исто, стр. 150 (видети и: C. S. Conway, *The Nazi Persecution of the Churches*, London, 1968).

⁴⁴ Rita Thalman, *Protestantisme et nationalisme on Allomagne de 1900 a 1945*, Paris, 1976, p. 261.

⁴⁵ Bernard Reymond, исто, стр. 219.

⁴⁶ Исто, стр. 223.

⁴⁷ Исто, стр. 228 (видети и: Pierre Aycoberry, *La question nazie. Les interpretations du national-socialisme*, Paris, 1979).

су тајно помагали Јеврејима и другим прогоњенима, али је тада већ било касно (на пример, свештеник Лутеранске цркве Хајнрих Грубер).⁴⁸

Представници немачких хришћана, покушавајући да оправдају прогоне и погроме Јевреја и систематску дискриминацију тог народа, служили су се историјом протестантизма. Подсећајући на антисемитизам творца протестантизма Мартина Лутера, наводили су, између осталог: „После горких искустава др Мартин Лутер је такође захтевао врло строге мере против Јевреја и њихово протеривање са немачке територије“.⁴⁹ Међутим, прогони су почели да изазивају солидарност са прогоњенима, па су се, поред ретких грађана који су скривали Јевреје, почеле јављати и иницијативе за осуду геноцида. Тако се група лаика обратила бискупу Мајзеру из Баварске и затражила од њега да протестује против прогона Јевреја.⁵⁰ Међутим, према Рејмоновом сазнању, Мајзер није одговорио на ту молбу.⁵¹ Копија тог писма упућена је, касније, бискупу Вурму из Виртемберга. Иако је 1938. године признао легитимност расних закона,⁵² Вурм је протествовао против погрона невиних људи, али када је то било сасвим касно.⁵³ Међутим, због свега тога, почела је да се смањује подршка немачких протестатора Хитлеру и његовој партији. Свим Немцима који су ишта знали о хришћанству било је јасно да се у исто време не може бити хришћанин и расиста, јер Јеванђеље јасно учи да нема разлике међу онима који следе Исуса. На жалост, у пракси није било тако и антисемитизам, тј. расизам, био је дубоко захватио најшире протестантске слојеве Немачке. Према независним и објективним истраживачима барем 90 одсто протестаната, с најистакнутијим теолозима, омогућио је долазак и одржање национал-социјализма на власти.⁵⁴

После Другог светског рата и окупације Немачке, на чело немачких протестантских цркава дошли су људи који су имали доказе да су били против Хитлера, али је ново руководство на истакнуте функције поставило и неке људе који су имали важно место у покрету „Немачких хришћана“. Међутим, важна је чињеница да су савезници у реконструк-

⁴⁸ Bernard Reymond, *исто*, стр. 228.

⁴⁹ С. Conway, *исто*, стр. 263.

⁵⁰ *Исто*, стр. 264.

⁵¹ Bernard Reymond, *исто*, стр. 230.

⁵² *Исто*.

⁵³ *Исто*, стр. 122 (видети и: Kurt Meier, *Kirche und Judentum die Raltung der evangelischen Kirche zur Judenpolitik des witten Reiches*, Getingen, 1968).

⁵⁴ С обзиром на одлуку да се цркве у Рајху прошире свуда у свету на црквену протестантску организацију, дошло је до деловања у окупираној Европи. Тако је у окупираној Краљевини Југославији отпочета сарадња између евангелистичко-лутеранске цркве и Немаца. Бискуп те цркве – др Филип Поп, због сарадње са нацистичким окупатором, осуђен је на смрт и стрељан, а маса верника је због сарадње са окупаторима побегла („Службени лист Југославије“, бр. 2/1945) и друге протестантске верске заједнице су преко одређеног броја својих следбеника активно сарађивале са окупатором, па су, чак, и супротно своме учењу, на пример неки назарени, узели пушку у руке и учествовали у немачким јединицама. Адвентистички представници су изразили лојалност Анти Павелићу и НДХ (наведено према *Верске заједнице у ФНРЈ*, штампано за потребе школе за унутрашњу управу, Београд, 1955, стр. 218).

цији Немачке и у припреми за све оно што ће наступити: за економску и политичку обнову, која је довела до индустријализације и уједињења са руском окупационом зоном, велики значај придавали некомпромитованом или мање компромитованом делу цркве. Запад је, наиме, сматрао да ће цркве бити једно од најважнијих оруђа за развијање неопаганизма и претварање Немачке у државу уподобљену либералном систему вредности.⁵⁵ Да би све то било могуће требало се ослободити нацистичке прошлости, па је Заједница протестантских цркава Немачке донела чувену „Декларацију о кривици из Штутгарта“.⁵⁶ У њој се јасно извинила за све оно што је починила у протеклом периоду. Искуство је Заједнице из периода после Другог светског рата учинило да она постане веома опрезна у опредељивању поводом значајних политичких догађаја, бојећи се да не начини грешку какву је учинила у Хитлерово време. Зато се, каже Бернар Рејмон, у Екуменском савету цркава та заједница ређе од других изјашњава о одређеним важним питањима.⁵⁷

Могућност оживљавања прошлости

Наведено је сигурно ослабило и пасторално деловање у Немачкој, што је довело до опадања броја верника, тј. оних који плаћају црквени порез. То је почело да убија хришћански карактер немачког друштва и да ствара простор за атеизацију, повећање хедонизма код становништва, промену менталитета Немаца итд. Према подацима утицајног немачког часописа „Шпигл“, током 1992. и 1993. године, цркву је напустило више од милион хришћана обе конфесије,⁵⁸ а 61 одсто испитаника обе конфесије сматра да је превазиђено принудно убирање црквеног пореза од стране државе.⁵⁹ Због свега тога повећава се број оних који напуштају хришћанство и традиционалне хришћанске вредности, а бројност оних који прелазе у друге религије постаје занимљив феномен.⁶⁰ Услед тога, дошло је до одумирања породице и смањења броја новорођених: 1998. године у Немачкој је био мањи број беба него умрлих,⁶¹ па немачкој нацији због тога прети изумирање. Недостатак регрута утицао је на немачко министарство одбране да снизи критеријуме за пријем у војску. Према писању минхенског „Фокуса“, сада се у војску позивају и хендикепирани, који би у рату били тек трећепозивци.⁶²

Када се томе дода 160.000 регрута који одбијају да служе војни рок, јасно је колико је стање алармантно.⁶³ Сада свако треће домаћинство

⁵⁵ Bernard Reymond, *исто*, стр. 238.

⁵⁶ *Исто*, стр. 239.

⁵⁷ *Исто*, стр. 240.

⁵⁸ Наведено према: „Политика“, Београд, 30. децембар 1994, стр. 6.

⁵⁹ *Исто*.

⁶⁰ Велики је број прелазака у мале верске заједнице али је посебно занимљив случај да је Гебелсова унука прешла на јудаизам и удала се за Израелца („Блиц“, 27. новембар 1996, стр. 8).

⁶¹ Наведено према: „Политика“, 3. јул 1999, стр. 5.

⁶² „Политика“, 21 јун 1996, стр. 14.

⁶³ *Исто*.

у Немачкој има само једног члана,⁶⁴ тако да ће Немачка, заједно са још четири највеће земље Европске уније, морати до 2050. године да „уведе“ око 35 милиона радника да би привреда могла нормално да функционише.⁶⁵ Све је то утицало да се број странаца драстично повећа, што такође мења лик Немачке. Према писању угледног „Франкфуртер Рундшау“ у Франкфурту има 28,50 одсто странаца, односно скоро сваки трећи становник је странац. У Берлину тај проценат износи 12,6 одсто, а Штутгарт и Минхен имају 24,1, односно 22,8 одсто странаца, што значи скоро четвртину.⁶⁶ На основу тих података јасно је да мултикултурализам, о којем се све више говори, није последица филантропије, већ економске нужности и страха да ће новодошли, када преузму државу, увести дискриминацију према остарелим и онемоћалим Немцима. То се посебно примећује на основу чињенице да Немци више воле, као раднике, белце и хришћане из Источне Европе,⁶⁷ који се лакше асимилују. Али, тиме се не решава проблем, јер би те придошлице, такође због малог наталитета, веома брзо довеле немачку привреду у исту позицију, па је долазак небелаца и нехришћана једино трајно решење. Тако будућност Немачке силом прилика постаје мултикултура, али Немци испољавају отворени страх да ће, уместо отвореног и цивилног вишерасног и вишеверског друштва, придошлице у Немачкој прибећи дискриминацији. Најизразитији пример таквог страха јесте изјава Алојза Глика, једног од шефова „Хришћанско-социјалне уније“ из Баварске, сада водеће политичке снаге у Немачкој, који је рекао: „Муслимани који живе у Немачкој морају поштовати традиционалне вриједности хришћанства... Мултикултурно друштво које би подразумевало једнак ранг и живот различитих култура једних поред других, јесте погрешан пут у којем су сукоби већ унапријед програмирани“.⁶⁸ Ако се узме у обзир чињеница да је Глик шеф посланичке групе ГСУ у баварском парламенту, порука је више него јасна. Он је затим додао: „Одговорни политичари Немачке би требало да заузму јасан став у смислу наше водеће хришћанске културе“.⁶⁹

Наведена реакција довољно јасно указује на значај проблема. Истовремено, на основу ње је јасна и неопходна анализа односа између религије и политике у садашњем немачком друштву за разумевање свега што се тамо дешава и што, с обзиром на снагу коју Немачка има у свету, не може да не остави последице у читавој Европи. Такође, постаје јасно зашто је важно, чак неопходно, да се разуме однос протестантизма и нацизма, и да се схвати да се историја понавља, често на начин, сличан, те да се без уважавања те чињенице не може разумети политичка слика света.

⁶⁴ Исто, 7. септембар 1996, стр. 7.

⁶⁵ „Блиц“, 11. јул 1999, стр. 22.

⁶⁶ „Политика“, 24. новембар 1998, стр. 6.

⁶⁷ „Вечерње новости“, 8. фебруар 1997, стр. 9.

⁶⁸ „Независне новине“, Бања Лука, 5. јануар 1999, стр. 9.

⁶⁹ Исто.

Ђердап као чинилац регионалне сарадње на Балкану

УДК: 347.79(282.243.7):339.92(497)

Др Радоје Зечевић

Аутор у чланку, после навођења основних географских и историјских података везаних за Дунав, указује на значај те друге по величини реке у Европи. Важност Дунава за трговину и међународне везе потврђује заинтересованост великих сила за Подунавље. Борба за превласт у тој области нарочито је испољена приликом регулисања слободне пловидбе у Ђердапу.

Изградњом бране на Дунаву проблем пловидбе Дунавом решен је на најбољи начин, што ће имати велики значај за регионалну сарадњу СР Југославије и Србије и у будућности.

Србија је придавала велики значај регулисању слободне пловидбе на Дунаву још од Париског конгреса 1856. године због развоја трговине и међународних веза и потребе да равноправно учествује у међународним односима. То најбоље потврђује жељу и остварено право приобалних држава, да управљају пловидбом, чему су се велике силе супротстављале све до 1948. године, тј. до доношења Конвенције о режиму пловидбе Дунавом.

Борба великих сила за превласт у Подунављу највише се испољила поводом међународног регулисања слободе пловидбе у најтежем сектору Дунава – Ђердапу, који је раније био „уско грло“ за пловидбу и главна сметња пловидби. Међутим, после радова и изградње бране на Ђердапу тај проблем је решен на најбољи могући начин, што има велики значај за СР Југославију и Србију, односно за њихову дипломатску, политичку и економску активност поводом Дунава и посебно Ђердапа.

Ђердапско питање до 1963. године

Економски и политички значај Дунава условљен је повољним географским положајем. Дунав је, после Волге, највећа река у Европи и највећа европска међународна река. По количини воде, трећа је река у Европи, после Волге и Неке.¹ У географском погледу, поред бројних држава кроз које протиче (девет),² дужине пловног тока, величине

¹ Большая советская энциклопедия, т. 15, Москва 1952, стр. 283.

² Дунав извире у СР Немачкој и до Пасауа тече кроз њу, затим до Енгелхарцела чини границу између Немачке и Аустрије. Аустријском територијом тече до

слива, многих притока и различитог рељефа, чини изразито географско-хидрографску целину. Према званичним подацима, дужина Дунава износи 2.850 km, па је по дужини 27. река на Земљи, а по површини слива 32 (817.000 km²) што чини, приближно, десетину територије Европе, на којој живи осмина европског становништва (више од 80 милиона становника).

Слив Дунава има око 120 притока (60 већих, од којих су 34 пловне). Најзначајније су Илер, Изар, Ен, Морава, Раба, Ваг, Ипол, Драва, Тиса, Сава, Тамиш, Велика Морава, Олтуљ, Серет и Прут. Својим током повезује централну Европу са источном Европом и Црним морем, и даље, преко Црног мора, са Блиским истоком и Средоземљем. Подаци о обалама Дунава и границама подунавских земаља пре нестанка СФРЈ, ЧССР-а и СССР-а приказани су на табели 1.

Табела 1

Обале Дунава³

Држава	Дужина обале у km		Укупна дужина обале у km
	лева	десна	
СР Немачка	658,23	626,80	1.285,03
Аустрија	321,51	350,50	672,01
ЧССР	172,06	22,50	194,56
Мађарска	275,20	417,20	696,40
СФР Југославија	358,00	587,35	945,35
СР Румунија	1.010,03	374,10	1.384,13
Бугарска	–	471,55	471,55
СССР	54,97	–	54,97
УКУПНО	2.850,00	2.850,00	5.700,00

Из табеле 1 види се да је највећи део Дунава поседовала СР Румунија, затим СР Немачка, па СФР Југославија. Ако се узме у обзир да је СФРЈ од укупних 817.000 km² слива Дунава припадало 21,6 одсто или 176.000 km², као и обе обале Дунава у дужини од 358 km (осталих 230 km обале биле су границе између СФРЈ и СР Румуније), што је износило 12,5 одсто целокупне дужине Дунава, да је од укупне површине пловних путева у сливу Дунава у границама СФР Југославије било 37,5 одсто пловних путева и да је одсек Дунава који је припадао СФР Југосла-

ушћа Мораве, а одатле до изнад Братиславе служи као граница између Аустрије и Словачке. Од Братиславе тече даље словачком територијом, да би до ушћа притоке Ипол био и гранична река између Словачке и Мађарске. Тече даље кроз Мађарску до испод Мохача, где улази у територију Р. Хрватске, а затим у територију СР Југославије. Од ушћа Нере до ушћа Тимока Дунав је гранична река између СР Југославије и Румуније (230 km дужине), а низводно, од Силистре, између Румуније и Бугарске. Од Силистре тече румунском територијом до ушћа притоке Прут. Одатле, до почетка делте, Дунав је граница између Румуније и Украјине. Румунска граница иде даље Килским рукавцем до Вилкова, а одатле Старостамболијским и Мусурским рукавцем.

³ Д. Дукић, *Воде СР Србије*, Српско географско друштво, књ. XLIV, Београд, 1977, стр. 35–36.

вији био најважнији одсек према месту уливања његових најважнијих притока и може се закључити да је СФР Југославија била међу највећим, односно највећа подунавска држава.

После разбијања СФРЈ и нестанка ЧССР-а и СССР-а настале су нове државе на Дунаву. Уместо некадашње ЧССР, створене су две нове државе – Чешка и Словачка, па је на Дунав избила само Словачка. Због сецесије неких бивших република СФРЈ на Дунаву су се, уместо СФРЈ, појавиле две државе – Република Хрватска и СР Југославија. После нестанка СССР-а, на ушћу Дунава, уместо СССР-а појавила се нова држава Украјина. Тако сада уместо осам, има девет подунавских држава. С обзиром на то, као и на најновије податке Д. Дукића (да дужина Дунава износи 2.783,4 km измењени су подаци о обалама Дунава у границама подунавских земаља и дужине тока кроз те државе (табела 2).

Табела 2

Дужина Дунава 2.783,4 km⁴

Десна страна	Дужина кроз државу (km)		Лева страна
	десна страна	лева страна	
СР Немачка 2.223,2	560,2	581,63	2.201,77
Аустроја 1.872,7	350,5	321,51	1.880,26
Словачка 1.850,2	22,5	176,06	1.708,20
Мађарска 1.433,2	417,0	275,00	1.433,20
Р. Хрватска 1.298,5	134,7	–	1.433,20 Србија 1.075,00 ушће Нере
Република Србија ушће Тимока 844,55	436,75	358,20	134,144 Румунија
Бугарска 374,00	471,55	–	–
Румунија до 0 код Сулине 374	374	940,856 Украјина до 0 код Сулине	134,144
Украјина –	–	134,144	

Ток Дунава, односно његов слив, дели се према географско-физичким и геолошким особинама на три дела. Горњи (алпски) Дунав се простира од извора до Бечког басена, у дужини од 970 km, средњи (панонски) Дунав од извора до Турн Северина, у дужини од 949 km, а ђердапски сектор повезује средњи и доњи Дунав, и дуг је 119 km. Доњи Дунав (понтински), дужине 931 km, почиње низводно од постројења ХЕПС Ђердап. Ђердапска клисура укупне дужине 130 km, најдужа је и најлепша речна клисура у Европи. Простира се од Винце до Костола, са десне стране, и од Молдаве Веке до Турн Северина, са леве стране. У сектору су четири клисуре (сутјеске) и три котлине. Будући да се

⁴ Радоје Зечевић, *Србија и међународни положај Ђердапа – историја и садашњост*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2000, стр. 11 (табелу 2 Д. Дукић је израдио и препоручио аутору).

Ђердап не може посматрати издвојено од Дунава, тј. од проблема везаних за реку, његов значај као чиниоца регионалне сарадње на Балкану може да се схвати на основу најважнијих међународних догађаја и споразума којима је регулисан правни статус Дунава, а тиме и Ђердапа.

Међународноправни режим на Дунаву установљен је тек 1856. године, на Париском конгресу, а разлог за то била је политика ондашњих великих сила – Турске, Аустрије и Русије, које су првенствено мислиле на то како да заштите своје интересе на Дунаву. То је био период двостраног регулисања пловидбе Дунавом и Ђердапом. Пловидбу Ђердапом, у том периоду, ометале су на више места, подводне стене, поготову при изласку реке из доње клисуре, код Сипа, где је целом дужином кланца била немогућа нормална пловидба. Једино се наспрам Доњег Милановца на неким ретким местима могло саобраћати између две обале лаким пловним објектима или бродом на весла, али је био немогућ узводни повратак.

Отежани режим пловидбе на Ђердапу трајао је све до Трајана, крајем 1. и почетком 2. века. Пошто пловидба до тада није била сигурна, па римски бродови на весла, пошто би заобишли катаракте, нису могли да савладају брзину реке у кањону, морали су да узводно вуку ручно робови или су извлачени помоћу сточне запреге. Због великих литица, које су биле готово вертикалне, Римљани су морали да у стени исклешу пут који је пратио средњи ниво реке. На неким најужим местима пут је проширен дрвеним конструкцијама до осам стопа, а на местима на којима се може пратити, а није усечен у стену, до 10 стопа, тј. око три метра. Најприхватљивија је тврдња да су канал и пут кроз Ђердапску клисуру изграђени да би се омогућила пловидба Дунавом.⁵

Све до прве половине 19. века пловидба кроз Ђердап углавном се заснивала на традиционалним народним знањима о ђудима Дунава и Ђердапа и традиционалним народним искуствима у савладавању тешкоћа у том делу реке. На основу народног сазнања и познавања атмосферских прилика у Ђердапу одређиван је традиционални народни календар пловидбе кроз Ђердап према којем су се управљали сви бродови у дунавском пловидбеном саобраћају. У Србији су у то време приликом савладавања плитких прелаза у Ђердапу терет преносили људи или су кориштене животињске запреге. Ђердапским теснацом су најчешће пловили чунови или копанице, тј. примитивна пловила направљена од издубљеног стабла, која се помињу као старословенске, архаичне врсте пловних речних објеката.

Новине у пракси пловидбе Дунавом, нарочито везане за Ђердап, појавиле су се 1830. године. Тада су повећане трговина и пловидба, појавила се аутономна Србија као нови чинилац на Балкану и у Подунављу и изграђен је Сечењијев пут на банатској страни Ђердапа. Због велике важности Ђердапа повећан је међународни значај Србије, јер је преузела све надлежности Турске у том делу Подунавља. Кнезу

⁵ E. Swoboda, *Forschungen am Obermoesischen Limes*, Wien – Leipzig, 1939, p. 91.

Милошу је највише било стало да онемогући настојање Аустрије да се меша у аутономна права српске кнежевине ради остварења неких права заснованих у прошлости. За време кнеза Милоша, после 1830. године, српски део Подунавља је био под високом заштитом Порте и саставни део српске кнежевине, са потпуном применом аутономних законских прописа о пловидби дуж српског дела Подунавља.

Пошто је Аустрија била веома заинтересована за чишћење Ђердапа, што би јој донело велику материјалну добит и утицај у том региону, кнез Милош је, водећи рачуна о националној политици и интересима Србије, морао да изнађе могућности да започне регулацију дунавског корита у сектору Ђердапа. Када је 1834. године био готов план за регулацију Ђердапа, Стефан Сечењи, као именовани комесар регулационих радова на доњем Дунаву, покушавао је да заинтересује Србију и кнеза Милоша за радове у Ђердапу, јер га је Порта упутила на кнеза Милоша као господара Србије. Порта је уверавала Србију да неће пристати да решава питање Ђердапа без знања српског кнеза. У основи, њен интерес је био да онемогући Аустрију у преузимању монопола над трговином и транспортом на том делу реке, с обзиром на то да је Аустрија имала модерније бродове, а кнез Милош се бојао да би уређењем ђердапског сектора сва трговина између Аустрије и Турске могла кренути Дунавом без икакве користи за Србију. Тако је свака од тих држава Подунавља и Балкана имала своје разлоге и противразлоге да се регулише односно не регулише ђердапски сектор. Али, у том периоду проблем се није могао решити без добре воље, слободног пристанка и међусобне сарадње наведених држава.

После Париског конгреса, иако је сектор Ђердапа био под суверенитетом Србије и Румуније, Аустрија је настојала да добије искључиво право да изводи регулационе и хидротехничке радове на том делу Дунава као најтежем за пловидбу. Беч и Пешта су решили да се уреди ђердапски теснац, који се налази на обалама Србије и Румуније, уз услов да предузеће које изводи радове буде национално – аустроугарско, јер би, на тај начин, кључ Ђердапа био у њиховим рукама. Аустро-Угарска је предлагала да је велике силе овласте да сама очисти Ђердап, пошто се договори са својим супприбрежницама о техничким и финансијским условима тог предузећа. Због тога се Србија, као полусуверена држава, бојећи се за свој статус и територијална права, обратила Турској с молбом да спречи да се Аустро-Угарској одобри извођење радова на Ђердапу. Наиме, Србија је сматрала да би, ако се прихвати аустроугарски предлог, био угрожен њен интерес као приобалне државе и да би, чак, Србија и Румунија престале да буду подунавске државе. Турска је подржала Србију тако што је Мусурус паша, на конференцији, доставио великим силама мемоар, па је Аустро-Угарска, пошто јој је онемогућено да сама изведе потребне радове у сектору Ђердапа, одустала од свог предлога.

Србија је правилно постављала питање Ђердапа све до уочи Берлинског конгреса (1878), када је почела да се ослања на Аустро-Угарску,

која јој је обећала подршку и потпору у заштити угрожених територијалних права и ратних тековина. Аустро-Угарска је, за узврат, од Србије тражила уступке у вези с чишћењем Ђердапа. Тако је 8. јула 1878. потписана Конвенција Андраши-Ристић, која се односила на железнице, трговину и просецање Ђердапа. Тај економски споразум био је услов да Аустро-Угарска подржи Србију приликом решавања проблема граница на Берлинском конгресу.⁶ Србија и Румунија су биле економски и политички слабе државе да би биле заступљене у управи на доњем Дунаву, а нису могле да рачунају на подршку великих сила потписница Берлинског уговора. Тако је, злоупотребљавајући добијени међународни мандат за извођење радова у Ђердапу, Аустро-Угарска све до завршетка Првог светског рата господарила Ђердапом и спроводила сопствену политику. Контролу над Ђердапом задржала је и за време Првог светског рата захваљујући Централним силама, које су јој признале право да доноси правила о регулисању пловидбе, да наплаћује таксе и да, уз пристанак приобалних држава, изводи потребне радове.

У том периоду и Немачка се појавила с освајачким претензијама на Балкану и Дунаву. После избијања Другог светског рата Југославија је потиснута, па чак и нападнута са Ђердапа. Трећи рајх и Румунија основали су заједничку управу на ђердапском сектору, тзв. Савет речног Дунава, а за време те управе мало се радило на одржавању водограђевина, док је пловидба била веома интензивна.⁷ Заједничка управа требало је да осигура безбедну пловидбу кроз ђердапски сектор за немачке потребе, а укинута је истискивањем Немачке са Ђердапа и капитулацијом Румуније. Румунија је у периоду од августа 1943. до децембра 1944. сама управљала ђердапским сектором. Са тим се сложила Команда совјетске окупационе зоне, па до окончања рата и одмах после рата ФНР Југославија није имала право да учествује у управљању сектором Ђердапа.

Од 1948. до 1953. године Румунија је била укључена у општу хајку против ФНРЈ и у сектору Ђердапа учинила је више незаконитих радњи да би онемогућила ФНРЈ да равноправно учествује у регулисању пловидбе Ђердапом. Совјетски Савез се у том периоду понашао као велики моћник на Ђердапу јер је узурпирао сва права приобалних држава и наставио ранију праксу других великих сила.

Југословенске власти су омогућиле да се пловидба кроз Ђердап одвија слободно и без сметњи. Тек од 1953. године стабилизирани су односи и успостављена је боља сарадња у Ђердапу захваљујући раду Дунавске комисије. Тако су почеле на прави начин да се примењују одлуке Дунавске конвенције у корист приобалних држава, што је било

⁶ Слободан Јовановић, *Влада Милана Обреновића*, књ. I, 1868–1878, стр. 423. Поводом тог економског споразума С. Јовановић каже: „...то велико техничко предузеће морало је постати искључиво аустријско, због неоспорне економске надмоћности коју је Аустрија као велика сила имала над нама малим балканским народом...”

⁷ Дејан Костић, *Нова Ђердапска управа*, „Југословенска ревија за међународно право“, бр. 1, 1954.

„последица извојеваног сувереног и независног положаја подунавских држава“.⁸ Применом Београдске дунавске конвенције, приобалне државе су обезбедиле искључиво право да саме одржавају и побољшавају пловидбу. Тако је окончан дуг период у којем су подунавске државе, слабе и разједињене, водиле рачуна само о својим уским интересима. Због тога су биле лак плен великих сила, које су их држале у покорности и њима манипулисале кад год им је то било потребно.

Југословенско-румунски споразуми о изградњи и експлоатацији ХЕПС Ђердап

Значај Ђердапа као чиниоца сарадње у Подунављу и посебно, на Балкану најбоље може да се оцени на основу анализе југословенско-румунских споразума о коришћењу воде Дунава у сектору Ђердапа. Наиме, Југославија и Румунија, као две суверене балканске државе, одлучиле су да *заједнички* користе воде Дунава у сектору Ђердапа на економски и технички исплатив начин. Закључено је да се у сектору Ђердапа воде Дунава најбоље могу искористити за производњу електричне енергије и пловидбу. Идеје о таквом начину коришћења постојале су и раније, али су остварене тек када је развијена свестрана сарадња између Југославије и Румуније и када су створени потребни економско-технолошки услови. Први разговори југословенских и румунских стручњака о заједничком проучавању могућности за коришћење воде Дунава у сектору Ђердапа ради производње електричне енергије и договор о отклањању тешкоћа везаних за пловидбу обављени су у септембру 1956. године. Током 1957. године стручњаци обеју земаља започели су заједнички да истражују и изналазе најбоља решења за сектор Ђердапа, а улога координатора поверена је мешовитој југословенско-румунској комисији за руковођење и координирање радова на уређењу Дунава у сектору Ђердапа. Комисија је заседала 1957. године и донела Статут мешовите југословенско-румунске комисије за руковођење и координирање радова у сектору Ђердапа.⁹

Радови на проучавању и истраживању сектора Ђердапа завршени су 1960. године, па су владе СФРЈ и НР Румуније одлучиле да приступе преговорима о изградњи хидроенергетског и пловидбеног система Ђердап. За те преговоре су одређене делегације које су у периоду од 1960. до 1963. године припремиле документе о изградњи и експлоатацији ХЕПС Ђердап.¹⁰ У Београду су 30. новембра 1963. потписани споразум и остали документи о изградњи и експлоатацији хидроенергетског и пловидбеног система Ђердап. Наведено је да су уговорнице приступиле коришћењу у интересу њихових народа хидроенергетског извора реке Дунав који им припада а као правни основ је узет суверенитет народа,

⁸ Алберт Вајс, *Дунавска конференција у Београду*, „Архив за правне и друштвене науке“, бр. 3, 1948, стр. 441.

⁹ *Међународни уговори ФНРЈ*, св. бр. 7, 1958.

¹⁰ *Завршни акт*, „Сл. лист СФРЈ“, додатак: „Међународни уговори и други споразуми“, бр. 11, 1965, стр. 927.

али не у апсолутном смислу, већ двоструко ограничен, уз наглашавање да је укупан потенцијал *заједнички*, па је Споразумом одређено његово коришћење на подједнаке делове. С друге стране, коришћење је условљено „општим интересом“, тј. пловидбом.¹¹ После завршетка хидроенергетског и пловидбеног система Ђердап и његовог пуштања у рад 1972. године Југославија и Румунија су наставиле сарадњу и преговоре, а резултат је био нови споразум између СФРЈ и СР Румуније, закључен 1976. године, о проширењу сарадње ради искоришћавања хидроенергетског потенцијала Дунава. На основу Споразума влада СФРЈ и СР Румуније о условима проширења сарадње у коришћењу хидроенергетског потенцијала Дунава, потписаног 1977. године, закључен је, исте године, између предузећа двеју земаља, Уговор о изградњи и експлоатацији ХЕПС Ђердап 2 на реци Дунав. Предвиђено је да се и приликом изградње ХЕПС Ђердап 2 побољша пловидба, и да се целокупан објекат заврши 1985. године. Споразумом о изградњи и експлоатацији хидроенергетског и пловидбеног система Ђердап (1963) уговорнице су одредиле које објекте треба изградити за хидроенергетску и пловидбену експлоатацију, њихову приближну локацију и функцију, као и основни опис.

У студији о правним питањима хидроенергетског развоја Економска комисија УН за Европу препоручила је да се место изградње бира на основу техничких разматрања без обзира на положај границе.¹² Систем Ђердап 1 изграђен је у зони између места Сип, на југословенској територији, и места Гура Ваја, на румунској територији, у дужини Дунава од 936 до 949 km, док је систем Ђердап 2 изграђен на сектору Прахово–Островул Маре, у дужини Дунава од 863 km. Узимајући у обзир и заједнички интерес, Југославија и Румунија, приликом изградње система Ђердап 1 и Ђердап 2 два пута су измениле државне границе – за време грађења објекта и после изградње бране, узводно од бране система Ђердап, у дужини од 700 метара. Предвиђено је да се после престанка коришћења бране успостави пређашња граница.

Приликом изградње система Ђердап, а нарочито после стварања акумулационог језера, на приобалним подручјима двеју држава причињене су одређене штете. Укупна вредност накнада штета износила је око 74.921 милиона долара, али је вредност накнада за румунску страну била знатно већа (55.203 милиона долара, према 19.088 за југословенску страну). Те накнаде су углавном исплаћене за комуникације, путеве и железнице, зграде, земљиште и друго. И у извођењу радова и објеката система Ђердап остварен је принцип подједнаког учешћа страна уговорница.

Протоколом о преласку југословенско-румунске државне границе у вези с изградњом система Ђердап Југославија и Румунија су упростиле формалности везане за прелазак државне границе, гарантујући слободан

¹¹ Богољуб Милосављевић, *Коришћење Дунава у индустријске сврхе с посебним освртом на југословенско-румунске споразуме*, Београд, 1982, стр. 52.

¹² Kenworthy Joint of International Waters Ajil 1960, p. 594. Тај комитет у вези с местом грађења препоручује „да најбоље место треба да се изабере после прегледа локације од заједничке комисије састављене од представника две заинтересоване стране без обзира на положај границе“ (A/5409, 331).

боравак и кретање у зони изградње објеката и дајући одређеним лицима олакшице ради лакшег обављања послова. И за време изградње објеката система Ђердап 2 примењиван је исти режим преласка границе и боравка у вези с изградњом система Ђердап, а према споразуму о условима проширења сарадње.

Југославија и Румунија су посебно водиле рачуна о заштити приобалног подручја, па су се договориле да заједнички изграде додатни систем заштите приобалног подручја на територији СФР Југославије. Изградња акумулационог језера неметнула је проблем заштите акумулације од наноса (песак, земља, и други материјали) које у језеро доносе Дунав и притоке, посебно Велика Морава (око 9.000.000 m³ годишње).¹³ После стварања језера и успостављања тока Дунава, тај нанос би се кретао Дунавом и таложио на ушћу Велике Мораве у Дунав. За решење тог проблема постојале су две варијанте: багеровање наноса из ушћа или уређење слива Велике Мораве. Обе државе су прихватиле као повољније и јефтиније решење уређење слива Велике Мораве. Основни принцип којег су се придржавале обе државе уговорнице приликом извођења тих радова био је принцип обостраног и подједнаког учешћа у обавезама обеју страна.

У зони изградње система Ђердап и акумулационог језера налазили су се и културно-историјски споменици вредни за обе државе, па су Југославија и Румунија задужиле мешовиту југословенско-румунску комисију да обиђе сва значајна места на којима се налазе споменици и предложи начин њихове заштите. Предложено је, поред осталог, да се стена у којој је исклесана чувена Трајанова табла с рамом, на којем су крилати анђели, заједно са делом чувеног римског пута, исече и подигне на нову обалу Дунава на истом месту. Рачунице су показале да би само за спасавање угрожених споменика било потребно око пола милијарде динара. Две владе су се обавезале да ће пружити сва обавештења и сву могућу помоћ научним и стручним установама које ће радити на истраживању и конзервирању добара која имају археолошки и историјски значај.¹⁴ Конвенцијом о накнади штета проузрокованих изградњом система Ђердап предвиђена је накнада штета за историјске споменике који се премештају или их треба заштитити. Списак је утврдила мешовита екипа стручњака према методологији за утврђивање физичког обима штета и висине њихове накнаде. Такође, уговором је предвиђено да се заштите и културно-историјски споменици. Осим велике користи од хидроенергетског потенцијала воде Дунава у сектору Ђердапа, на основу тих споразума, у кратком временском периоду, от-

¹³ *Уређење слива Мораве*, „Енергопројект“, Београд, 1964, стр. 1. Укупна површина подручја слива Мораве износи 37.450 km². Од тога је на територији Југославије 36.240, а на територији Бугарске 1.210 km².

На Великој Морави је од 1920. до 1965. године било 35 поплава, од којих 25 изразито великих. Учесталост поплава се из деценије у деценију повећавала. У периоду од 1947. до 1963. Велика Морава се изливала сваке године, а Јужна Морава сваке године, изузев 1950. и 1959 (подаци су узети из материјала који је радио Институт за водопривреду „Јарослав Черни“, Економски значај изградње Ђердапског система, књ. 2, 1964).

клоњене су пловидбене сметње у најтежем сектору Дунава, тако да је унапређена пловидба на тој значајној међународној саобраћајници, па југословенско-румунски споразуми имају много шири, тј. међународни значај. То се може закључити, између осталог, на основу следећих поређења: уместо дотадашњих конвоја 1.700 t, кроз преводнице система Ђердап омогућен је пролаз конвоја од 14.000 t; уместо пролаза пловних јединица до 1.200 t носивости, омогућен је пролаз пловних јединица до 2.500 t носивости; време проласка бродова кроз Ђердап знатно је смањено, па и пловидбени трошкови по тони робе; уместо досадашње дневне пловидбе, обезбеђена је целодневна пловидба, и друго.¹⁵ После успешног завршетка радова на систему Ђердап, подручје Ђердапа је требало да се искористи и у туристичке сврхе. Побољшањем саобраћаја и услова за боравак туриста требало је да се повећа број туриста из целог света (нарочито из околних балканских земаља) који би уживали у разгледању заиста импозантног објекта. У студији коју је израдио Завод за унапређење туризма на ширем подручју Ђердапа наведено је да би само у ужем подручју те области требало изградити најмање шест мотела и осам хотела, са више од 1.100 лежајева и тридесетак различитих ресторана у националном стилу. Од свега тога мало је остварено, али на основу искориштености постојећих капацитета може се закључити да је и та грана привреде у сектору Ђердапа чинилац сарадње свих, а нарочито балканских држава.

Када је реч о значају југословенско-румунских споразума о изградњи и експлоатацији система Ђердап 1 и Ђердап 2 мора се закључити да су они значајан подстицај за будућу сарадњу двеју држава и балканског региона у целини. Ти споразуми морају да се посматрају с аспекта заједничких интереса и користи двеју суседних држава и, преко њих, балканског региона у целини.

Коришћење система Ђердап је организовано тако да обе државе поједнако користе хидроенергетски потенцијал за све време трајања система. Државе уговорнице су се обавезале да цео систем ради несметано и да се уздржавају од било каквих радњи којима би могле да се изазову сметње у коришћењу објеката, а све ради обостране користи и користи региону којем припадају. Зато се југословенско-румунски споразуми могу посматрати, осим кроз сарадњу двеју држава, и кроз сарадњу с трећим државама. Пример те сарадње је Споразум између Југославије и СССР-а о економској и техничкој сарадњи у изградњи система Ђердап, у сектору Железних врата, потписан 22. марта 1965. у Москви.¹⁶

¹⁴ Приликом радова на заштити историјских споменика откривен је значајни праисторијски локалитет у Лепенском виру, чија се старост процењује на 6.000 – 8.000 година и који се сматра најстаријим стаништем европског човека.

¹⁵ Јован Пауновић, *Слобода пловидбе и управа прибрежних држава на Дунаву*, Београд, 1957, стр. 383, и други. Пропусна моћ Ђердапа повећана је око четири пута, са некадашњих 10–12 милиона t на око 45 милиона t годишње.

¹⁶ „Сл. лист СФРЈ“, додатак: Међународни уговори и други споразуми, бр. 11, 1965, стр. 892–900.

На основу наведеног, може се закључити о великом доприносу Ђердапа за пловидбу балканских и других приобалних држава, за развој промета и унапређивање речног превоза. Правилним коришћењем Ђердапа смањују се трошкови и омогућава примена савремених начина превоза. До сада је кроз хидроенергетски и пловидбени систем Ђердап прошло око 250.000 пловила. Електрана је произвела више од 150 милијарди киловат часова електричне струје, а уз тржишну цену то је вредност око шест милијарди долара. Годишњи просек производње је шест милијарди kWh, односно вредност производње износи око 240 милиона долара. Значи, од годишњег извоза могла би да се изгради једна таква хидроелектрана. Сигурно је да се до сада ХЕ „Ђердап“ исплатила барем 20–25 пута. Највише користи су имале СР Југославија и Румунија, али и све остале балканске државе, па се Ђердап мора посматрати и као чинилац регионалне сарадње балканских држава.

*

* *

СР Југославија, после агресије НАТО-а, налази се у тешкој ситуацији, с осиромашеном привредом и уништеним материјалним добрима. Упркос разарајућем дејству на привреду СР Југославије, САД покушале су, и даље настоје, да униште изграђено поверење међу подунавским државама, које су, ипак, схватиле да је међусобна сарадња у њиховом интересу и да се не сме олако одбацити ниједан пројекат регионалне сарадње. Регион у којем живе народи СР Југославије судбински је повезан с осталим народима који настањују Балкан и југоисточну Европу. Југославија не може да се заобиђе ни у једној иницијативи за подунавску сарадњу, ако ни због чега другог, оно због чињенице да се на њеној територији налази ђердапски сектор.

Операција „Пустињска олуја“ и агресија Северноатлантског пакта на СР Југославију – сличности и разлике

УДК: 355.013.4:327.51(1-15:497.1:567)

Др Тодор Мирковић, пуковник у пензији

У оквиру веома актуелне и комплексне теме аутор разматра бројна питања: од повода и циљева предузимања операција „Пустињска олуја“ и „Здружене снаге“ (агресија НАТО-а на СРЈ) до њиховог окончања и новостворених ситуација. Припреме операција сагледава кроз обавештајну обраду војишта, психолошке и друге припреме властите и светске јавности, довођење и развој снага на операцијским основицама и друго. За почетак и ток операција сматра карактеристичном, поред осталог, масовну употребу средстава ратне технике најсавременијих технологија (карактеристике и начин њихове употребе) и наглашава да су те операције потпуно нов начин ратовања. Аутор је посветио одређену пажњу медијској подршци операција, као и мерама одбране и заштите које су предузеле нападнуте земље, с тежиштем на поступцима Војске Југославије. Уместо закључка, наводи неке последице изведених операција и њихов одраз на међународне односе, и указује на новонасталу ситуацију (продубљење криза) у зони Персијског залива и на Балкану.

Увод

Операција „Пустињска олуја“, изведена у зони Персијског залива 1991. године, и агресија НАТО-а на СР Југославију, из 1999. године, два су – од укупно четири – велика регионална рата вођена у другој половини 20. века (друга два су Корејски рат, вођен од 1950. до 1953, и Вијетнамски рат, од 1960. до 1975. године). У сваком од тих ратова учествовале су међународне (мултинационалне) снаге против једне земље (поводи и циљеви су били различити), а сваки од њих је био карактеристичан не само по трајању и географским условима у којима је вођен него, пре свега, по врсти и начину ангажовања мултинационалних снага. (Рат у Вијетнаму карактеристичан је и по организацији и тактици снага Фронта за национално ослобођење Јужног Вијетнама – ФНО).

Рат у Кореји започет је релативно брзо после завршетка Другог светског рата. У основи, вођен је на исти начин и истим средствима као и претходни рат, тј. према начелима која су формулисали највећи војни мислиоци 19. и прве половине 20. века: Карл фон Клаузевиц, Анри Жомини, Лидел Харт, Михаел Тухачевски и други, а које су применили велике војсковође од Хелмута Молткеа до Д. Ајзенхауера и Георгија Жукова.

Вијетнамски рат се суштински разликовао од рата у Кореји. Снаге ФНО Јужног Вијетнама ослањале су се у својим акцијама и операцијама на доктрину партизанског (герилског) ратовања, коју су формулисали Мао Цедунг, генерал Цап и други промотори ослободилачких и револуционарних ратова. Америчке снаге и снаге њихових савезника, с друге стране, примениле су доктрину специјалног (неконвенционалног, антигерилског) ратовања коју су формулисали политички и војни стратеги САД (генерал Тејлор, капетан Броди и други), заснованој на масовној употреби авијације: хеликоптера против снага ФНО и авиона за ударе по објектима у суседним земљама – Северном Вијетнаму, Камбоџи и Лаосу. Начела класичног начина ратовања која се односе на груписање снага, избор циљева и праваца дејства и „градирање“ ратне вештине на тактику, оперативку и стратегију у Вијетнамском рату готово да и нису примењивана.¹ Иако временски размак између рата у Вијетнаму и операције „Пустињска олуја“, па и агресије НАТО-а на СРЈ, није много велики, ратови вођени у зони Персијског залива и на Балкану битно се разликују од ратова у Кореји и Вијетнаму. Наиме, ратом у зони Персијског залива и агресијом НАТО-а на СРЈ означено је напуштање класичног начина ратовања (у најмању руку када је у питању рат који воде високо развијене земље) и увод у ратовање у 21. веку које се, условно, може означити и као *информатичко-технолошко ратовање*.²

Поводи и циљеви

Иницијатор предузимања војних операција у Ираку и СРЈ биле су Сједињене Америчке Државе, које су подржавали најважнији западноевропски савезници. Поводи за то и непосредни циљеви били су различити, мада се у дугорочним, основним циљевима могу запазити и извесне сличности.

Ирачка окупација Кувајта, која је изведена насупрот духу и слову Повеље УН, била је главни повод за предузимање мера, укључујући и војних, којима је требало да се Ирак примора да повуче своје снаге из

¹ Кратак осврт на прва два велика регионална рата из друге половине 20. века дат је да би се, у најкраћем, указало на еволуцију у ратоводству до које је дошло у том релативно кратком временском периоду (аутор).

² „Новија искуства (из рата у Заливу, прим. аутора) пружио су нам нове погледе на начин ратовања... Она су означила крај ратовања у индустријском добу и почетак у информатичком добу“, наведено је у *Борбеном правилу Ков САД ФМ 100-5* из 1993. године.

те суседне земље. Као разлог за предузимање војних мера према Ираку наведене су и наводне претње Ирака суседним земљама, као и изградња ирачких постројања за производњу оружја за масовно уништавање, укључујући и нуклеарна оружја.

Повод за агресију НАТО-а на СРЈ другачије је природе. Југославија није угрожавала безбедност ниједне стране земље, али се суочавала с унутрашњом кризом, која је запретила њеном интегритету, па је покушала да предупреди такву опасност. Дугогодишња међунационална трвења и поврени нeredи на Косову и Метохији, изазвани политиком екстремних националистичких вођа албанске популације, прерасли су током 1997. и 1998. године у организовану и широку терористичку активност, усмерену на полицију, Војску и грађане свих националности лојалне званичној власти, као и на објекте друштвене инфраструктуре. Да би се зауставио тако неповољан развој догађаја органи државне безбедности и Војска Југославије предузели су почетком 1998. године акције против нелегално наоружаних (и организованих) група и паравојних јединица. Мере и поступке Владе СР Југославије информативно-пропагандна машинерија САД и већине западних земаља, посебно оних које су пружале помоћ у организовању, обуци и опремању тзв. Ослободилачке војске Косова, приказала је као кршење људских права, „хуманитарна страдања“ албанског становништва, организовано и планско спровођење „етничког чишћења“ од стране „српске“ војске и полиције итд. Таква пропаганда била је довољна да већи део америчке и западноевропске јавности поверује у „неопходност“ предузимања одговарајућих мера да се заустави даље „страдање“ албанског становништва у јужној српској покрајини, а њиховим владама је послужила као добар повод за конструисање концепта о „хуманитарној операцији“³ и за предузимање агресије на СР Југославију.

У интервенцијама су постојали ближи (непосредни, поводни) и даљи (кардинални, следећи) *циљеви*. Званично дефинисан (и декларисан) циљ „Пустињске олује“ било је избацивање ирачке војске из Кувајта и враћање суверенитета тој земљи у Заливу. Међутим, операције мултинационалних снага нису биле ограничене само на дејства према Кувајту. Напротив, од самог почетка операције ударима из ваздушног простора била је подвргнута готово целокупна територија Ирака. Чак и површна анализа избора циљева удара и начина извођења операције наводи на закључак да је циљ операције био много шири и радикалнији – рушење неподобног режима у Багдаду.⁴

³ Из те синтагме је, вероватно, изведен назив операције „Милосрдни анђео“ који се често користи у нашој штампи. У званичној терминологији НАТО-а, међутим, ваздухопловна кампања против СРЈ означена је као *Операција „Савезничке снаге“* (*Operation „Allied Force“*). У даљем тексту говориће се о агресији НАТО-а на СРЈ јер се тако проблем целовитије обухвата и сагледава.

⁴ За многе војне и политичке аналитичаре остаје велика енигма – коју, у ствари, могу да одгонетну само иницијатори и извршиоци операције „Пустињска олуја“ – зашто мултинационалне снаге нису ишле на остваривање радикалног циља, с обзиром на то да су им, после тријумфално изведене операције на копну, врата Багдада практично била отворена. Скоро је тешко поверовати неким

Велика је сличност и када је у питању агресија НАТО-а на СР Југославију. Званично је објашњавано да је „ваздушна кампања“ предузета ради „спречавања хуманитарне катастрофе“, враћања „протераних“ Албанаца на своја огњишта, стварања услова за миран мултинационалан и мултикултуран живот на Косову и Метохији итд. Међутим, стварни циљ агресије био је много шири и радикалнији: 1) да се насилним одвајањем српске јужне покрајине од матице земље „казне“ руководства Републике Србије и СР Југославије за непослушност, и 2) да се интензивним бомбардовањем и изазивањем револта код народа постојећи систем власти и управе у Београду сруши и замени другим, „подобнијим системом“. С обзиром на то да ни у једном случају даљи циљ није постигнут, иницијатори предузетих и изведених војних операција настоје да их остваре другим средствима – дугорочном применом стратегије посредног наступања. Такво деловање је у контексту глобалне стратегије САД, чији се интереси протежу много шире и даље од земаља према којима су наведене операције изведене.

Карактеристике припрема војних операција

„Пустињска олуја“ и агресија НАТО-а на СРЈ биле су велике и сложене операције за које су биле неопходне обимне и дуготрајне припреме. За „Пустињску олују“ изведене су *јавне*, а за агресију НАТО-а на СРЈ претежно *тајне* припреме. Њима су, поред осталог, били обухваћени: обавештајна обрада војишта; психолошка припрема (обрада) властите и међународне јавности, тј. формирање и придобијање јавног мњења за намеравану акцију; довођење и груписање снага на оперативној основици; организовање система командовања и руковођења коалиционим снагама, и друго.

Обавештајна обрада војишта

Сједињене Америчке Државе имају најмасовнију „обавештајну заједницу“ и најразвијенију обавештајну мрежу у свету. Оне обавештајно делују према свим земљама и регионима света, а интензитет тог деловања одређен је стањем у појединим земљама, односно регионима, степеном интереса САД, као глобалне силе, за одређену земљу или регион, односом одређене земље према САД и њеној политици итд. Тежиште тог деловања усмеравају према земљама које се појаве као препрека њиховом наступању ка просторима за које су посебно заинтересоване уз настојање да такве „препреке“ уклоне. Према начелима нове америчке ратне доктрине, обавештајном обрадом војишта није обухваћено само „упознавање“ с масом тенкова, авиона и других

знакама да Сједињеним Државама то и није био циљ, већ пре „потреба“ да у тако важном региону имају стално отворено кризно жариште, којим ће заокупљати пажњу своје јавности и око њега лакше окупљати и чвршће држати савезничке и партнерске земље.

средстава ратне технике, већ се непријатељ *изучава*, и према њему се обавештајно делује, као систем са „центром гравитације“ (политичко и државно руководство земље) и више подсистема који окружују тај центар, укључујући и оружане снаге.⁵ Југославија је, на пример, дуго пре почетка агресије осматрана (и „посматрана“), а била је и објекат специјалног деловања. Обавештајни стручњаци САД који су укључени, поред осталог, у разне међународне организације и војне формације (СФОР, на пример), систематски су утврђивали локацију и карактеристике потенцијалних циљева, које су обележавали и маркирали. Њихова главна активност била је усмерена на утврђивање јачине, организације, опреме и распореда јединица и команди Војске Југославије и услова којима се обезбеђује њихово функционисање, укључујући објекте и капацитете за производњу средстава посебне намене.

Припрема властите и светске јавности

Сједињене Америчке Државе дуго су биле у шоку због пораза у Вијетнаму. После десетогодишњег ратовања и око 55.000 изгубљених живота, оружане снаге САД морале су да напусте бојиште, пре свега под притиском властите јавности.⁶ Дуго после тога у САД кружила је крилатица „Никада више Вијетнам“, („*No more Vietnam*“). Међутим, победа западне коалиције у „хладном рату“, предвођена САД, дала је нова крила америчким „орловима“. Веома снажна и утицајна америчка пропагандна машинерија, усмеравана из главних центара моћи (Бела кућа, Државни секретаријат, Пентагон), интензивирала је лансирање информација о новим „непријатељима“ и могућем угрожавању америчких виталних интереса у свету, па и саме америчке безбедности од стране тзв. отпадничких („*rogue*“) земаља.

Ирачка окупација Кувајта била је као наручена америчким ратоборним јастребовима. Наиме, није им било тешко да, уз помоћ моћних и развијених медија, увере властиту и већину светске јавности у неопходност кажњавања Ирака за непромишљену акцију. Тријумфалан успех мултинационалних снага у рату у Персијском заливу и веома успешно праћење тока операција електронским медијима у потпуности су потиснули „вијетнамски синдром“ код америчке јавности и развили осећај апсолутне супериорности, па и „потребе“ (и моралне обавезе) за америчким ангажовањем у сређивању прилика и односа у свету. После тог рата, у САД усвојено је доктринарно начело према којем треба пре уласка у оружани сукоб са неком земљом, или групом земаља, путем

⁵ Видети: Col John A. Warden, III, *Air Theory for the Twenty-First Century*, објављено у публикацији *Battlefield of the Future – 21st Century Warfare Issues*, Air University Press, 1995, pp. 103–124.

⁶ Један амерички ваздухопловни пуковник, у Вашингтону, одмах после њиховог повлачења из Вијетнама, рекао је аутору чланка следеће: „Америка је изгубила рат у Вијетнаму овде, на свом терену. После више од 100 година, Америка је била још једанпут подељена. Један део јавности је био за, други против настављања рата. Победио је тај други део јавности“.

средстава јавног информисања, у властитој и међународној јавности постићи: а) демонизацију руководства, па и народа, одређене земље; 2) уверење у апсолутну оправданост предузимања намераване акције; 3) убеђење да ће се у рат ићи и „победити“, и 4) уверење да ће се победа постићи без или с минимумом губитака на властитој страни. Сви ти захтеви су у потпуности примењени (и испуњени) у припремама САД и НАТО-а за агресију на СРЈ, при чему су, поред информативних система, важну улогу имали органи и јединице снага САД задужени за односе с јавношћу и за психолошка дејства.

Довођење и развој снага на операцијској основици

Непосредне војне припреме (довођење, развој и увежбавање снага на оперативној основици) за операцију „Пустињска олуја“ изведене су јавно, а за агресију НАТО-а на СРЈ припреме су претежно биле тајне. За операцију „Пустињска олуја“ операцијска основица је, током тог процеса, била углавном јасно обликована, што није био случај у агресији НАТО-а на СР Југославију. Довођење снага САД у зону Персијског залива (јединице за брзе интервенције, ЛБА, ратни бродови) отпочето је средином августа 1990, а снага савезничких држава – почетком децембра исте године. До почетка агресије (16. јануар 1991) у зони Персијског залива биле су концентрисане огромне снаге и средства. То је, према оценама многих војних аналитичара, била највећа „операција допремања и развоја снага“ коју су САД и њихови савезници икада извели на једном војишту. Копнене и ваздухопловне мултинационалне снаге биле су размештене углавном на територији Саудијске Арабије, а поморске снаге у Персијском заливу и Црвеном мору. Тако су Саудијска Арабија, Арапски залив и Црвено море чинили стратегијску целину на којој су обављане све неопходне припреме за предузимање и извођење планиране операције.

Војне припреме за агресију НАТО-а на СРЈ вероватно нису краће трајале од припрема за „Пустињску олују“, али су биле теже уочљиве и без редовног медијског праћења. Оне су, поред осталог, обухватале: 1) интензивирање припрема и убацивања терористичких и других наоружаних група из северне Албаније на Косово и Метохију; 2) извођење вежби према програму „Партнерство за мир“ (у Албанији у августу 1998. и у Македонији месец дана касније); 3) јачање ваздухопловних и поморских снага НАТО-а на југу Европе; 4) израду алтернативних планова за агресију; 5) организовање нових јединица за спровођење тих планова (формирање 31. ваздухопловног експедиционог пука РВ САД, на пример) итд. У те припреме спада и стационирање снага НАТО-а у Македонији.

У војној штампи земаља чланица НАТО-а забележене су неке од тих припрема и наговештавани су могућност и вид агресије. У добро информисаном Џеинсовом недељнику од 12. августа 1998, на пример, писало је да су „званичници НАТО одобрили, у начелу, неколико

варијаната плана за евентуално ангажовање својих снага, укључујући и ваздухопловну силу за предузимање мировних и других операција на Косову“.⁷ У истом часопису, од 7. октобра 1998, писало је да се „НАТО мобилише вероватно за почетак удара по српским снагама на Косову“. Наводи се, такође, да је председник Клинтон, на састанку са највишим саветницима, 30. септембра 1998, усвојио план удара крстарећим ракетама *Tomahawk* и серије напада из ваздушног простора. „Ако и после тога Милошевић не буде повукао своје снаге са Косова, НАТО ће предузети другу, трајнију акцију удара из ваздуха“, каже се у том недељнику.⁸

Организовање командовања и руковођења

Иницијатор и „Пустињске олује“ и агресије на СРЈ, биле су САД па су амерички војни планери и стратези имали главну реч у планирању и извођењу тих ратних операција. Планови припрема за операцију „Пустињска олуја“ прво су рађени у Пентагону, а затим су спровођени преко Америчке централне команде у Мак Дилу на Флориди. Касније је главнина те команде пребачена у зону операција, где је формирана Команда мултинационалних снага, на челу с америчким генералом Шварцкофом. Та команда је непосредно руководила припремама и командовала снагама у извођењу операције.

Мада је „Пустињска олуја“ планирана и изведена под покровитељством Уједињених нација, Команда мултинационалних снага је деловала, у основи, самостално – изван контроле и утицаја Војног комитета Савета безбедности УН, тј. према директивама Пентагона. У случају агресије на СР Југославију САД заобишле су Уједињене нације јер нису очекивале потпуну подршку у Савету безбедности. Због тога су се ослониле на НАТО и од почетка припрема за агресију тежиште су пренеле на Врховну команду НАТО-а у Европи, на чијем је челу такође био амерички генерал Кларк. Снагама НАТО-а командовано је такође из Брисела, из седишта те команде, али према упутствима и директивама из Пентагона. У систему командовања снагама НАТО-а у агресији на СРЈ значајна је била Команда јужног војишта НАТО-а, са седиштем у Напуљу, као и истурени центар за ваздухопловне операције, са седиштем у Вићенци, у Италији.

Неки елементи односа снага

Насупрот мултинационалним снагама, са око 670.000 људи, 3.900 тенкова, око 3.000 авиона и 145 ратних бродова (допремљено је и око 6.000.000 тона материјално-техничких средстава), груписаних у зони

⁷ „JANE's Defence Weekly“, 7. October, 1998, p. 3.

⁸ У то време (јесен 1998) од СРЈ захтевано је да значајно смањи или у целини повуче своје снаге са Косова и Метохије, што би значило препуштање те територије тзв. Ослободилачкој војсци Косова.

Персијског залива за операцију „Пустињска олуја“, стајала је ирачка армија од око 1.000.000 људи (950.000 у КоВ, 40.000 у РВ и 10.000 у РМ), са око 5.000 тенкова, 600 борбених авиона и 20 ратних бродова.⁹ Квантитативни однос снага КоВ био је у корист Ирака, а РВ и РМ у корист мултинационалних снага, које су имале изразито повољнији геостратегијски положај, односно стратегијски распоред, и предност у техничко-технолошкој опремљености и оспособљености људства.¹⁰

За разлику од рата у Персијском заливу, квантитативни однос снага супротстављених у „рату на Балкану“ није био мерљив. За агресију НАТО-а на СРЈ своје снаге је припремала и ангажовала најјача војна алијанса на свету, коју сачињава 19 држава чланица, од којих више од две трећине спада међу најразвијеније земље света и поседују средства ратне технике најновијих генерација. За предузимање удара са мора и из ваздушног простора (са варијантом плана и за операције на копну) војне контингенте је дало 10 земаља. Те снаге су имале више од 40 ратних бродова, укључујући и три носача авиона, и око 1.000 авиона (током агресије број авиона је повећан на око 1.500). За евентуалне операције на копну предвиђене су биле снаге НАТО-а у Македонији, паравојне и војне формације у Албанији (елементи тзв. Ослободилачке војске Косова и албанске војске), поморско-десантне јединице на бродовима РМ САД, Велике Британије и Француске у Средоземном мору и елементи СФОР-а у Босни и Херцеговини, а обављане су припреме за прихват нових јединица НАТО-а у америчкој бази Тасар у Мађарској. Као у случају Ирака, геостратегијски положај СРЈ био је изразито неповољан, а коалиционе снаге су имале не само бројну надмоћ (која је могла готово у недоглед да се појачава) него и технолошку супериорност.

Карактеристике почетка и тока операција

Карактеристике почетка и тока операције „Пустињска олуја“ и агресије НАТО-а на СРЈ бројне су и по много чему јединствене у историји ратовања. Могу се посматрати, поред осталог, на основу: 1) услова (геополитичке, геостратегијске и друге) у којима су те операције отпочете и изведене; 2) начина на који су изведене, и 3) употребљених средстава ратне технике и начина на који су коришћена.

Геополитички и геостратегијски услови

Операцију „Пустињска олуја“ предузеле су мултинационалне снаге одмах после завршетка „хладног рата“, док је агресија НАТО-а на СР Југославију изведена у време када су градитељи „новог светског порет-

⁹ Према „World Defence Almanac“, 1990 (Military Technology No 1/90).

¹⁰ Тофлерови у вези с тим пишу: „Један рат у Ираку је вођен оружјима 'другог таласа', а један – оружјима 'трећег таласа'“ (Alvin and Heidi Toffler, *War and Anti-War*, New York, 1993, p. 73).

ка“ почели да наилазе на извесне препреке, које је требало уклонити и наставити продор ка центру евроазијске „велике шаховске табле“. У суштински измењеним међународним односима, Ирак је, компромитован агресијом на Кувајт, релативно брзо и лако изолован, а после довођења мултинационалних снага у зону Персијског залива – и војно окружен. Он реално није могао да рачуна на подршку било које значајније светске силе или међународне организације, а још мање на инострану војну помоћ и заштиту. Мада СР Југославија није извела агресију на неку суседну земљу, нити је угрожавала безбедност било које земље, САД ипак су успеле преко своје савезничке пропагандне машинерије, да југословенско руководство прикажу у тамном светлу (као кршитеља људских права и грађанских слобода, чиниоца који прети не само угрожавању мира и безбедности у региону него, чак, и америчкој националној безбедности). Тако се уочи агресије НАТО-а СРЈ наша, у суштини, у ситуацији сличној оној у којој је био Ирак уочи „Пустињске олује“. Подршка коју је Југославија добијала пре и у време агресије од извесног броја слободномислећих људи, влада неких земаља и значајног дела светске јавности није била довољна да послужи као детерент и да одврати САД и НАТО од агресије.

Увод у нов начин ратовања

Мултинационалне снаге у рату у Заливу и снаге НАТО-а у агресији на СРЈ примениле су нов начин ратовања: модел рата за 21. век. Ратна вештина фон Клаузевица и других војних мислилаца из 19. века о сукобима противничких снага на копну, у планирању и извођењу тих операција напуштена је и замењена теоријом и доктрином Ц. Дуета,¹¹ В. Мичела, Ле Меја и других заговорника „доминантне и одлучујуће улоге ваздухопловне силе у рату“.¹² У војној штампи САД и других земаља НАТО наглашава се да је вредност теорије о „доминантној и одлучујућој улози ваздухопловне силе у рату“ (под условом да је обезбеђена апсолутна супериорност у ваздушном простору) потврђена и у операцији „Пустињска олуја“, и у агресији НАТО на СР Југославију. Ричард Шафрански о томе, на пример, поред осталог, пише: „У „Пустињској олуји“ догодило се нешто што никада није виђено. Ваздухопловна сила, са хиљадама и хиљадама полетања авиона коалиционих снага је, очигледно, поразила непријатеља“.¹³

¹¹ Ђулио Дует (1869–1930), италијански генерал и војни теоретичар, посебан значај је придавао стратегијској авијацији, изразитој превласти у ваздушном простору („обезбедити апсолутну превласт у ваздушном простору значи победити“), јединственом командовању и развоју разорних и запаљивих бомби за разарање градова и других објеката.

¹² На њихове погледе се ослонио и даље их разрадио и практично применио у планирању операције „Пустињска олуја“ амерички ваздухопловни пуковник Ц. Ворден, „главни архитект“ планова за ту операцију (видети: Richard Szafranski, *Parallel War and Hyperwar – Is Every War a Weakness?*, Battlefield of the Future, Air University Press, 1995, pp. 125–148).

¹³ Richard Szafranski, *исто*.

Операција „Пустињска олуја“ у зони Персијског залива и агресија НАТО-а на СРЈ отпочете су (и вођене), у основи, на исти начин: масовним ударима са дистанце по циљевима који имају стратегијски значај на читавој државној територији Ирака, односно Југославије. Ваздухопловне операције у зони Персијског залива трајале су 38 дана. У том периоду ваздухопловство мултинационалних снага извело је више од 100.000 авио-полетања или, просечно, 2.150 полетања на дан, и избацило око 110.000 t борбеног терета¹⁴ или, просечно, 240 kg на квадратни километар територије Ирака и Кувајта. Операције на копну мултинационалне снаге су предузеле тек када је ирачка армија, груписана претежно на југу земље и у Кувајту, била физички исцрпљена и психички изнурена. Трајале су свега два дана, при чему снаге КоВ Ирака нису биле у стању да пруже било какав организован отпор.¹⁵

„Ваздухопловна кампања“ НАТО-а против СР Југославије трајала је 78 дана, два пута и нешто дуже од „Пустињске олује“. Током „кампање“ ваздухопловне снаге НАТО-а извеле су 37.465 авио-полетања (просечно 486 на дан) и избациле око 40.000 t борбеног терета (просечно 400 kg на km² државне територије).¹⁶

Интензитет дејстава авио-полетања у операцији „Пустињска олуја“ и у агресији НАТО-а на Југославију на почетку је био мањи, а временом је повећаван. На пример, у „Пустињској олуји“ мултинационалне снаге су изводиле, просечно, 1.000 авио-полетања дневно, а касније је тај број повећан за два-три пута. Слично томе, у агресији на Југославију, крајем марта, ваздухопловне снаге НАТО-а обављале су од 150 до 200 „задатака“ дневно, а у мају 1999. тај број је био повећан на више од 700 полетања.

Главни објекти мултинационалних снага од почетка напада на Ирак били су командна места стратегијског и оперативног нивоа, оперативни центри и центри везе, радарска мрежа у систему ВОЈИН и средства у систему ПВО, аеродроми и авијација на њима, положаји ракета земља-земља и постројења војне индустрије. Временом, листа циљева је ширена, тако да су обухваћени објекти на комуникацијама, привредна и друштвена инфраструктура и положаји оклопно-механизованих и других јединица КоВ ирачке армије.

Избор циљева за дејства снага НАТО-а у агресији на СР Југославију, према намени и редоследу уништавања, био је, у основи, исти, с тим што су у објекте који имају војни значај сврстани (и подвргнути

¹⁴ Опширније: Тодор Мирковић, *Нека обележава рата у Заливу*, „Војно дело“, бр. 4-5/1991, стр. 289-308.

¹⁵ Систематским дејствима из ваздушног простора и са мора било је практично онемогућено снабдевање главнине снага КоВ Ирака на југу земље храном, водом и другим животним потребама. Та дејства, означена као дејства за изоловање бојишта, навела су неке ауторе да „Пустињску олују“, према начину извођења, изједначе с доктринарним концептом „ваздушно-копнена битка“, што се ни концептуално ни по садржају не може поистоветити.

¹⁶ „НАТО статистика показује да је између 24. марта и 10. јуна извршено 37.465 полетања, просечно 486 дневно...“, каже Nick Cook у „JANE's Defence Weekly“, 7. јулы 1999, р. 21.

дејствима) радио и ТВ станице, школе и болнице, и друго. У агресији НАТО-а на СРЈ нису непосредно ангажоване снаге НАТО-а на копну, али су по налогу и за рачун НАТО-а на Косову и Метохији деловале полувојне формације тзв. Ослободилачке војске Косова. Упоредо с тим, у северној Албанији су од пребега с Косова и Метохије и Албанаца из Албаније, под непосредним руководством стручњака НАТО-а, припремане јединице које би биле употребљене као претходница у случају отпочињања операција на копну. Повремено у мањем, а пред крај „ваздушне кампање“ и у већем обиму, такве јединице су убациване на територију Косова и Метохије, поред осталог, и да би својим активностима откривале положаје снага 3. армије да би дејства НАТО-а из ваздушног простора била успешнија.

Оружја нових технологија и њихова употреба

За операцију „Пустињска олуја“ и агресију НАТО-а на СР Југославију, у односу на друге ратове, карактеристична је употреба и начин коришћења оружја нових технологија (електроника и сензорска техника). То су, пре свега, оружја којима се дејствује с удаљења, са великом тачношћу погађања циља, тј. *прецизно вођена оружја даљег дејства*. Та оружја, међутим, у непосредној су вези с платформама на којима се налазе и са којих се лансирају, као и са средствима у командно-информационим системима.

Лансирне платформе

У платформе за ношење и лансирање прецизно вођених оружја даљег дејства обично се убрајају ратни бродови (површински и подморнице) и ваздухоплови. У ту категорију средстава неки аутори убрајају и ракете – носаче бојних глава пуњених поткалибарском муницијом, што је прихватљиво само за неке категорије ракета класе земља–земља.

У операцији „Пустињска олуја“ први пут су коришћене подморнице за лансирање крстарећих ракета *Tomahawk*. Велику пажњу војних посматрача привукло је и коришћење авиона мале уочљивости („невидљивог“) *F-117A*, мада је он већ био испробан у ратним условима, децембра 1989, у војној интервенцији САД у Панами. Све лансирне платформе које су коришћене у рату у Персијском заливу, сем хеликоптера, коришћене су и у агресији НАТО-а на СР Југославију, са додатком стратегијског бомбардера *B-2A (Spirit)*, који је током те агресије први пут кориштен у ратним условима, а први пут су употребљена и оружја на њему, као и бомбардер *B-52*, такође стратегијске намене.¹⁷

„Невидљиви“ *стратегијски бомбардер B-2A* најсавременији је авион РВ Сједињених Држава (до сада је произведен свега 21 апарат). Прво-

---

¹⁷ О првом борбеном коришћењу *B-2A* у агресији на СРЈ много је писано у војној штампи САД и НАТО-а, а за овај приказ коришћена су углавном издања издавачке куће JAME's и часопис „Military Technology“.

битно је био предвиђен за ношење нуклеарних оружја, али је касније модификован за конвенционална „оружја“ вођена помоћу глобалног позиционирања (*GPS*). Бомбардовање циљева на територији СР Југославије авиони *B-2A* су вршили полетањима непосредно из ваздухопловне базе Вајтмен у савезној држави Мисури. О томе познати војни коментатор Брајен Бендер, поред осталог, пише: „Бомбардери *B-2A* су извршавали бројне задатке дејствујући против 'српских' војних циљева сателитски вођеним бомбама *JDAM* (*Joint Direct Attack Munition*). У неким случајевима лансирани су по 16 бомби на 16 различитих циљева само у једној мисији. Њихова предност је у томе што успешно савладавају лоше временске услове на Балкану и избегавају добро опремљену и ефикасну српску ПВО“.¹⁸ Други, такође познати војни коментатор Грег Сигл говорећи о првој борбеној употреби *B-2A* каже да је *Spirit* испалио више од 650 ракета *JDAM*, претежно *GBU-31*. Наводи да је током агресије 16 дана најмање један од 11 бомбардера из 509. винга у ваздушној бази Вајтмен био у ваздуху.¹⁹ „Оружја“ типа *JDAM* (разни типови класичних авио-бомби с уграђеним ракетним мотором и системом вођења) лансирана су с удаљености од 20 до 30 km од циља и испољавала веома велику пробојно-рушилачку моћ.²⁰ Са шест таквих „оружја“, 7. маја 1999, са *B-2A* ракетирани је кинеска амбасада у Београду.

Стратегијски бомбардери B-52, који су такође били намењени за ношење нуклеарних оружја, на борбене задатке у СР Југославији полетали су из ваздушне базе Ферфорт у Великој Британији. За обављање тих задатака користили су ракету *CALM* (*Conventional Air-Launched Missile*), која је, у ствари, модификована крстарећа ракета *AGM-69B* за ношење конвенционалне, уместо нуклеарне бојне главе. Та модификација ракете која се лансира с удаљености од око 1.000 km од циља изведена је на брзину, управо за коришћење у агресији НАТО-а на Југославију. О томе Мак Пик, поред осталог, каже: „У недостатку довољно *PGM* САД на брзину су измениле развојни програм и ракету *AGM-69B* с нуклеарном бојном главом преобратиле у ракету *AGM-69C* с конвенционалном бојном главом“.²¹

За агресију на СР Југославију САД, наводно, у Европу су биле допремиле 17 „невидљивих“ авиона *F-117A*, али је у агресији коришћено свега шест авиона, с „најмање 50 одсто губитака“.²² Као платформе за оружја прецизног дејства коришћени су готово сви остали типови савремених ЛБА НАТО-а, а највише амерички *F-16* из састава РВ САД, Холандије и Турске. Палубни авион *FA-18D* први пут је коришћен за полетање с копна, из базе Тасар у југозападном делу Мађарске.

¹⁸ Видети: Bryan Bender, *USAF to count the costs of expanding B-2A Spirit fleet*, JDW, 26. May 1999, p. 3.

¹⁹ Greg Seigle, *B-2A Spirit is no „prima donna“ on the ground*, JDW, 7. July 1999, p. 23.

²⁰ Merrill A. McPeak, *Precision Strike – The Impact on the Battle Space*, „Military Technology“, No 5/99, pp. 20–30.

²¹ М. А. McPeak, исто, стр. 22.

²² Бранко Пухарић, „Милосрдни анђео“ на крилима НАТО (фелтон) „Политика“, Београд, јуни–јули 1999.

Прецизно вођена оружја и оружја даљег дејства

Прецизно вођена („паметна“) оружја, позната по акрониму *PGM* (*Precision Guided Munition*), развијена су шездесетих година, а први пут су коришћена у ратним условима у Вијетнаму, почетком седамдесетих година. Она су већ тада показала велику ефикасност и економичност.²³ После Вијетнама, до почетка рата у Персијском заливу, значајно је побољшана конструкција и начин вођења *PGM*. Такође, повећан је број врста и типова тих оружја у арсеналима снага САД и других великих сила, која су касније коришћена у агресији НАТО-а на СР Југославију. Рат у Персијском заливу, наиме, био је нов подстрек за убрзање развоја и производње *PGM*, пре свега у САД, али и у многим другим земљама, с прорачуном да ће она, у спрези с другим средствима ратне технике нових технологија, бити најзначајнија у будућим оружаним сукобима. Мак Пик каже да је операција „Савезничке снаге“ (агресија НАТО-а на СРЈ) планирана тако да буде прва ваздухопловна кампања која је скоро у потпуности вођена оружјима прецизног дејства. И заиста, током прве три седмице *PGM* чинила су више од 90 одсто укупне муниције избачене из ваздушног простора. Међутим, с обзиром на захтеве који су произишли због дужег трајања операција, повећања интензитета дејстава и исцрпљивања резерви, снаге НАТО-а морале су да прибегну већем коришћењу „глупих“ оружја, укључујући и касетне бомбе, наглашава Мак Пик.

Прецизно вођена оружја углавном се поистовећују с оружјима за дејства изван ефикасног домета средстава ПВО противника, тј. са оружјима за дејства са даљине или за даља дејства, позната по скраћеници *SOW* (*Stand-off Weapons*). Таква оружја су веома разноврсна – од планирајућих авио-бомби до крстарећих ракета које се лансирају са бродова, из авиона или са земље с удаљености од 1.000 до 2.000 km од циља. У операцији „Пустињска олуја“ и у агресији НАТО-а на СРЈ коришћене су готово све познате врсте и категорије *Stand-off*, односно *PGM* оружја.

Крстареће ракете

Операција „Пустињска олуја“ и агресија НАТО-а на СР Југославију отпочете су лансирањем крстарећих ракета *Tomahawk* с америчких бродова. У операцији „Пустињска олуја“ с америчких бродова и подморница лансирано је укупно 320 крстарећих ракета *Tomahawk* с пробојно-разорним и касетним бојним главама. Коришћене су против статичких добро утврђених циљева, аеродрома и положаја ПВО ракета. После

²³ Тофлерови у делу *Рат и Против-рат* пишу: „На почетку рата у Вијетнаму, амерички пилоти су извршили 800 покушаја и изгубили 10 авиона у намери да сруше мост Тан Хоа. Касније, четири авиона *F-4* опремљена 'паметним' бомбама срушили су мост у једном налету... Данас један авион *F-117* у једном налету и са једном бомбом може да постигне оно за шта је авиону *B-17* било потребно 4.500 полетања и 9.000 бомби у Другом светском или 95 полетања и 190 бомби у вијетнамском рату“ (Alvin and Heidi Toffler, исто, стр. 73).

рата у Заливу изведене су значајне модификације на ракети *Tomahawk* које су се односиле на повећање прецизности, пробојних, рушилачких и убојних могућности. Поред бројних технолошких иновација, примењене су нове разорне и пробојно-рушилачке бојне главе, развијене на основу вођених авио-бомби типа *GBU-24*, *27* и *28*, масе до 2.000 kg и могућности пробоја армираног бетона до 600 mm. Систем вођења *TERCOM* с варијантом *Block II* (систем глобалног сателитског позиционирања) допуњен је варијантом *Block III* (систем глобалног позиционирања – *GPS*). У агресији НАТО-а на СРЈ с америчких ратних бродова лансирано је од 450 до 615 крстарећих ракета *Tomahawk*, од којих је, просечно, према Б. Пухаричу, уништено дванаест одсто. Већина је имала пробојно-рушилачке бојне главе, масе 454 и 320 kg, а део је био касетног типа, са по 166 потпројектила *BLU-87/B*. Објекти њиховог дејства су били углавном циљеви који су имали стратегијски значај, укључујући командна места, подземна склоништа, аеродроме, положаје средстава ПВО, и слично. Од 1996. године САД раде и на развоју ракете *Tomahawk Block IV*, али није познато да ли је и та варијанта употребљена (тестирана) у агресији на СР Југославију.

Вођене авио-бомбе и вођене ракете ваздух–земља

Вођене авио-бомбе и вођене ракете класе ваздух–земља, заједничког назива „оружја даљњег дејства“ (*SOW*) масовно су коришћена у агресији НАТО-а на СР Југославију. Значајне карактеристике вођених авио-бомби јесу прецизност и велика разорна моћ. Веома су прецизне и вођене ракете ваздух–земља, али њихове бојне главе, с извесним изузетцима, имају мању разорну моћ. За обе врсте оружја користи се и касетна муниција.

У америчкој војној штампи посебно се наглашава да је једно од најважнијих технолошких решења за *Stand-off* оружја после рата у Персијском заливу *примена система GPS (Global Positioning System)* у вођењу на циљ.²⁴ С обзиром на начин, односно на ефекте дејства, оружја *SOW* која су коришћена у агресији на СРЈ могу да се разврставају у две основне категорије: 1) разорна и пробојно-рушилачка оружја, и 2) сејачи поткалибарске муниције. Оружја прве категорије коришћена су за уништавање (разарање) како тзв. тврдих (армиранобетонских), тако и „меких“ циљева (зграде, електропривредна постројења, мостови и слично), а оружја друге категорије за дејства против циљева у простору, укључујући живу силу и борбена средства на отвореном простору и у заклонима лаког типа, електро-енергетску разводну мрежу итд.

Вођене авио-бомбе. У агресији НАТО-а на СРЈ највише су коришћене вођене авио-бомбе серије *GBU*. Главни представник ове серије је *GBU-15*, масе 1.352 kg са 300 kg експлозивног пуњења. Лансира се с удаљености од око 30 km до циља и изазива велика разарања. Поред

²⁴ Видети: Александар Лијаковић, *Офанзивно оружје велике прецизности* „Нови гласник“, бр. 1, 2000, стр. 86–92.

GBU-15, коришћене су и вођене авио-бомбе *GBU-24*, *GBU-27* и *GBU-28*, али и старије верзије као *GBU-10* и *GBU-12*, које су користиле углавном ваздухопловне снаге неких европских земаља чланица Северноатлантског пакта. Истој серији припада и *GBU-29 JDAM*, која је коришћена за стратегијски бомбардер *B-52*, чију основу чине бомбе *Mk-83*, *Mk-84* или *BLU-109/B* које слободно падају. Због великих пробојних могућности, *BLU-109/B*, односно *GBU-29* има назив и „пробојник“ (пробија армирани бетон дебљине до 600 mm или 30 m просечно чврстог тла).

Разорне вођене ракете ваздух-земља. Ваздухопловне снаге НАТО-а, првенствено РВ САД, у агресији на СРЈ масовно су користиле и вођене ракете класе ваздух-земља разорног дејства: стандардне и оне које су биле у завршној фази испитивања. Највише је коришћена ракета *AGM-65 Maverick* са ласерским, ТВ и/или термовизијским вођењем. Ракета има бојну главу масе 130 kg и дејствује на даљинама до 30 километара. За америчке авионе коришћена је и новија ракета ваздух-земља *AGM-84E Slam (Stand-off Land Attack Missile)* – модификована бродска ракета *Harpoon* (у Заливу су тестиране свега две ракете *Slam*). Њена бојна глава је масе 227 kg, са комбинованим системом вођења, и има веома снажно разорно дејство. Из авиона *A-6* ракета се лансира на удаљења до 120 километара. Сједињене Државе су развиле и у агресији на СРЈ тестирале ракету *Slam-ER (extended response)*, знатно веће разорне моћи и домета до 300 километара. Тестирали су и ракете на чијем су развоју заједнички радили РВ и РМ, као што су: *JDAM* (бомба ракета која је коришћена за стратегијски бомбардер *B-2A*), *JSOWs (Joint Stand-off Weapons)* – породица плутајућих оружја за употребу у свако доба дана и у свим временским условима), *JASSM (Joint Air-to-Surface SOW)*, аутономно вођена бомба – ракета, намењена за дејство у свим временским условима и могућностима за аутоматско препознавање циља – *Automatic Target Recognition/ATR* итд.

Противрадарске ракете. Од самог почетка агресије НАТО-а један од главних циљева био је „српски интегрисани систем ПВО“, каже Ник Кук у недељнику „*JANE's Defence Weekly*“ од 7. јула 1999. године. Тактика НАТО-а била је срачуната на напад на командну структуру у систему ПВО, осматрачке радаре и положаје средстава ПВО с намером да се тај систем разбије и онеспособи за успешно супротстављање нападима авијације Северноатлантског пакта. Због тога је РВ САД, поред осталог, било оформило посебну групацију од 48 авиона *F-16CJ*, опремљених ракетама типа *AGM-88 HARM (High-Speed Anti-Radiation Missile)*. Осим тога, формулисало је и усвојило оперативни концепт *SEAD (Suppression of Enemy Air Defense)*, у чијем су спровођењу учествовали авиони и других земаља чланица Пакта. Авиони *F-16CJ*, *EA-6B*, *Prowler*, *Tornado F-3* и други, у операцији *SEAD*, дејствовали су у „пакету“ с авионима ловачке борбене авијације који су пратили њихове акције и изводили ударе по одабраним циљевима на територији Југославије. На почетку агресије таква дејства су предузимана углавном

ноћу, а касније, када је југословенска ПВО нешто разређена, и током дана, наглашава се у војној штампи Северноатлантског пакта. Од укупног броја авио-полетања (37.465) више од трећине, или 14.000 полетања, односило се на задатке везане за операцију SEAD.²⁵

Оружја касетног типа. Осим разорних, пробојно-рушилачких и других *Stand-off* оружја, у операцији „Пустињска олуја“ и у агресији НАТО-а на СРЈ коришћена су оружја касетног типа: авио-бомбе и бојне главе вођених ракета ваздух–земља. Основу оружја тог типа чини тело са системом вођења (код авио-бомби најчешће и погонски део), испуњено поткалибарском муницијом (*sub-munition*). Уместо дејства на појединачне циљеве, она расејавају подмуницију изнад одређеног подручја, а циљ може да буде аеродром, жива сила и ратна техника на положајима или у покрету, и слично. У агресији на СРЈ, снаге НАТО-а користиле су, поред осталог, аутономно вођену касетну авио-бомбу *CBU-87/B*, пуњену са 202 бомбице *BLU-97/B*, комбинованог – кумулативног, парчадног и запаљивог дејства. Против групе циљева снаге НАТО-а користиле су (први пут у ратним условима) вођену ракету ваздух–земља *AGM-154A/JSOW*, са касетном бојном главом. Поткалибарску муницију типа *BLU-97/B*, америчке снаге су расејавале и из касетне бојне главе крстареће ракете *Tomahawk*. Постоје индиције да су снаге НАТО-а у агресији на СРЈ користиле и бојне главе с комбинованим запаљивим и просторно-рушилачким дејством, тј. бојне главе које дејствују пламено-ударним таласом.

Средства напада на електроенергетски систем. Електроенергетски систем је био један од главних објеката напада како мултинационалних снага у операцији „Пустињска олуја“, тако и снага НАТО-а у агресији на СР Југославију. Циљ тих напада било је изнуравање становништва, поремећај у системима војних веза и комуникација и откривање војних станишта с помоћним изворима енергије. У агресији НАТО на СРЈ бомбардоване су термоелектране, трафостанице и разводна мрежа готово на читавој државној територији.

За статичне објекте снаге НАТО-а користиле су „класична“ разорна *Stand-off* оружја, а у дејствима на разводну мрежу – специјалне касетне бомбе, познате као „бомбе за замрачивање“ (*Blackout bombs*). Од примењених оружја те врсте посебно је познат тзв. тактички диспензер (*TMD*) типа *SUU-66/B*, који расејава 200 касета *BLU-114B* са карбонским влакнима, која у облику паучастих облака прекривају електроенергетски систем и изазивају кратке спојеве и друга оштећења.²⁶

Средства и методе коришћене у спровођењу обавештајно-извиђачких и командно-контролних активности. Мултинационалне снаге у операцији „Пустињска олуја“ и снаге НАТО-а у агресији на СРЈ користиле су најсавременија средства у спровођењу обавештајно-изви-

²⁵ „JANE's Defence Weekly“, 7. July 1999.

²⁶ Опширније: Бранко Богдановић, *Ни мрак им не помаже*, „Политикин магазин“, бр. 28/99.

ђачких и командно-контролних активности – средства која се према америчкој ратној доктрини интегришу у „систем система“, познат по скраћеници *C⁴SRI*. У наведеним операцијама амерички команданти су, у ствари, тестирали функционисање тог „система система“, пре свега, употребом средстава за извиђање, осматрање и обавештавање из ваздушног простора и космоса која су коришћена и за успостављање и одржавање веза и комуникација, пренос команди и наређења, навођење авиона и вођење оружја даљег дејства на циљ. У агресији на СР Југославију *беспилотне летелице* (америчке, немачке, француске) коришћене су за „осматрање српских трупа и опреме на бојишту и процену учинака НАТО удара“, као и за добијање слике са малих и средњих висина. За праћење ситуације на копну коришћен је „летећи“ радарски систем *JSTARS (Joint Surveillance Target Attack Radar System)*, који је „команданте на копну обезбеђивао сликом о непријатељевим покретима онако како су се они догађали“, тј. у реалном времену. Ваздушни простор и копно контролисани су и преко познатих система *AWACS*, а посебно значајну обавештајно-извиђачку и командно-контролну улогу – како у „Пустињској олуји“, тако и у агресији НАТО-а на СРЈ – имали су *сателити*. „Рат у заливу“, пишу Тофлерови, „први је пример где су оперативне снаге у великој мери биле распоређене, одржаване, командоване и контролисане путем сателитских комуникација“. У том рату мултинационалне снаге је опслуживало око 60 сателита, преко којих су одржаване све врсте веза; обављано оптоелектронско, радарско и радио-техничко извиђање; прикупљани, обрађивани и достављани подаци о метеоролошкој ситуацији и распореду јединица; добијана обавештења о ефектима дејства крстарећих ракета; навођени авиони на циљ, и друго. У агресији НАТО-а на СРЈ, „изнад Балкана оперисало је 35 сателита, 34 америчка и један европски“, ²⁷ који су, у основи, кориштени у исте сврхе као и они у зони Персијског залива.

Медијска подршка операција

Мултинационалне снаге у предузимању и извођењу операције „Пустињска олуја“ и снаге НАТО-а у агресији на СР Југославију подржане су и снажно ојачане средствима политичко-пропагандног и психолошког деловања. Медијска кампања, која је отпочета у фази припрема и још жешће настављена током извођења ратних операција, вођена је веома организовано и смишљено ради придобијања властите и шире међународне јавности за предузете акције. Током рата у Персијском заливу главну улогу у планирању и усмеравању те кампање имали су психолошко-пропагандни „мајстори“ („*spin doctors*“) Пентагона и америчке телевизијске мреже Си-Ен-Ен. Њима су се у време агресије НАТО-а на Југославију придружили психолошко-пропагандни манипулатори Велике Британије и пропагандна машинерија НАТО-а у целини. С обзиром на моћ утицаја на доносиоце одлука и на јавност, медији су током

²⁷ „JANE's Defence Weekly“ од 23. јуна 1999. године.

припрема и izvoђења тих операција постали четврта сила (после политичке, економске и војне) „међународне заједнице“ у напорима за освајање нових позиција у свету.

Телевизијско гледалиште широм света које је било засеђено вешто монтираном сценографијом о дејствима високософистициране технологије мултинационалних снага у Заливу, током агресије НАТО-а на СРЈ било је засуто дезинформацијама о „оправданости“ агресије и резултатима систематског бомбардовања „војних“ објеката. Кроз званична саопштења за штампу, и на друге начине, психолошко-пропагандни манипулатори НАТО-а дезинформисали су јавност *активно* (објављивањем полуистинитих и лажних података) и *пасивно* (уздржавањем од објављивања стварних информација). У средствима јавног информисања земаља иницијатора агресије, на пример, није било речи о стварним узроцима кризе на Косову и Метохији. Уместо тога, интензивно су навођени у корист Албанаца подаци о националном саставу (90:10) и информације о наводним плановима српског руководства да их протера са својих вековних огњишта. Све је то било проткано „хуманитарном бригом“ и „потребом да се заштите људска права“. Вести и коментари о циљу и карактеру тзв. ОВК, акцији Војске и полиције СРЈ, узроцима и обиму егзодуса цивилног становништва на Космету, ефектима дејства прецизно вођених оружја и последицама тог дејства били су дезинформације без преседана. Нажалост, деловале су као веома снажно оружје, и помоћу њих је ублажавано и успоравано реаговање светске јавности на неоправдану и бруталну агресију НАТО-а на СР Југославију.

Мере одбране и заштите

У операцији „Пустињска олуја“ и у агресији НАТО-а на СР Југославију изостало је као чинилац стратегијско изненађење. Земље жртве агресије су очекивале напад и правремено су предузеле мере одбране и заштите, укључујући маскирања, обману, дисперзију и фортификацијску и другу заштиту. Ирачани су, на пример, успешно остварили обмањивање противника израдом мноштва лажних и вештим прикривањем стварних објеката на целокупној територији. На југу земље и у Кувајту, где су били концентрисали главнину своје КоВ, израдили су широко развијен систем рововске заштите. Међутим, остали су до краја рата „заробљеници“ статичне одбране: током операције снаге КоВ Ирака предузеле су само једну мању офанзивну акцију. Једном оклопном бригадом, наиме, извели су продор, око 20 km, на територију Саудијске Арабије и заузели град Кавци, који су два дана касније морали да напусте.

Офанзиву мултинационалних снага ирачка армија је на копну дочекала с крајње измученим и физички исцрпљеним војницима, који више нису били способни да пруже било какав организован отпор. Неколико хиљада ирачких војника, наводно, није било у стању да изађе из ровова и да се склони или преда, па су живи затрпани у пешчаним

рововима и заклонима испод гусеница бројних тенкова и оклопних транспортера мултинационалних снага.²⁸ На офанзивне акције мултинационалних снага Ирак је повремено реаговао лансирањем оперативно-стратегијских ракета земља–земља *Scud*. Лансирао је укупно 44 ракете против циљева (градови) у Саудијској Арабији и Израелу, што је имало снажан психолошки ефекат, поготову стога што је противник стално претио да ће употребити бојне главе с хемијским пуњењем. У одбрани од тих напада мултинационалне (америчке) снаге су употребиле ПВО ракетни систем *Patriot*, који су модификовали и прилагодили и за одбрану од балистичких ракета (*Patriot PAC-2*).

Војска Југославије такође није била неспремна и изненађена због агресије НАТО-а на СР Југославију. Војни експерти СРЈ детаљно су и на време проучили и анализирали нове доктринарне концепте САД и НАТО-а, нарочито „сукоб ниског интензитета“ и „дејства са дистанце“. На основу тога и добијених индикација о предстојећој агресији, правовремено су предузете мере за предупређење изненађења и за максимално ублажавање последица почетног удара. Дисперзијом јединица, извлачењем људства и средстава ратне технике из матичних база, маскирањем и заштитом обезбеђено је не само да Војска Југославије избегне велике губитке на почетку агресије него и да очува целовитост, несмањену борбену способност и изванредну живавост током читаве агресије. Војни стручњаци и команданти снага НАТО-а били су изненађени вештином, живавошћу и одлучношћу Војске Југославије да брани суверенитет и територијални интегритет земље, као и жестином којом је народ реаговао на агресију и подржао своју војску у одбрамбеним напорима.

Успешно примењен маневар, маскирање, обмана и друга начела ратне вештине прилагођена конкретним условима, као и готово несмањену активност југословенске ПВО (у њиховој комуникацији често означавана као „српска“) запазили су страни војни коментатори, па и највиши војни руководиоци САД и Северноатлантског пакта. У Џеинсовом недељнику од 2. јуна 1999, на пример, наведена је оцена француског пилота, који је, поред осталог, рекао: „Срби су дисперзовали све... Никада се раније нисмо борили са таквим људима. Није то Голф или Босна. Према Србима имамо велики респект“. У истом броју тог недељника констатовано је да се „српски радаристи ретко појављују. Они, додуше, повремено емитују (сигнале), али тек пошто добију довољно података за вођење ракете и гађање циља. И онда када то учине, брзо мењају положаје“. У каснијем броју истог часописа (16. јун 1999), поред осталог, пише: „Током већег дела (периода) ваздушне кампање НАТО није могао да лоцира неких 40.000 српских војника на Косову. То се променило тек 63. дана операције, када је тзв. ОВК почела да напада српске снаге преко границе из Албаније, натеравши их да изађу из својих склоништа и да се групишу да би одбили нападе“.

²⁸ Мак Пик је ту ситуацију описао следећим речима: „На бојишту, Ирачка армија је била одсечена од хране, горива и муниције. Војници који нису успели да побегну беспомоћно су гледали како се њихова опрема уништава. Када су операције коначно отпочете и на копну, они нису могли довољно брзо ни да се предају...“ (М. А. McPeak, исто).

Признање за велику умешност, жилавост и активност Војске Југославије, укључујући и велику ефикасност дејства ПВО, на одређени начин одали су и челни људи оружаних снага Сједињених Држава. Секретар за одбрану В. Кoen и начелник Здруженог генералштаба оружаних снага САД Х. Шелтон, наиме, у својим сведочењима пред Сенатским комитетом за оружане снаге, навели су да су Војска Југославије и њена ПВО били „озбиљан непријатељ“ Северноатлантском пакту, и да су због тако „тешког непријатеља“ авиони НАТО-а били принуђени да лете на много већим висинама, што је, према њиховим оценама, значајно умањило ефекте напада. Наиме, због изузетне активности и жилавости система ПВО и ефикасности дејстава средстава тог система агресор је био приморан да дејства из ваздушног простора предузима из више праваца и са висина изван домета средстава ПВО која је поседовала Војска Југославије. Упркос изразитој технолошкој и бројној супериорности и примењеним разноврсним тактичким поступцима, ваздухопловне снаге НАТО-а у агресији на СРЈ претрпеле су значајне губитке.²⁹

Јасно демонстрирана спремност и одлучност Војске и народа СР Југославије да бране суверенитет и територијални интегритет земље деловали су као детерент у одвраћању агресора од предузимања операција на копну; САД одустале су од такве намере после процене да би имали неприхватљиво велике губитке у људству. Правовремено изведена растреситост, размештај јединица и борбених средстава, масовно и вешто примењене мере маскирања, маневра и обмане допринели су да губици у људству и средствима ратне технике Војске Југославије буду сведени на минимум, с обзиром на количину убојних и разорних средстава која је употребио агресор.

Последице и тенденције

Операција „Пустињска олуја“ и агресија НАТО-а на СРЈ разликовале су се од свих ранијих војних операција. Имале су карактер стране војне интервенције а одликовале су се (нарочито када је реч о агресији НАТО-а на СРЈ) изразитом несразмерношћу снага, као и одсуством непосредног сукобљавања снага на копну (копнени део операције „Пустињска олуја“ тешко се може сматрати организованим и снажним сукобом противничких снага), у ваздушном простору и на мору. Због тога неки аутори те интервентне војне операције не убрајају у ратове класичног типа, већ их пре сматрају једностраним војним акцијама (ударима) којима нападнуте стране нису биле у стању да се супротставе одговарајућим снагама и средствима.

²⁹ Бранко Пухарић у фељтону објављеном у „Политици“ (наставка 14 од 2. јуна 1999) наводи да су снаге ПВО СРЈ обориле или оштетиле 141 авион, 19 хеликоптера, 40 беспилотних летелица и 232 крстареће ракете (укључујући, вероватно и вођене ракете и вођене авио-бомбе). Извори САД и НАТО-а, међутим, говоре о много мањим губицима, али постоје бројни показатељи да је код њих изражена тежња да се, колико је могуће, умање властити губици.

Извесно је да „Пустињска олуја“ и агресија на Југославију нису биле „класичне“ војне интервенције а још мање ратови класичног типа. Оне су, у ствари, биле нешто сасвим ново – увод у начин ратовања у 21. веку.³⁰ Међутим, тај нови модел рата за 21. век демонстрирала је само једна страна – мултинационалне снаге у рату у Персијском заливу, односно снаге НАТО-а (у агресији на СР Југославију). Рат који би се водио између страна исте или приближно исте јачине и техничко-технолошке опремљености вероватно би изгледао другачије.

Извођењем „Пустињске олује“ мултинационалне снаге су постигле само ограничен циљ. Избациле су ирачке снаге из Кувајта, али криза у региону није угашена. Ирак и даље повремено бомбардују америчка и британска авијација, и изложен је снажним спољним притисцима и санкцијама, које угрожавају његову унутрашњу стабилност. Због таквог развоја догађаја створена је велика неизвесност у том делу света.

Резултат агресије НАТО-а на СР Југославију су обострани губици. Из те агресије, наиме, произишле су веома велике и далекосежне последице. Југославија је претрпела велике људске жртве и велика материјална разарања, и привремено је изгубила суверенитет над делом своје територије. Дуготрајно бомбардовање и ракетирање, којима је била подвргнута готово читава територија, и долазак страних трупа на Космет проузроковали су велико расељавање становништва унутар и изван земље. Заустављен је привредни развој и погоршани су услови живота становништва. Југославији ће бити потребно неколико година да се потпуно опорави од агресије и да достигне ниво друштвеног производа и животног стандарда становништва из периода пре агресије, уз много трајније економске и социјалне штете. С друге стране, с обзиром на начин како је припремана и изведена, агресија НАТО-а на СР Југославију наишла је на оштре осуде великог дела светске јавности. Углед САД, као протагонисте агресије и лидера у изградњи „новог светског поретка“, почео је да се смањује у свету још у време агресије, а после агресије систематски опада. Као последица агресије, поремећени су претходно успостављени „специјални односи“ између НАТО-а и Руске Федерације. Агресија на СРЈ, допуњена догађајима у Централној Азији које су инсценирале и подржале одређене структуре Запада, била је повод и узрок преиспитивања политике и стратегије Руске Федерације и њених односа са Сједињеним Државама. У тим догађајима дошло је и до великих промена у врховима руских руководећих структура и продубљивања сумњи у добре намере САД према Русији. Кина, чија је амбасада у Београду била такође мета америчких разорних бомби,

³⁰ Ратне доктрине за 21. век САД интензивно су изграђиване током деведесетих година са снажним нагласком на здружене (међувидовске) и заједничке (коалиционе) операције. У вези с тим издато је 76 доктринарних упутстава, од којих је, свакако, најважнија „Визија 2010“ (Vision 2010), а издата су и два нова издања базичног борбеног правила КоВ FM 100-5 (1996. и 1998). Та документа послужила су као основа за планирање агресије САД и НАТО-а на СР Југославију.

изоштрила је свој фокус посматрања градње односа са Сједињеним државама. И код неких европских сила чланица НАТО-а јавља се отпор према доминантној улози САД у западној војној алијанси. Интелектуална елита широм света, укључујући и америчку, све је гласнија у осуди хегемонистичке политике САД и њене ракетне дипломатије, а антиратни поклич су све гласнији. Тако ће, по свему судећи, после агресије НАТО-а на Југославију путеви изградње „новог (другачијег) светског поретка“ ићи неким другим смеровима и укрштаће се на много више места.

Материјална штета коју су снаге НАТО-а бомбардовањем нанеле СР Југославији процењује се на више од 100 милијарди долара. Вероватно ће толико износити и трошкови агресије и одржавања снага КФОР-а, УНМИК-а и других међународних организација на Космету. Социјалне и друге последице агресије на СРЈ тешко су процењиве, као што је тешко предвидљив и даљи развој међународних односа.

Операцијама „Пустињска олуја“ и „Заједничке снаге“ (агресија НАТО-а на СРЈ), произведено је стање које не може да се означи као *post-bellum*; оне се настављају другим средствима и методама агресије. Као Ирак, и СР Југославија је изложена снажним страним притисцима, подвргнута строгом режиму међународних санкција и изложена многоврсном уплитању страних сила у њене унутрашње послове и односе. Тако, због дејства неких спољних сила које воде политику изолације и кажњавања непослушних држава и народа, зона Персијског залива и Балкан остају и даље подручја криза, које се продубљују и прете да прерасту у сукобе несагледивих последица и размера уколико политика и дипломатија и даље буду уступале место војној сили.

Моделирање стратешког наоружавања у вишеполарном свету

УДК: 355.014.1:355.43]:519.87

Проф. др *Катица Стевановић-Хедрих* и др *Бранко Ђедовић*,
пуковник

Техничко-технолошко усавршавање оружја и свест о различитим аспектима и димензијама његовог разорног дејства условили су потребу математичког приступа у анализи динамике стратешког наоружавања у економски развијеним и војно високо опремљеним државама. Свет са више војних сила чини „свет са више полова управљања“ који би могао да наследи доскорашњу биполарну и садашњу монополарну структуру. Будући да би конкуренција у моћи могла да буде основ стратешке стабилности, неопходне су ревизије у војним доктринама и структурама снага суперсила које штите своје интересе.

На основу математичке теорије стабилности, у чланку је дефинисано колика и каква треба да буде војна моћ више земаља – суперсила, у условима светског мира. Предложен је прилаз дефинисању и изучавању фундаменталних проблема стабилности наоружавања и војностратешке равнотеже. Према главним параметрима односа у таквом систему, указано је на новије радове из те области у свету и на њихове резултате. Реалан систем је представљен диференцијалним континуалним и дискретним једначинама, тј. динамичким – математичким моделом. Предложен је основ анализе и синтезе система управљања стратешким наоружавањем са становишта захтева и потребних услова стабилности.

Увод

Брзим развојем научних дисциплина и нових технологија у другој половини 20. века, у чему предњаче нуклеарне и микрорачунарске технологије, створене су нове могућности у развоју средстава ратне технике. Тиме је радикално измењена основа рата. Дефинисана је прво нуклеарна а, затим, информатичка стратегија рата. Објављен је амерички *SDI* програм (*Strategic defence initiative* – „рат звезда“). Свет је ушао у раздобље нових облика моћи. Наука и технологија постале су основ сваког друштвеног процеса, па и рата. Војне стратегије, условљене научним развојем, мењају се, постају све ефикасније и усмеравају наоружавање и доктрине армија. Стратегије подстичу технологије, а технологије мењају стратегије. Техничко-технолошки чинилац има све већи утицај. Политички и војни аспекти тумачења стратешког наоружа-

вања добијају нову димензију – математички приступ управљању динамиком. Математичке методе анализе и синтезе доприносе откривању особине света са више војних сила и спознаји односа снага војне моћи. Тиме се за „свет са више полова управљања“ поставља питање како изгледају услови стратешке стабилности.

Примена управљања и стабилности на динамичке процесе

Процеси развоја, производње, наоружавања, складиштења и оперативне употребе наоружања које има стратешки значај у више земаља света могу да се сматрају нелинеарним динамичким процесима. Они су, пре свега, условљени економском моћи и војно-политичким циљевима одређених земаља. Суштина и карактер управљања тим процесима и стабилност њиховог вођења могу се потпуније спознати изучавањем на основу познатих математичких метода управљања и стабилности динамичких система. Више центара моћи, више полова управљања, у трци за престижом условило је да глобални систем стратешког наоружавања, нерегуларно вођен у својој динамици, почне неуређено, ирегуларно да се креће, тако да је сада у фази нестабилности. То потврђује и недавна агресија НАТО-а на СР Југославију. Основна карактеристика таквог система јесте то да на њега дејствује више чинилаца спољашње побуде. Процес стратешког наоружавања се посматра као динамички систем, завистан и осетљив на почетне услове кретања, на који дејствује више познатих и случајних спољашњих поремећаја.

Квалитативну карактеристику система чини дуговремено или стационарно (устаљено) понашање на достигнутом нивоу развоја (кретања). Устаљено кретање диференцијалног динамичког вишепараметарског система описује се диференцијалним векторским једначинама:

$$\frac{d\vec{x}}{dt} = \vec{F}_\mu(\vec{x}(t)),$$

где је $\vec{x}$ вектор из фазног простора $\vec{R}^m$, а $\vec{F}_\mu$ скуп параметара којима се управља кретањем система. Нестабилност наступа онда када у коначној вредности параметара μ_∞ сви периодични циклуси коначне дужине n постану нестабилни и кретање постане нерегуларно.

Процес стратешког наоружавања, у одмеравању војне моћи земаља које га подржавају, могао би, физички, да тежи равнотежној тачки која може да се сматра стабилном или нестабилном. Математички, посматрано у просторној димензији, равнотежна тачка је стабилна уколико конвергира све трајекторије у некој области фазног простора.

Кретање система стратешког наоружавања, у садашње време, није периодично и равнотежно. У испитивању динамике таквог процеса може да се користи математичка теорија управљања, док процес може да се опише аутокорељационим функцијама облика:

$$\bar{C}(\tau) = \int_0^{\infty} \bar{x}_s(t) \bar{x}_s(t + \tau) dt,$$

где је $\bar{x}_s(t)$ одступање управљане променљиве од средње вредности. У опису се прво редукује фазни простор на неколико битних, доминантних динамичких променљивих величина, а затим се редукује параметарски, „управљачки“ простор на један или два контролна параметра управљања. Потом се дефинише систем параметарског управљања и уводи редукација. Редуковани систем се моделира на неки од стандардних начина и своди на неку од „нормалних форми“ (систем обичних диференцијалних једначина). На моделе се примењује математичка симулација за испитивање динамике система и дефинишу услови стабилности. Модел дискретног система се даје у облику дискретне једначине стања облика:

$$\bar{x}(t_{k+i}) = f(\bar{x}(t_k)),$$

где је $\bar{x}(t_k)$ и $f(\bar{x}(t_k))$ n – димензионални вектор стања и оператора. Даљом математичком операционализацијом добија се математички строга дефиниција стабилности динамичког система у смислу Љапунова и одређење услова стабилности.

Различити циљеви у војним доктринама, недостатак договора и ограничена могућност размене информација, као управљачких променљивих, међу суперсилама – „половима управљања“ стратешким наоружавањем, вишедимензионално усложњавају неуређеност система. Даље нерегуларно, неконтролисано кретање стратешког наоружавања „света са више полова управљања“ води ка неутралисању сваког стања равнотеже и његове стабилности у глобалним размерама. Процес управљања добија позитивну повратну спрегу, а процес кретања може да поприми параметарске одлике неуређених атрактора који у физичком смислу представљају хаос. Њихова математичка идентификација постаје веома сложена. Међутим, захваљујући моћној рачунарској технологији и модерним статистичким и математичким методама описивања нелинеарне динамике, дефинишу се закони управљања својствени карактеру процеса и његовом жељеном понашању у будућности. За предложени метод анализе подразумевају се прецизирани услови у којима се може применити, односно успостављен договор или савез више војних сила о изградњи војностратешке равнотеже у моделу „вишеполарног“ света.

Алгоритамски услови стратешке равнотеже вишеполарног света

На основу приказа публикованих резултата новијих изучавања у свету, излаже се прилаз дефинисању фундаменталних проблема стабилности војностратешке равнотеже у случају када се има више (или најмање три) земаља са сопственим интересима, које могу да наступају у коалицији („вишеполарни свет“), заснован на идејама и резултатима

математичке теорије стабилности и управљања. Такође, на основу идеје и резултата математичке теорије стабилности и управљања, предложен је прилаз дефинисању и изучавању фундаменталних проблема стабилности наоружања и стабилности војностратешке равнотеже за случај када се има више (или најмање три) земаља са сопственим интересима које могу да наступају у коалицији („вишеполарни свет“) и да, при томе, развијају своје стратешко наоружање на принципу довољности за сопствену одбрану. Аналитички су приказани резултати рада аутора В. М. Матросова и А. А. Косова.¹

Прилаз дефинисању и изучавању фундаменталних проблема стабилности војностратешке равнотеже (ВСП) за случај броја $n \geq 3$ земаља које имају сопствене интересе и које могу да наступају у коалицији („вишеполарни свет“) заснован је на идејама и резултатима математичке теорије стабилности и управљања (за њу су везани бројни експерименти и опити). Учињен је покушај да се формира више појмова стабилности из многих техничких, физичких и других примењених области, а разрађене су и методе и алгоритми њиховог изучавања за широку класу математичких модела. Такав приступ није апсолутно потпун и посредно применљив на конкретне проблеме у одређеној предметној области приликом анализе конкретних решења. Коначну реч треба да дају војници, политичари, економисти и специјалисти у конкретној области или у вези с конкретним питањима. Коришћење идеја и резултата математичке теорије стабилности и управљања у стратешком наоружавању може да допринесе новим достигнућима при комплексном изучавању фундаменталних проблема стратешке стабилности.

Уведени су следећи појмови и ознаке:

– $N = \{1, 2, 3, \dots, i, \dots, n\}$ – скуп бројева земаља које имају стратешко наоружање (СН);

– $\vec{\chi}_i \in R^n$ – вектор количине стратешког наоружања i -те земље;

– $\vec{\tau}_i \in R^m$ – вектор тактичко-техничких карактеристика (ТТК) стратешког наоружања i -те стране;

– $S_i \subset N$ – скуп свих савезника i -те земље;

– $P_i \subset 2^{N \setminus S_i}$ – скуп свих подскупова земаља које нису савезници i -те земље, и које су њени вероватни противници, у виду било које коалиције земаља $p \in P_i$ које могу да изведу напад на i -ту земљу;

– $\vec{X}_i = \text{col}(\vec{\chi}_j, j \in S_i)$ – вектор количине стратешког наоружања свих савезника i -те земље;

– $\vec{T}_i = \text{col}(\vec{\tau}_j, j \in S_i)$ – вектор ТТК стратешког наоружања свих савезника i -те земље;

– $\vec{X}_i(p) = \text{col}(\vec{\chi}_j, j \in p)$ – вектор количине стратешког наоружања неке коалиције $p \in P_i$ вероватних противника i -те стране;

¹ В. М. Матросов, А. А. Косов, *О војностратешкој равнотежи „вишеполарног света“*, Доклади Академији наук, 1996, том 346, Н.2, стр. 172–175 (на руском).

– $\vec{\sigma}_{pS_i}^H \in \Sigma_{pS_i}^H$ – стратегија напада коалиције вероватних противника $p \in P_i$ i-те земље на њу и њене савезнике из скупа могућих стратегија $\Sigma_{pS_i}^H$;

– $\vec{I}_{ip} = \vec{I}_{ip}(\vec{\sigma}_{pS_i}^H)$ – информација о применљивој стратегији напада коалиције и њених савезника, $p \in P_i$, коју ће поседовати i-та страна и њени савезници у тренутку избора стратегије противудара. Прихвата се могућност да информација о томе није довољно потпуна или, чак, да изостане;

– $\vec{\sigma}_{S_i}^O = \vec{\sigma}_{S_i}^O(p, \vec{X}_i(p), \vec{T}_i(p), \vec{I}_{ip}, \vec{\sigma}_{pS_i}^H, \vec{X}_i, \vec{T}_i) \in \Sigma_i^O$ – „нормативна“ стратегија одбране i-те земље и њених савезника по изведеном нападу противника $p \in P_i$, на основу избора неког скупа „планираних“ стратегија Σ_i^O у тренутку добијања информација.

Скуп реално доступних за коришћење стратегија одбране $\Sigma_{S_{ip}}^O$ анализиран је зависно од почетних података о примењеним стратегијама напада и карактеристика информационо-управљачких система одбране и земље и њених савезника.

Нови вектор количине стратешког наоружања k-те стране која изводи напад на i-ту страну у саставу коалиције, $p \in P_i$, агресора дефинисан је према неком правилу зависно од почетних података и применљивих стратегија у тренутку окончања конфликта, тако да је:

$$\vec{X}_k^H = \vec{F}_k(\vec{X}_i(p), \vec{T}_i(p), \vec{\sigma}_{pS_i}^H, \vec{X}_i, \vec{T}_i, \vec{\sigma}_{S_{ip}}^O).$$

На основу аналогije може да се одреди нови вектор ТТК стратешког наоружања k-те стране, $k \in p \in P_i$, у тренутку завршетка конфликта:

$$\vec{t}_k^H = \vec{f}_k(\vec{X}_i(p), \vec{T}_i(p), \vec{\sigma}_{pS_i}^H, \vec{X}_i, \vec{T}_i, \vec{\sigma}_{S_{ip}}^O).$$

Показује се да се може према неком правилу одредити ниво штете k-те стране, која изводи напад на j-ту земљу и њене савезнике у саставу неке коалиције, зависно од почетних података и стратегија које те земље користе:

$$\vec{W}_{kj} = \vec{W}_{kj}(\vec{X}_i(p), \vec{T}_i(p), \vec{\sigma}_{pS_i}^H, X_i, T_i, \vec{\sigma}_{S_{ip}}^O).$$

Разматрани су и утицаји уздржавања од агресије неке земље из коалиције нападача, иако она може да има губитак према неком од критеријума не мањи од $C_{kj} > 0$.

Уведен је и појам универзалног губитка који се наноси укупној страни N, целокупној цивилизацији, с урачунавањем свих последица конфликта, дефинисаних почетним подацима и примењеним у конфликту стратегија.

$$\vec{W}_y = \vec{W}_y(\vec{X}_i(p), \vec{T}_i(p), \vec{X}_i, \vec{T}_i, \vec{\sigma}_{pS_i}^H, \vec{\sigma}_{S_{ip}}^O).$$

Разматране су претпоставке о информисаности, могућим намерама и дејствима земаља. Наиме, претпостављено је:

– да су познати сви вектори наоружања, као и сви нивои стратегија;
 – да се структура савеза S_i и скупа вероватних противника P_i не може променити у току конфликта ни у једној од земаља и да су познате свим земљама;

– да ниједна земља нема никакве предумишљаје за агресивну примену својих средстава наоружања против било које друге земље чијем циљу би тежила. Наоружавање је само у функцији одвраћања – одбране.

Дакле, претпоставља се да ниједна земља не може да добије више у конфликту него у случају када се од њега уздржава.

Уведене су следеће дефиниције:

– *Дефиниција 1:* i -та земља се јавља као земља првог нивоа одбрамбене способности ако су испуњени одређени математички услови, који се могу дефинисати на следећи начин: i -та земља A_i назива се земљом првог нивоа одбране, $A_i = O_1 (N \setminus S_i)$, ако при произвољном нападу на њу и/или њене савезнике произвољне коалиције из осталих земаља она и/или њени савезници имају способност одређивања било којег завршног напада и таква средства наоружања за узвратна дејства против нападачке коалиције која обезбеђују да земље учеснице не доживе неприхватљиве штете, барем према једном од критеријума, или да се у конфликту нанесе штета целокупној цивилизацији, односно:

$$(\forall p \in 2^{N \setminus S_i}) (\forall \vec{\sigma}_{p, S_i}^H \in \Sigma_{p, S_i}^H) [(\exists \vec{\sigma}_{S_i, p}^{O_n} \in \Sigma_{S_i, p}^{O_n})].$$

– *Дефиниција 2:* i -та земља се јавља као земља другог нивоа одбрамбене способности ако су испуњени одређени математички услови, који се могу дефинисати на следећи начин: i -та земља A_i назива се земља другог нивоа одбране, $A_i = O_2 (P_i)$, у односу на неки скуп коалиција вероватних противника – принудно неукључених у коалицију свих земаља које се не јављају као савезници – ако при произвољно примењеној стратегији напада на њу и/или њене савезнике произвољне коалиције та земља и/или њени савезници имају способност да дефинишу, као и да примене, своје стратешко наоружање у узвратним дејствима против коалиције која изводи напад тако да могу да нанесу штету целокупној цивилизацији (а самим тим и земљи агресору), односно:

$$(\forall p \in P_i) (\forall \vec{\sigma}_{p, S_i}^H \in \Sigma_{p, S_i}^H) [(\exists \vec{\sigma}_{S_i, p}^{O_n} \in \Sigma_{S_i, p}^{O_n})].$$

– *Дефиниција 3:* i -та земља се јавља као земља трећег нивоа одбрамбене способности ако су испуњени одређени математички услови, који се могу дефинисати на следећи начин: i -та земља A_i назива се земљом трећег нивоа одбрамбености, $A_i = O_3 (N \setminus S_i)$, ако барем један од њених савезника, или она сама, поседује неку количину стратешког наоружања, али недовољног да обезбеди одбрамбену способност другог нивоа у односу барем на једну земљу вероватног противника који поседује стратешко наоружање, односно:

$(\exists j \in S_i : \chi_j \neq 0) (\forall p \in 2^{NS_i} : (\exists k \in p : (\chi_k \neq 0)) A_i \neq O_2(p)).$

- *Дефиниција 4:* i -та земља се јавља као земља четвртог нивоа одбрамбене способности ако су испуњени одређени математички услови, који се могу дефинисати на следећи начин: i -та земља A_i назива се земљом четвртог нивоа одбрамбености, $A_i = O_4(NS_i)$, ако ни она ни њени савезници уопште не поседују стратешко наоружање, односно:

$(\exists k \in S_i)\chi_k = 0.$

На основу наведених дефиниција аутори В. М. Матросов и А. А. Косов извели су четири тврђења:

- *Тврђење 1:* при фиксираним скуповима савезника S_i и вероватних противника P_i за сваку земљу, као и задатих почетних података о стратешком наоружању и њиховим тактичко-техничким карактеристикама, једнозначно се дефинише ниво одбрамбене способности свих земаља.

- *Тврђење 2:* нивои одбрамбене способности произвољних двеју земаља или коалиција противника су једнаки.

- *Тврђење 3:* укључење у токове светског развоја (цивилизацију) или искључење произвољног броја земаља четвртог нивоа не мења ниво одбрамбене способности земаља од првог до трећег нивоа (при претпоставци да губици на земљи четвртог нивоа нису већи него на земљи трећег нивоа).

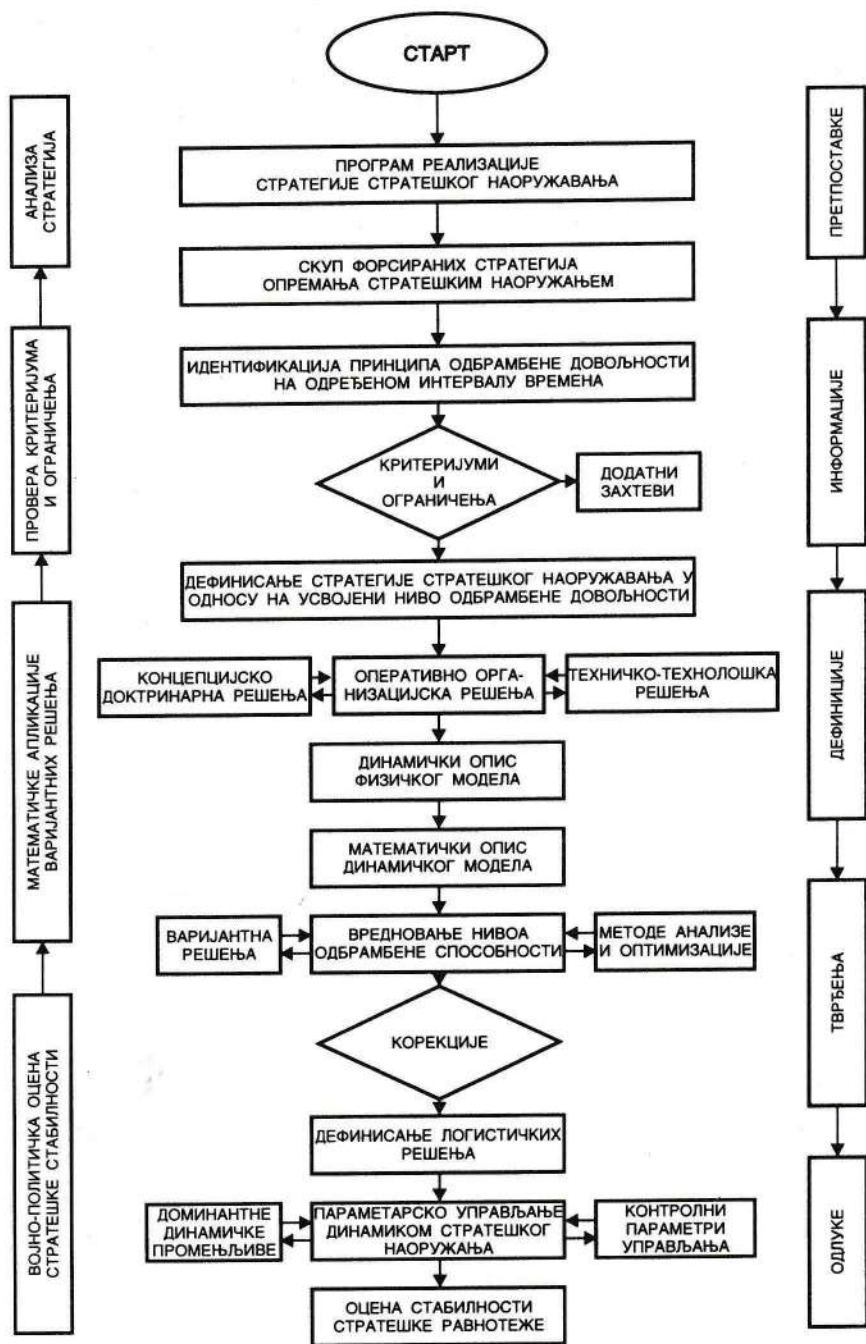
- *Дефиниција 5:* говорићемо да стратешко наоружање $\vec{\chi}_i, \vec{\tau}_i, i = 1, \dots, p$ свих „ n “ земаља обезбеђује војностратешку равнотежу ако свака земља има стратешко наоружање које обезбеђује њој и њеним савезницима исти ниво одбрамбене способности у односу на њене вероватне противнике, не нижи од нивоа који и она претендује да има, односно:

$(\forall i \in N)A_i = O_u(P_i).$

- *Тврђење 4:* у границама дефиниције 5, у случају неколико ($n \geq 3$) противничких земаља истраживање војностратешке равнотеже своди се на вишеструко моделирање борбених дејстава међу два земаља (коалицијама) уз примену стратешког наоружања, и налажење штета које су им нанете.

За добијање квантитативних оцена зависности војностратешке равнотеже од почетних података о стратешком наоружању неколико земаља (примењено на постојеће стратешко наоружање) неопходно је компјутерско експериментисање моделирањем, при чему би се користило детаљно представљање структуре састава тактичко-техничких карактеристика стратешког наоружања. За то се може користити неки познати софтверски пакет на бази метода математичког моделирања (МАТЛАБ, МОДСИМ) или пакета направљених за анализу стратешких стабилности и равнотеже развоја.

Параметри схватања стратешког наоружавања као динамичког вишеполарног процеса приказани су на шеми 1.

Војностратешка стабилност у условима динамичког процеса стратешког наоружавања

На основу идеје и резултата математичке теорије стабилности и управљања у чланку Матросова и Косова² предложен је прилаз дефинисању и изучавању фундаменталних проблема стабилности динамике наоружања и стабилности војностратешке равнотеже у случају више од три земље, које могу да наступају у коалицији „вишеполарни свет“ и да развијају своје стратешко наоружање по принципу одбрамбене довољности. Утврђено је, при томе, да се не може појавити неограничена трка за наоружањем и војностратешка равнотежа, достигнута у неком тренутку, може да буде нарушена, по чему се принципијелно разликује стратегија одбрамбене довољности од изучаваних стратегија паритета у неким радовима других аутора. Искористићени приступ се ослања на методу векторских функција Љапунова, а теорија се први пут користи и примењује за анализу динамике наоружавања.

Као допуна појмова и ознака из претходног рада користи се следеће:

– t_0, t_s – време у почетном и s -том моменту с одговарајућим кораком времена, на пример године, $h > 0, t_s = (s - 1)$;

– Y_i^d – скуп „дуговремених“ стратегија развоја стратешког наоружања које земља или коалиција може да оствари у било којем дугом интервалу времена;

– $\bar{y}_i(t_s, X_i(t_s), \dots)$ – конкретна „дуговремена“ стратегија развоја i -те земље у развоју стратешког наоружања која је функција времена, вектора количине стратешког наоружања савезника и вероватних противника, и слично;

– $\bar{y}_i^f$ – скуп форсираних стратегија развоја стратешког наоружања i -те земље које она може да оствари само у ограниченом интервалу времена ($t, t + \Delta t_i$) коришћењем свих својих ресурса и мобилизацијских способности;

– $\bar{y}_i^f(t)$ – конкретна форсирана стратегија, која је функција времена у задатом интервалу ($t, t + \Delta t_i$);

– Δt_{ip} – време за које i -та страна (и/или њени савезници) може да дефинише или одреди да је било која коалиција $p \in P_i$ њених вероватних противника заменила дуговремену стратегију форсираном стратегијом у пробању и остварењу преласка с друговремене на сопствену форсирану стратегију ради подршке и задржавања своје одбрамбене способности.

Коришћење форсиране стратегије динамике i -те земље представљено је, и описује се, диференцијалном једначином:

$$\frac{d\bar{x}_i}{dt} = \bar{Z}_i^f(t, \bar{x}_i, \bar{y}_i^f(t)), \bar{x}_i(t_0) = \bar{x}_i^0, t \in (t_0, t_0 + \Delta t_i),$$

² В. М. Матросов, А. А. Косов, *О стабилној динамици стратешког наоружања „вишеполарног света“*, Доклади Академији наук, 1996, том 346, Н.4, стр. 462–464 (на руском).

а при коришћењу дуговремених стратегија динамика средстава одбране k -те земље описује се различитим диференцијалним једначинама:

$$\vec{\chi}_k(t_{s+1}) = \vec{Z}_k^d(t_s, \vec{\chi}_k, \vec{y}_k^e(\dots), \vec{\chi}_k(t_0) = \vec{\chi}_k^0, s = 0, 1, 2, \dots$$

Функције $\vec{Z}_i^i$ и $\vec{Z}_s^d$ сматрају се једнозначним и непрекидним, и одређене су економским могућностима земље. Претпоставља се да су скупови дуговремених и форсираних стратегија стратешког наоружавања сваке земље познати свакој од других земаља.

– *Дефиниција 1:* при задатим почетним подацима и фиксираним дуговременим стратегијама i -та земља је способна да подржи j -ти ниво одбрамбене способности у одређеном интервалу времена $(t_0, t_0 + \Delta t)$ у односу на било који скуп коалиција могућих вероватних противника P_i с произвољним форсираним стратегијама ако та земља и/или њени савезници A_i једновремено, при преласку на форсирану стратегију, имају такво наоружање $\vec{\chi}_k(t)$, $k \in N$ да увек одржавају j -ти ниво одбрамбене способности у односу на противника P_i , односно:

$$(\forall p \in P_i) (\forall t_{pi} \in (t_0, t_0 + \Delta t)) \Rightarrow A_i = O_j(P_i).$$

– *Дефиниција 2:* говоримо да у коначном интервалу времена $(t_0, t_0 + \Delta t)$ не постоји могућност нарушавања војностратешке равнотеже (ONVSR) цивилизације p земаља ако је у том интервалу времена свака од земаља способна да одржи ниво одбрамбене способности на који претендује, односно $ONVSR(N, \Delta) = 0$.

– *Дефиниција 3:* динамика наоружавања $\vec{\chi}_i(t_s, \vec{\chi}_i^0)$, $s = 0, 1, \dots$ стабилна је у условима дуговремене стратегије из одређене класе $\vec{Y}_i^d(\mu)$ ако, за произвољне почетне количине стратешког наоружања и дуговремених стратегија примењених у свим земљама S_i, P_i , с тачним временом војностратешке равнотеже, које могу произвољно дуго да трају и при неограниченом расту количине наоружања у свим земљама стратешка равнотежа не може да буде брзо нарушена при преласку на форсирану стратегију наоружавања ниједне земље за унапред задато време, односно:

$$(\forall \tau > 0) (\forall i \in N) (\forall \vec{\chi}_i^0 \in R^n) \Rightarrow A_i(\vec{X}_N) = O_{u_i}(P_i).$$

– *Тврђење 1:* ако све земље претендују на први степен одбрамбене способности у односу на све остале земље и примењују дуговремене одбрамбене стратегије одбрамбене довољности које доводе до дефинисане једначине динамике важи следеће:

– постоји такво стање равнотеже $\vec{\chi}^*$ система при којем постоје такви минимални неопходни нивои стратешког наоружања за сваку земљу за које ће се војностратешка равнотежа одржавати произвољно дуго;

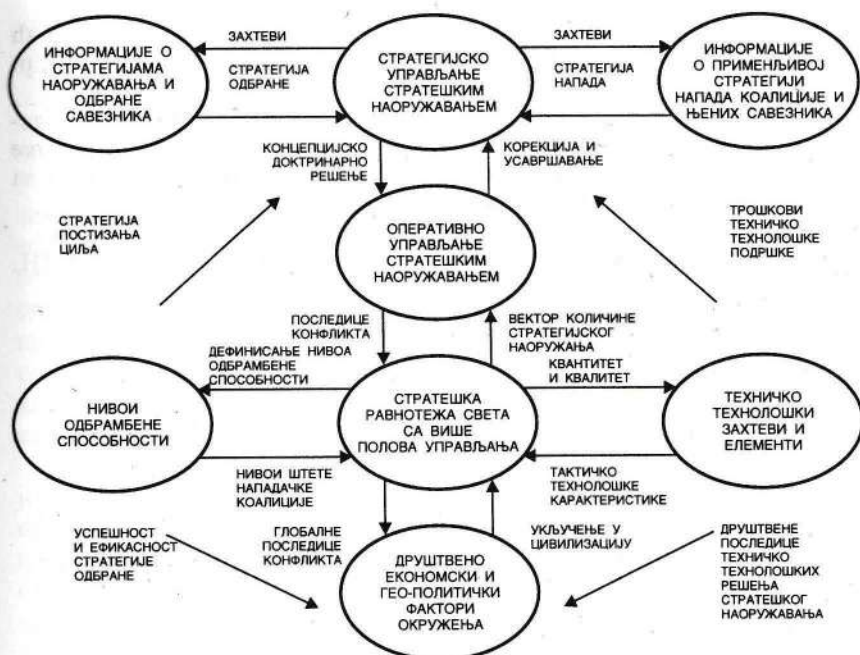
– стање војностратешке равнотеже на минималном нивоу довољности за одбрану $\vec{\chi}^*$ јавља се асимптотски стабилно у целом (у великом)

тј. при произвољним количинама почетног стратешког наоружања земаља $\vec{\chi}_i^0$ и по истеку довољно великог интервала времена, ако се количина стратешког наоружања земље $\vec{\chi}_i(t_s)$ мало разликује од минимално неопходног нивоа $\vec{\chi}_i^*$;

– достигнута у било којем тренутку времена војностратешка равнотежа и даље се не нарушава, ако је задовољен услов постојања позитивне инваријантности одређеног скупа тачака $\vec{\chi}$.

– *Тврђење 2*: ако све земље примењују дуговремену стратегију одбрамбене довољности, процес пораста стратешког наоружања, независно од динамике структуре одбрамбених савеза $S_i(t_s)$, коалиције вероватностних противника $P_i(t_s)$ и нивоа одбрамбене способности $u_i(t_s)$, на коју претендује свака од земаља, ограничен је за произвољну почетну количину стратешког наоружања земље $\vec{\chi}_i^0$. После истека довољно дугог интервала времена количина стратешког наоружања земље $\vec{\chi}_i(t_s)$, неће превазићи минимални неопходни ниво $\vec{\chi}_i^*$ одређен у претходном тврђењу. Алгоритам симулације динамике стратешког наоружања приказан је на шеми 2.

Шема 2

Закључци

У раду су, на основу сазнања наведених аутора, а посебно В. М. Матросова и А. А. Косова, приказани елементи за анализу динамике стратешког наоружавања и војностратешке стабилности за које су ти

аутори поставили моделе за нумеричке експерименте испитивања постављених циљева. Анализом наведених садржаја генерализују се следећи ставови, односно закључци:

1. Математички приступ теорији и пракси изучавања динамике наоружавања у стратешким размерама више војно моћних земаља, у условима светског мира, уноси нову релевантну – научну димензију спознаје проблема у глобалним размерама.

2. На основу нових сазнања могу се добити квалитативне хипотезе и експлицитни показатељи у сагледавању ресурса стратешке војно-одбрамбене способности једне и/или више земаља за доктринарно дефинисани ниво њене/њихове одбрамбене способности.

3. Приказана теорија, уз критичко сагледавање и јасно одређење, може се применити у анализи и синтези других војних проблема, као што су: – пројектовање одбрамбене способности мањих земаља у односу на земље у окружењу и мање земље могуће агресоре, и анализа односа видова у оквиру националне армије.

Литература:

1. *Nonlinear Science on the Border of Mileniums*, dedicated to 275 th anniversary of Russian Academy of Sciences, Sankt Petersburg, 1999, p. 127.
2. К. Стевановић-Хедрих, *Елементи динамике и стабилности стратешког наоружања „света са више полова управљања“ за математичке моделе*, Филозофски факултет – Универзитет у Нишу, Институт за социологију, 1999, Нови светски поредак и Балкан, стр. 243–258.
3. М. Р. Милашиновић, *Амерички поход на свет*, ЗЕД, Београд, 1996.
4. Р. М. Белић, *Детерминистички хаос*, Свеске физичких наука, СФИН, год. III, број 3 (1990) 1–187.

Прилази пројектовању организационих структура управних органа у саобраћајној служби

УДК: 356.257:65.014

Мр Бобан Ђоровић, капетан I класе

У раду су приказана искуства и могућности примене метода организационих наука у изради организацијско-формацијских решења у Војсци Југославије. Дефинисана је методологија пројектовања организационе структуре управних органа саобраћајне службе на примеру команде аутомобилског батаљона (атб).

Ради дефинисања методологије пројектовања разматрани су прилази пројектовању организација и организационих структура у друштву, саобраћајно-транспортним организацијама, страним армијама и Војсци Југославије.

Увод

Јединице саобраћајне службе обављају сложене задатке који се значајно разликују у миру и рату, што управне органе обавезује да ефикасно функционишу у свим условима и ограничењима. Њихова ефикасност може да се сагледа кроз могућности и рад организационе структуре, организациона решења рада управних органа и организациону регулативу. На промену модела организације утичу бројни чиниоци, који могу да се разврстају на унутрашње, којима може према жељи, да овлада организација, и спољне чиниоце, којима организација може само делимично да овлада.¹

Због сложених услова рада, које намеће развој науке, неопходно је стално истраживање оптималног модела, односно пројектовање организације као динамичког модела. То је условило развој посебне научне дисциплине у организацији која треба да омогући стварање организације која може успешно да функционише у различитим условима, за разлику од класичног приступа, односно обезбеђења најбољих резултата у постојећој организацији.

Организацијско-формацијска решења у саобраћајној служби заснована су на емпирији, а примена научних метода пројектовања организационих структура је минимална или и не постоји. Осавремењавање постојећег емпиријског прилаза формирању органа управљања у саобра-

¹ С. Капустић, *Методика организацијског пројектовања*, Самобор, 1984.

ћајној служби, а тиме и команде аутомобилског батаљона, могуће је на основу примене одговарајућих модела организационих наука.

Прилази пројектовању организационих структура у друштву

За пројектовање организације и организационих структура у друштву постоји више прилаза. Капустић наводи карактеристичне прилазе организационом пројектовању страних и домаћих аутора.² Сарадници Научноистраживачког института за технику организовања из Москве под појмом *организацијско пројектовање* подразумевају процес израде и увођења у примену захтева везаних за организацију рада, укључујући савремену организациону и рачунарску технику, ради повећања успешности руководних и управљачких органа и читаве организације. Аутори сматрају да се то пројектовање може одвијати у пет фаза: организовање изградње и односа руковођења; организовање процеса руководног и управљачког деловања (организовање процеса); организовање снабдевања информацијама и информационим односима; организовање уградње организационе и рачунарске технике, и организовање обликовања радног места и радног простора. Аутори Удружења техничара Немачке сматрају да је организационо пројектовање самосталан део пројектовања у којем се, у припреми и спровођењу мера интензивирања, узима у обзир не само техничко-технолошки аспект него и аспект управљања процесима, па је због тога тежиште на информационим токовима у организацији. Према тим ауторима, пројектовање организације се дели на технолошко, техничко и организационо пројектовање, чиме се наглашава јединство технике, технологије и организовања и подразумева примена системске анализе и математичких, статистичких и кибернетских метода.

Мајер и Нејдел сматрају да организационим пројектовањем треба да се изради систем помоћу којег ће моћи да се оптимално постигну одређени циљеви и створе услови да се систем прилагођава промени концепције циља, техничким иновацијама, променама у околини и науци. Аутори наглашавају да, начелно, треба развијати и одржавати два система: систем деловања и информационо-управљачки систем. Посебан приступ сваком од та два система произилази из комплексности система деловања, који се не може посматрати изоловано од околине и независно од бројних чинилаца који утичу на његово функционисање. Те чиниоце су поделили у две групе: *променљиви чиниоци* који обезбеђују функционисање система и његову стабилност, и *променљиве чиниоце* који се јављају као сметње и уносе нестабилност у систем.

Бубле под појмом *организационо пројектовање* подразумева: *покретање поступка, истраживање организационог стања, пројектовање организационог модела и апликацију пројектованог модела*. Приликом покретања поступка дефинишу се циљ и задаци, потребно време, кадар

² Исто.

и средства, процењују се очекивани ефекти и одређује начин организовања на пројекту. Под истраживањем постојећег организационог стања подразумева се: дефинисање методологије истраживања, реализација истраживања (истраживање организационе структуре, организационих поступака и примене организационих средстава), анализа прикупљених података и израда елабората. Организационо пројектовање обухвата израду плана и пројекта и тестирање модела. Главне степене апликације пројектованог модела чине: планирање припреме, израда документације, обука кадра, извођење пројекта и праћење примене пројекта.

Бабић³ наводи различите прилазе организационој изградњи. Разлика је углавном у навођењу броја и врста послова обухваћених организационом изградњом. На пример, Ален говори о три скупине тих послова, наглашавајући да су универзални, односно својствени свим организацијама, а углавном их чине: утврђивање и груписање задатака, односно послова организације; утврђивање и делегирање дужности и овлашћења, и успостављање, односно изградња унутрашњих односа.

За разлику од Алена, Кунц наводи знатно ширу листу тих послова, односно, како их он зове, „неужних, логичких корака у процесу изградње организације“. Ти кораци су: утврђивање циљева организације; формулисање изведених циљева, политике и планова; утврђивање послова неопходних за остваривање циљева, политике и планова; сређивање и класификовање послова; груписање тих послова према постојећим људским и материјалним изворима и њиховом најбољем начину коришћења; делегирање руководиоца сваке групе овлашћења неопходних за обављање одређених послова и везивање тих група хоризонтално и вертикално, путем односа субординације и информационих система.

Док Ален и Кунц указују на одређене неопходне послове или кораке у процесу организационе изградње, Нејман и Логан наводе следећа питања⁴ на која се мора одговорити током изградње организације: који се послови морају обавити да би се следила одређена стратегија и политика; како се ти послови морају груписати да би се олакшала администрација везана за њих; које овлашћење треба дати да би се обезбедило ефикасно обављање послова сваке групе; како да се сви послови вежу у интегралну организациону структуру и како да се обави процес организовања уз респектовање личности људи чији се рад организује и, истовремено, осигура ефикасно остваривање циљева.

Из наведеног се види да аутори, када говоре о изградњи организације, мисле, пре свега, на: дефинисање циљева организације и њихово трансформисање у скупни, комплексни задатак; рашчлањивање комплексног задатка организације на подзадатке све док се не утврде елементарни послови неопходни за остваривање циљева задатака; додељивање утврђених елементарних послова према радним местима, као и њихово груписање, са радним местима, у уже организационе јединице, а ужих у шире итд., све док се не дође до целовите организационе струк-

³ М. Бабић, *Основи организације*, „Светлост“, Сарајево, 1980.

⁴ Исто.

туре; додељивање за свако радно место и сваку радну јединицу неопходних средстава за рад и изградњу система руковођења, а са њим и односа субординације, система информација, комуникација и других елемената организације. На основу научне организације рада и истраживања појединих аутора развијени су модели организацијског пројектовања.

Модел „систем инжињеринга“

Тај модел је развијен у Институту за економику Савезне високе техничке школе у Цириху. Према њему се организациони процес, који чини макростратегију пројекта, одвија у седам фаза:⁵ 1) побуда за претходну студију, 2) претходна студија, 3) главна студија, 4) студија делова, 5) изградња система, 6) увођење и 7) одржавање.

Претходном студијом треба да се објасни: да ли је започет рад на пројекту решавањем основног проблема; да ли постоје потребе за новим, односно измењеним решењем; којим захтевима се мора удовољити решењима; који се принципи решавања проблема могу применити и реализовати с техничких, економских, социјалних и других сличних гледишта, и који принцип решења има највише изгледа да успе.

На основу *главне студије*, полазећи од изабраног принципа решења, израђује се укупна концепција, која омогућује: документовано просуђивање функционалне способности, сврсисходности и економичности започетног смера решавања организационог проблема; доношење одлука о инвестицијама и дефинисање пројеката појединих делова и утврђивања етапа реализације (зависности, приоритети, решења делова).

Студије појединих делова омогућују: израду концепције решења за подсистеме, тј. обраду важних системских компонената с већим приоритетом; бољи увид у детаље проблема и могућности прилагођавања укупне концепције и конкретизацију концепције тако да се може реализовати.

Изградња система обухвата све мере које се предузимају од зачетка концепције до увођења система. То су: изградња зграда, уређење просторија, програмирање токова и дефинисање организационих мера (упутства за кориснике итд.).

Под увођењем система подразумева се школовање и припремање корисника, предаја пројеката главном систему и примена решења за организациони проблем.

Одржавање система заправо је искоришћење уведеног организационог решења и прикупљање искустава за његово побољшање или за слична нова решења.

У свакој развојној фази модела (претходна студија, главна студија, студије делова) одвија се исти циклус решавања, што чини микростратегију организационог пројектовања. Према њој, организациони циклус се одвија на следећи начин: додељивање задатака и одређивање плана

⁵ С. Капустић, *исто*.

поступка, утврђивање стања и анализа, критичко оцењивање нађеног стања, стварање потребног решења (развијање и анализа концепције) и процена и одлука о избору.

Додељивање задатака је налог који даје главни систем пројектном тиму. Садржи опис организационог проблема и одређене захтеве у вези с његовим решавањем. Ако је у налогу главни систем одредио и начин решавања проблема, не треба га преузети некритички, већ га треба преиспитати у анализи ситуације, на основу које треба схватити, пре свега, проблем који се решава. У ту се сврху обухватају очите мањкавости и обележја постојећег стања и истражују њихови узроци. Даље, утврђују се важнија ограничења и одређују гранични услови за тражење решења. Коначно, процењују се и развојни правци, а све се користи за одређивање циљева и усклађивање ставова о њима с главним системом.

У развоју концепције траже се варијанте решења организационог проблема применом метода и техника, док се у анализи концепције критички испитују те варијанте прво самостално, а затим у оквиру вишег система. Мање прихватљиве варијанте побољшавају се у поступку синтезе, која се понавља, или се одбацују. *Процењивањем* главни систем или орган којег он именује⁶ бира најповољнију од свих прихватљивих варијаната решења проблема.

У том моделу се дају макроприлаз и микроприлаз пројектовању организације. Његова погодност је у томе што се може применити на све организације и организационе структуре, па тиме и на пројектовање организационе структуре команде аутомобилског батаљона. Због специфичности проблема који се решава (пројектовање команде атб) микроприлаз тог модела је прихватљивији и може да се у потпуности примени.

Модел „постављања организације“

Модел „постављања организације“ развио је С. Марјановић.⁷ Организација се поставља пројектом организације, а поступци пројекта организације су: припрема пројекта фазе, постављање организације према фазама и корекција пројекта фазе. У моделу постављања организације предвиђено је девет фаза: постављање циља, утврђивање услова, одређивање задатака, одређивање метода, одређивање радне снаге, утврђивање радних услова, одређивање начина контролисања, израда организационих упутстава и израда финансијског плана (шема 1). Свака фаза се поставља, проба и коригује. У сваком делу где се преклапа с претходном фазом прво се поставља њен непромењиви део, према којем се, затим, по потреби, коригује и прилагођава. За усмеравање приликом пројектовања користе се искуства и принципи везани за поједине фазе.

⁶ Исто.

⁷ В. Миладиновић, *Организација рада у саобраћају и транспорту* (скрипта), ЦВШ ВЈ, Београд, 1997.

Фазе постављања организације

Циљеви се пројектују с допуштеним одступањима. Опстанак се обезбеђује континуираним функционисањем, а будући да је то основни циљ, спречава се повећање ентропије. Други основни циљ је олакшање опстанка. Прогресивно повећање ефикасности функционисања могуће је само ако се континуално смањује ентропија, односно повећава организованост и стабилизује оптимална еластичност. Циљеви треба да су везани за рокове, уз усклађивање друштвених циљева организације и појединаца.

Услови функционисања са допуштеним одступањима, морају да буду унапред одређени. То се решава повезивањем с окружењем, што произилази из: инпута могућности окружења да организацији обезбеди средства и ресурсе и аутпута постојања потреба и захтева тржишта.

Задаци у пројекту се формулишу кроз израду плана рада и програма активности. Дефинишу се на основу прихватања захтева окружења, односно успостављања основних веза (хоризонталне, вертикалне и групе). Задаци се постављају тако да се обезбеди остварење циљева.

Методе рада се одређују описом технолошког процеса рада с допуштеним одступањима. Према њима се одређују предмети рада и средства за рад којима се обављају задаци. Разликују се следеће методе: рутинске, када се задаци понављају; иницијативне, за органе управљања и руковођења, и истраживачке методе, за послове анализирања, унапређења и развоја.

Радна снага се одређује према методама рада. Квалификованост људи треба спецификовати према технолошком процесу, а број људи према програму рада.

Радни услови се групишу у две групе: према захтевима технолошког процеса за обезбеђење технологије рада и за заштиту човека на раду.

Начин контролисања се узима са системима информација тако што се пројектује као повратна спрега. При одређивању процеса контроле треба одредити: предмет контроле (квалитет, средства, услови и слично), методе и технике контролисања, област самоконтроле и шта други (и ко) контролише, коришћење резултата контроле, и друго.

Организациона упутства чине интерна акта, нормативи и организациона шема. Израђују се за организациону структуру, послове и радна

места. За пројектовање треба да се разради концепција функционисања тако да свако види своје обавезе и права.

Финансијски план је потребан да би се установио финансијски ефекат. Уколико се покаже недостатак средстава, поступак се враћа на почетак – преиспитују се постављени циљеви и усклађују са могућностима.⁸

Како је тај модел првенствено намењен за пројектовање нових организација и организационих структура, може се применити, уз одређене модификације, и за пројектовање команде аутомобилског батаљона.

Модел „пројектовање управне организационе структуре с алокацијом ресурса“

Када степен формализације организационе структуре није задовољавајући, могућа су два основна прилаза стварању основе за анализу и пројектовање боље варијанте организационе структуре. Под класичним прилазом се подразумева детаљно снимање постојећег стања познатим методама студије рада, а затим се, помоћу технике питања, анализира снимљено стање, утврђују слабости и на основу тога траже боља организациона решења. Под другим прилазом се подразумева дефинисање, на основу постављених циљева, комплекса послова који морају да се обаве на различитим нивоима организационе структуре да би се остварили постављени циљеви. Разрада и анализа тих комплекса послова основа су за постављање потребне организационе структуре. Поступак се одвија у следећим фазама: дефинисање циља и задатка пројектовања; подела посматраног организационог система на функције према критеријуму улоге тог система у организацији; подела функција на послове, који чине заокружене целине активности (задаци) у оквиру појединих функција; декомпоновање послова на активности, као конкретне делатности непосредних извршилаца, уз процену обима потребних ресурса; разрада варијаната могућих организационих структура према критеријуму сродности активности, односно степену учесталости међусобног комуницирања непосредних извршилаца и алокација ресурса на пунктове организационе структуре предложених варијаната с избором најповољнијег решења.⁹

Приступ пројектовању организационог система преко избора функција које систем мора обављати и преко дефинисања задатака у оквиру појединих функција омогућује да се проучавана организација посматра системски и да се рутинска питања организације обављања појединих задатака решавају издвојено, према тренутним могућностима тог система. Предност тог модела је у томе што се може информатички подржати формирањем одговарајуће базе података, тако да се организациона структура може брзо пројектовати. Миладиновић¹⁰ такође на-

⁸ Исто.

⁹ Исто.

¹⁰ Исто.

води погодност тог модела за пројектовање организационих структура у саобраћајној служби, а тиме и за команду аутомобилског батаљона.

Карактеристике методологије пројектовања саобраћајно-транспортних организација

Специфичан прилаз пројектовању организација саобраћаја и транспорта развио је В. Вешовић са сарадницима.¹¹ Тај прилаз има пет фаза: припреме за пројектовање организације, дијагностицирање постојеће организације, пројектовање модела организације, примена пројектованог модела организације и праћење примене пројекта организације и његово усавршавање. У пракси је могуће пројектовање нових и реорганизација постојећих организација. Нове организације се пројектују приликом формирања предузећа и установа. У постојећим организацијама јавља се потреба за променама постојећег организационог модела, који треба прилагодити новим условима или ширењу делатности. Зависно од величине организационог захвата реорганизација може да буде комплексна реорганизација целокупне организације, или делимична – реорганизација појединих делова, али је, методолошки, исти поступак пројектовања организационог модела.

На основу наведене методологије пројектовања, модел може да се користи за пројектовање организационе структуре команде атб, уз одређена прилагођавања појединих задатака у оквиру фаза са специфичним условима обављања задатака и системом решавања организационих структура у Војсци Југославије.

Искусва из пројектовања у страним армијама

Структура органа управљања чини састав, однос, међусобни распоред и облике међузеза појединих елемената. У литератури се најчешће наводе стандардни типови структура органа управљања, а у савременој пракси најраспрострањеније су мешовите структуре, које садрже поједине елементе различитих типова структура. Аутори који се баве пројектовањем структура органа управљања страних армија најчешће предлажу емпиријску методологију, помоћу које се, донекле, решавају организациони проблеми у функционисању органа управљања. Међутим, због тога се резултати пројектовања брижљиво практично проверавају.

За пројектовање органа управљања у страним армијама један од познатих модела је прилаз Скугарјева,¹² који је решио штапску структуру за следеће групе: командна структура, штапска структура и састав за подршку. Због специфичности војне организације пројектовање структуре органа управљања зависи од бројних чинилаца, чији кванти-

¹¹ В. Вешовић, *Организација саобраћајних предузећа*, Саобраћајни факултет, Београд, 1999.

¹² В. Скугарјев, *Наука о управљању и морнарица*, ВИЗ, Београд, 1972.

тет тешко може да се одреди. Због тога се користи емпиријска методологија, помоћу које се искључују велике организационе несагласности у структурама које су шаблонски пројектоване и без узимања у обзир чињеница које се не могу прорачунати. Ако се процес управљања теоретски представи само као циркулација спољне и унутрашње информације, управљање треба разматрати као мноштво управљачких радњи у којима је разрада информација својство једног од саставних делова. Због тога треба створити неки општи нормативни показатељ на основу којег ће моћи да се пројектује структура органа управљања. У такве показатеље може да се сврста норма оптерећења у управљању, која се одређује у апстрактним јединицама или у процентима ангажованости свих радника органа управљања.

Норма оптерећења као радни норматив за руководиоце једне јединице у органу управљања (одељење, група, управа) јесте пет-шест потчињених људи. У том случају руководилац може да се сматра нормално оптерећеним, па је његова норма оптерећености 100 одсто. Ако је, због неких разлога, руководиоцу потчињен мањи број људи, он није довољно оптерећен, па му се може повећати број потчињених или доделити нека допунска функција. Исто је и приликом одређивања норми за разраду информација које обављају старешине команде – стваралачки извршиоци, према нормама оптерећења. Међутим, не треба схватити да се разрада радне шеме организационе структуре управљања може свести на просту квантитативну равнотежу оптерећености радних елемената (људи и техничких средстава) и обима управљачке делатности. Дугогодишње искуство из управљања у сложеним системима омогућило је да се оформе неки општи принципи, који се могу применити на све системе управљања независно од њихове природе. То су:

1) Структура управљања мора да се гради с најмањим могућим бројем хијерархијских степена.

2) Систем управљања треба да буде адаптиван, односно способан да мења своју структуру до одређених граница према: променама општих циљева управљања, променама појединачних циљева управљања, променом услова у којима се управљање остварује, промени квалитета појединих елемената (људи, техничка средстава управљања) и стицању искуства у раду (самоусавршавање).

3) У систему управљања неопходно је да се изнађу најкраћи путеви за пролазак целе информације.

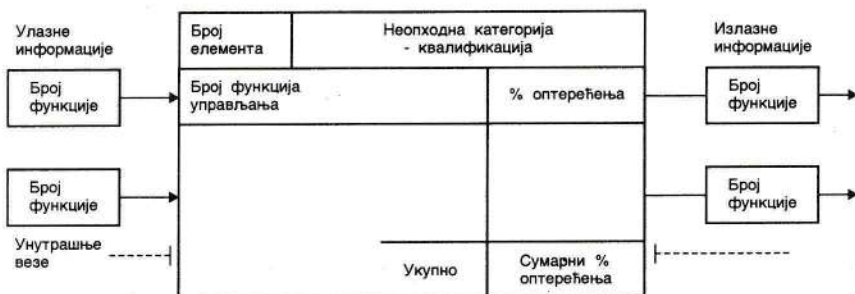
4) За обављање сваке функције управљања мора потпуно да буде одговоран један радник органа управљања. Када се једна функција додељује двојници извршилаца, један од њих мора да буде потчињен другом. При свођењу више елементарних функција управљања на једну скупну, сваки извршилац елементарне функције мора да буде потчињен извршиоцу обједињене функције.

5) Економска сврсисходност структуре система управљања претпоставља да сваки радник органа управљања обавља само оне врсте рада које потпуно одговарају његовој радној квалификацији.

6) Распоређивањем функција управљања међу извршиоцима и постројавањем хијерархијских степена у органу управљања треба да се предвиди рационалан степен централизације, којом се, с једне стране, постиже довољна специјализација и потпуно искоришћавање техничких средстава управљања и, с друге стране, обезбеђује довољна оперативност управљања својствена децентрализацији.

Када постоје квантитативни показатељи процеса рада органа управљања сведени на заједнички показатељ – норму оптерећености, може да се приступи успостављању структуре. При томе се треба придржавати опште усвојених, наведених основних принципа рационалног формирања сваког система управљања. Сврсисходно је да се успостављање структуре управљања започне састављањем функционалне шеме. Свака функција управљања треба да буде растављена на елементарне функције послова које по радним капацитетима нису изнад норме оптерећености појединачног радника или су се, истовремено, максимално приближиле тој норми. Сваки елемент функционалне шеме треба да одражава: каква се елементарна функција (или функције) управљања ставља у дужност официра; каква је оптерећеност функције управљања; какве спољне (изван органа управљања) везе може самостално остварити извршилац и како извршиоцу мора (и може) доћи информација неопходна за обављање сваке функције управљања (непосредно, с извора, или преко претпостављеног старешине). Једна од могућих варијаната елемената функционалне шеме је следећа:

Шема 2

Елемент функционалне шеме

Елементи функционалне шеме састављају се тако да се покрију све функције управљања. На сваком од њих означавају се улази и излази информације према свакој елементарној функцији управљања. Приликом састављања сваког елемента треба да се одреди категорија извршиоца према важности и сложености функције. Када су све функције управљања распоређене према елементима функционалне шеме и у првом усаглашавању одређени путеви информације, ствара се веза елемената према улазима и излазима. При томе, више елемената биће повезано унутрашњим везама, што ће потврђивати сврсисходност организационог јединства односних елемената (извршиоца). У вези с елемен-

тарним функцијама управљања, за излазну информацију биће потребна контрола или постављање непосредног руководиоца, тј. службеног лица које има већу квалификацију него непосредни извршилац. За улазну информацију, мада ређе него за излазну, такође ће бити потребан руководиоца (давање директива, инструктирање извршилаца итд.). Најзад, неколико извршилаца може да буде везано за једног руководиоца, преко кога ће ићи проток информација. На тај начин појављују се допунски елементи функционалне шеме – руководиоци. Приликом одређивања броја таквих основних руководиоца неопходно је да се пажљиво одреди норма њихове оптерећености. При томе, осим што руководи (обим руковођења може да се ограничи нормом усмерености), сваки основни руководиоца каткада може да буде непосредни извршилац.

Приликом избора састава извршилаца везаних за једног основног руководиоца елементе шеме треба изабрати тако да се елементарне функције управљања сливају у веће функције, које су у надлежности једног руководиоца. Потом се сви остали основни руководиоци везују за руководиоце вишег степена, при чему се треба руководити логичном сврсисходношћу обједињавања увећаних функција управљања и нормама оптерећености на исти начин као и у претходним етапама.

Такво повезивање показује да су поједини извршиоци преоптерећени, што се може умањити или отклонити опремањем савршенијом управљачком техником, придавањем допунског техничког особља (референт, секретар, лице за поверљиве послове итд.), или кадровски – избором најспремнијих кандидата за постављање на наведене дужности. Да би се пројектовање структуре могло сматрати завршеним неопходно је да се детаљније разраде и изразе права и дужности сваког формацијског лица. Полазни документ за то је, такође, функционална шема.¹³

Наведени модел може да се примени за пројектовање команде атб, јер је она управни орган батаљона, с тим што би се одређене фазе те емпиријске методологије (израда нормe оптерећености извршилаца) описале одређеним математичким моделима (метода МТЗ, фази логика, и друго).

Прилаз пројектовању структура органа управљања у Војсци Југославије

Сагледавање карактеристика методологије израде организационо-формацијских решења органа управљања у ВЈ и саобраћајној служби (СбСл) дефинисана је на основу нормативне регулативе и података прикупљених путем истраживања. Основ за израду организационо-формацијских структура у ВЈ чине критеријуми за израду организационо-формацијских структура команди, јединица и установа Војске. На основу њих се прописују јединствене основе за утврђивање: организационо-формацијске структуре, формацијских елемената команди, јединица и установа ВЈ и структуре кадра у формацијама ВЈ према плановима употребе, развоја и кадровских и материјалних могућности.

¹³ Исто.

Полазне основе за прописивање критеријума јесу: организација ВЈ, планирана бројна величина, структура кадра, стварање услова за развој и померање кадра према дужностима, утврђивање формацијских решења за рационално обезбеђење кадра, реалне кадровске и материјалне могућности и законска решења којима се регулише служба у Војсци Југославије. Под организацијом, на основу тих критеријума, подразумева се утврђивање организационо-формацијске структуре команди, јединица и установа, њихова функционална повезаност и усклађеност по нивоима командовања којом се на најрационалнији начин обезбеђује правовремено, тачно и ефикасно функционисање система организације и командовања у Војсци Југославије.

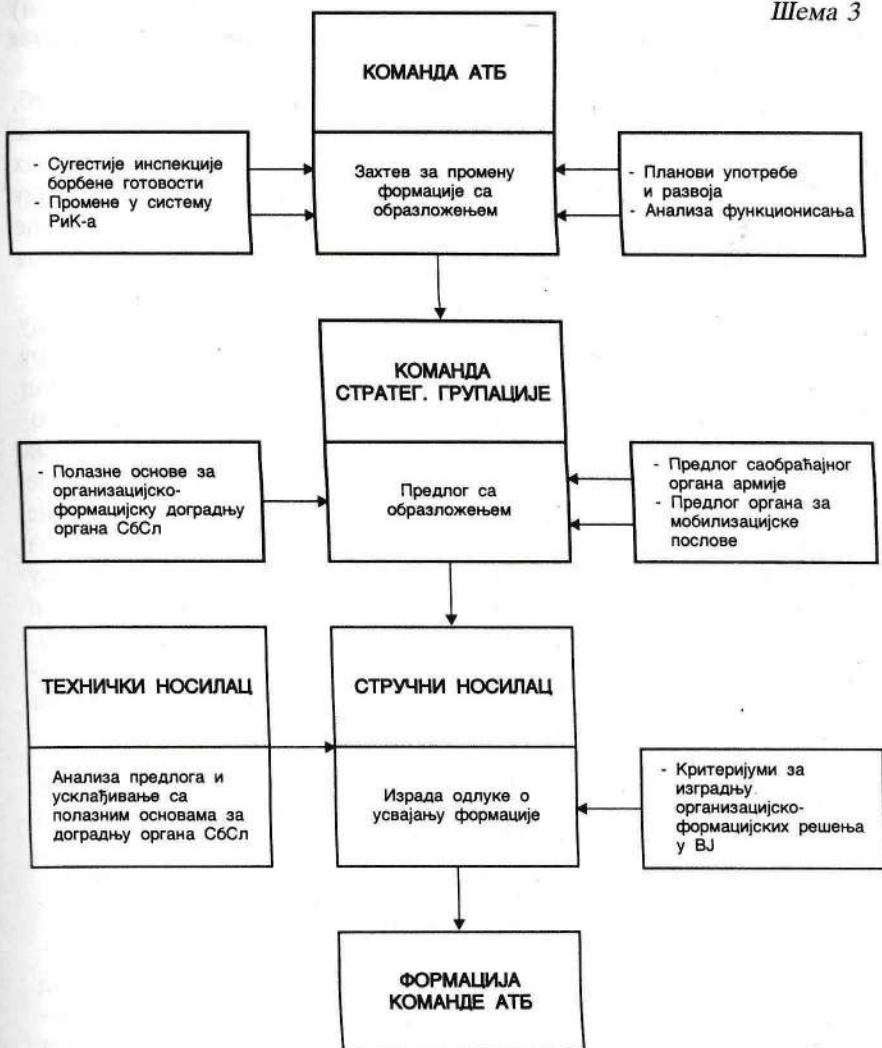
Носиоци планирања и предлагања организације и формације за команду атб јесу команде стратегијске групације (команда) и тактички носилац СбСл (тактички носилац) на свим нивоима командовања дужни су да предложе оптимална организацијско-формацијска решења. Приликом утврђивања организације команди, јединица и установа у ВЈ полази се од основних принципа: јединства, једноставности, економичности, еластичности, универзалности и рационалности. Пре предлагања и утврђивања организације и формације носиоци планирања дефинишу: циљ, задатак, надлежност, организациону структуру и прерачун финансијских средстава.

Подносиоцу предлога при изради организационо-формацијских решења саобраћајних органа полазне основе доставља тактички носилац. На основу усвојених ставова за стратегијски развој ВЈ и наређења надлежне команде ради потпуне реализације оперативне и транспортне функције саобраћајног обезбеђења (СбОб), тактички носилац прописује полазне основе за организационо-формацијску доградњу управне и извршне структуре СбСл које се достављају стратегијским групацијама. У полазним основама се дефинише потребан број људи у управним и извршним органима СбСл за све нивое командовања, као и наименовања формацијских места.

Осим нормативне регулације за утврђивање методологије одређивања и прописивања организационо-формацијских решења, у ВЈ и СбСл коришћена је метода анкете. Ради утврђивања карактеристика постојеће регулативе и праксе везаних за одређени проблем истраживања анкетирани су експерти из стручног носиоца, тактичког носиоца, саобраћајног органа команде и команди аутомобилских батаљона. На основу обраде података добијених од експерата дефинише се методологија за израду организационо-формацијских решења у ВЈ и саобраћајној служби. Захтев за промену организационо-формацијских решења команди батаљона потиче од команде, односно од управе у чијој је надлежности команда батаљона. Разлози за покретање поступка реорганизације или формирања нове команде јесу: планови употребе, ратни планови и планови развоја; промене у систему руковођења и командовања и предлози инспекције борбене готовости. Поступци за покретање промене формације команде атб следећи су: предлог с образложењем

команде атб команди, предлог с образложењем команде стручном носиоцу; консултације стручног и тактичког носиоца и одлука надлежног нивоа за израду формације (шема 3).

Шема 3

Промена формације команде атб

Приликом подношења предлога за промену формације команде атб дефинишу се циљеви и задаци израде или реорганизације формације команде атб, као и анализа постојеће организације рада команде аутомобилског батаљона.

За прикупљање података о функционисању постојећих команди атб користи се метода анализе докумената и анкета, а за оцену организова-

ности постојећих решења оцена претпостављене команде, процена на основу искуства и оцена борбене готовости. Процес анализе стања команде атб траје око месец дана. За то време се снимају функције и послови органа команде атб, анализирају токови информација и веза у команди атб, и дефинише оптерећеност органа команде (емпиријски) и стручна спрема и квалификација извршилаца према функцијама команде аутомобилског батаљона.

Будући да не постоји разрађен модел за формирање команди атб, решења се доносе на основу решења сличних команди, уз одређена прилагођавања. Такође, при формирању организационо-формацијских решења команди атб не користи се рачунарска техника, осим за обраду текста и табела. При изради формације команде атб дају се смернице за израду упутства за рад команде атб и уопште се обављају обука кадра и тестирање модела.

Предлог који стратегијска групација доставља стручном носиоцу садржи: организациону шему команде атб, бројно стање и структуру према стручној спреми и квалификацији извршилаца. Стручни носилац проверава и усклађује предлоге са критеријума за израду организационо-формацијских решења у Војсци. Такође, проверава да ли предлог има потребне елементе и, уз консултације с тактичким носиоцем, дефинише елементе формацијских места (наименовање, ВЕС, степен стручне спреме, група радног места, платна група, чин). Тактички носилац, на основу полазних основа за организационо-формацијску доградњу управне и извршне структуре СбСл, анализира и усклађује предлоге и изештава стручног носиоца о прихватању или одбијању предлога. Након прихватања предлога, стручни носилац израђује одлуку о усвајању формације и књигу формације, коју доставља команди стратегијске групације и тактичком носиоцу.

Пројектовање организационо-формацијске структуре команде аутомобилског батаљона

Методолошки прилаз изради модела пројектовања команде аутомобилског батаљона

У дефинисању модела пројектовања команде атб полази се од критеријума на основу којих се прописују јединствене основе за утврђивање организационо-формацијских структура и формација команди и јединица Војске Југославије. Значајан елемент за формирање модела структуре команде атб јесу и полазне основе за организационо-формацијску доградњу управне и извршне структуре саобраћајне службе које прописује тактички носилац. На основу компаративне анализе и поређења основних концепата и фаза прилаза пројектовању управљачких организационих структура, а према нормативној регулативи за одређивање организационо-формацијских решења ВЈ и величине команде, обављен је избор фаза у методологији пројектовања организационе

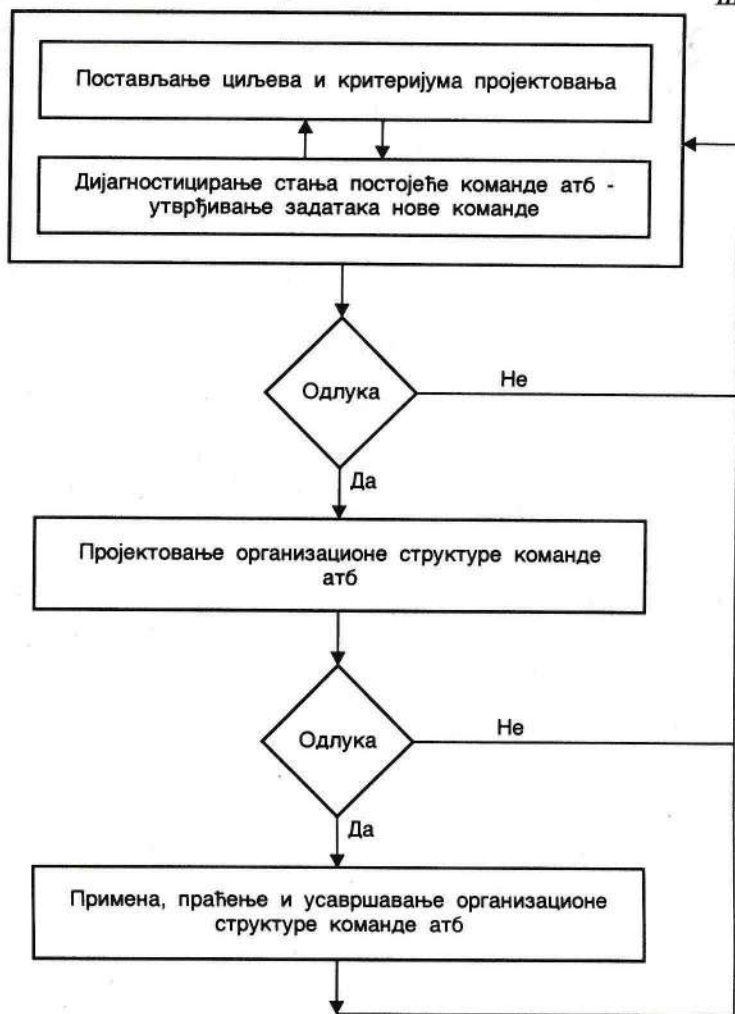
структуре команде аутомобилског батаљона. Системски прилаз пројектовању саобраћајно-транспортних организација В. Вешовића чинио је основу за избор фазе пројектовања команде аутомобилског батаљона.¹⁴

1) дефинисање циљева и критеријума пројектовања на основу утврђивања стања постојеће организационе структуре команде атб – утврђивање задатака нове команде атб;

2) пројектовање организационе структуре команде атб;

3) примена, праћење и усавршавање пројектоване организационе структуре команде атб (шема 4).

Шема 4

Основне фазе модела пројектовања команде атб

¹⁴ В. Вешовић, исто.

Постоје два начина пројектовања команде атб: формирање нове команде и реорганизација (преформирање, модернизација) постојеће. Методолошки, поступак пројектовања модела команде атб разликује се само по томе што се приликом формирања нове команде задаци утврђују на основу дефинисаних потреба. Делови модела могу се користити парцијално, према могућностима структура саобраћајне службе и прописима. Зависно од тога да ли је реч о формирању или реорганизацији команде атб, фазе модела могу да се користе одвојено на различитим нивоима командовања.

Покретању поступка пројектовања команде атб претходи анализа потреба и прилаза за одређивање команде аутомобилског батаљона. Због потреба су могућа два облика израде формацијских решења команди атб: формирање нове команде атб и реорганизација постојеће команде. На основу дефинисаних потреба за пројектовање организационо-формацијске структуре команде атб и нормативне регулације одређивања организационо-формацијских промена приступа се дефинисању одговарајућег пројектног задатка.

Дефинисање циљева

Циљеви се различито дефинишу за формирање нове команде и за реорганизацију постојеће команде аутомобилског батаљона. Дефинисање циљева формирања нове команде атб подразумева утврђивање елемената на основу којих се формира команда. Основни елементи за формирање нове команде јесу: начела употребе, планови развоја организационо-формацијских структура, материјалне и кадровске могућности, и друго. Приликом дефинисања циљева реорганизације постојеће команде атб посебна пажња се усмерава на уочавање и отклањање недостатака у раду команде. Основни елементи за дефинисање циљева реорганизације постојеће команде су: анализа постојећег стања, извештаји инспекције борбене готовости, одлуке надлежних старешина итд.

Важан елемент у студији циља, после дефинисања главног циља, јесте развијање његове структуре, одређивање елемената из којих је студија састављена и реализација којом се достиже главни циљ. Логична операција која се при том користи назива се декомпозиција. Основ поделе за потциљеве (дрво циља) не треба да буде логични критеријум укључења делова у целину, већ треба издвојити потциљеве које карактеришу поједини параметри жељеног стања система. За њихово постигање користе се посебни начини и средства. Други важан захтев декомпозиције циљева је на неком од нивоа хијерархије – они не морају да чине етапу у реализацији циља вишег нивоа. Практично, број нивоа декомпозиције главног циља одређује се структуром организација које могу да преузму испуњење подељених потциљева.

За испуњење циљева користе се циљеви нижег нивоа (последњи ниво декомпозиције) – задаци, за које се параметри (рокови, очекивани резултати итд.)¹⁵ максимално конкретизују. Према С. Марјановићу,¹⁶

¹⁵ В. Миладиновић, *исто.*

¹⁶ *Исто.*

формулацијом циља треба да се обухвате следећи захтеви: треба да садржи обележја према којима се могу одредити потребни и довољни значајни међуциљеви, као подсистеми система циљева; треба да има обележја према којима ће моћи да се одреди колико је циљ постигнут, према квалитету, року и трошковима, при чему треба издвојити трајне циљеве који нису везани за рокове; сви циљеви морају да буду мерљиви, а ако то није могуће, треба назначити крајности – шта је обавезно, а шта забрањено, и за конфликтне циљеве потребна је посебна прецизност применом формулисања њихових мерљивих и немерљивих карактеристика. Полазећи од тих основних поставки за избор и формулисање циља, према досадашњим искуствима везаним за формирање организационо-формацијских решења, поставља се систем циљева формирања и реорганизације команде аутомобилског батаљона.

Задаци као мере за достизање постављених циљева формирања нове команде или реорганизације постојеће команде атб јесу: број извршилаца према ВЕС-овима, број и врсте веза, упутство за рад, трошкови и време израде организационе структуре команде аутомобилског батаљона.

Главни циљ формирања команде атб јесте израда оптималног модела организационе структуре, која ће обезбедити њено ефикасно функционисање у миру и рату. Потциљеви формирања, односно задаци пројектовања команде атб јесу поступци којима се дефинишу и одређују: потребан број извршилаца и војноевиденционе специјалности извршилаца; међусобне везе и односи извршилаца команде атб; организациона средства команде атб; финансијска средства и информациони систем за пројектовање команде аутомобилског батаљона. Ти циљеви се реализују на основу одговарајућег модела пројектовања команде атб, а полазна основа је обезбеђење реализације циљева и услова за оптималан рад команде аутомобилског батаљона.

Главни циљ реорганизације постојеће команде атб јесте уочавање и отклањање недостатака у функционисању команде атб, односно реорганизација постојеће формације ради побољшања њеног рада. Потциљеви, односно задаци везани за реорганизацију постојећих команди атб јесу: анализа функционисања команде атб и уочавање недостатака у њеном функционисању; дефинисање промена у броју извршилаца и војноевиденционим специјалностима; дефинисање промена у међусобним везама и односима извршилаца; дефинисање промена везаних за организациона средства; дефинисање финансијских средстава и дефинисање информационог система за пројектовање команде аутомобилског батаљона.

Пројектовање организационе структуре команде аутомобилског батаљона

На основу постављених циљева формирања нове или реорганизације постојећих команди атб приступа се пројектовању организационе структуре команде аутомобилског батаљона. Под пројектовањем се

подразумева дефинисање модела за утврђивање броја извршилаца према квалификацијама, односно ВЕС-овима; модела за утврђивање броја и врста веза и односа између органа команде атб; модела за одређивање броја извршилаца методом експерата и модела за трошкове рада и пројектовања команде атб, као и информационо обезбеђење рада и пројектовања команде аутомобилског батаљона. У односу на захтеве стручног носиоца који одобрава организационо-формацијска решења ВЈ, тај прилаз је комплекснији јер је заснован на системском прилазу. Због тога су уведени различити парцијални модели за пројектовање организационе структуре команде аутомобилског батаљона:¹⁷

– модел за утврђивање броја извршилаца заснива се на системском приступу пројектовања организационих структура. На основу тог модела утврђују се функције, послови и квалификације органа команде и дефинише модел за утврђивање времена обављања активности;

– модел за оптимизацију времена обављања активности треба да омогући прецизније и брже одређивање времена, а заснива се на фази-логици и искуствима у раду штабова;

– модел за утврђивање броја и врсте веза и односа формиран је на основу постојећих модела у друштву и војсци, уз одређене модификације и прилагођавања команди атб;

– модел оцене експерата заснован је на теоретским моделима из домаће и стране литературе, уз одређена прилагођавања за састав Војске. Намењен је за оцењивање експерата који одређују број извршилаца и вреднују варијанте у организационој структури команде атб;

– трошковни модел омогућује дефинисање укупних трошкова рада команде атб, а на основу њега могуће је и разматрање зависности нивоа трошкова пројектовања од фаза реализације модела за пројектовање команде аутомобилског батаљона.

Саставни део пројектовања организационе структуре команде атб јесу и разрада и избор најповољније варијанте организационе структуре са тестирањем изабраног модела. У том делу се дефинишу критеријуми за избор најповољније варијанте организационе структуре команде атб уз примену метода *PROMETHEE* и *TOPSIS* за вишекритеријумски избор оптималне варијанте.

Примена, праћење и усавршавање организационе структуре команде аутомобилског батаљона

Последња фаза у моделу за пројектовање организационе структуре команде атб јесте примена, праћење и усавршавање њене организационе структуре. Проблемима примене и усавршавања пројектата организације баве се многи аутори, а та фаза може да се разматра као примена организационе структуре команде атб и као праћење примене и усавршавање организационе структуре команде аутомобилског батаљона.

¹⁷ Б. Ђоровић, *Прилози пројектовању организационе структуре команде аутомобилског батаљона* (магистарски рад), ВТА ВЈ, Београд, 1999.

У вези с применом пројектованог модела организације С. Капустић¹⁸ наводи прилазе више аутора. На пример, чланови Стручног одбора „Анализирања и организовања система“ под применом организационог пројекта подразумевају: испитивања утицаја нових решења на постојећа решења, обезбеђење материјално-техничких, кадровских и организационих услова, школовање и обавештавање кадра о циљевима, задацима и границама пројекта, и друго. Према Новаку, за увођење организационог решења потребне су припреме: материјалног карактера (набавка нове опреме, проширење простора, подешавање радних услова, и слично); кадра (попуна, разврставање, образовање) и организационих средстава. Један од карактеристичких прилаза је и прилаз Бублеа, који апликацијом организационог пројекта обухвата: планирање примене организационог пројекта; израду документације (организациона средства); обуку кадра (информативна и формативна); извођење организационог пројекта (лансирање документације, расправа, усвајање и непосредна примена) и праћење пројекта (уочавање недостатка и предузимање корективних акција). В. Вешовић¹⁹ наводи да се након усвајања пројекта организације приступа његовој примени, којом су обухваћене следеће фазе: планирање примене пројектованог модела; израда нормативних аката – организационих средстава; обука кадра и непосредна примена пројектованог модела организације.

План примене пројектованих решења садржи: све активности у фази примене, рокове примене, носиоце примене, службе и органе задужене за давање инструкција, упутстава, помоћи итд., начин отклањања евентуалних застоја у примени, и друго.

Под израдом организационих средстава подразумева се израда одговарајућих нормативних аката за примену пројектованог модела. Обим израде те документације зависи од конкретног пројектног решења. Ако је реч о мањим организационим решењима, потребно је да се ураде само одговарајућа нормативна акта. За команду атб основно организационо средство је организационо упутство.

На основу најзначајнијих карактеристика које треба да садрже упутства долази се до опште форме организационог упутства за организациону структуру команде аутомобилског батаљона. Организационо упутство за рад команде атб треба да садржи:

1) опште информације – циљеве које команда атб треба да оствари и резултате којима се постижу одређени циљеви;

2) инструкције – послове које треба обавити да би се постигли постављени циљеви, уз допуштена одступања и рокове и начин функционисања команде атб;

3) захтеве организације – извештаје у организационој структури команде атб, захтеве контроле и одговорност у команди атб;

4) организацијске услове – радна места у команди атб, опрему радних места и овлашћења за руководећа радна места;

¹⁸ С. Капустић, *исто*.

¹⁹ В. Вешовић, *исто*.

- 5) упозорења – могуће грешке и изворе и врсте могуће помоћи;
- 6) организациону шему команде аутомобилског батаљона.

Обука кадра је неопходан предуслов за ефикасну примену пројекта организације, посебно ако је пројекат радила научноистраживачка организација а чланови колектива нису у току усвајања пројектованих решења обавештени о свим детаљима пројектованих решења. Обука може да буде информативна и детаљна, зависно од конкретних учесника.

Непосредна примена пројектованих решења отпочиње када се испуне сви претходни услови (урађена потребна документација, завршена обука кадра, и друго). За примену организационе структуре команде атб посебно значајан елемент јесте израда организационих средстава, односно организационог упутства за рад команде атб, јер је специфичан и карактеристичан за војну организацију, а узимају га у обзир и многи аутори наглашавајући његов значај за мање организационе структуре.

Закључак

Компаративна анализа и поређење основних концепата и фаза прилаза изведени су на основу сагледавања и анализе карактеристика прилаза и модела за пројектовање организација, организационих и управљачких структура друштва, саобраћајно-транспортних организација и органа управљања у страним армијама Војске Југославије. На основу те анализе дефинисане су три основне фазе пројектовања организационе структуре команде аутомобилског батаљона. Прва фаза пројектовања разрађена је кроз сагледавање потреба и могућих прилаза за одређивање организационе структуре команде атб и дефинисање циљева и критеријума рада и пројектовања команде аутомобилског батаљона. Другу фазу чини пројектовање организационе структуре команде атб, која је приказана преко парцијалних модела за пројектовање организационе структуре команде атб, као основе за рад органа на одређивању формација команде аутомобилског батаљона. Трећа фаза пројектовања обухвата примену, праћење и усавршавање организационе структуре аутомобилског батаљона. За примену организационих решења постоји више прилаза, али је за примену организационе структуре команде атб посебно значајан елемент израде организационих средстава, односно организационог упутства за рад команде аутомобилског батаљона.

Утицај верске традиције на борбени морал Војске Југославије

УДК: 2:355.433.4(497.1)

Мр Јован Глигорић, пуковник

Аутор настоји да, на основу вере и традиције, издвоји, дефинише и објасни борбене традиције на које је вера утицала тако да су постале посебан квалитет, с једне стране, и да, с обзиром на значај и потребе изградње морала, прикаже како верске традиције, као надахнуће, могу да постану правила понашања и аспирација за подвиге ратника на бојном пољу, с друге стране.

У чланку је указано на неке облике верске традиције – из буна, устанака и ратова српског и црногорског народа – чији се утицај може поуздано утврдити и у Војсци Југославије.

Увод

Покушаји уопштавања значаја вере и њеног утицаја на морал у нашој земљи после Другог светског рата указују на то да је верска традиција најчешће разматрана као тзв. заостала и назадна религијска и митска свест. У односу на револуционарне традиције, углавном је сматрана реметилачким чиниоцем и табу-темом, па су чињени покушаји да се њен утицај надомести политичком традицијом и идеологијом. Велике друштвене промене у нашој земљи, током деведесетих година допринеле су успостављању насилно покиданог континуитета, односно повратку српског и црногорског народа својој традицији, националним коренима и вери, њеним симболима и вредностима. Превладало је схватање да је човекова моћ да верује један од основних стубова његовог биолошког и духовног живота и да му је религија, као лични доживљај и као друштвена реалност, још увек значајно духовно упориште и друштвена вредност. Стога се знатно афирмише религијска свест, која се и јавно показује као чувар идентитета народа, његове историје и традиције. Религијске идеје постале су поново значајне не само на индивидуалном већ и на ширем друштвеном плану. У истраживањима је потврђено да су значајне могућности које пружа религија, поред осталог и у одбрани друштва, и да их не треба занемаривати. У процесу трансформације Војске Југославије уочена је потреба за изналажењем нових вред-

ности за изградњу и јачање морала и за свестранијим приступом у сагледавању вере и верске традиције, као и за брзим ослобађањем од стереотипног поимања вере под утицајем дугогодишње идеологије и политике.

Теоријске основе истраживања утицаја верске традиције

Традиција – предање

Традиција се најчешће дефинише као „скуп вредности, идеја, норми, обичаја који су садржани у историјском памћењу, културном идентитету појединаца, група, народа и човечанства“.¹ То је човекова свест која га уверава, на основу генеолошког стабла, да није пука јединка која настаје рађањем и ишчезава смрћу, већ да наслеђује врлине и вредности стечених трудом бројних генерација предака које истовремено, брани и негује. Традицијом се преноси оно што се изабере из прошлости као највредније, тј. оно што је издржало вековну проверу на искуствима људи, тако да се на скраћен начин учи и усваја оно што би појединац морао да учи целог живота ако би до тога сам долазио.

У основама свих религијских учења традиција има посебан значај. У хришћанству се, у најширем смислу, под традицијом подразумева налог самога Бога, који је дат као божанско откровење, не као Библија, већ у облику порука које су апостоли чули од Исуса Христа или су их добили надахнути Светим духом, али их нису записали, већ су их пренели народу путем проповеди. У православној теологији, за разлику од римокатоличке, уместо речи традиција, увек се користи термин *предање* и позива се на предање. Према *Оксфордском речнику*, „Предање је схватање, вера или обичај који се предаје од предака потомцима“. Односно, предање јесте вера коју је Господ Исус Христос предао апостолима и која је од апостолског доба предавана у цркви и преношена с покољења на покољење. Из тога произилази да је предање знатно старије и шире од *Светог писма* јер је постојало и пре него што су га записали Христови ученици – апостоли. Предање се битно разликује од традиције по томе што се преноси начином живота, односно понашања. Прави православни мислилац и верник, како тврде православни теолози, треба да доживи предање изнутра, „оно је живот и подвиг, лични сусрет са Христом, у цркви као Телу Христовом, као заједници верних“.² Као неодвојиви део целокупне народне традиције, верска традиција спада у њен најстарији и, у народу, најразвијенији део. Од самих почетака писане верске традиције може се запазити да је одбрана верника била централно питање сваког религијског учења, што, поред осталог, потврђује чињеница да су рат, војска, ратници, одбрана и целокупна војна делатност први стицали ореол светости. У синтези историјских искустава, и у оквиру цркве, ратничка традиција – љубав према отаџбини и свом народу, свест и спремност да се за то бори и жртвује – има

¹ Група аутора, *Енциклопедија политичке културе*, „Савремена администрација“, Београд, 1993, стр. 1204.

² „Православље“, 15. септембар 1996. године.

посебно место. Услед јаке узајамне повезаности и зависности између вере и патриотизма, целокупна патриотска свест српског народа била је прожета верским вредностима. Стога питања одбране, односа према насиљу и непријатељу, као и практична упутства за понашање верника у рату, имају посебан значај у историји Српске православне цркве. То даје право и могућност, без обзира на то што атрибут *борбена* знатно противуречи циљу хришћанске православне вере, да се тај део верске традиције, а нарочито њен праксеолошки аспект, издвоји и разматра као верска борбена традиција.

Верску борбену традицију чини систем учења, вештина и понашања који се формирао кроз историју у оквиру Српске православне цркве ради заштите верника (српског народа). Њене основне карактеристике произилазе из сакралних својстава, која одбрани, рату, ратницима и њиховом оружју дају посебне особине и чине их борбено надмоћнијим и ефикаснијим.

Верску традицију чини посебном, тј. специфичном у односу на целокупну, а посебно борбену традицију, сакрално (божанско) у појавама и личностима у разним облицима. Свети ратници, њихове особине и својства, најчешће се испољавају кроз појаве епифаније и хијерофаније.³

За разлику од предхришћанског (паганског) периода српске митологије, култ светог ратника (хероја) настављен је и у хришћанству, али му је одузет пагански идолопоклонички карактер. Након пада српског народа у ропство хероји више нису били синови или сродници митских богова, него Божији – Христови светитељи, због чега су постали реалнији, али су добили духовно дубље значење. Они су, уједно, свети апостоли, подвижници на бојном пољу и свети мученици. Њихова легенда произилази из жртве за Христа и Христову (своју) веру, они су свети ратници и носиоци сакралног подвижништва, као свети кнез Лазар, војвода Обилић, Бошко Југовић, Марко Краљевић, и други. Поред сакралних особина по којима се издвајају (свето порекло, посебно обележје – белега, поседовање тајне поруке, и слично), свети ратници су посебно оптерећени прошлошћу предака. Она као „завет“, „наук“, „прареч“ и „прасавест“ у њима нагонски живи. „По томе су сви они слични као браћа“ (Андрић). Заборавити прошлост, према верској традицији, значи исто што и умрети. „Памтити“ је (било) равно животу. Тако се колективно памћење народа транспоновоало у сакралне вредности и чувало кроз индивидуалну појаву митског хероја, кроз његове трансцендентне особине и својства. Заправо, на тај начин се одржавала

³ Епифанија се, најчешће, схвата као присуство божанства, или као „богојављење“ у појавама и предметима објективног света: у земљи, одећи, оружју или другим сакралним предметима митских јунака.

Хијерофанија значи појављивање божанског у људском бићу. Оваплоћује се у митским јунацима, херојима древне прошлости, и на основу религиозних вредности даје ратницима надљудске особине: храброст и ризиковање сопственог живота због узвишеног циља, спремност на трпљење и жртву, непоткупљивост, достојанство пред противником, витешку смрт, и слично.

духовна вертикала народа. Само издизањем слободарских и борбених вредности на ниво светости и поштовањем сакралних својстава унутар појединаца могло се постићи непрекидно обнављање и победа борбених и слободарских тежњи и врлина у народу.

Снагом верског морала и надахнућа, верска традиција вишеструко утиче на човека у борби. Изграђујући осећај моралне чистоте, нудећи Божију помоћ и веру у успех и спас, она може снажно да подстиче истрајност, храброст, одлучност, спремност на жртву и друге ратничке врлине. Искуство је показало да српски ратници, када бране своју отаџбину и њене вредности, радо преузимају своја верска обележја. Озарени вером у Спаситеља, они знају да се тако сврставају уз нараштаје својих христољубивих предака, који су бранили ту исту свету земљу и за њу умирали изговарајући имена истих – својих светаца. Због схватања рата као Божијег дела и увиђања да оно што раде није ништа друго, до оног што су радили и многи други пре њих, њихова индивидуална акција и жртва добијају много шири смисао и значај. На том плану, верска, као и друга традиција, ратницима даје мноштво образаца и узора који могу снажно да подстичу њихову борбеност и храброст. Свети узори се у борби најчешће оживљавају помоћу социјално-психолошких механизма идентификације и пројекције и испољавају кроз поистовећивање бораца са светоузорима, односно њиховим подвизима. Идентификација може да буде толико снажна да их доведе до халуцинација, тј. ратници могу да „лепо виде“ како их њихов узор или спаситељ предводи и како је са њима. Наводи се „да се сила Божија стварно појавила у боју на Крусима преко св. Петра Цетињског, када су га неки војници видјели како у току битке лебди изнад земље, штитећи их свештеним покровом своје молитве“.⁴ То се догађа у тренуцима снажног верског надахнућа и, најчешће, у тешким и одсудним тренуцима по живот ратника на бојном пољу. У таквим, тзв. граничним и неухватљивим тренуцима живота, „кад легенда и мит прелазе у стварност“, како их је описивао Андрић, кад „речи постају маглине“ а „чињенице почињу да лебде“, „кад осетимо да нам се тле измиче испод ногу и руке узалуд пружају увис, ми се нагонски хватамо за оно што дотад нисмо знали да знамо и имамо. Пред нама искрсавају затрпана искуства и навике наших предака за које нисмо ни слутили да живе у нама“.⁵

Косовски мит – основни извор верске борбене традиције

Српска митологија целокупног преткосовског периода, без обзира на бројне праузоре, није добила одговарајући значај као извор за неговање верске борбене традиције. Разлог за то је, поред осталог, косовски пораз и мит који је на основу њега створен, односно његов

⁴ Група аутора, *Јагње Божије и звијер из бездана*, „Светигора“, Цетиње, 1996, стр. 23.

⁵ Иво Андрић, *Омер-паша Латас, Сабрана дела*, „Свјетлост“, Сарајево, 1981, стр. 148.

значај сагласно последицама које су из пораза проишле по српски народ. Стога су бројни мотиви и узорци, како из ранијег тако и из каснијег периода, морали да буду потиснути и изостављени да би трагика пораза и легенда косовских јунака дошла до потпуног изражаја. Тако је косовска катастрофа, у општем склопу неба и земље, схваћена као национална жртва и трагедија у којој је све изгубљено, а касовски јунаци као велики хришћански и народни мученици. Ратујући на Косову против иноверника („проклетих Агарјана“) и губећи у поразу своју државност и цркву, основни мотив верске и целокупне српске борбене традиције постала је борба за веру и праведну освету („Ко се освети, тај се посвети“). Тако је Косовски бој, и мит који је на основу њега створен, одређивао херојску судбину српског народа вековима и био прекретница у очувању идентитета преко предања и веровања. Он је прерастао у метафору јунаштва и жртвовања, а нове личности – косовски јунаци, појављују се као божанске (хијерофанијске) личности, са свим трансцендентним циљевима и својствима.

Опредељујући се унапред за „царство небеско“, а не за „царство земаљско“, и приносећи своје животе као жртву, косовски јунаци су пред битку поручили свом кнезу: „Умрећемо да увек живи будемо“ и „Принећемо себе Богу као жртву“. Тако се херојско дело ратника и смрт хришћанских мученика везује у нераскидиву целину и израста у особену појаву (уникум) у историји народа. Поред опредељења за царство небеско и мотива о издаји, кнежева вечера садржи бројне праузоре, значајне за обликовање борбене традиције. Кнежева (беседа) заклетва на вечери уочи битке у којој позива на верност и именује витешке особине својих племића оваплоћење су моралних борбених врлина за којима је тежила душа поробљеног народа. Подударност да се кнежева вечера одвијала уочи битке, која је вођена на Видовдан – крсну славу цара Лазара, даје целокупном догађају сакрално обележје. Њена духовна сродност са Христовом тајном вечером, где је такође реч о издајству и верности, видљива је у многим детаљима. Међу моралним вредностима, кнез посебно наглашава храброст, као највишу врлину оваплоћену у божанском лику Милоша Обилића. Милош, оклеветан код кнеза, према народном предању, ризикујући свој живот и приносећи га као жртву, обезглављује турску војску и тако изгубљеној бици даје херојско обележје духовне надмоћи. Тиме ће Милош постати централна личност косовске епопеје и, уопште, српске традиције.

Поред бројних мотива и узора садржаних у косовском предању, посебно је значајно, као врело патриотизма и родољубља, стварање и обликовање култа „свете српске земље“. Називи „отачаство“, „српска земља“, „пастирство“, „дедовина“ и слично појавили су се веома рано а њихово значење остало је скоро непромењено у свести народа од Немањића до данашњих дана. Сакрални називи за српску земљу налазе се још у биографијама светог Симеона (Немање) које су написали његови синови Стефан и Сава. Стефан, пишући о слави и величини свога оца, детаљно је описао просторне и народносне границе „српске земље“ у то време. За свога оца каже да је био „сакупилац земаља ота-

частва његова, пастир и учитељ“.⁶ Описујући државничке послове и целокупни живот Немањин, Стефан и Сава у биографијама наглашавају како је „све радио с Богом и у име Бога“, па се и српска земља помиње као „Света Божија Земља“. На основу чињенице да се кнез Лазар, бранећи „отачаство“ пред одлучну битку, причестио и заклео своју војску, српска земља још више добија сакрално значење. Она се касније, по узору на светога Кнеза и његове ратнике, морала бранити „вером и жезлом“ и била је достојна највеће жртве. Служба Богу и отачаству, од самог почетка писане традиције, две су најсветије и нераздвојне дужности. Лазарево опредељење „за благочастије и за отачаство нам умрети“, и „Непоштедимом живот наш, да жив пример после овога другима будемо“, Милошева витешка смрт и Јефимијин плач, њене речи захвалности светоме Кнезу што се „жртвом представио“ бранећи отачаство и своје потомке, били су највећи извор надахнућа. Стално су подсећали живе на „велико дело“ и вековима потхрањивали мисао у народу да му је царство отето и да га треба повратити.

Утицај верске борбене традиције на морал Срба у периоду од пада Србије под турску власт до Првог српског устанка

У периоду од пада Србије под турску власт до Првог српског устанка не може се говорити о неговању, нити о значајнијој заступљености верске борбене традиције. Због тешког ропства у којем се нашао српски народ и немогућности несметаног исповедања вере свако присећање на немањићку државу („Кад се белеше српски манастири, а олтари украшаваше Србију“) изгледало је патетично. Зато су Срби, како наглашавају историчари, осећали духовну располућеност. Верска борбена традиција је повремено оживљавана у устанцима Срба крајем 15. и почетком 16. века, као и у 17. веку, када су Срби учествовали у ратовима између Турске и Аустрије. Погољнији период за обнављање верске борбене традиције била је обнова Пећке патријаршије, на граници Турског царства, где је постојала тежа да се искористи неки рат између Турске и Аустрије, или Турске и Венеције, и отпочне борба за слободу. Наиме, Црква је као представник српског народа, увек посредовала између њега и других хришћанских држава када је била реч о сарадњи у ратовима против Турске. Осим тога, црквени великодостојници су често предводили буне и покрете свог народа (вршачки владика Теодор Тивидоровић био је на челу устанка у Банату 1594. године).

Почетком 15. века, према историчарима, српска историја се преселила у епску народну поезију. Тиме је верска борбена традиција добила „поузданог чуvara“ у бројним народним јунацима и узорима. Непосредни стваралачки пориви епских јунака који не прихватају стварност као судбинску неминовност значили су неговање бунта и отпора у народу ради супротстављања турском ропству. На примерима епских јунака, хајдука и ускока, у српском народу, као и у другим народима Европе у

⁶ Миливоје Башић, *Старе српске биографије*, I, Геца Кон, Београд, 1924, стр. 31.

то време, развио се посебан, тзв. витешки кодекс, на чијим су правилима и порукама обликовани етика и морал српског ратника. Митска машта о подвизима и јунаштву у минулим временима добила је својства најзначајније стварности, тј. „највише истине“ и „правог одговора“ на колективну фрустрацију народа, односно снагу психолошке мотивације и практичне акције. Било да је реч о отвореним и лако препознатљивим епским порукама, или о другим видовима транспоновања стварности, попут „неког збивања у тишини“, како је то изразио Момчило Настасијевић, прихватања привида као дела стварности и његовог надвладавања сопственом маштом, која се „могла осмелити на немогуће“, као што чине Андрићеви јунаци, њихово значење и поруке народу у постојећим условима могу веома конкретно да се схвате и разумеју. Поред бројних епских песама, у којима опис двобоја, јуначки поступци и врлине долазе до потпуног изражаја (из којих се много учило), највећа вредност тог периода јесте изградња и обликовање косовског мита у народу. За верско и национално одржање народа било је судбоносно то што је пораз опеван тако да не изазива малодушност и клонуће, што је одржан биолошки опстанак народа, и што се успело „да азијатска поплава захвати само подруме, а да духовни чардаци остану нетакнути“ и да по витештву и жртви „и после 500 година потомци никада не буду сличнији прецима“, како каже Н. Велимировић.

Многи великани српске културе и традиције опчињени косовском, градили су властиту легенду. Ипак, чини се да косовско предање није имало ватренијег и доследнијег поборника од владике Петра Петровића Његоша. Обилић је Његошев идеал, и више него идеал човека – он је за песника врста божанства. Обилић влада у бесмртном царству духова и сви Његошеви јунаци га сањају. Али, састанку са њим у другом животу треба да се радују само они који су се показали као витезови у овом животу, и од тог састанка треба да се стиде они који су се показали слаби и вероломни. „Његошева душа, која је жеднела за најузвишенијим хероизмом, нашла је свој идеал у Обилићу“, каже владика Николај. „Хероји су за њу и Душан и Новак, и Мандушић и Мићуновић, и Кастриотић и Карађорђе, но Обилић је чудо витезовах“, он се уздиже над свима, он, као Ахилес, „над сјенима влада...“⁷ Ретко се код песника могу наћи оде јунаштву и витештву оних који гину за слободу и своју веру као код владике Његоша. Јер, само борбом и јунаштвом стиже се „к светом гробу бесмртног живота“.

Неговање верске традиције у Првом и Другом српском устанку

Српска мисао о средњовековној снази и слави и нарастање обилићевске тежње о освети Косова посебно су дошли до изражаја у целокупном народу приликом дизања Првог српског устанка. Почетком 19. века предање из народних песама почело је нагло да се преноси у историографију, где се нарочит значај посвећује косовској традицији и

⁷ Исто, стр. 170.

светородној лози Немањића, тј. кнезу Лазару и „дарству небеском“, светом краљу Стефану Првовенчаном и цару Душану. Устаници су са собом носили ковчег св. краља Стефана Првовенчаног као израз жеље за успостављањем континуитета српске државности. Узрок пораза на Косову народ је видео у издаји Вука Бранковића. Зато су устаници који су организовали и припремали устанак посебно били оптерећени тим проклетством. Треба узимати у обзир чињеницу да су Срби на сличан начин правдали и друге своје неуспехе, али и то да су многе народне прваке и кнезове Турци погубили због издаје. Зато је у припреми устанка заклетва у Бога била посебно значајна. Служила је као средство сигурности и имала судбоносан значај за народ. Најпотпунији подаци о тој појави налазе се у мемоарима учесника устанка: Петра Јокића, Гаје Пантелића, Јанићија Ђурића и Лазара Арсенијевића Баталаке. Петар Јокић, Карађорђевић близак пријатељ, наводи пример заклетве устаника Шумадије са Карађорђевићем на Аранђеловдан 1803. године. Након краће беседе, у долини оближње јаружице, прота буковички Атанасије опомињао је „виђене“ и „отмене“ људе: „Али при свем том, браћо моја, овде у овом нашем послу пре свега нужда је верност и постојанство. Опомените се шта би с нама на Косову, кад издаде Вук. То ће исто сада бити, него треба да се сами пред Богом и један другом обећате да о издаји ни помислити нећете... Сви су се потом заклели на протином 'малом крстићу'."⁸ Тајна коју је требало скривати односила се на одлуку да се устанак дигне у марту наредне године, а заклетва коју је прота буковички изговорио умногоме подсећа на Лазареву клетву пред Косовску битку. Након издаје и сече српских кнезова у Орашцу, заклетве су попримиле „обрисе општег значаја, чак судбоносног за народ“, каже историчар Радош Љушић. Зато би заклетве требало схватити као један од првих корака ка слободи. Како су устаници доживљавали заклетве свештеника, заклињање у Бога и љубљење крста, како је то утицало на трептај њихових душа, најбоље се види из сећања Вула Илића, кога цитира у својим мемоарима Лазар Арсенијевић Баталака: „Када смо се заклињали да један другог изневерити нећемо, коса ми је на глави, чини ми се, дупке стајала, чињаше ми се да сам окрилатио, и да нећу већ више по земљи ходати, него да ћу од тада почети летети; чињаше ми се као да је сами бог међу нас сишао...“⁹ Клетву, као најсигурније средство за сузбијање издаје, спомиње и Филип Вишњић у свом устаничком епу. У „Боју на салашу“ војвода Вујица Вулићевић изговара заклетву сличну Лазаревој. Исту заклетву изговорио је пред Лозничку битку командант – војвода Лука Лазаревић. Поред обећања на верност, Карађорђе је у заклетви налазио успешно средство за сузбијање страха устаника. Пре битке с Аганлијом у Дрлупи, Карађорђе је довео проту Атанасија, који је одржао говор и заклео устанике. „Говорио им је да нема чега да се боје, Бог је са њима. Пошто их је осоколио и тиме убла-

⁸ Исто, стр. 29.

⁹ Лазар Антонијевић Баталака, *Историја српског устанка*, I, Београд, 1979, стр. 66.

жио страх, затражио је, за сваки случај, да се опет закуну '... да ћете сложено ударити и да се нећете издати'. Сви су прихватили колективну заклетву, па су, подигавши три прста, изговорили оне исте речи као у Орашцу". „Ободрени и под заклетвом устаници су наступили храбрије и одлучније“, закључује историчар.¹⁰ У „Боју на Чокешини“ Вишњић веома надахнуто и драматично описује верски ритуал, када, пред саму битку, чокешински свештеник Аци Константин причешћује и заклиње јунаке. У песми „Узимање Ужица“ прота Милутин се са својих тридесет калуђера моли без престанка „не бил' нашег освојили града“, а песма „Почетак буне на дахије“ пуна је верске симболике и божанских порука. Иако се питање издаје није постављало као у Првом устанку, полагање заклетви верности често се практиковало и у Другом устанку. На тајном састанку у Рудовцима, они који су припремали Други устанак „заверили су се поново дигнути на Турке оружје, и за то (су) клетву положили на часном крсту и светом Еванђељу у присуству боговађског игумана Авакума, на мразу, снегу и под ведрим небом“.¹¹ Питање издаје није било карактеристично само на почетку и током оружаног дела устанка већ и у периодима затишја, а посебно на крају Првог устанка, када се назирала његова пропаст. У духу косовске традиције, издајом је правдан и тај пораз. Поред осталог, сумњу је потхрањивало и лојално држање Милоша Обреновића према Ашин-бегу и Сулејман-паши: са првим се побратимио, а другог поочимио, и заједно са њима учествовао у гушењу Хаџи Проданове буне, што је стварало подозрење у народу.

Верска борбена традиција у Првом и Другом српском устанку може да се прати и кроз косовски мотив јунаштва и царства небеског. Наиме, на основу косовске традиције, стално се постављало питање да ли се ореолом славе, равне Милошевој, могао заоденути било који српски јунак. Односно, који су карактеристични примери јунаштва у тим устанцима на основу којих се нововековни јунаци могу представљати као Милошеви наследници.¹² Такви јунаци су, према казивању Филипа Вишњића: Јанко Катић, Милош Поцерац, Стојан Чупић и Анто Богићевић, а према Вуку – Мирко Апостоловић и Хајдук Вељко Петровић. Очаран јунаштвом и славом (х)ајдук-Вељка, Вук пише: „По срцу и по телесном јунаштву био је први не само у Србији, него се може слободно рећи и у целој Јевропи свега свуд ратног времена. У вријеме Ахила и Милоша Обилића он би њиов друг био, а у његово вријеме Бог зна, би ли се они могли с њиме испоредити“.¹³

О томе колико је предање – одлука Срба да на Косову бране државу чак и по цену замене земаљског за небеско царство – утицало на вождове устанике да се на исти начин жртвују за нововековну државу

¹⁰ Р. Љушић, *Србија у 19. веку*, НИУ „ВОЈСКА“, Београд, 1994, стр. 34.

¹¹ Сима Милутиновић Сарајлија, *Историја Србије од почетка 1813-е до конца 1815-те године*, Лајпциг, 1837, стр. 119. Преузето из: Р. Љушић, *исто*, стр. 36.

¹² Опширније: Јован Глигорић, *Косовски мит као надахнуће*, „Нови гласник“, бр. 3-4, 1999.

¹³ Вук, *Житије Ајдук Вељка*, Даница за 1826, Сабрана дела, 8, стр. 75.

у писаним изворима има мало непосредних података. Међутим, спремност да се гине за слободу, појединачно и колективно, постоји од самог почетка устанка. На основу одлучних обећања, порука и писама које је слао на различите стране види се да је Карађорђе наговештавао тешке дане, али и одлучност да се истраје у борби. Сличне поруке упућивале су и војводе војводе и устаници. У писму устаника султану, писаном у намери да се избегне борба, устаници су поручили: „Кад је правда са света прогната, волемо умрети („умрећемо да живи будемо“, прим. Ј. Г.). Боље је умрети него носити окове робства без надежде икада ослободити се. Живот нам је терет и ако смо осуђени са потомством нашим на вечито робство, волемо сами жртвовати своју децу, него и остављати свирепости наших угњетача...“¹⁴ Вожд је, попут кнеза Лазара, често исказивао намеру да ће пре дати свој живот него допустити Турцима да поново освоје Србију. Родофиникину је говорио: „Но ја вам се заклињем Богом, да Турци, за живота мога, неће у Србију ући – они то могу учинити само преко мене мртва“.¹⁵ У критичне дане 1809. године, вожд му је поново писао да су устаници спремни „гинути као наши стари на Косову“.¹⁶ Након склапања мира у Букурешту и одласка руске војске из Србије, вождова одлучност је изгледала још уверљивије. У писму митрополита црногорског Петра Првог (24. фебруар/8. март 1813) Карађорђе је обавештавао да се „до капље крви упустити нећемо, и бранићемо се док један трајемо“. Сличних изјава до коначног пада било је више. Да су се Срби припремали за „царство небесно“ причињавало се и Турцима. Они су с разлогом претпостављали и страховали од отпора који би Срби могли да организују попут онога на Косову пољу. У војду су могли, према ономе што је до тада показао, да виде новог Лазара. Стога је најб ваљевског кадије 1806. године писао босанском везиру: „Они су сад на све стране разаслали писма пуна лажи и обмане. Њихове су зле намере да отежу до Ђурђев-дана, а после тога, као што је некад краљ Лазар изишао на Косово, сви ће на Косово изићи. Они стално држе у рукама књиге о историји споменутог краља и он је велики подстрекач буне у њиховом разуму“.¹⁷ Међутим, до одлучног обрачуна није дошло како је вожд најављивао, а пад Србије 1813. године потхрањивао је народну машту за још једно предање. Прво се пронео глас да је вожд умро, а одмах затим „да сандук, то јест, кивот Светога Краља шкрипи“ што је било знак да ће пропасти Србија. Пред навалом много јаче османлијске војске, оставши усамљена због руске заузетости ратом против Турске, устаничка Србија је морала да пропадне. Карађорђе није имао, нити је смогао снаге да пружи одлучан отпор Турцима 1813, као кнез Лазар 1389. године. Али, без обзира на све то, пораз Србије, а посебно вождов одлазак у Аустрију, давали су повода представницима друге династије да га оптужују и да се у народу понови предање

¹⁴ Л. А. Баталака, *исто*, стр. 201 (преузето из: Р. Љушић, *исто*, стр. 45).

¹⁵ Р. Љушић, *исто*, стр. 45.

¹⁶ *Исто*.

¹⁷ *Исто*, стр. 46.

о издаји. Предање о неминовном поразу српске војске и Србије, и настојање да се оправда пораз, попут онога на Косову, поновило се том приликом кроз опис турске војске. На сличан начин као у песми „Косанчић Иван уходи Турке“ пред Косовску битку, народни певач (вила) саопштава Карађорђу да му је Вељко погинуо, да је Милош разбијен на Равњу, да је Мутап опкољен у Делиграду и да је турска војска стигла у Годоминско поље.

Историчар Страњковић сматра да је „Карађорђе био добар и веран син Српске православне цркве“. На почетку устанка руски цар Александар Први послао му је сабљу с натписом: „Браниоцу православне вере и отачаства“. „Отац Србије“ био је веома побожан. У шанчевима, пред борбу, према вождовој заповести, свештеници су изговарали молитве, а после борбе благодарење Богу. Једном свом војводи писао је „да свештеници свуда чине молитве и бденија на умоленије Бога да нас укрепи против душмана, да би с Божијом помоћи победили и сатрли“. У писму црногорском владици Петру Првом каже како је српски народ устао у борбу за „своју слободу, своје светиње и манастире“. Због тога је запамћен у народу као човек који је поново „покрстио Србију“, чиме на симболичан начин жели да се премости прекинути континуитет средњовековне црквености и духовности са српском нововековном државом.

Утицај верских традиција на морал у време ослободилачких ратова Србије и Црне Горе (1912–1918)

Сарадња између државе и цркве од немањићке државе никада није била тако добра, као у време балканских ратова. Резултат тог јединства „мача и крста“ – „олтара и престола“, како је говорио Ј. Дучић, сачуваног до коначног ослобођења 1918. године и оличеног у краљу Петру Првом Карађорђевићу, био је масовни хероизам српске војске. На основу анализе ватрених беседа владике Николаја и осталих српских епископа и свештеника у то време, може се закључити да они више подсећају на ватрене прагматичне политичаре, него на духовнике Православне цркве. Припремајући српску војску за велика прегнућа, позивајући се на предање, епископ Николај каже да је Балкански рат светији од свих осталих европских ратова у то време. Према владици Николају, он је светији због тога што се врши дело Божје, „дело искупљене и васкрсле правде“, он је „трунка неправде наспрам брду неправде“ и „док се решава питање правде народа према народу, вере према вери, у зидинама црквеним се не смеју чути проповеди индиферентне према једном таквом прегнућу“.¹⁸ „У узаврелој Србији“, како пишу историчари, све је живело у знаку освете Косова и свете Милошеве правде. Идеали и узор јунака косовског мита, Марка Краљевића, познатих хајдука и ускока уздизани су до врхунца. Стално се подсећало на Косово и потомци су позивани на велико дело, „на живи пример“ и

¹⁸ Исто, стр. 147.

потребу свесне жртве у борби за слободу и праведну освету. Колико су поједини узорни били присутни у свести ратника и колико је њихова митска машта била снажна током ослобађања појединих места најбоље показује пример који наводи познати грчки и светски митолог Мирча Елијаде. Он, наиме, пише да су борци једне бригаде приликом напада српске војске на Прилеп „видели“ како напад предводи Краљевић Марко. „Дакле“, закључује Елијаде, „коинциденција поновне борбе против Турака у нападу на родни град митског хероја, после вишевековног ропства, понижења и фрустрација под Турцима, деловала је на колективну уобразиљу толико снажно да у њој лик древног народног јунака и његових подвига оживљава чак и у виду оптичке илузије“.¹⁹ У том периоду посебно је био изражен култ „свете земље“. Ратни извештачи су забележили да су српски војници, по доласку на Косово, „као по команди клекнули и стали љубити косовску (као) свету земљу“. Многи су, попут крсташа из Палестине, донели својим кућама, у војничкој торбици, као реликвију, и чували грумен косовске земље.

Повлачење преко Косова и Црне Горе, а нарочито преко Албаније, остало је у духу верске традиције у српском народу запамћено под именом „Голгота Србије“, а поновни победнички повратак српске војске у отаџбину као њен поновни „Васкрс“. Поред четрдесетодневних киша, које су пратиле повлачење српске војске, што су ратници поредили са библијском поплавом, снажног опредељења краља Петра да се на Косову пружи одсудан отпор, попут Лазаревог, култа свете српске земље итд., у том периоду посебно је било изражено предање о васкрсу. На предање о васкрснућу Србије посебно је утицала редовна верска служба. На Крфу је деловало 95 свештеника, а велику помоћ пружили су и грчки свештеници. Богослужењима и другим обредима са војском су често присуствовали краљ Петар и престолонаследник Александар. О једном таквом догађају и утицају верског чина на душу и морал српских војника, писао је владика Николај: „С вером у Бога и неугашеном надом у крајњу победу опреми се на Крфу преостатак српске војске и упаради се 1916. године на први Васкрс у изгнанству да дочека престолонаследника Александра. У настојању да се преброди очај и очува победнички дух војске, млади престолонаследник, поздрави своју војску са: Христос воскрес, браћо! и сва војска отпоздрави: Ваистину воскрес! При томе сваки војник у себи помисли: Нека би и Србија васкрсла! и сви странци који беху присутни задивише се тако бодром духом код малене и измучене војске српске“.²⁰ Поред несаломљиве воље српског војника, мит о васкрснућу потхрањивали су својим изјавама и српске војсковође и политичари, стране дипломате и извештачи. У својим извештајима бројни ратни извештачи поредили су дух српске војске са рађањем новог Феникса. Посланик Огист Боп известио је своје министарство спољних послова: „Овако брз и потпун преображај личи

¹⁹ М. Елијаде, *Митови и историја*, из зборника *Мит, традиција и савременост*, „Дело“, Београд, 1972, стр. 268.

²⁰ Епископ Николај, *Косово и Видовдан*, „Глас Цркве“, Шабац, 1977, стр. 88.

на чудо“. Да је тачна фраза о „васкрсу српске војске“ јасно је ако се упореде извештај Цона Рида, који Србију 1914. године назива „земљом смрти“, и изјава француског маршала Жофра да „повлачење наших савезника Срба, у околностима у којима је извршено, превазилази по страхотама све што је у историји до сада као најстрашније забележено“ са телеграмом немачког цара (гордог и осионог Пруса, познатог непријатеља Срба), који је 1918. године послао бугарском цару: „Рат је решило 60.000 Срба. Срамота“.

Колико је била јака потреба за вером код српских војника показује и чињеница да су у војничким логорима и депоима српски војници правили пољске цркве и олтаре од трске и бензинских буради (у Биници је Моравска дивизија направила цркву од чврстог материјала) да би се у њима молили за спас својих најдражих и поновни васкрс Србије.²¹ Као један од поузданих показатеља за разумевање колективног и морално-психолошког стања и вере у васкрс српског војника као извор може да послужи песма која је пратила цео његов пут: од слома до поновног уласка у борбу и повратка у отаџбину. Она је пуна туге и носталгије, али је испуњена надом и оптимизмом. Певач је, из земље „где лимун цвета жут“, усмеравао своје мисли тамо далеко, где сунце лепше сја, где је његово село, где је црква у којој се венчао. У другој песми каже да ће се заспали Бог ипак пробудити, и пева: „Вратићу се у истоме реду, поново ведар, васкрсао, смео (...) сретнеш ме горда, као што си ме срео“.²² Ако је савезничка помоћ у одећи, храни и лековима помогла да се окрепи тело српског ратника, онда се поуздано може закључити да је вера у васкрс и наду Божију била прометејска снага која је крепила његов дух и душу.

Искуства у неговању верске борбене традиције у Војсци

Краљевине Југославије од 1918. до 1941. године

У новој држави усвојени су најосновнији елементи верске толеранције који су касније дорађивани. Најзначајнији показатељи да је постојала верска традиција у том периоду јесу крсне славе пукова, команди родова и видова, имена и називи јединица и касарни, верски садржаји у симболима и одликовањима, као и законске уредбе, уредбе војних министара, и друго. У Краљевини Југославији, почев од 1920. године, верска служба је била регулисана посебним законима и уредбама министра војног, као и празновање верских празника и упражњавање верских обичаја.²³ Официри и подофицири, као и остали државни чиновници у Краљевини, поред државних празника, били су ослобођени од рада (осим дежурства) на дан своје крсне славе и на Видовдан (св.

²¹ Милорад Прелевић, *Срби на Крфу 1916–1918*, НИУ „Војска“, Београд, 1998, стр. 115.

²² Група аутора, *Историја српског народа у десет књига*, 6. књига, Београд, 1994, стр. 100.

²³ Опширније: група аутора, *Неговање и вредновање традиција у Војсци Југославије*, НИУ „Војска“, Београд, 1993, стр. 34–43.

цар Лазар Српски), 15(28) јун, као дан када се давао помен свим изгинулим борцима за веру и отаџбину. Остали слободни дани зависили су од верске припадности. Тако су, на пример, православни војници и старешине по два дана празновали: Бадњи дан, Божић, Богојављење, Св. Саву, Велики петак, Ускрс, Ђурђевдан, Спасовдан, Св. Ђирила и Методију и Велику госпојину. Сви празници су празновани према тзв. старом – Јулијанском календару. Слично је било регулисано и за остале вероисповести: римокатолике, гркокатолике, евангелисте, муслимане и Јевреје. У односу на уредбе из 1920. године којима је уређивана проблематика, законом из 1929. године смањен је број нерадних дана за припаднике свих вероисповести. Заклетве нових регрута и питомца, као и читавог активног и резервног официјерског кора, приликом ступања на престо новог суверена полагале су се пред свештеницима свих признатих вероисповести, односно верским војним референтима. Освећиване су и заставе, а уредбама министра војног било је регулисано припремање хране, верски пост, причест, присуствовање молитвама, начин сахрањивања и друга питања из оквира верске службе законом признатих вероисповести.

Дисконтинуитет у неговању верске борбене традиције од 1941. до 2000. године

Комунисти су од самог почетка револуције цркву видели као експлоататора и великог непријатеља човека и социјализма, али формално-правно вера током НОР-а није забрањивана. Било је покушаја да се то учини после раскида с четницима, због чега је Тито потписао наређење у којем се захтева од јединица да растурају верске скупове. Пошто је таква пракса штетно утицала на углед партизанских одреда, наређење је брзо повучено. У појединим јединицама постојали су верски референти за све три најбројније конфесије (попут Прве пролетерске бригаде). У затишју, између борби, борци су могли да одлазе на богослужења и да упражњавају друге верске обреде, а у местима у којима су јединице боравиле референти су бесплатно пружали верске услуге народу. Међутим, према неком неписаном правилу, а које се свуда осећало, религији се прилазило на крајње ниподаштавајући начин, а борци верници били су изложени подсмеху „свеснијих другова“. Иако су постојале значајне разлике у појединим републикама у претходној Југославији, атеистички став и однос према цркви у послератном периоду био је један од основних показатеља „политичке подобности“ и оданости политици Савеза комуниста Југославије у изградњи социјалистичког друштва. На цркву се гледало као на институцију „с оне стране“ официјелног друштвеног система, као на „проблематичну“ институцију преко које се, најчешће, могао изразити опозициони став према владајућој атеистичкој идеологији и култури. У Инструкцији о неговању револуционарних традиција народа и народности у обуци и

васпитању у ЈНА није било ниједне теме која се односила на верску традицију, као ни на даљу српску прошлост.²⁴

У рату (1991–1992) на просторима претходне Југославије показало се да је религија у свести бораца веома присутна. Од уважавања религиозних осећања бораца и прећутног одобравања обреда често је зависило да ли ће борци прихватити старешину, пошто је поново постојао велики страх од издаје. Вера, дакле, није слабила, већ је јачала ауторитет и поверење у непосредне старешине. Она је, у неку руку, била легитимација старешине (да ли је он „наш“). Нека истраживања спроведена у то време показала су да је већина бораца у смртној опасности веома често призивала Бога. Иако верска пракса није била уведена, прећутно се толерисало освећивање оружја, застава, командних места, групно крштавање бораца, молитве пред одлазак у борбу, и слично. Могло се запазити да је вера као мотив борбености била веома изражена у структури личности најбољих ратника. У времену када су преко ноћи нестале скоро све вредности на којима се градило морално-политичко јединство бивше армије, када су мобилизацију ометале бројне политичке несугласице и противуречности, вера се показала као значајна снага за изградњу моралног јединства и кохезије јединица.

Будући да се увидео значај који вера има у животу бораца и њен утицај на морал, већ у првој години рата приступило се упражњавању верских обреда, а касније и институционализацији вере у Војсци Републике Српске (ВРС) – од Главног штаба до нивоа јединица ранга пука – бригаде уведено је формацијско место референта за верске послове – свештеника. У већини јединица та су места била попуњена, а тамо где није било могућности да се јединице попуне свештеницима, верске услуге су пружали свештеници са територије на којој је јединица изводила борбена дејства или из суседне парохије. У ВРС уведена је и негована верска подука. У организацији Српске православне цркве штампан је мали молитвеник и подељен сваком борцу. Скоро сваки борац носио је око врата крст или неку другу реликвију као знак своје верске припадности. Према изјавама најодговорнијих команданата ВРС и других показатеља, одлучно враћање Војске традиционалним вредностима и српским обичајима (узимање Видовдана за крсну славу ВРС, упражњавање верских обичаја приликом обележавања дана јединица,

²⁴ „Шта све у том ирационалном кошмару није доведено у сумњу, забрањено, потиснуто! Песме 'Тамо далеко', 'Играле се делије', 'Ој, војводе Синђелићу', 'Марш на Дрину', 'Онамо, намо за брда она', 'Ко то каже Србија је мала' итд. Укинута је изванредно замишљена културна манифестација песникања у Трстенику 'Јефимијини дани', забрањен речник Милоша Московљевића, књига Жике Павловића 'Испљувак пун крви', збирка песама Гојка Ђога 'Вунена времена', забрањен је назив вина у Крушевцу 'Цар Лазар' и 'Царица Милица', споменик Карађорђу лежао је у шупи тридесет година, одбијено је 88 молби за наставак радова на Храму Светог Саве на Врачару. Забрањено је било обележавање значајних датума и личности из првог светског рата, јубилеји највећих војних победа у првом светском рату нису се смели прослављати у Југославији, већ је одред наших војника одлазио у Париз и на величанственим парадама на Јелисејским пољима марширао испред Де Гола, и тако даље и тако даље“ (Срђан Недељковић, Разговор са Боком Стојичићем, *Култура као тачка ослонца*, „Видици“ Београд, 4-5/1990, стр. 203).

масовна крштења бораца, освешћења оружја и командних места, причест, сахране погинулих бораца уз верске обичаје) ојачало је јединство одбрамбених редова и уливало веру борцима да се ослоном на властите снаге и уз материјалну и моралну подршку православних народа могу одбранити своја вековна огњишта.

Верска традиција је негована и током агресије НАТО-а на СР Југославију. Иако тај аспект изградње морала није детаљно сагледан, може се закључити да су вера и њена традиција, као надахнуће и храброст која се и тога пута „осмелила на немогуће“ и задивила свет, биле знатно присутне у свести бораца и народа. Оживели су мотиви косовске легенде у бројним видовима, а нарочито у реторици истакнутих политичара и војних старешина, посебно команданта Приштинског корпуса („Косово ће бранити 125 хиљада Обилића“), порукама подршке које су војници и старешине са караула и других места упућивали команданту 3. армије и Приштинског корпуса (да ће и они „као њихови стари на Косову до краја бранити сваку стопу свете српске земље“) и др. Поједине парохије урадиле су и делиле резервистима мала упутства за морално поступање у рату, било је случајева организованог одласка на богослужења, масовних обреда крштавања војника и полицајаца у Високим Дечанима и другим местима, освештавања положаја и оруђа, групних и појединачних сусрета са свештеницима, и другог.

Истраживање утицаја верске традиције на борбени морал Војске Југославије

Методологија истраживања

Истраживање²⁵ је изведено због потребе да се, на основу новонасталих потреба и односа према религији у нашој земљи, сагледа место вере и верске традиције као извора морала Војске Југославије. Сходно томе, циљ истраживања је био проналажење поузданих показатеља о утицају верске традиције на борбени морал Војске Југославије, односно њихово антиципирање, уз сагледавање међузависности с осталим релевантним друштвеним и ситуационим чиниоцима изградње морала. Полазећи од постојећих теоријских сазнања, искустава из савремених ратова и резултата емпиријских истраживања, истраживањем је требало да се: одреде и дефинишу основни садржаји (извори) као теоријска основа објашњења утицаја верске традиције; (б) анализирају основни облици верске традиције који утичу на морал у рату; в) систематизују облици према континуитету испољавања и интензитету утицаја; г) дође до поузданих емпиријских података о стању религиозности као основи испољавања вере и верске традиције и ставовима припадника Војске о значају вере и верске традиције и њеном утицају на морал, и д) антиципирају најприкладнији облици коришћења верске традиције који утичу на морал у постојећим друштвеним околностима. У истраживању се пошло од генералне хипотезе да: „Православне верске традиције

²⁵ Истраживање је обављено у оквиру израде магистарског рада аутора.

позитивно утичу на понашање припадника Војске Југославије и на њихову мотивацију у рату, односно на њихов борбени морал“. Истраживање је обављено средином 1997. године, на основу упитника, на репрезентативном узорку од 2.267 припадника ВЈ свих профила, у оквиру пројекта *Вредновање морала у систему борбене готовости Војске Југославије*. За сепарат „Религија и морал“ израђена је посебна скала од 17 питања. Иако јединствена, скала (условно) садржи три групе питања, на основу којих је требало да се утврди: 1) чињенично стање у вези с религиозношћу популације у Војсци Југославије; 2) мишљење и ставови припадника Војске Југославије о утицају вере и верске традиције на морал; и 3) утицај вере и верске традиције на Војску Југославије.

За прикупљање података о утицају верске традиције на морал коришћене су технике анкетирања и интервјуа. Примена технике анкетирања и технике скалирања појединих одговора (ставова), омогућена је комплекснија обрада података. Опредељење за четворостепену скалу, уместо уобичајене петостепене, условљено је одлуком наручиоца пројекта (да се морал вреднује оценом од 1 до 4), мада се она показала као прикладнија за мерење ставова и самооцене личне религиозности јер је смањен број неодређених исказа.

Варијабле су укрштене са свим варијаблама у пројекту. Тиме је, поред сагледавања веза и односа између питања унутар скале, омогућено сагледавање утицаја питања из скале (религиозности) на сва питања у пројекту, односно на кључне индикаторе изграђивања и вредновања морала. Поред података дескриптивне статистике, израдом табела контингенције, израчунавањем Хи (квадрат теста) и Пирсоновог коефицијента корелације, омогућен је поступак научне анализе, односно сагледавање веома сложених веза и односа зависних варијабли у односу на кључна обележја војне популације: јединицу, дужност, службену оцену, социјално порекло, школску спрему у грађанству, школску спрему у војсци и религиозност. У завршној фази статистичке обраде добијених података примењена је факторска анализа и обиман поступак с матрицама модела, матрицама структуре и матрицама корелације између фактора (за статистичку обраду коришћен је програм *SPSS for WINDOWS*).

Резултати истраживања

Резултати истраживања религиозности припадника

Војске Југославије

Религиозност је операционализована кроз пет индикатора: признавање властите религиозности (као независне варијабле), признавање Бога, веровање у Бога, познавање основе свог верског учења, постојање интереса за верском едукацијом и ставовима у вези с практиковањем одређених чинова побожности у касарни.

Према властитој оцени (табела 1), од укупно 2.319 испитаника Војске Југославије 609 (26,3 одсто) каже да је веома религиозно, 503

Табела 1

Мишљење (тврдња)	1	2	3	4	Сред. вред.	Стан. дев.	Ранг
1. „Вера нас је одржала њојзи хвала“?	10,8	20,8	32,0	36,4	2,94	0,99	3
2. Да ли у неким за Вас тешким ситуацијама призивате Бога?	12,5	37,7	25,0	24,8	2,62	0,98	9
3. Да ли веровање у Бога доприноси јачању морала Војске?	13,4	31,5	35,9	19,2	2,60	0,94	10–11
4. Да ли верујете у Бога?	15,0	20,0	43,6	21,5	2,71	0,96	7
5. Да ли познајете основе свог верског учења?	14,3	20,0	41,0	24,8	2,76	0,98	6
6. Да ли познавање верске традиције доприноси јачању морала Војске?	10,4	26,5	32,7	30,3	2,82	0,97	4
7. Да ли Вас кнез Лазар, Милош Обилић, Бошко Југовић и други свети српски ратници подстичу на храброст и пожртвовање?	11,1	16,6	26,3	45,9	3,07	1,02	2
8. Да ли би заклетва пред свештеником допринела јачању морала Војске?	18,5	36,7	26,2	18,6	2,45	0,99	13
9. Да ли причест, освећење оружја и други верски обреди у рату подстичу верност, оданост, храброст и друге борачке врлине?	13,8	33,5	31,7	21,0	2,60	0,96	10-11
10. Да ли на војничкој заклетви и другим свечаностима у касарни, као гост, треба да присуствује и свештеник?	20,2	26,3	34,1	19,5	2,53	1,01	12
11. Да ли војничку заклетву треба полагати пред свештеником?	32,0	31,2	23,7	13,2	2,18	1,02	16
12. Да ли бисте волели да у Вашој јединици исповедате веру?	44,0	34,3	15,0	6,7	1,84	0,90	17
13. Да ли бисте у својој јединици волели да изучавате литературу, слушате предавања и на друге начине сазнајете верску традицију?	28,4	29,3	31,9	10,4	2,24	0,79	15
14. Да ли бисте волели да са јединицом посећујете света места?	14,1	16,2	43,0	26,7	2,81	0,98	5
15. Да ли јединица треба да има и слави своју крсну славу?	18,3	23,1	32,4	25,9	2,66	1,05	8
16. Да ли имена, ликови и други симболи српских светих ратника треба да буду заступљени у називима касарни, као и на медаљама, одликовањима и другим знамењима ВЈ?	6,4	17,3	38,4	37,00	3,08	0,89	1
17. Уколико би Ваша јединица имала свештеника да ли бисте му поверили своје проблеме (исповедили се) и затражили помоћ од њега?	26,3	31,4	25,7	16,5	2,32	1,03	14

Напомена: 1 – потпуно се слаже; 2 – слаже се; 3 – не може да процени; 4 – не слаже се.

(21,7 одсто) да су религиозни, 1.043 (45,0 одсто) да не могу да оцене, док само 164 (7,1 одсто) испитаника каже да нису религиозни. Исто тако, Бога призива веома често 591 (24,8 одсто) често 595 (25 одсто), само понекад 896 (37,7 одсто), а никада не призива Бога 297 (12,5 одсто) испитаника.

Према дужности, Бога највише призивају студенти и ученици, затим војници, војници по уговору и командири одељења, а најмање старешине. Према социјалном пореклу, то највише чине (једнако) испитаници из породица интелектуалаца и „осталих“ (51,7 одсто), а потом испитаници радничког (50,6 одсто), сељачког (46,9 одсто) и службеничког порекла (43,0 одсто). Занимљив је висок проценат обраћања Богу испитаника из породица интелектуалаца и осталих у односу на испитанике из земљорадничких породица. Такође занимљиво је да то чешће чине испитаници са средњом (52,9 одсто) од оних с основном школом (45,6 одсто). У погледу религиозности нема знатнијег одступања, с тим што се већина (43,3 одсто) из категорије оних који нису могли да одреде да ли су религиозни (45,0 одсто) позитивно изјаснила.

У Бога, према властитој оцени, потпуно верује 511 (21,5 одсто), верује 1.038 (43,6 одсто), не може да одреди 476 (20 одсто) и не верује 356 (15,0 одсто), испитаника. Ако се не узме у обзир половина вредности трећег исказа у ајтему – „не могу да одредим“, испада да у Бога верује 65,1 одсто припадника Војске Југославије, што је знатно изнад просека у друштву. Посматрано према дужностима, у Бога највише верују војници (76,9 одсто), затим студенти и ученици (68,1 одсто), војници по уговору (61,9 одсто), командири одељења (58,7 одсто) и, најмање, старешине (39,4 одсто). У односу на социјално порекло, резултати показују да у Бога највише верују испитаници из породица „осталих“ (67,5 одсто), а затим из породица радника (66,9 одсто), земљорадника (64,9 одсто), интелектуалаца (58,0 одсто) и, службеника (52,0 одсто). У односу на школску спрему (образовање) добијени су следећи резултати: у Бога највише верују припадници Војске са завршеном средњом школом (69,1 одсто), а потом са основном (58,3 одсто), вишом (49,3 одсто) и високом школом (40,5 одсто), док најмање верују испитаници са завршеним магистеријумом или докторатом (8,3 одсто). Иако разлике нису велике, добијени резултати у вези с наведене две основне категорије (школска спрема – образовање, и социјално порекло) према којима се, најчешће, мери религиозност једне заједнице, можда најбоље потврђују тенденцију повратка религији. Наиме, религија више није „привилегија“ сељака, радника и људи с нижим образовањем, већ све више, на основу дескриптивне статистике, пропулзивнијих друштвених група. На знатно већи проценат који верују у Бога у ВЈ у односу на становништво СРЈ (у Србији 54,2 и у Црној Гори 37,4 одсто), поред личног осећања религиозне свести, вероватно је у одређеном степену утицала и чињеница да се испитивање такве врсте први пут спроводи у ВЈ, што је наишло на велико одобравање и подршку испитаника. То, поред осталог, најбоље потврђују ставови припадника ВЈ, наведени у вези с

питањем на које се могло одговорити у слободној форми. Наиме, велики број испитаника сматра „да је крајње време да се нешто по питању религије предузме и у Војсци“. Поред осталог, то је имало за последицу лагано признавање лично побожности (исто као што се она некада негирала), што је посебно карактеристично за категорије испитаника вишег социјалног статуса и образовања. Наведени ставови о природи верника у ВЈ не умањују постојеће резултате. Значајно је да су се ти индикатори о броју религиозних испитаника потврдили и у више мањих испитивања која су обављена у оквиру оцене борбене готовости одређеног састава Војске. Стога и знатно веће резултате дескриптивне статистике добијене у вези с религиозношћу у односу на друга истраживања треба у знатном степену прихватити. Одлучност и жеља припадника Војске Југославије да се врате својим традиционалним вредностима има за последицу и све више ће имати, повећање вредности свих индикатора правог верника, што је истраживањем на одређени начин и потврђено.

Стање религиозности осим директним индикаторима покушали смо да објаснимо и на основу других, посредних индикатора, као што су познавање верског учења и заинтересованост за верску едукацију. Наиме, „добар верник“ треба да познаје своје верско учење или макар основно – догматско језгро вере и да у њега верује. То знање мора да буде компактно, јер се сматра да због сваког одступања од основних догми губи смисао целокупно учење. Детаљнија истраживања тог проблема показала су да Срби не знају довољно о верском учењу у православљу и да постоји тзв. декомпозиција тог језгра. И према тим индикаторима добијени су знатно већи резултати од убичајених. Да познаје и углавном познаје основе свог верског учења тврди 1.558 или (65,8 одсто) испитаника. Да познаје тврди највише ученика и студената (78,2 одсто) и војника (67,8 одсто), а најмање старешина (58,8 одсто) и војника по уговору (55,9 одсто). У односу на социјално порекло, највише је испитаника који познају верско учење из породица „остали“ (77,3 одсто) и интелектуалаца (73,8 одсто), а најмање испитаника из породица службеника (57,1 одсто). У односу на школску спрему произилази да своје верско учење најбоље познају испитаници с основном школом (69,1 одсто) и високом стручном спремом (68,3 одсто), а најмање с вишом стручном спремом (57,1 одсто). Између питања о познавању свог верског учења и веровању у Бога постоји позитивна средња корелација (0,48). Иако се питање верске едукације налази у делу скале који се односи на потребу упражњавања верских традиција, учињен је покушај да се добијени резултати доведу у везу са природом и високим степеном религиозности испитаника због општеприхваћене и установљене позитивне корелације између тих питања (она се и у наведеном истраживању потврдила и износи 0,40). Ставови припадника Војске у вези с питањем да ли би волели да у својој јединици изучавају литературу, слушају предавања и на друге начине стичу знања о вери и верској традицији показују да би то веома волело и волело само 42,3 одсто испитаних. С обзиром на средњу вредност (СВ = 2,24) и стандардну девијацију (СД

= 0,96), питање је, по рангу, на 15. месту на скали. Према дужности то би највише волели студенти ВА (62,1 одсто), много мање војници (39,4 одсто), а најмање војници по уговору (32,2 одсто), а према школској спреми, највише би волели припадници ВЈ с високом школском спремом (42,9 одсто). У односу на социјално порекло, то би највише волели испитаници из породица интелектуалаца (47,3 одсто), а најмање испитаници земљорадничког порекла (39,4 одсто). Поређење резултата према том индикатору (СВ = 2,27; СД = 0,97) са резултатима одговора на пето питање: „Да ли познајете основе свог верског учења?“ (СВ = 2,76; СД = 0,98), наводи на закључак да са знатном резервом треба прихватити резултате који се односе на вредност самооцене испитаника која се односи на познавање своје вере. Ако се тој констатацији додају и чињенице да су питања из треће групе (заклетва пред свештеником, исповедање вере у јединици, освештење оружја, причест и други обреди) знатно ниже вреднована, знатан степен недоследности код испитаника и постојеће корелације, које, иако статистички значајне не одговарају високом степену исказане побожности. Једино постоји већа корелација између веровања у Бога, као кључног индикатора, и призивања Бога – 0,62, док су с осталим индикаторима значајним за мерење религиозности корелације углавном осредње (интерес за едукацију – 0,40; познавање учења – 0,48; заклетва пред свештеником 0,35, исповедање вере у јединици – 0,46; обилазак светих места – 0,31, и крсна слава – 0,34), па се може закључити да је реч о убеђеним и недоследним верницима чије једноставно прихватање Бога значи исто што и некадашње лако негирање личне побожности.

Утицај вере и верске традиције на морал ВЈ

Друга група питања односила се на ставове припадника Војске о утицају вере и верске традиције на морал. Суштина тих питања је да ли и колико вера и верска традиција могу да подстичу и развијају храброст, пожртвовање и друге борачке врлине код припадника Војске Југославије. Пре тога, питање утицаја вере на морал стављено је у шири историјски контекст значаја и улоге вере у одбрани и одржању српског народа – нације („Вера нас је одржала...“). Истраживање је показало да се с наведеном тврдњом потпуно слаже 866 (36,4 одсто), углавном се слаже 760 (32 одсто), није сигурно 494 (20,8 одсто), док наведену тврдњу негира 256 (10,8 одсто) од 2.376 испитаних припадника Војске. Разлике добијене у одговорима релативно су мале у односу на дужност, службену оцену, социјално порекло и школску спрему, док су у вези с религиозношћу знатно израженије (46,8 одсто) и крећу се у распону од 85,0 одсто код веома религиозних, 81,1 одсто религиозних, 60,3 одсто код испитаника који не могу да процене властиту религиозност до 38,2 одсто код нерелигиозних испитаника. Иако изражавају историјски аспект односа вере и одбране, добијене вредности које се односе на утицај вере кроз историју у јакој су вези с осталим питањима из те гру-

пе. Корелација је посебно изражена са питањима која се односе на религиозност, па се може закључити да већина припадника Војске (68,8 одсто) увиђа значај вере за очување властитог националног идентитета и да став према том питању није много условљен степеном личне религиозности испитаника, што је случај са већином других питања. Да су за српску нацију православна вера и одбрана нераскидиве потврдила су и друга најновија истраживања у нас. Слични одговори добијени су на питање о утицају православне свести и Божије воље на морал у оквиру истраживања током рата вођеног на просторима претходне Југославије у ВЈ, ВРС и ВР Српске Крајине.²⁶ Добијени резултати показују да се већина испитаника ВЈ (1.501 или 63 одсто) сложила с тврдњом да познавање верске традиције доприноси јачању морала Војске, у то није сигуран 631 испитаник (26,5 одсто), док се само 248 (10 одсто) испитаника изјаснило негативно. Са средњом вредности од 2,82 питање се, према рангу, налази на четвртном месту на скали. У односу на школску спрему, јединицу и социјално порекло не постоји значајна статистичка разлика. Разлике постоје у погледу дужности: посебно је висок проценат позитивних одговора код старешина (63,8 одсто) и студената ВА, чак 81,3 одсто, у односу на остале категорије. Као независна варијабла, религиозност се и ту показује као генерални чинилац и испољава се у сразмерној величини процента у односу на степен религиозности. Између појединих степена религиозности у односу на друга питања разлике су знатно мање. Наиме, више од половине (54,8 одсто) испитаника из категорије оних који „не могу да процене“ да ли су религиозни позитивно се изјаснило, као и 36,7 одсто оних који то нису, што је доказ уважавања верске традиције и њеног утицаја на морал, без обзира на религиозна убеђења. Следеће питање се односило на утицај светих ратника на развитак бораčkih врлина у припадника Војске. Да свети кнез Лазар, Милош Обилић, Бошко Југовић и други свети ратници и сада подстичу на храброст и пожртвовање сматра 1.092 (45,9 одсто) испитаника, мисли да подстичу 626 (26,3 одсто), није сигурно да подстичу 396 (16,6 одсто), док је оних који сматрају да не подстичу 265, односно 11,1 одсто испитаника. Средња вредност ајтема је 3,07, а СД износи 1,02. Према рангу на скали питање се налази на другом месту. У погледу дужности

²⁶ Наиме, од 954 испитаника из све три војске око 61 одсто сматра да православна свест и божја воља веома утичу и утичу на морал. Добијене корелације потврђују очекиване претпоставке да су одговори у складу са временом које су борци провели у рату, односно временом изложености утицајима ратних тешкоћа. Већа повезаност изражена је између православне свести и статуса у војсци ($Sk = 0,27$). Наиме, да су православна свест и Божија воља веома утицале и утичу на морал у рату тврди 71,4 одсто бораца – војника на одслужењу војног рока, 69,9 одсто професионалних војника, 69 одсто резервних војника, 67,1 одсто резервних старешина и 49,2 одсто активних старешина. Ако се узму у обзир и резултати одговора бораца у вези с обраћањем и молитвом Богу, потврдило се познато правило: већи степен опасности – ближи Богу (опширније: Неђо Даниловић, *Искуства у развијању борбеног морала војске у грађанском рату на простору претходне Југославије* – магистарски рад, ВА КоВ, Београд, 1997).

уочљиве су статистички значајне разлике између војника (76,3 одсто) и војника по уговору, с једне стране, и студената ВА (89,3 одсто) с друге стране. У вези с школском спремом и религиозношћу нису уочене значајније статистичке разлике. Без дубље анализе интеркорелација између првог („Вера нас је одржала“) и два наведена питања (утицај светих ратника и познавање и утицај верских традиција на морал), њихов висок ранг на скали (2–4 места) умногоме потврђује постављену хипотезу о значајној улози вере и утицају верске традиције на морал Војске Југославије и њеном уважавању од стране испитаника као моћног надахнућа и извора у изградњи борбеног морала припадника Војске.

Ставови припадника ВЈ о неговању верске традиције данас

Аналогно резултатима теоријског истраживања о постојању и улози вере у српској и црногорској војсци кроз историју учињен је покушај у оквиру постојећег истраживања, да се утврде ставови припадника Војске о потреби упражњавања верске традиције као праксе у садашњој ситуацији. На основу тога, може се, донекле, сагледати значај и утицај верског чиниоца као извора морала припадника Војске Југославије. У састављању појединих питања која се односе на упражњавање верске праксе у савременим условима коришћени су индикатори из теоријског дела истраживања за које је доказано да су стално постојали у војсци српског и црногорског народа, као и искуства која и сада постоје у вези с обављањем верске праксе у већем броју савремених армија. То се, пре свега, односи на присуство свештеника војничкој заклетви и исповедање вере у јединици, верску едукацију и упражњавање неких облика верских обреда у саставима ВЈ, као што су крсна слава јединице, посета светих места, и слично. Истовремено, помоћу тих индикатора требало је на посредан начин да се истражи став (однос) припадника Војске према свештеницима Српске православне цркве, јер се наведени обреди обављају у њиховом присуству.

Да би заклетва пред свештеником и сада могла да доприноси јачању морала војске сматра 44,8 одсто испитаника, није сигурно у то 36,7 одсто, док 18,5 одсто испитаника сматра да не доприноси. За позитивну тврдњу определило се најмање војника (40,9 одсто), старешина (42,6 одсто), војника по уговору (46,2 одсто) и командира одељења (48,6 одсто), а највише студената ВА (68,8 одсто). Сличне разлике постоје и у односу на социјално порекло. Најмањи проценат је испитаника из породица службеника (41,5 одсто), из осталих професија (41,9 одсто), земљорадничког порекла (42,3 одсто), а највећи испитаника из породица радника и интелектуалаца (46,4 одсто). Када је реч о религиозности, распон одговора се креће од 20,6 одсто оних који нису религиозни до 72,4 одсто оних који су веома религиозни. Међутим, уочљиво је да се значајан проценат испитаника из категорије нерелигиозних и оних који нису сигурни у то определило позитивно за наведену тврдњу – 20,6

односно 35,4 одсто. У односу на заклетву пред свештеником, причест и освећење оружја, са становишта доприноса подстицању ратничких врлина, испитаници су знатно боље вредновали. Косовским предањем дат је не само мистички ратни занос већ и конкретни облик духовне (у савременом смислу морално-психолошке) припреме за борбу. То је духовно и телесно сабирање војске пред битку, на свету литургију, коју су служили свештеници. Војска је том приликом остављала оружје пре уласка у храм, а затим се исповедала и примала свету причест, божанске врлине и сакрална својства свог оружја. Потом је испред храма, у лику команданта који је узимао благослов од свештеника кроз обред благо-сиљања ратне заставе, предавала Богу своју судбину. Да би наведени верски обреди веома утицали и утицали на морал изјаснило се 52,7 одсто, није сигурно у то 33,5 одсто, док 13,8 одсто испитаника сматра да не утичу. За позитивну тврдњу изјаснио се најмањи проценат војника – 49,5 одсто, старешина – 49,9 одсто, војника по уговору – 51,3 одсто и командира одељења – 53,0 одсто, а највећи број студената ВА – 76,3 одсто. Нису испољене значајније статистичке разлике у односу на службену оцену, као ни у односу на социјално порекло. Карактеристично је да наведене верске обреде најпозитивније оцењују испитаници радничког порекла. Поред уобичајених разлика у односу на религиозност, приметно је да се висок проценат нерелигиозних (27,6 одсто) и оних који то не могу да процене изјаснио позитивно о том питању. С обзиром на резултате до којих се дошло у теоријском истраживању, резултате већег декларативног изјашњавања о претходним питањима, као и искуства из рата на простору претходне Југославије, могло се очекивати да ће та два питања заузети виши ранг на скали. Међутим, вероватно због непостојања ратне опасности и могућности да се она снажније доживи, као и сагледавања одређених потешкоћа и проблема у вези с тим, она су релативно ниско вреднована (13, односно 10–12. место).

Полагање војничке заклетве на верски начин, један је од најстаријих и најчешћих облика верске борбене традиције. Због значаја вредности које бране, одувек се од војника тражила изјава да ће обавити све оно што је у њој наведено. Церемонијал је обично почињао говором свештеника, који је изговарао садржај заклетве, а поданици су се у име Бога и највиших светиња (Свете тројице, Јеванђеља, Свих светих итд.), заклињали да ће испунити дату обавезу. Након тога, свештеник је тражио да се заклетва чува у највећој тајности, а затим је упућивао страшну клетву ономе ко би заклетву погазио или издао. С обзиром на значај и раширеност тог облика верске традиције у прошлости, као и одређених предлога из јединица од стране старешина, у вези с тим питањем, нису добијени очекивани резултати. Да војничку заклетву треба полагати пред свештеником изјаснило се 36,9 одсто припадника Војске, није сигурно да треба 31,2 одсто, а да не треба 32,1 одсто испитаника. Средња вредност тог ајтема износи 2,18, и на претпоследњем је месту на скали. О томе се најмање изјаснило војника по уговору

(29,6 одсто) и војника (33,0 одсто), а највише студената (53,3 одсто). Слични резултати добијени су и у односу на социјално порекло: да заклетву треба полагати пред свештеником изјаснило се највише испитаника из породица интелектуалаца (40,2 одсто), а најмање из породица земљорадника (34,5 одсто). Међутим, то питање је у веома чврстој вези с претходним питањем (присуство свештеника макар и као госта на заклетви) и између њих постоји најјача корелација у скали (0,79). То потврђује неопходност присуства верског (сакралног) момента у лику представника цркве који је, према мишљењу дела испитаника, суштина заклетве и доприноси њеном свечаном и узвишеном чину, што у садашњим условима није присутно, па чин противуречи називу „заклетва“ (одакле потиче сакралност светиња пред којима се сада наш војник „заклиње“?). Добијени резултати у вези с тим питањем суштински оповргавају неке непромишљене и стереотипне закључке о улози свештеника. Наиме, као што су и у ранијем периоду признаване значајне црквене личности – на пример, св. Сава, као просветитељ, мисионар итд., али им се одузимао ореол свеца, тако се сада исказује тенденција прихватања и поштовања вере, али без свештеника, што није могуће када је о официјелној (правој) религиозности реч. Тиме вера и као лични доживљај, а посебно као друштвена чињеница, губи на значају.

Треће питање из те групе односило се на исповедање пред свештеником, односно на духовни рад који обављају свештеници у вези с пружањем помоћи из подручја менталне хигијене ради превазилажења одређених личних проблема. Тај облик рада свештеника, због психофизичких оптерећења људи у рату, знатно може да утиче на душевно стање појединца и јединице. Наиме, из праксе исповедања, развила се савремена психотерапија. Иако циљеви психотерапије и циљеви религије нису на истој онтолошкој равни, јер је циљ психотерапије душевно здравље, а религије (логотерапије) – спас душе, душебрижнштво и брига за ментално здравље имају својих додирних тачака. Димензија религиозности виша је и шира од димензије на којој се заснива психотерапија. Исповедање је прилагођено црквеним канонима и свештеник, исповедајући верника, не трага за узроцима симптома болести, али је чињеница да се после исповедања човек осећа боље. Психотерапеут може да открије одређене узроке и дела, али не може да их опрости. Због тога се делатности психолога и свештеника не искључују у јединици. То потврђује пракса у неким савременим армијама, где психолози и свештеници сарађују на истом задатку. С обзиром на то, као и на црквену праксу заступљену у прошлости, и исповед је уврштена у постојећу скалу и функцију потреба припадника Војске. Укупно 42,2 одсто испитаника изјавило је да би се обратило свештенику и поверило му своје проблеме, није сигурно да би то учинило 31,4 одсто, док 26,3 одсто испитаника то не би учинило. У односу на дужност, потреба да своје проблеме повере свештенику и затраже одређену помоћ, најизраженија је код војника (47,9 одсто), затим код студената ВА (45,2 одсто)

и старешина (45,2 одсто), а најмања код војника по уговору (34,9 одсто). У односу на социјално порекло, добијени су неочекивани резултати. Наиме, најмању спремност да своје проблеме повере свештенику показали су испитаници из породица земљорадника (37,1 одсто), службеника (39,3 одсто), затим интелектуалаца (41,0 одсто), а највишу радници (43,4 одсто). Имајући у виду степен религиозности разлика је знатно израженија. Од оних који нису религиозни (16,4 одсто) до оних који су веома религиозни (68,3 одсто) она износи 53,9 индексних поена.

Најмању вредност на скали (са средњом вредношћу од 1,84 одсто) има питање везано за потребу исповедања вере у јединици. Само 21,7 одсто испитаника се изјаснило да би желело да исповеда веру у својој јединици, није сигурно 34,3 одсто, док не би желело 1.045 испитаника (44 одсто). У односу на дужност, највећи проценат је међу студентима ВА (26,6 одсто) и војницима (24,5 одсто), а најнижи међу старешинама (15,1 одсто) и војницима по уговору (15,9 одсто). У вези са социјалним пореклом не постоје значајније статистичке разлике. Најмање желе да исповедају веру у касарни испитаници пореклом из осталих професија, а највише испитаници радничког (21,9 одсто) и земљорадничког (21,7 одсто) порекла. Поређењем тих резултата са резултатима везаним за претходно питање може да се уочи да испитаници земљорадничког порекла најмање желе свештенике у касарнама, а желе да исповедају веру. Претпоставља се да је то последица њиховог искуства са свештеницима, мада је потребна дубља анализа тих резултата. Припадници Војске су се много позитивније изјаснили у вези с посетама (екскурзије) црквама, манастирима и другим светим местима. За то се изјаснило 1.656 (69,6 одсто) припадника Војске. Високи и знатно уједначени резултати добијени су и у вези с питањем да ли јединица треба да има и да слави своју крсну славу (68,3 одсто). Највећу средњу вредност у скали (3,08), а уједно најнижу стандардну девијацију (0,89) има питање које с односи на заступљеност ликова и других симбола српских светих ратника на медаљама, одликовањима и другим знамењима Војске Југославије. Позитиван одговор на то питање дало је 1.815 (76,3 одсто) испитаних припадника Војске Југославије. С обзиром на поједине категорије, најмање се изјаснило војника (70,9 одсто), а највише студената ВА (92,6 одсто). Значајно је да се и велики део старешина позитивно определио (78,0 одсто). У односу на социјално порекло, најмањи је проценат опредељених међу испитаницима из земљорадничких породица (69,6 одсто), а највећи из породица интелектуалаца (81,2 одсто) и службеника (83,3 одсто). Карактеристично је за то питање да се позитивно изјаснило 63,7 одсто „нерелигиозних“ испитаника. Тако се поновило да је проценат „религиозних“ (84,4 одсто) већи него код „веома религиозних“ (79,3 одсто). Вероватно наведено питање код веома религиозних верника изазива одређене асоцијације на верски кич и маркетиншки приступ религији и традицији, што је иначе препознатљиво у друштву.

Основни фактори утицаја верске традиције на морал

На основу матрице корелације (17×17) видљиво је да између питања постоји умерена позитивна корелација. Највећа је корелација (0,70) између 8. и 9. и 8. и 11. тврдње, које се односе на утицај на морал верске заклетве и верских обреда. У скали нема ниједне негативне корелације. Синтетичком факторском анализом – методом главних компонената издвојена су три фактора у које су се сврстале све варијабле.

Табела 2

Тврдње	Фактори		
	1.	2.	3.
1. „Вера нас је одржала“		0,71	
2. Призивање Бога		0,78	
3. Веровање у Бога и морал		0,81	
4. Веровање у Бога		0,84	
5. Познавање верског учења		0,64	
6. Познавање верских традиција и морал		0,63	
7. Утицај светих ратника на борачке врлине			0,84
8. Верска заклетва и морал	0,77		
9. Верски обреди и борачке врлине	0,74		
10. Присуство свештеника као госта на војничкој заклетви	0,82		
11. Војничка заклетва пред свештеником	0,84		
12. Исповедање вере у јединици	0,73		
13. Изучавање верске традиције јединице	0,77		
14. Посета светих места са јединицом	0,73		
15. Крсна слава јединице	0,70		
16. Називи јединица – касарни, и ликови светих ратника			0,64
17. Исповедање пред свештеником	0,68		

Први фактор с високим засићењем²⁷ (од 0,84 до 0,68), чине питања у скали под редним бројем 8 – 15 и 17. То су индикатори који се односе на традиционално основне облике неговања верске традиције у јединици: полагање војничке заклетве пред свештеником – с коефицијентом учешћа варијансе од 0,84; присуство свештеника као госта на војничкој заклетви – 0,82; значај да се војничка заклетва полаже на верски начин – пред свештеником (0,84 одсто), исповедање вере у јединици и посета

²⁷ Подаци из матрице факторског модела означавају учешће тог питања (фактор засићења) у јачини фактора. Као статистички значајне узимају се вредности од 0,30 до 1,00. Добијене високе вредности по свим питањима указују на значајну поузданост инструмента.

са јединицом светим местима – 0,73; крсна слава у јединици – 0,70 и исповедање пред свештеником – 0,68. На основу носећих елемената засићења (11. и 12. питање) први фактор може да се дефинише као *потреба уважавања (неговања) верске традиције у јединици и морал*.

Други фактор, са засићењем од 0,84 до 0,63, чине питања под редним бројем од 1 до 6 у скали. Носећи елементи тог фактора јесу веровање у Бога (0,84), односно колико религиозност (веровање у Бога) утиче на морал (0,81). Са високим фактором засићења су и остала питања: призивање Бога – 0,78; утицај вере на одржање нације – 0,71; утицај познавања верског учења на морал – 0,64, и утицај познавања верске традиције на морал – 0,63. Обухватајући кључне индикаторе религиозности, са високим процентима засићења варијансе, фактор на најбољи начин потврђује теоријску поставку о значају религијске свести и религиозности као надахнућа и њиховог позитивног утицаја на патриотске врлине и морал ратника. Као и претходни, фактор је веома хомоген у погледу структурирања и питања у скали, с изузетком питања о утицају верске традиције на морал, које је ушло у тај фактор с најнижим процентом варијансе (0,63). Оно на најбољи начин остварује и показује спој божанског и традиционалног. С обзиром на сродност питања која га чине и на носеће елементе, други фактор је дефинисан као *веровање у Бога и морал*.

Као посебан – *трећи фактор*, издвојена су два питања која се односе на свете ратнике, односно на утицај светих ратника на борачке врлине (са 0,84 варијансе) и потребу да свети ратници и сада буду заступљени у именима касарни, на одликовањима и другим знамењима Војске Југославије (са 0,64 варијансе).

Издавањем тог фактора потврђене су наведене теоријске тврдње о утицају верске традиције на борбену традицију, односно да верска борбена традиција највише утиче на морал преко светих ратника, утичући на развој најзначајнијих борачких врлина у српском народу и војсци кроз историју и сада. Трећи фактор је дефинисан као *свети ратници и морал*.

Фактори су хомогени, варијабле које их чине су једнофакторске, и у интегралној факторској анализи, у оквиру издвојених осам фактора, у Пројекту о вредновању морала сви индикатори вере су ушли у посебан, други фактор – *вера и морал*.

Закључак

Верска традиција је од самог почетка обликовала српског ратника и снажно утицала на његов борбени морал, а чување и неговање у народу најзначајнијих борбених вредности и врлина, као сакралних, допринело је стварању храбрих и постојаних бораца за остварење српског ослободилачког и државотворног покрета. Из светоузора верске традиције целокупна српска борбена традиција црпила је узоре за победу. У том погледу у српској и црногорској војсци постоји континуи-

тет, који је добио обележја дисконтинуитета само током и непосредно после Другог светског рата.

Резултати истраживања показују да је код припадника Војске Југославије изражена јака жеља за повратком вери и њеним коренима: да су, према њиховом схватању, вера и верска традиција, са становишта изградње и јачања морала ВЈ, позитивне вредности; да оне и сада, а посебно у рату, могу да буду снажан извор морала и да их треба неговати и развијати. Поједини резултати истраживања антиципирају и нека конкретна решења која, у вези с тим, треба предузети.

Литература:

1. Николај Велимировић, *Сабрана дела*, издање Српске православне епархије западноевропске, Диселдорф, 1977, Шабац, 1998.
2. Николај Велимировић, *Бог ти на помоћи војничке*, „Мисионар“, ХХ/7-8, Београд, 1940.
3. Група аутора, *Религија, рат – мир* (зборник радова), „Просвета“, Ниш, 1994.
4. Група аутора, *Шта нам нуди православље данас*, (зборник текстова), „Градина“, Ниш, 1993.
5. Драгољуб Дамњановић, *Развијање и вредновање морала ВЈ*, „Војно дело“, бр. 2, ВИНЦ, Београд, 1995.
6. Владимир Дворниковић, *Карактерологија Југословена*, „Космос“, Београд, 1939.
7. Доментијан, *Животи светога Саве и светога Симеона*, „Просвета“ – „Српска књижевна задруга“, Београд, 1988.
8. Јован Дучић, *Верујем у Бога и српство*, „Перун“, Титоград, 1950.
9. Милорад Ђорђевић, *Морални фактор ВЈ*, „Војно дело“, бр. 1, ВИНЦ, Београд, 1995.
10. Бранислав Ђурђев, *Улога цркве у старијој историји српског народа*, „Свјетлост“, Сарајево, 1994.
11. Владета Јеротић, *Вера и нација*, „ТЕРСИТ“, Београд, 1995.
12. Атанасије Јефтић, *Свети Сава и косовски завет*, „Српска књижевна задруга“, Београд, 1992.
13. Петар Костић, *Промене понашања ратника*, „Нови гласник“, бр. 1-2, ВИНЦ, Београд, 1995.
14. Предраг Милошевић, *Свети ратници*, „Дечје новине“, Горњи Милановац, 1989.
15. Мирослав Наумовић, *Војничке врлине*, Штампарија Ђорђа Наумовића, Пожаревац, 1900.
16. Мирјана Поповић-Радовић, *Српски витешки кодекс*, „Народна књига“, Београд, 1989.

Стање и могућности функционисања унутрашњег водног саобраћаја и транспорта у условима одбране земље

УДК: 656.62

Проф. др Драгутин Јовановић, пуковник

На тржишту саобраћајно-транспортних услуга, у сфери теретног саобраћаја, унутрашњи водни саобраћај и транспорт имају посебан значај због бројних предности у односу на главне конкуренте – друмски и железнички саобраћај. То су, пре свега, вишеструко нижи транспортни трошкови, могућност развоја и примене нових технологија у технолошким подсистемима, планирању и управљању саобраћајно-транспортним и експлоатацији мултимодалних транспортних ланаца.

Аутор сматра да је неоправдано запостављање те саобраћајно-транспортне гране како у цивилној области, тако и у домену превозења за потребе система одбране.

Ситуација је најнеповољнија у вези с капацитетом превозних средстава и применом савременијих транспортних технологија, технологијом утовара и истовара и информатичком технологијом у области управљања процесом превозења.

У чланку је указано на могућности унутрашњег водног саобраћаја и транспорта у систему одбране и на значај његовог интензивнијег коришћења како у мирнодопским условима, тако и у условима одбране земље.

Увод

Саобраћајни систем у припреми одбране земље и у рату реализује основне друштвене функције у специфичној, ратној ситуацији, када су све потребе значајно увећане а извори и ресурси ограничени. У оквиру система одбране земље, саобраћајни систем у свим условима, треба да обезбеди потребне саобраћајно-транспортне капацитете за све кориснике (оружане снаге, привреда, становништво, друштвене службе, итд.).

Организација саобраћајног обезбеђења Војске Југославије (ВЈ), према условима, карактеру и значају одбране земље, постављена је на основама јединственог саобраћајног система земље, који од распада СФРЈ, а посебно од увођења санкција, функционише у отежаним условима. У оквиру јединственог саобраћајног система, обим и начин коришћења унутрашњег водног саобраћаја и транспорта у одбрани земље директно зависе од оперативно-стратегијске ситуације у подручју

с мрежом унутрашњих пловних путева. Наиме, мрежа наших унутрашњих пловних путева, са око 80 пристаништа, од којих се већина могу сматрати товариштима и привременим претоварним местима, капацитетима инфраструктуре, везана је за копнени саобраћај. Поједини унутрашњи пловни путеви могу у одређеној ситуацији да се користе као пловидбени простор у којем се, релативно безбедно, могу лоцирати бројни пловни објекти са теретом (пловећа складишта), што је потврђено и искуствима из недавне агресије снага НАТО-а на нашу земљу. Могућност коришћења унутрашњег водног саобраћаја и транспорта у одбрани земље зависи од врсте агресије и степена запречавања и онеспособљавања појединих објеката, дејством агресора као и од хидрометеоролошких услова на подручју с мрежом унутрашњих пловних путева.

Место унутрашњег водног саобраћаја и транспорта у саобраћајном систему земље

Унутрашњи водни саобраћај и транспорт, као подсистем јединственог саобраћајног система земље, чини посебан систем са свим обележјима сложеног система. Под појмом „унутрашњи водни, односно пловидбени саобраћај и транспорт“, сходно општој, веома раширеној, дефиницији појма саобраћаја и транспорта, подразумева се кретање бродова и других пловних средстава (објеката) између одређених тачака (лука и пристаништа) на унутрашњим пловним путевима. У ширем смислу, унутрашњи водни саобраћај и транспорт је процес који обухвата планирање, организовање, управљање и контролу кретања пловних објеката на унутрашњем пловном путу, односно мрежи унутрашњих пловних путева.

У саобраћајном систему земље унутрашњи водни саобраћај и транспорт има посебан значај због одређених техничко-технолошких предности у односу на конкуренте у копненом саобраћајном систему (друмски и железнички). Те предности су следеће:

- велика носивост пловних објеката (тегљенице, потиснице и самоходна пловила);
- велика пропусна моћ пловних путева, која је понекад ограничена пропусном моћи бродских преводница, и релативно ниска потрошња енергије по јединици превоза при кретању пловних средстава;
- знатно мањи коефицијент односа масе пловног средства и његове носивости у односу на средства у гранама копненог саобраћаја;
- једноставна конструкција и мањи трошкови изградње несамоходних пловних објеката;
- мањи трошкови у вези с амортизацијом и одржавањем пловних објеката;
- мали удео људског рада у току пловидбе, као и у току утовара и истовара терета, због савремене претоварне механизације;
- мање загађење животне средине;

– мање заузимање драгоценог земљишног простора (природни пловни путеви су природни амбијент).

Међутим, унутрашњи водни саобраћај и транспорт има и одређене недостатке у односу на копнени саобраћај (друмски и железнички):

– релативно мања брзина кретања која је углавном условљена карактеристикама пловног средства и пловног пута (табела 1);

Табела 1

Преглед брзине пловидбе на унутрашњим путевима

Врста пловног пута	Смер пловидбе	Брзина пловидбе (km/h)
Речни ток неограниченог габарита	узводно	5–12
	низводно	12–20
Мирна вода	/	7–9
Пловни канали ограниченог габарита	/	4–8

– повећање дужине превозног пута због неповољног географског распореда и повезаности мреже унутрашњих пловних путева;

– неуједначеност основних карактеристика појединих делова мреже унутрашњих пловних путева и њихов утицај на услове експлоатације;

– изражен утицај метеоролошких појава на пловидбу (отежано одвијање или обустављање).

Целокупни саобраћајни систем, па и унутрашњи водни саобраћај и транспорт, мора да се прилагоди новим тржишним условима привређивања, то, поред осталог, значи власничке промене и организациону и управљачку трансформацију. Без обзира на различите облике власништва, држава преко специјализованих владиних агенција, контролише и координира коришћење лука на националном нивоу. Наиме, у нашем унутрашњем водном саобраћају изведена је делимична трансформација предузећа, тако да постоји само једно друштвено предузеће, а остала су организована као деоничарска друштва и деоничарска друштва у мешовитој својини, док су наше веће луке јавна предузећа.

Безаност наше саобраћајне инфраструктуре у унутрашњем водном саобраћају за географски и економски простор ширег окружења намеће потребу за још чвршћим саобраћајним повезивањем и прилагођавањем условима пословања на том међународном простору. При томе је посебно значајан југословенски део Дунава, као интегрални део најважнијег унутрашњег пловног (водног) пута Европске уније (ЕУ), и Европе у целини, са пловним путем Рајна–Мајна–Дунав. Тако је Дунав један од изузетно важних саобраћајних коридора између Европске уније и региона који је окружују (спаја земље чланице ЕУ и земље централне и источне Европе). За што квалитетније укључивање Југославије у европску мрежу унутрашњих пловних путева мора се и даље унапређивати унутрашња пловидба и обезбеђивати услови који одговарају европским стандардима за четврту категорију пловног пута (за Дунав). Осим

тога, мора се радити на реконструкцији и развоју укупне пловне мреже, пристаништа, лука, пратеће инфраструктуре и квалитетних веза са копненим саобраћајним подсистемима. Једна од важних активности, којом треба да се подрже планирање и оптимално управљање унутрашњим водним саобраћајем и транспортом, јесте успостављање јединственог информационог система о пловној мрежи, пристаништима – лукама, бродоградилиштима, везама са друмском и железничком мрежом и другим објектима инфраструктуре.

Југославија је заинтересована за учешће у трансевропским мрежама инфраструктуре и за повезивање свог саобраћајног система са њима. Један део саобраћајне инфраструктуре градиће сама, на основу сопствених критеријума и потреба, док ће прикључке и везе с трансевропском мрежом градити заједно са заинтересованим земљама ЕУ и суседним земљама. Интерес Европе за наше укључење у трансевропске и субрегионалне мреже саобраћајница зависиће од нашег усклађивања с прописима ЕУ и општег прилагођавања, односно од атрактивности нашег економског простора. Да би се то постигло и искористиле наше саобраћајно-географске и друге предности мора се градити савремен, тржишно оријентисан и рационалан саобраћајни систем. Под тим се подразумева и дефинисање стратегије развоја саобраћајног система и саобраћајне политике према европској саобраћајној политици, тенденцијама развоја саобраћајног система у свету и потребама дугорочног развоја Југославије.

Постојеће стање унутрашњег водног саобраћаја и транспорта

Мреже унутрашњих пловних путева Југославије, са једним међународним пловним путем (Дунав) и једним међудржавним пловним путем (Тиса), концентрисана у панонском региону и, са системом канала, чини највећи хидрографски чвор у Европи (табела 2).

Табела 2

Преглед пловних путева у СР Југославији

Пловни пут	Дужина пловних путева Југославије (km) при нормалном водостају за пловила одређене носивости (t)			
	150–200	400–500	650	1.000–1.500
Дунав	588	588	588	588
Сава	207	207	207	207
Тиса	164	164	164	164
Тамиш	41	3	3	3
Канали Д.Т.Д.	599	533	338	338
Укупно	1.599	1.495	1.300	1.300

Карактеристике постојећих природних пловних путева

Дужина дела Дунава који протиче кроз нашу земљу износи 588 km, односно 20,62 одсто његове укупне дужине од изворишта до ушћа у Црно море која износи 2.857 километара. Од укупне дужине Дунава који протиче кроз нашу земљу, 230 km чини заједнички део с Румунијом (од ушћа Нере до ушћа Тимока), а 150 km заједнички је део с Хрватском (од Батине до Илока – десна обала). Изградњом хидроенергетског и пловидбеног система „Ђердап“ знатно су побољшани услови пловидбе кроз ђердапски сектор, који има карактер кањона.

Према одлуци Дунавске комисије, а сагласно критеријумима Европске економске комисије (ЕЕС) Дунав, припада четвртој категорији пловних путева, што значи да су утврђени габарити његовог пловног пута. Тако је 1983. године одређен ниски пловидбени ниво, на основу осматрања протицаја за период од 1941. до 1970. године, и предложена његова важност до 1995. године. Препорукама о габаритима пловног пута и хидротехничких објеката на Дунаву за југословенски део, на којем важи природни режим пловидбе, утврђени су следећи габарити пловног пута у односу на ниски, односно високи пловидбени ниво:

- ширина пловног пута у правцу $V = 180$ m;
  - ширина пловног пута у кривини $V = 200$ m;
  - дубина испод ниског пловидбеног нивоа (EN) $h = 2,5$ m;
  - најмањи полупречник кривине $R = 1.000$ m;
  - (изузетно се може допустити полупречник од најмање 750 (m));
  - најнижа тачка конструкције у пловидбеном отвору моста:
    - a) изнад високог пловидбеног нивоа $H = 9,0$ m,
    - b) на успореном делу тока $H = 10,0$ m,
    - c) ширина пловидбеног отвора моста при EN: на делу ушћа реке Драве, најмање $L = 80,0$ m, а низводно од ушћа Драве, најмање $L = 150,0$ m;
  - висина електричних водова под напоном од 110 KV изнад високог пловидбеног нивоа износи $H = 19,0$ m, а за сваки даљи KV изнад 110 KV повећава се за по центиметар;
  - висина телефонских и електричних водова ниског напона изнад високог пловидбеног нивоа износи $H = 16,5$ m;
  - минималне димензије преводница:
    - a) најмања корисна дужина 310,0 m,
    - b) најмања корисна ширина 34,0 m,
    - c) најмања дубина на прагу 4,5 m.
- Габарити пловног пута на делу Дунава који се налази под утицајем успора ХЕ „Ђердап“ утврђује се у односу на коте успореног нивоа воде, и то:
- дубина испод најнижег успореног нивоа воде износи $h = 3,50$ m;
  - висине објеката који прелазе изнад пловног пута одређују се према kotaма највише успорене воде;

– део Дунава од југословенско-мађарске границе до Београда (262 km) регулисан је за потребе пловидбе и задовољава наведене габарите пловног пута у односу на ниски пловидбени ниво, изузев неколико критичних деоница, као што су:

а) деоница код Сремских Карловаца, дужине 5,7 km, која због широког корита има мале дубине, па за дубину од 2,5 m испод ниског пловидбеног нивоа нема захтевану ширину;

б) деонице испод Крчедина, дужине четири километра, која нема обезбеђену захтевану ширину пловног пута, због рачвања и бројних ада;

с) деоница код Сурдука дуга пет километара која нема обезбеђену захтевану ширину и дубину због просецања новог рукавца при ниским водостајима. Дунав је између Ђердапа и Београда каналисан изградњом ХЕ „Ђердап“, чиме је у потпуности решен проблем пловидбе на изузетно тешком ђердапском сектору.

Тиса је, после Дунава, једна од најзначајнијих река за пловидбу. Пловна је целом дужином кроз нашу земљу – 164 километра. То је по површини слива највећа притока Дунава. Повезана је и укршта се са главним каналом Дунав–Тиса–Дунав код Новог Бечеја. На реци Тиси је утврђен међуржавни режим пловидбе споразумом између СРЈ и Мађарске. Ниски пловидбени ниво је утврђен на основу података о најмањем протицају на Тиси: $100 \text{ m}^3/\text{s}$. На основу утврђеног ниског пловидбеног нивоа утврђене су расположиве ширине и дубине, као и расположиве ширине пловног пута при дубини већој од 2,5 m, испод ниског пловидбеног нивоа. За утврђени ниски пловидбени ниво и дубину од 2,5 m испод њега, на Тиси су обезбеђени следећи габарити пловног пута:

а) на делу од ушћа у Дунав код Сланкамена до 63 km:

- ширина пловног пута: од 87 до 275 m,
- полупречник кривине: од 500 до 12.000 m;

б) на делу од 63 km до границе с Мађарском:

- ширина пловног пута: од 95 до 263 m,
- полупречник кривине: од 250 до 25.000 m.

Тиса је веома повољан пловни пут, који би се, према карактеристикама, могао разврстати у четврту категорију унутрашњих пловних путева према категоризацији Европске економске комисије.

Доњи ток реке Саве (дужине 207 km или 21,7 одсто укупне дужине) налази се на територији СРЈ и протиче пространом алувијалном долином. На том делу њене највеће притоке су реке Дрина и Колубара. У условима природних протока за реку Саву званично нису утврђени категорија и габарити пловног пута. У одређеним расправама надлежних саобраћајних органа преовладава став о следећим габаритима:

- дубина пловног пута: $h = 2,2 \text{ m}$ испод ниског пловидбеног нивоа;
- ширина пловног пута: 40–60 m;
- надвишење водова ниског и високог напона (110 KV) и (+1 cm за сваки KV): 15 m изнад високог пловидбеног нивоа;
- отвори мостова ширине од 80 до 100 m.

Поред неповољних карактеристика хидролошко-метеоролошког режима, који је веома неуједначен, постоје бројне сметње које утичу на услове пловидбе Савом: плићаци, узане деонице, кривине малог полупречника, и слично.

Карактеристике пловних канала хидросистема

Дунав–Тиса–Дунав

Пловни канали хидросистема Дунав–Тиса–Дунав чине саставни део мреже унутрашњих пловних путева а грађени су не само за пловидбу већ и за одводњавање, наводњавање и одбрану од поплава. Мрежа канала се простире на територији Бачке и Баната. Градња пловних канала на територији Војводине започета је у другој половини 18. века. Тада је изграђен први пловни канал у нас, између Бачког Моноштора (Дунав) и Бачког Градишта (Тиса), дужине 105 километара. На каналу је изграђено пет преводница, а каналом је скраћена дужина пловног пута између Дунава и Горње Тисе за око 160 километара. Од тада па до Другог светског рата изграђени су следећи канали:

- канал Бачки Моноштор – Бачко Градиште, који је због изградње новог улаза у Дунав код Бездана и улаза у Тису, код Бечеја добио нови назив – Бездан–Бечеј, и дужину од 123 km;

- канал Баја–Бездан, изграђен ради снабдевања водом канала Бездан–Бечеј (на нашој територији се налази око 13 km тог канала);

- канал од Малог Стапара до Новог Сада, у дужини од 68 km, спајао је канал Бездан–Бечеј са Дунавом;

- каналисани Бегеј, у дужини од 115 km од чега се 70 km налази на нашој територији.

Након Другог светског рата, у периоду 1950–1953, изграђен је канал Дунав–Тиса–Дунав. Укупна дужина мреже канала, заједно са током Тамиша, постојећим водотоцима и великим каналима, износи 930 километара. За пловидбу је предвиђено 664 km, али је оспособљено око 600 km.

Највећи део каналске мреже (337,60 km, табела 3) оспособљен је за пловидбу пловила носивости од 1.000 тона. На мрежи је лоцирано 15 бродских преводница, које омогућавају пропуштање пловила носивости 1.000 t, али без брода тегљача, опремљених претпристаништима и грађевинама за усмеравање, дужине по 50 m и стајалишта, ширине најмање две ширине пловила и дужине око 150 m са сваке стране преводнице. Процес комплетног превођења траје 42 минута, а пропусна моћ се креће од 35 до 55 пловила за 24 часа, зависно од броја смерова превођења. Мрежа канала обилује мостовима, преко којих воде копнене комуникације. Локације преводница, број и врсте мостова наведени су у табели 4.

Ти објекти имају за одбрану прворазредни значај, како са становишта саобраћајног обезбеђења, јер квалитативно обогаћује саобраћајну мрежу, тако и са становишта могућих запречавања унутрашњих пловних

Преглед пловних канала

Ред. бр.	Назив канала	Дужина канала (km) за појед. врсте пловила			Пловна дубина (m)	Укупна дужина канала (km)	Ширина у дну (m)
		1.000 t	500 t	200 t			
1.	Бечеј – Богојево	82,20	8,00	/	2–2,15	90,20	15
2.	Врбас – Бездан	6,30	74,60	/	2–2,15	80,90	7–14
3.	Нови Сад – Савино Село	39,10	/	/	2,15	39,10	16–42
4.	Бајски канал	/	/	12,70	1,50	12,70	7
5.	Оџаци – Сомбор	27,90	/	/	2,15	27,90	14
6.	Бачки Петровац – Каравуково	/	40,00	12,00	1,15–2	52,00	6–10
7.	Пригревица – Бездан	/	31,70	/	2,00	31,70	14
8.	Косанчић – Мали Стапар	/	/	21,10	1,50	21,10	10
9.	Банатска Паланка – Нови Бечеј	147,30	/	/	2,15	147,30	12–24
10.	Бегеј	34,80	/	/	2,15	34,80	16
11.	Пловни Бегеј	/	29,00	/	2,15	29,00	14
12.	Кикиндски канал	/	32,00	/	2,00	32,00	10
	Укупно	337,60	215,30	45,80		598,70	

путева. Путна и железничка мрежа у зони унутрашњих пловних путева различито је развијена, али обезбеђује сасвим повољну повезаност са лукама и пристаништима и поред делимичне застарелости мреже копних комуникација.

На мрежи унутрашњих пловних путева налази се око 80 пристаништа, односно лука. Њихова инфраструктура је у различитом стању и различит је годишњи проток терета. Око 20 пристаништа има годишњи промет већи од 120.000 тона. Седам лука има међународни значај: Београд на Сави и Дунаву, Нови Сад, Апатин, Панчево, Смедерево, Прахово на Дунаву и Сента на Тиси. Националне луке, односно пристаништа, јесу: Сремска Митровица и Шабац на Сави, Ковин, Бачка Паланка и Богојево на Дунаву. На мрежи канала Дунав–Тиса–Дунав налази се више мањих лука и пристаништа, а најпознатије су Сомбор, Кикинда, Зрењанин, Бечеј, Бачки Петровац, Врбас, Србобран, Кула и друге. Дobar део пристаништа, у ствари, класична су товаришта, односно привремена претоварна места за манипулисање масовним теретима (дрво, грађевински материјали, пољопривредни производи, и слично). Иако се углавном налазе на делимично или потпуно неуређеним обалама и углавном су опремљена универзалном дизаличном механизацијом, имају изузетно велики значај са становишта система

Преглед мостова и преводница на мрежи канала Дунав–Тиса–Дунав

Назив канала	Врста и број мостова					Преводница	
	друмски	железнички	пешачки	понтонски	укупно мостова	назив	локација (km)
Бечеј – Богојево	14	8	–	–	22	Бечеј Куцура Богојево	0,16 47,30 89,45
Врбас – Бездан	18	5	3	1	27	Врбас М. Стапар Бездан	6,20 34,40 80,80
Н. Сад – Савино Село	6	1	–	1	8	Нови Сад	4,30
Бајски канал	2	–	–	–	2		
Оџаци – Сомбор	4	–	–	–	4	Ср. Милетић Сомбор	6,00 27,40
Бачки Петровац – Каравуково	10	2	1	–	13		
Пригревица – Бездан	2	2	–	–	4		
Косанчић – Мали Стапар	3	1	–	1	5		
Бан. Паланка – Нови Бечеј	14	4	–	–	18	Кајгасово Богош Нови Бечеј	8,70 85,60 147,00
Бегеј	5	1	2	–	8	Стајићево	9,20
Пловни Бегеј	5	1	–	–	6	Клек Ср. Итебеј	0,70 29,00
Кикиндски канал	3	1	–	–	4		
Укупно	86	26	6	3	121		

одбране, јер обезбеђују утовар и истовар у ванредним, обично неповољним условима.

Да би се мрежа унутрашњих пловних путева што боље припремила за функционисање у систему одбране мора више активности да се усмери на развој лука и пристаништа. Тим активностима, у појединим лукама и пристаништима углавном треба обухватити: реконструкцију делова инфраструктуре територије, осавремењавање претоварне механизације, изградњу контејнерских и Ро-Ро терминала, изградњу терминала за расуте терете – грађевински материјал, силосе за житарице, затворене складишне просторе, зидове обале-кеја и друге садржаје за подршку савремене транспортно-претоварне технологије. У нашим лукама и пристаништима, и поред познатих проблема везаних за међународну пловидбу у 1997. години утоварено је и истоварено 10.744 хиљаде тона терета, од чега се 6.868 хиљада тона, односи на унутрашњи промет, а 3.876 хиљада тона на промет с иностранством, док је у транзиту било 4.488 хиљада тона терета (табела 5).

Промет терета у унутрашњим лукама и пристаништима

Година	У унутрашњем промету (хиљада тона)			У транзиту (хиљада тона)		
	утовар	истовар	укупно	узводно	низводно	укупно
1992.	7.708	7.735	15.443	3.852	2.725	6.577
1993.	2.200	2.194	4.394	1.913	1.161	3.074
1994.	2.751	2.769	5.520	2.140	529	2.669
1995.	3.164	3.164	6.328	2.533	684	3.217
1996.	3.811	3.811	7.622	3.445	693	4.138
1997.	3.434	3.434	6.868	3.519	969	4.488

И поред наведеног, а обзиром на проходност дунавског коридора на правцу Дунав – Црно море и Дунав – Северно море, луке и пристаништа се на националном нивоу морају више укључивати у развој речно-поморског и поморског саобраћаја, при чему не треба занемарити развој путничког саобраћаја.

У систему одбране мора се рачунати на превозне капацитете унутрашњег водног саобраћаја, како у путничком, тако и у теретном саобраћају (табела 6). Наша речна флота, која је у протеклим ратовима редовно уништана, обнављана је на разне начине; путем репарације, реконструкцијом старих пловила, набавком нових пловила и слично.

Табела 6

Превозни капацитети унутрашњег водног саобраћаја

Година	Путнички саобраћај		Теретни саобраћај	
	Бродова	Путничка места (хиљада)	Бродова	Тона носивости (хиљада)
1992.	8	0,5	539	576
1993.	8	0,5	534	571
1994.	8	0,5	530	572
1995.	8	0,5	504	541
1996.	8	0,5	505	543
1997.	8	0,5	499	542

Период санкција и тешка економска ситуација утицали су на занављање и проширивање флоте унутрашњег водног саобраћаја и транспорта. Преглед регистроване флоте крајем 1997. године и старосне структуре приказан је на табели 7.

Из табеле се види да је већина пловила грађена у периоду између 1960. и 1969. године, а да је после 1990. године изграђено и у флотни парк уврштено само пет тегљача и три потиснице. Неповољна ста-

росна структура и технолошка застарелост отежавају техничко одржавање. На нивоу државе треба решити питање већег укључења речне бродоградње у обнову флоте, с обзиром на капацитете, традицију и место наших бродоградилшта у светској бродоградњи. С обзиром на структуру робних токова, треба се више оријентисати на изградњу бродова за превоз опасних материја (међународни прописи су све строжи), контејнерских и Ро-Ро бродова (погонска снага и потрошња горива регистроване флоте приказане су у табели 8).

Табела 7

Регистрована флота унутрашњег саобраћаја и транспорта крајем 1997. године

	До 1919.	1920– 1929.	1930– 1939.	1940– 1949.	1950– 1959.	1960– 1969.	1970– 1979.	1980– 1989.	1990– 1996.	1997.	Укуп- но
Тегљачи	5	1	4	7	14	39	17	2	5	–	94
Потискив.	–	–	–	–	1	16	18	8	–	–	43
Мот. терет.	–	–	–	–	–	13	32	23	–	–	68
Мот. танк.	–	–	–	–	1	2	1	–	–	–	4
Тегљенице	15	–	1	5	44	90	23	3	–	–	181
Тегљ. танк.	1	–	–	–	16	29	–	–	–	–	46
Потиснице	–	–	–	–	–	85	107	45	3	–	240
Потис. танк	–	–	–	–	–	41	2	6	–	–	49

Табела 8

Број запослених радника, погонска снага и потрошња горива у унутрашњем водном саобраћају и транспорту

Година	Радници	Погонска снага (хиљада kW)	Потрошња горива (хиљада тона)
1992.	5.895	81	26
1993.	5.748	78	4,9
1994.	5.617	77	5,3
1995.	5.117	77	7,8
1996.	4.984	76	22
1997.	4.682	76	23

Функционисање унутрашњег водног саобраћаја за потребе одбране

Наш саобраћајни систем, у целини, у погледу технике, саобраћајне инфраструктуре, организације, управљања, кадра, и посебно, примене нових технологија заостаје за савременим саобраћајним системима богатих и развијених земаља. Због тога није у могућности да задовољи захтеве савременог транспорта у структури и квалитету транспортне услуге.

Са аспекта одбране, најкритичнија је ситуација у вези с превозним капацитетима и применом нових транспортних технологија, технологи-

јом утовара и истовара, складиштењем и, посебно, применом савремене информатичке технологије у области управљања саобраћајно-транспортним процесима.

У процесу припрема и спровођења мера за функционисање јединственог саобраћајног система земље у одбрани постоје бројни недостаци, који се углавном односе на организациону регулативу (закони, наредбе, прописи, правилници и остало), којом треба на јасан и недвосмислен начин да се утврде надлежности, овлашћења и садржај послова по нивоима и просторној, хоризонталној и вертикалној организационој структури саобраћајног система земље. Уз то, саобраћајни систем нема јединствен информациони систем, (ни по подсистемима, ни у целини), што га чини неефикасним и неоперативним, посебно када је реч о масовним превозима, брзом маневру и покретима. Све се то односи и на унутрашњи водни саобраћај и транспорт, као недељиви део саобраћајног система земље.

Законом о одбрани регулисано је да се, при изради просторних и урбанистичких планова, носиоци политике и инвеститори придржавају посебних услова и захтева при избору, изградњи и развоју саобраћајног система, односно његових подсистема, и да те подсистеме ускладе с потребама одбране земље. Приликом решавања такве проблематике узима се у обзир чињеница да унутрашњи водни саобраћај има велики значај за транспортни процес који се организује ради обезбеђења живота и рада за потребе одбране и функционисање привреде у тим условима. То се, пре свега, односи на: развој лука и пристаништа и њихово коришћење за потребе одбране, обезбеђење одговарајућих лучких и ремонтних капацитета, повезаност лука и пристаништа с друмским и железничким комуникацијама, и на развој и одржавање средстава интегралног транспорта.

Превасходни задатак унутрашњег водног саобраћаја и транспорта (пловни путеви, луке и пристаништа, постојећи флотни капацитети, кадар и разни елементи инфраструктуре) у систему одбране земље јесте превозење људства, јединица и материјалних средстава, као и превозење за потребе функционисања привреде у условима одбране земље. Организовано, у организацији одговарајућих команди ВЈ, обављају се дужобалска (уздужна) превозења и повезују два или више места (пристаништа) на обали унутрашњег пловног пута. За то се користе пловила помоћне намене из састава Речне ратне флотиле или пловила цивилног сектора. Често се превозења на унутрашњим пловним путевима обављају ради повезивања две обале, односно два или више оближњих места на суседним обалама, и најчешће се називају попречна превозења. Обављају се мањим бродовима, скелама, трајектима и другим пловним објектима унутрашње пловидбе. И једна и друга превозења, изводе се као ванлинијска, према указаној потреби. По правилу, пловила се користе појединачно или се крећу у конвојима, уз одговарајућу заштиту (пратња ратних бродова или ваздухоплова).

За процес унутрашњег водног саобраћаја за потребе одбране карактеристични су сложени односи и организација у којој учествује више субјеката: пловидбена предузећа, органи ВЈ, предузећа водопривредне делатности и органи државне управе (од локалног до савезног нивоа). Како у организацији није изграђен систем веза и односа, помоћу којег би се пловидбеним саобраћајем управљало с једног места, посебно је важна улога лучких и пристанишних капетанија. Оне у условима одбране треба да прерасту у органе преко којих ће се остварити веза између корисника и извршилаца услуга у пловидбеном саобраћају, односно, треба да буду спона између одговарајућих војних и цивилних структура. Целокупни унутрашњи пловидбени саобраћај треба да се одвија према јединственом ратном режиму пловидбе. Приликом планирања војних превозења средствима унутрашње пловидбе мора се водити рачуна о планском, безбедном и рационалном коришћењу пловних средстава и лучке и пристанишне механизације. Основни принцип у превозењу треба да буде што краће време, уз ангажовање минималног броја пловних средстава, претоварне механизације и радне снаге. Током израде планова војних превозења органи саобраћајне службе, као носиоци, имају потребу за сталном сарадњом с оперативним органима и органима родова и других служби. Основне активности при планирању превозења усмерене су на:

- избор пловних средстава која ће, према конструкцијским карактеристикама, најбоље одговарати захтевима који се односе на превоз;
- што веће искоришћење товарног простора, односно носивости;
- организацију утоварно-истоварног процеса;
- планско, организовано и усклађено довођење, односно довожење терета на место утовара, као и одвожење након обављеног истовара;
- усклађивање превозења пловним средствима с превозењима средствима других видова и грана саобраћаја, углавном друмским и железничким саобраћајем;
- сарадњу с органима државне управе надлежним за пловидбени саобраћај, предузећима речног саобраћаја и речне привреде у домену коришћења лука и пристаништа са свим претоварним и манипулативним капацитетима;
- ангажовање потребних и одговарајућих пловних средстава из предузећа и установа речне привреде.

Изради конкретног плана превозења треба да претходе: прорачун потребног броја пловних средстава, одређивање утоварно-истоварних места и мера за њихово техничко уређење, обезбеђење неопходне претоварне механизације, прорачун времена потребног за допловљење пловних средстава до места утовара, прорачун времена утовара с обзиром на услове у рејону утоварног места и прорачун времена превозења с обзиром на стање на пловном путу. Утоварно-истоварни процес у условима одбране изузетно је сложена фаза у целокупном транспортном процесу, па му се мора посветити посебна пажња. Пажња и активности морају бити усмерене на припрему и уређење потенцијал-

них рејона утовара-истовара, тј. на: приступни пут, уређену или неуређену обалу, пристан, одговарајући део територије и акваторије, претоварну механизацију, и слично. У мирнодопским условима треба изградити што више приступних путева, мада ће се у условима одбране, као могући приступни путеви, користити и земљани пољопривредни путеви.

Та активност је посебно значајна јер ће се, поред утовара-истовара у луци – пристаништу, преко оперативне обале, или на сидришту уколико је обала заузета, та активност у ванредним условима углавном обављати на неизграђеној обали. Тада је неизбежно да се материјална средства и јединице пребацују с обале до пловних објеката преко пристана, понтона, или мањим пловним средствима. При томе треба обезбедити што краће задржавање пловних средстава и јединица на утоварно-истоварним местима, чиме се постиже боље временско искоришћење и њихово краће излагање евентуалним дејствима снага агресора.

Закључак

Систем одбране земље мора да се ослони на све расположиве видове и гране саобраћајног система. За потребе одбране саобраћајни систем земље треба да омогући да саобраћај буде жилав и отпоран, еластичан и прилагодљив, брз и непрекидан и способан да у свакој ситуацији обезбеди основне потребе свих компонената одбране за брз прелазак из мирнодопског у ратно стање. Да би се остварили ти захтеви саобраћајни систем још у миру мора да обави одговарајуће припреме, које морају да постану редовне активности његовог мирнодопског функционисања.

Унутрашњи водни саобраћај и транспорт, као грана с бројним техничко-технолошким предностима у односу на друге подсистеме саобраћајног система, није до сада довољно коришћен за мирнодопске и ратне потребе система одбране. Ради интензивнијег коришћења свих предности те гране саобраћајног система у нашем најразвијенијем делу земље, а сходно искуствима из агресије снага НАТО-а на нашу земљу, као и захтевима система одбране, у наредном периоду потребно је да се:

– у мирнодопским приликама више укључује флота унутрашњег водног саобраћаја и транспорта за обављање редовних и ванредних превозења за потребе ВЈ, чиме ће обезбедити економичнији транспорт, а тиме и створити навике и материјално-организационе претпоставке за његово веће коришћење у систему одбране;

– преиспитају постојећа нормативна акта којима се уређују питања надлежности и обавеза свих субјеката у области припрема, оспособљавања и коришћења укупних потенцијала унутрашњег водног саобраћаја и транспорта у систему одбране земље;

– ради на оживљавању и проширењу локалног унутрашњег водног саобраћаја и транспорта, нарочито на мрежи канала;

– интензивирају изградња и уређење лука и пристаништа, чиме би се ублажио проблем премошћавања у случају рушења мостова;

– у лукама и пристаништима стварају неопходни грађевински, и организациони услови, као и потребна инфраструктура за примену савремених транспортно-претоварних технологија;

– изграђују још квалитетније везе између унутрашњег водног саобраћаја и транспорта и друмског и железничког саобраћаја у постојећим лукама и пристаништима;

– у оквиру уређења и припреме територије уреди што више потенцијалних утоварно-истоварних рејона, с пратећом инфраструктуром, а нарочито приступних путева;

– оживи бродоградња и обнови унутрашња флота;

– обнови речно-морска флота и саобраћај, и тако агресивније изађе у свет;

– ради на развоју информационог система унутрашњег водног саобраћаја и транспорта као делу јединственог информационог система у области саобраћаја, чиме би се створио важан услов за квалитетно планирање, унапређење и развој те саобраћајне гране.

Литература:

1. Д. Јовановић, *Водни саобраћај и транспорт* (скрипта), ВТА ВЈ, Београд, 1999.
2. „Статистички годишњак Југославије 1998“, Савезни завод за статистику, Београд, 1999.
3. Д. Јовановић и З. Радишић: *Саобраћајни систем и одбрана земље, 4. југословенско саветовање Југославија у међународном саобраћајном окружењу*, (Зборник), Београд, 1994.
4. В. Чолић и З. Радмиловић, *Развој југословенске речне флоте у коридору дунавске и европске пловне мреже*, Међународни симпозијум *Стање и перспективе саобраћајног коридора 5Б* (зборник), Бар, 1995.
5. З. Радмиловић и В. Чолић: *Развој речних лука, пристаништа и пловних путева у оквиру коридора 5Б*, Међународни симпозијум *Стање и перспективе саобраћајног коридора 5Б*, (Зборник), Бар 1995.
6. Д. Јовановић: *Унутрашњи водни саобраћај и транспорт у одбрани земље*, 1. југословенски научно-стручни скуп *Водни саобраћај у 21. веку* (зборник), Београд, 2000.

Стварање нове копнене војске Италије

УДК: 355.351.001.73(450)

Томислав Јовановић, пуковник у пензији

У Копненој војсци Италије у току је реорганизација под радним називом Пројект Копнена војска – 2000. Планирано је да се формира нова копнена војска од 137.000 људи способних за обављање следећих задатака: одбрана националне територије и суверенитета Италије, пружање помоћи у случају природних катастрофа, ангажовање у заштити људских права, подршка мировним операцијама и решавање криза изван зоне одговорности Северноатлантског пакта. Стварање нове копнене војске Италије започето је 1998. године. До сада су завршене промене у области руковођења и командовања, а започето је формирање нове структуре Копнене војске и реорганизација управних и извршних позадинских органа.

Увод

Геополитичке промене у Европи крајем осамдесетих година нису довеле до распуштања Северноатлантског пакта. Напротив, измењена је његова доктрина и стратегија а структура, јачина и организација оружаних снага (ОС) земаља чланица прилагођене су захтевима НАТО-а ради „очувања мира и безбедности у свету“. Прихватањем такве улоге чланице Пакта су обезбедиле да НАТО остане инструмент водећих западних земаља и војноиндустријског комплекса у остваривању властитих циљева у другим земљама.

Италија је због својих интереса у свету, а посебно на Балкану и у Средоземљу, и очувања позиције у НАТО-у и Европској унији, прихватила политичку доктрину и стратегију Пакта које у потпуности спроводи. Према том опредељењу дефинисала је основне националне стратегијске поставке о употреби снага: одбрану националне територије, учешће у колективној одбрани земаља чланица НАТО-а, ангажовање у вишенационалним операцијама у подршци мира и међународне безбедности, учешћа у очувању институција државе и пружање помоћи становништву у случају природних катастрофа.

Новим доктринарним поставкама ОС Италије, а посебно Копненој војсци (КоВ) дата је значајна улога у стварању и очувању мира у свету под окриљем међународне заједнице. Ангажовање ОС и КоВ-а у међу-

народним операцијама подразумева и употребу силе, па су таква опредељења операционализована кроз:

- интеграције у оквиру НАТО-а које су у функцији одвраћања од употребе силе и решавања криза;
- билатералну и мултилатералну сарадњу у оквиру програма „Партнерство за мир“ и других сличних иницијатива;
- формирање сталних вишенационалних команди јединица;
- учешће у вишенационалним операцијама, посебно „операцијама подршке миру“, које имају највећи значај и најнепосреднији су облик остварења нове политике безбедности.

Променама у доктрини и стратегији НАТО-а и Италије условљена је реорганизација и прилагођавање структуре, састава и јачине КоВ-а и ново груписање снага у Италији.¹ Крајем осамдесетих година отпочето је смањивање броја бригада и јединица за обезбеђење борбених дејстава и борбено обезбеђење јединица нивоа пука и самосталног батаљона – дивизиона. Средином деведесетих година уследило је ново смањење јединица истог ранга, чиме је остварена идеја о редуковању снага у северној Италији груписаних према претходним стратегијама, из времена када је предвиђана могућност агресије Варшавског уговора. Упоређо се одвијао процес веће интеграције јединица КоВ-а Италије у Покретне снаге и Снаге за брзо реаговање НАТО-а, што је имало за последицу попуњавање дела јединица војницима по уговору.²

Промене у ОС и КоВ-у нису изазване само новонасталом геополитичком или стратегијском ситуацијом већ и стањем у економији које се из године у годину погоршава. У ствари, све западне земље значајно су смањиле финансијска средства за војне издатке, што је довело до рационализације и смањивања оружаних снага. Међутим, главни циљ није смањивање ОС већ и стварање ефикаснијег војног инструмента, макар и ограничене величине, високих борбених способности, који ће моћи да обави постављене задатке и да се успешно интегрише у вишенационалне саставе. У вези с новим пројектом Копнене војске Италије, чија је реализација започета 1998. године, до сада су обављене измене у области руковођења и командовања. Осим тога, формирају се нове структуре Копнене војске и реорганизују управни и извршни позадински органи. Реорганизација је у току и њоме су обухваћени сви делови Копнене војске.

Промене у организацији руковођења и командовања у Копненој војсци

Промене у систему руковођења у свим структурама КоВ-а³ изведене су ради:

¹ Програм реорганизације КоВ-а израђен је током 1997. и 1998. године. Објављен је у „Војном часопису КоВ-а“ бр. 1/98. Крајем 1999. године усвојени су Одлука и Закон о преласку на професионалне оружане снаге. Професионализација ће се реализовати постепено, до 2005. године.

² Попуна КоВ-а отежана је последњих година због смањеног natalитета и повећања броја војних обвезника који одбијају да служе у ОС због савести.

³ Закон бр. 25, од 18. фебруара 1997. године.

– прилагођавања структуре командовања оперативних састава организационим моделима у НАТО-у;

– повећања нивоа ефикасности и оперативне готовости снага, и способности једног њиховог дела, за брзо упућивање на обављање задатака изван зоне НАТО-а;

– спровођење програма професионализације КоВ-а, односно преласка на професионално служење у свим јединицама које су намењене за употребу изван зоне одговорности Пакта и у Снагама за реаговање (хитно и брзо) у саставу НАТО-а;

– постепеног смањивања људства до 2005. године.

Према Закону о реформи највиших војних органа, начелник генералштаба одбране у целини организује планирање и употребу ОС, док су начелници ГШ видова одговорни за припрему свог вида. У саставу Генералштаба Копнене војске обављене су следеће промене:

– команде позадинских органа, преформирани у управе, ушле су у Инспекторат позадине (Транспорт и материјали, Интендантска, Административна, Санитетска и Ветеринарска служба);

– формиран је Инспекторат родова, у чијем саставу заменик инспектора за одређени род обавља и функцију команданта школе свог рода;

– реорганизован је Инспекторат школе;

– преформирана је Команда техничких органа у Главни одсек инжењера Копнене војске.

Нова организациона структура ГШ КоВ-а састоји се од:

Персоналног одељења, које је надлежно за вођење официра, подофицира, војника по уговору и војника на одслужењу војног рока. Одељење чине одсеци за вођење: официра, подофицира и цивила и војника, и одсек за правне послове;

Одељења за употребу снага, у чијем се саставу налазе четири одсека за планирање, обуку и правила, контролу наоружања и безбедност и војну полицију;

Одељења за позадинско обезбеђење, које је надлежно за дефинисање политике и доктрине у позадинском обезбеђењу Копнене војске. Одељење има пет одсека, за позадинску координацију, инфраструктуру, наоружање и муницију, командовање, контролу, везе и рачунаре и тактичку покретљивост;

Одељења за опште послове, у чијем су саставу одсек за опште послове и историјски одсек, издавачки центар КоВ-а, агенција за јавно информисање и агенција за промоцију регрутовања;

Одељења за опште планирање и финансије, које је формирано на основу реорганизације одсека за опште и финансијско планирање. У његовом саставу су четири одсека, за планирање, финансијско планирање и биланс, организацију КоВ-а и административни одсек.

Променама је створена нова структура КоВ-а, која је много флексибилнија него претходна. Начелнику ГШ КоВ-а сада су потчињени: командант оперативних снага КоВ-а, инспектор за позадину, инспектор

родова, инспектор школа и команданти војнотериторијалних региона (Север, Центар и Југ).

Реорганизацијом КоВ-а, поред осталог, требало је да се смањи број учесника у командовању, па су 22 команде које су у директној вези с начелником ГШ КоВ-а сведене на седам команди: на четири команде оперативних снага и три команде војнотериторијалних области.

Реорганизација оперативних снага Коппене војске Италије

Реорганизацијом оперативне компоненте КоВ-а оформиће се снаге способне да:

– ефикасно обављају задатке на националној територији и сарађују са другим снагама у очувању безбедности земље;

– пројектују снаге (довођење и груписање) у кризно подручје, садејствују с интервидовским и вишенационалним снагама ради спречавања избијања нестабилности и криза, осигурају националне интересе и доприносе колективној безбедности и очувању међународног легалитета;

– бране националну територију и учествују у заједничкој одбрани у оквиру Северноатлантског пакта.

На основу наведених функција развијен је концепт „пакета способности“⁴ у којем су предвиђени здружени састави као најпогоднији начин за компоновање снага. Ти састави оперативних снага КоВ-а формирани су као: снаге за пројектовање, снаге за реаговање, снаге за поседање и контролу територије, и снаге за одбрану.

„Пакет способности“ дефинисан је истовремено с реорганизовањем система руковођења и командовања КоВ-ом, када је утврђено да командант оперативних снага КоВ-а истовремено буде командант НАТО-а за КоВ на Јужноевропском војишту, чиме је обезбеђено јединство у командовању. Тај избор је условио прилагођавање организације руковођења и командовања КоВ-ом, па је формирана национална структура командовања, оспособљена да руководи свим оперативним снагама КоВ-а и да контролише њихову припрему. Та команда је постала надлежна за планирање и извођење операција у оквиру одбране територије, што је раније било у надлежности команде војног региона.

Команду оперативних снага КоВ-а чине:

– команда која може да прерасте у интервидовску и вишенационалну команду. Може да се распореди на било којем делу националне територије за обављање задатака оперативних снага или било где у свету у оквиру интервентних снага НАТО-а као команда италијанске дивизије у саставу Снага за брзо реаговање НАТО-а;

– команда оспособљена за хитно активирање у случају дуготрајног извођења операција и високог коефицијента губитака;

⁴ Концепт је објављен у „Војном часопису КоВ-а“ Италије, бр. 1, 1998.

– две команде предвиђене за обављање оперативних задатака повезаних са поседанем и контролом територије и спремне да сарађују с осталим институцијама државе у случају елементарних непогода или тешког нарушавања јавног реда и мира.

Оперативне снаге КоВ-а чине:

Команда снага за пројектовање, у Милану, којој су потчињене бригаде *Garibaldi, Folgore, Friuli* и осам пукова за тактичку и позадинску подршку и обуку. Предвиђено је да те јединице буду попуњене искључиво професионалцима;

Команда алпских снага, у Болзану, која је формирана од команде 4. АК, а потчињене су јој бригаде: *Taurinense, Julia* и *Tridentina* и осам пукова за тактичку и позадинску подршку и обуку. Бригада *Taurinense* намењена је за хитне интервенције и попуњена је професионалцима. Команда може део јединица да укључи и у снаге за пројектовање;

1. команда снага за одбрану, у Виторио Венету, која је образована од команде 5. АК, а потчињене су јој бригаде *Centauto, Ariete* и *Pozzuolo del Friuli*, као и осам пукова за тактичку и позадинску подршку и обуку;

2. команда снага за одбрану, у Напуљу, која је у фази формирања од људства и средстава Команде Јужног војно-територијалног региона, а биће јој потчињене бригаде *Granatieri di Sardegna, Sassari, Pinerolo* и *Aosta* и осам пукова за тактичку и позадинску подршку и обуку.

Прве две команде су оспособљене за извођење операција изван зоне употребе НАТО-а и могу да се ојачају интервидовским и вишенационалним деловима, када прерастају у делове ударних или комбинованих снага Пакта. Команданту оперативних снага КоВ-а потчињен је и командант за подршку који је одговоран за садејство и командовање оперативном и позадинском подршком. Потчињено му је око двадесет јединица нивоа пука противавионске артиљерије, авијације КоВ-а, артиљерије и инжињерије.

Промене у територијалној организацији

Реорганизацијом територијалне компоненте предвиђено је прецизније дефинисање командовања оперативним, позадинским и територијалним органима ради отклањања дуплирања надлежности и, истовремено, смањивања командних структура, органа за позадинско обезбеђење и администрације. Територијална организација је предимензионирана, па ће, према краткорочним и средњорочним плановима, бити радикално измењена. Програмом реорганизације предвиђено је:

- расформирање Северо-западног војног региона,
- преформирање Северо-источног, Тосканско-емилијанског и Јужног војног региона у Северни, Централни и Јужни војни регион;
- преименовање војних региона Сардиније и Сицилије у самосталне војне команде, које ће бити у саставу Централног и Јужног војног региона, као и преименовање ранијег Централног војног региона у Команду Рима.

Нове команде војних региона пренеће оперативне надлежности у обуци на ниже оперативне команде, а из области позадинског обезбеђења нижим позадинским командама. Задржаће и функције везане за уређење и одбрану територије, обезбеђење војне и државне имовине и инфраструктуре, санитетску и управну функцију, функције које се односе на војну обавезу, регрутовање и мобилизацију. Садашња организациона структура регионалних војних команди анализираће се и реорганизовати с намером да се оперативне команде (бригада) ослободе задатака обезбеђења и поседују територије, и да се на подручју војног региона формирају самосталне регионалне војне команде. Нове команде ће обављати задатке који су у надлежности војних региона, а нарочито контролу поседују и уређења територије и инфраструктуре.

Реорганизација позадине

Реорганизација сектора позадине значи напуштање статичне организације везане за територију. Наиме, тежи се стварању савремене организације позадине, с линијом интегрисаних команди, које су ефикасне, добро дефинисане и способне да обављају сложене задатке позадинског обезбеђења Коппене војске. Због нове стратегијске ситуације, као и заједничке потребе да се оствари економична организација позадине, хитно треба обавити следеће:

- реорганизовати позадину у бржи и ефикаснији систем, који се заснива на значајно аутоматизованом систему руковођења и командовања;

- функционално и структурно интегрисати позадинске службе које раде у сличним секторима и имају значајне вишкове, на пример, интендантску и административну службу;

- смањити број територијалних позадинских органа укрупњавањем и ограничавањем броја органа за одржавање и снабдевање специјалних система оружја;

- осигурати потпуну флексибилност позадине да би се могла прилагодити различитим оперативним ситуацијама, посебно у случају употребе снага изван зоне НАТО-а, када се значајно продужавају линије за снабдевање;

- потпуну контролу и на најнижим нивоима командовања, трошења ресурса, управљања финансијским средствима и кориштења аутоматизованих информатичких система.

Одлучено је, на основу тих захтева, да се редефинише систем руковођења и командовања позадинске организације, јер сада постоје три посредника у остваривању потчињености НГШ КоВ-а, а сваки од њих има значајно различите надлежности и задатке. Почетак реорганизације означен је формирањем Инспектората позадине, који је једини надлежан за руковођење свим активностима везаним за одржавање, снабдевање и превозење, а састоји се од: инспектора позадине, са

кабинетом; Централне групе за инспекцију; Одељења за координацију и општу подршку; три управе, за функционалне области (превожење и материјал, административно-интендантску и санитетско-ветеринарску област) и две команде позадинских области.

Измене у школском систему

Стручни старешински кадар и обучени војници за нове задатке КоВ-а, представљају приоритетни захтев и основни предуслов за остваривање циљева дефинисаних пројектом – Копнена војска 2000. Због тога, промена школског и система за обуку има посебан значај и приоритет. Реорганизацијом школског система, напушта се досадашња логика свеобухватног основног школовања и обучавања. Прелази се на перманентно обучавање и оспособљавање, што захтева прилагођавање метода обуке уз примену савремених и сложених средстава и прелазак са основног школовања на специјализацију и професионализацију.

Школски систем је потпуно централизован. Инспектору школа КоВ-а потчињени су: заменик инспектора за школовање официра, који је истовремено и командант Ратне школе; заменик инспектора за школовање подофицира и војника за професионално служење, који је истовремено и командант Подофицирске школе КоВ-а; Школа страних језика КоВ-а и Центар за селекцију и регрутовање.⁵

Сектор за школовање припадника родова и специјалности обједињен је на нивоу инспектора родова КоВ-а, коме су потчињени: Инспекторат родова, образован од расформираних инспектората за сваки род посебно, који је надлежан за обуку, израду правила и прописа и општу инспекцију, и пет заменика инспектора родова који су, истовремено, и команданти одговарајућих школа. Сваки заменик инспектора рода руководи стручним органима свог рода за обучавање и специјализацију.⁶ Осим тога:

– негује културу, традиције и смисао припадања роду или специјалности, разрађује начела употребе нижих јединица и техничка и стручна упутства и правила из њихове надлежности;

– на јединствен начин формулише основе за оспособљавање старешина и војника и верификује подударност садржаја обучавања с основним циљевима које је одредио НГШ КоВ-а и командант Оперативних снага КоВ-а;

⁵ Центар годишње може да прими око 60.000 кандидата.

⁶ Заменик инспектора за род пешадије руководи органима пешадије и Школом пешадије у Ђезану. Заменик инспектора за извиђачки, механизовани и оклопни род руководи органима за механизоване и оклопне јединице и Школом оклопних јединица у Лећу, а надлежан је и за Извиђачку школу у Монтелибрети. Заменик инспектора за артиљерију руководи органима за артиљерију и Школом артиљерије у Браћану у чијем је саставу и Центар за обуку и специјализацију противавионске артиљерије у Сабаудији. Заменик органа за инжењерију руководи органима за инжењерију и Школом инжењерије у Риму (Чекињола). Заменик инспектора за везу и информатику руководи органима за везу и информатику и Школом за везу и информатику у Риму (Чекињола).

– организује обучавање, оспособљавање и преквалификацију за све припаднике свог рода и специјалности;

– припрема расправе и семинаре о посебним оперативно-управним искуствима;

– организује или руководи испитивањима која се односе на нову опрему и системе оружја.

У оквиру промена у школском систему, у току је и преформирање Алпске војне школе, која је била потчињена 4. АК (садашња Команда Алпских снага), и Падобранске војне школе у Центар за обуку падобранаца, који ће остати у саставу падобранске бригаде *Folgore*. У реорганизацији школа позадинских служби, које су претпочињене Инспекторату позадине, коришћене су исте полазне основе као и за родове и специјалности. На основу тога, образоване су:

– Санитетска стручна група, која је формирана у Санитетској школи;

– Административна и интендантска стручна група, које су формиране у оквиру команди Административне и Интендантске војне школе;

– Стручна група за превозење и материјал, која је формирана у Команди Школе за превозење и материјал.

Промене у обучавању регрута

За почетну обуку регрута у КоВ-у Италије сада постоји 25 јединица – центара за пријем регрута, нивоа пука или батаљона, у које годишње долази око 130.000 регрута. У центрима се обавља санитетски преглед и регрутима одређује специјалност – род, а ту се материјално опремају и завршавају основну обуку. После реорганизације за обуку у КоВ-у ће остати само 18 јединица – центара. Од тога је пет предвиђено за почетну обуку професионалаца (укључујући и жене), а за обуку војника на одслужењу војног рока намењено је 13 центара. Структура и број центара за обучавање регрута одређени су на основу потреба за регрутима у организацијским јединицама⁷ и с обзиром на:

– трајање војног рока које не може да буде краће од 10 месеци;

– постепени прелазак са садашњег комбинованог начина попуње КоВ-а на професионално служење;⁸

– одлуку да се задрже пукови и батаљони за обучавање ради задржавања и обезбеђивања расположиве инфраструктуре за обуку и уједначеног распореда јединица за обуку на читавој територији Италије, што треба да омогући регионализацију у служењу војног рока.

Да би се ублажиле последице скраћења војног рока на 10 месеци уведен је систем попуње јединица који се заснива на превазилажењу

⁷ До 2003. године број регрута са садашњих 130.000, смањиће се на 100.000, од чега ће 40.000 бити на професионалном а 60.000 регрута на обавезном служењу рока.

⁸ Да би се олакшао прелазни период и осигурало планирано бројно стање КоВ (137.000 припадника у 2005. години), предвиђена је могућност да војници који су одслужили војни рок остану у КоВ-у још годину дана, као војници по уговору – професионалци.

традиционалне поделе војног рока на почетну обуку и служење у борбеним јединицама. Обука и попуна борбене јединице спроводе се интегрисано и истовремено. Због тога су четири пука за обуку добила улогу центра за пријем регрута у којима регрути проводе неопходно време (највише 10 дана) да би завршили активности предвиђене за пријем, а потом се упућују у јединицу, где завршавају комплетну обуку.⁹

Закључак

Реорганизација КоВ-а Италије не одвија се очекиваним темпом због укупних социјално-друштвених и економских проблема. Осим тога, упоредо с реорганизацијом одвијају се припреме за прелазак на потпуно професионалне ОС до 2005. године, што је додатан проблем, па ће због свега тога реорганизација КоВ-а вероватно каснити, али неће бити доведена у питање. Да би се негативне последице што више умањиле приоритет у реорганизацији дат је Снагама за пројектовање тако да ће се Снаге за одбрану и контролу територије попуњавати професионалним војницима тек после 2005. године. У међувремену, наставиће се мешовита попуна јединица КоВ-а војницима на одслужењу војног рока и војницима по уговору – професионалцима.

⁹ Резултат таквог решења је да батаљони у пуковима основног рода, могу да буду 100 одсто попуњени, док је попуна јединица за тактичку и позадинску подршку око 70–80 одсто.

Развој и улога обавештајно-безбедносног система Румуније у 20. веку

УДК: 355.40(498)¹⁹

Др Милан Милошевић

Збивања унутар Румуније и у њеном непосредном окружењу у 20. веку често су пресудно утицала на безбедносно-обавештајни систем те земље. Почев од 1908. године, када је конституисана прва обавештајна организација, румунске службе безбедности су sukcesивно реорганизоване, трансформисане и укидане, а нове су стваране зависно од актуелног режима у земљи (посебно 1940, 1944, 1947–1950, 1972. и 1989. године).

Без обзира на то што су међудржавни односи Краљевине Србије и обе претходне Југославије углавном били добри и конструктивни, мора се узимати у обзир чињеница да су специјалне службе Румуније у појединим периодима (1940–1944, 1948–1955), поред обавештајног истраживања Југославије, изводиле типичне терористичке и друге субверзивне активности.

У Румунији је након 1989. године формиран и задејствован потпуно нови безбедносно-обавештајни систем, сличан обавештајним системима земаља чланица Северноатлантског пакта. На то је утицало и настојање садашњих румунских власти да се што више приближе Западноевропској унији и НАТО-у, између осталог, и приступањем „Партнерству за мир“ и Северноатлантској скупштини.

Увод

Институције безбедносно-обавештајног система у већини балканских и источноевропских земаља развијале су се током 20. века у више различитих етапа. Неке од њих су се мењале толико да се с правом може говорити о изградњи квалитативно новог безбедносно-обавештајног система, док су друге пролазиле кроз потпуно различите фазе. У развоју безбедносно-обавештајног система Румуније такође је било неколико потпуно различитих периода, а посебно је било значајно потпуно уништење обавештајних и полицијских установа из времена фашистичке диктатуре и стварање нових установа, типичних за земље источне Европе и тзв. реалсоцијализма. Ипак, трансформације румунског безбедносно-обавештајног система у основи карактерише еволутивност, тј. оствариване су путем реформи, уз задржавање одређеног кадра, организационих облика и метода рада из претходних система. На то су углавном утицале друштвене промене изазване политичким праг-

матизмом које су се непосредно одражавале на државну организацију и стратегијску оријентацију Румуније у 20. веку. Природа тих трансформација углавном је зависила од обавештајних и безбедносних институција појединих политичких субјеката и других облика организације обавештајног деловања на субнационалном нивоу. На реформе безбедносно-обавештајног система утицали су и страни обавештајни и политички чиниоци, односно политика румунске државе у 20. веку да се приклања најмоћнијој сили у одређеном тренутку.¹

Утицај обавештајних и безбедносних институција СССР-а (НКВД итд.) постоји у Румунији од доласка Црвене армије и свргавања диктатора Антонескуа (1944), а појачан је када је КП Румуније (1945) преузела власт и потпуно остварен после збацивања монархије и увођења једнопартијског политичког система (1947). Тај утицај је био нарочито изражен у време познате информбировске кампање против претходне Југославије (1948–1955) у коју се тадашњи румунски режим укључио и спровођењем бруталне репресије над српском националном мањином. У том периоду у логорима у пустари Бараган било је затворено око 5.000 Срба. Све до 1979. године румунски безбедносно-обавештајни систем био је уграђен у тзв. наднационални обавештајни систем Варшавског уговора.

У посткомунистичкој Румунији (након 1989. године) формиран је и задејствован потпуно нови безбедносно-обавештајни систем, који је и по форми и по садржини сличан обавештајним системима земаља Северноатлантског пакта. На то је утицало и настојање садашњих румунских власти да се што више приближе Северноатлантском пакту. Наиме, сходно својој филозофији историје, Румунија је приступила „Партнерству за мир“ већ 26. јануара 1994, претекавши у томе све остале бивше чланице Варшавског уговора. У међувремену је стекла и статус придруженог партнера земљама чланицама Западноевропске уније, а приступила је и Северноатлантској скупштини.

Безбедносно-обавештајни систем Краљевине Румуније

Обавештајне и безбедносне службе у Румунији зачете су у оквиру полицијских формација. Наиме, полицијске и жандармеријске формације створене су и пре формалног стицања независности те земље 1877. године, и то након доношења „органичних правилника“ (*Regulamentul or-*

¹ Након балканских ратова и уласка у Први светски рат на страни сила Антанте (1916), односно стварања тзв. Велике Румуније (1919), румунске обавештајне институције биле су под утицајем француских институција (*Deuxieme Bureau*). Касније, упоредо с фашизацијом земље и диктатурама Карола II (1938), Гвоздене гарде (1940) и генерала Антонескуа (1941–1944), доминантан утицај задобиле су обавештајне институције нацистичке Немачке – посебно Гестапо, односно *RSHA*. Делимично захваљујући том утицају, Краљевина Румунија је у Другом светском рату приступила силама Осовине (1940) и до краја остала у савезу с нацистичком Немачком. У ратним операцијама против СССР-а румунска фашистичка армија је починила тешке злочине, али је изгубила више од милион војника (опширније: *Internacional Encyclopedia of Terrorism*, Chicago–London: Fitzroy Dearborn Publishers, 1997, p. 87, 88).

ganic) у кнежевинама Мунтеанији (1831) и Молдавији (1832). На основу „органског правилника“ конституисана је „Земалска стража“, којом су руководили шеф полиције („ага“) и комесари у жупанијама. Међутим, безбедносно-обавештајни систем Румуније у правном смислу створен је тек након ликвидације сељачких побуна почетком 20. века, и то формирањем прве легалне обавештајне институције: Специјалне дирекције сигурности – Сигуранце, 25. марта 1908. године.² Вероватно због бојазни од избијања нових побуна, формиране су и оружане формације безбедности („покретне бригаде за специјалну безбедност“), које су касније прерасле у пукове и дивизије.

Специјална дирекција сигурности (касније Генерална управа) Сигуранца налазила се у оквиру Министарства унутрашњих послова, у чијем саставу су биле још и генералне управе полиције, администрације, јединица МУП-а (граничари, ватрогасци и батаљони безбедности) и затвора. У периоду између два светска рата Сигуранца се састојала од девет централних управа: 1) обавештајне службе, 2) контраобавештајне службе, 3) информативне службе у полицији, 4) оперативне пратње, 5) иследне службе, 6) службе обезбеђења личности министара, 7) техничке, 8) кадровске и 9) административне службе.³

Безбедносно-обавештајни систем Краљевине Румуније у време фашизма сачињавали су, поред наведених органа при Министарству унутрашњих послова, јединица жандармерије и органа Генералне полиције, и Обавештајни центар при Министарству спољних послова, Краљевска обавештајна служба и Војнообавештајна служба (*Serviciul Informativ al Armatei SIA*). Иначе, офанзивна контраобавештајна служба краљевске југословенске војске (позната као „М одсек“ или „С-ТВОС“), која је остварила значајне обавештајне продоре у обавештајни систем фашистичке Румуније, сматрала је *SIA* „стандардним обавештајним одељењем, безмало парализованим услед нове организације немачке обавештајне службе на тлу Румуније“.⁴

Присуство јединица Црвене армије и свргавање режима Антонеескуа, 23. августа 1944, одразило се на функционисање безбедносно-обавештајног система, али не и на његову структуру.⁵ У том периоду

² Према неким изворима, за време масовне сељачке буне 1907. године убијено је чак 11.000 сељака.

³ У свакој управи су била од два до четири одељења. У 14 обласних седишта (Букурешт, Питешти, Сибиу, Крајова, Темишвар, Орадеа, Клуж, Брашов, Констанца, Галац, Јаши, Сучеава, Черновице) постојали су инспекторати Сигуранце са по 7–9 одсека. У седишту округа функционисала су одељења Сигуранце са по 3–5 секција, и то: 1) информативном; 2) контраобавештајном; 3) привредном; 4) за контролу страних држављана, и 5) административном секцијом. Осим тога, у среским местима постојали су органи (службе), а у значајним привредно-индустијским центрима (Решица, Хунедоара, Петрошани) и бирои (1944. године било их је око 170).

⁴ Видети: Угљеша Поповић, *Десети по реду: Тајна војнообавештајна служба бивше југословенске војске од 1938. до маја 1941. године*, Београд, аутор, 1976, стр. 42, и даље.

⁵ У Букурешту су се смениле владе генерала Станескуа и Радескуа, с тим што је значајан утицај на политичке прилике остваривао и румунски двор. Ресор унутрашњих послова, па самим тим и Сигуранца, налазили су се под контролом

(1944–1947) у Румунији су, поред постојећих, формиране још четири обавештајне службе, и то две у функцији ЦК КП Румуније и две под покровитељством „историјских партија“, тј. цариниста и либерала, тако да је деловало чак осам обавештајних организација (Сигуранца, Обавештајна служба Министарства иностраних послова, Краљевска обавештајна служба, Војна обавештајна служба, информативне службе Национално-сељачке и Либералне странке, Информативна служба КП Румуније и SSI. Све оне су биле активне до 1947. године, када су ликвидирани обе грађанске партије и укинута монархија, а Сигуранца је реорганизована. После тога је уследило више реорганизација наведених обавештајних служби, али је најзначајнија реформа изведена 1950. године, када је коначно конституисан обавештајно-безбедносни систем социјалистичке Румуније.

Идеолошка супротстављеност политичких субјеката у Румунији у периоду од 1944. до 1950. године довела је до тога да се њихове обавештајно-безбедносне организације међусобно шпијунирају. Зависно од моћи тих субјеката, службе претходног режима су постепено потискиване, а комунистичке службе су фаворизоване.

Безбедносно-обавештајна служба оружаних снага (чији је званичан назив био SIA) првенствено се бавила контраобавештајним радом у армији и обједињавала је безбедносно активност свих родова војске. До јануара 1951. њеним радом је руководила Управа SIA при Министарству оружаних снага. *Обавештајна служба Министарства иностраних послова*, која се бавила офанзивним радом према иностранству, према неким изворима, функционисала је као једна од организационих јединица (управа) Сигуранце.⁶ У периоду 1941–1945. године та служба, преко своје офанзивне мреже у Турн-Северину, радила је на стварању упоришта међу Власима у Тимочкој крајини с намером да се ти крајеви у одређеном тренутку припоје Румунији. *Краљевска обавештајна служба* је деловала само у највишим круговима и углавном је прикупљала информације о односу појединаца или група према монархији. *Информативне службе „историјских партија“* биле су организоване тако што је свака партијска јединица Национал-сељачке (царинистичке) странке имала обавештајна одељења која су на терену прикупљала информације како о делатности КП Румуније, тако и о деловању владе и њених органа. Слична активност је постојала и у Либералној странци, али је била слабије организована и мање изражена. У вези с неким питањима долазило је до сарадње између обавештајних центара цариниста и либерала, али и са Краљевском обавештајном службом. *Информативна*

Комунистичке партије, која је изашла из илегалности и почела нагло да јача. Истовремено је и легализована делатност веома утицајних грађанских партија, пре свега Националсељачке и Либералне партије. У међувремену је формиран Фронт народне демократије, који је допринео да марта 1945. године комунисти преузму власт. Током 1947. године краљ је абдицирао и напустио земљу. Тада је новопроглашена Народна Република Румунија кренула путевима тзв. социјализма совјетског типа.

⁶ Чехословачка и румунска обавештајна служба, ВШУП, 1958, стр. 131–216.

служба ЦК КП Румуније имала је структуру партијских организација. Наиме, свака организација, почев од највиших до самих ћелија, имала је свој „информативни биро“, којим је руководио један активиста, а мрежа се углавном састојала од чланова Партије и симпатизера. Тако организована, служба је истраживала политички сектор, сектор грађанских партија, сектор делатности Англо-Американаца и сектор привреде. Након доласка комуниста на власт, информативни бирои КП започели су сарадњу с месним органима Сигуранце. *Тајна информативна служба (Serviciul Secret Informativ – SSI)* била је политичка обавештајна служба КП Румуније. Специфичност у њеном раду била је обрада саме Сигуранце – легалне и официјелне (државне) обавештајне службе.⁷ Сигуранца је у том периоду претрпела две значајне реорганизације, при чему реформа изведена током 1946. и 1947. године није била радикална јер то није било могуће због тадашњих политичких прилика. После реорганизације Сигуранца је постала самосталније тело, а њена активност се одвијала у три главна правца: 1) рад на унутрашњој проблематици, 2) територијални контраобавештајни рад, и 3) борба против привредне саботаже. У другој фази (реорганизација на основу посебног закона из августа 1948) Сигуранца је милитаризована и преименована у Генералну дирекцију националне безбедности – Секуритате. Служба је и даље остала унутар МУП-а, али с широким аутономијом и посебним буџетом. Унутрашња организација централе службе заснивала се на осам дирекција, од којих је свака имала од три до шест реферата, док је од нижих организационих јединица било формирано 13 обласних дирекција, од којих је свака имала по седам одсека. Тако је централа Генералне дирекције националне безбедности имала секретаријате и следеће дирекције: 1) информативну; 2) контрасаботажну; 3) за контраобавештајни рад у милицији; 4) за праћење и хапшења; 5) истражну; 6) за обезбеђење чланова ЦК КПР и владе; 7) техничку, и 8) политичку (која је била подређена Генералној политичкој дирекцији МУП-а). Међутим SSI наставила је са засебним деловањем и након тих реформи.

Безбедносно-обавештајни систем Народне Републике Румуније

Безбедносно-обавештајни систем НР Румуније настао је после нове реорганизације Сигуранце, односно Секуритате, крајем 1950. године. Тада је и формиран безбедносно-обавештајни систем који се, уз мање

⁷ На челу SSI налазио се Биро за координацију, који је руководио целокупном делатношћу. У организационом смислу, та служба се делила на шест оперативних и шест административних одељења. Оперативна одељења су била: 1) обавештајно (за деловање изван граница Румуније); 2) за унутрашњу безбедност (обрађивало је опозиционе партије, националне мањине, привреду, и слично); 3) за контрашпијунажу; 4) за истраге и праћење; 5) војно одељење (бавило се „разрадом“ официрског кора), и 6) одељење за обуку. Административна одељења су била: 1) кадровско; 2) правно; 3) за архиву; 4) за шифру; 5) материјално-финансијско, и 6) санитарско одељење. Свако оперативно одељење је имало 2–5 уреда (реферати). Друго оперативно одељење (за унутрашњу безбедност) имало је и свој Директорат месних резидената, који је руководио радом покрајинских одељења. Ти центри резидентуре били су лоцирани у главним местима покрајина, а њима су били подређени потцентри у важнијим

измене, одржао све до пада Николае Чаушескуа, децембра 1989. године. Посебно је била значајна реформа из септембра 1952. у којој је Секуритате прерасла у Министарство државне безбедности, али на истим организационим принципима постављеним крајем 1950. године. Наиме, у тој реорганизацији Генерална дирекција националне (народне) безбедности променила је назив у Генералну дирекцију државне безбедности. Истовремено, обавештајна служба КП Румуније (*SSI*) и војно-обавештајна служба (*SIA*) престале су да делују самостално и интегрисане су у апарат Секуритате. Тиме је била организационо обједињена обавештајна и контраобавештајна делатност, као и борба против привредне саботаже на најширој основи.

Службом је руководио генерални директор – генерал-лајтнант, док је његов помоћник имао чин генерал-мајора. У оквиру територијалне организације удвостручен је број обласних дирекција (28), а било је око 200 среских бироа. После окончања реорганизације из 1950. године Генерална дирекција државне безбедности имала је 11 дирекција и осам специјалних служби (сервиса), које су се даље делиле на одељења, одсеке, бирое и проблеме (реферате). *Прва дирекција – за контрашпијунажу*, имала је шест одељења, организованих на територијално-проблемском принципу. Друго одељење те дирекције бавило се заштитом Румуније од Француске, Италије и ФНР Југославије. *Друга дирекција – за контрашпијунажу у привреди* (изузев транспорта), имала је четири одељења. *Трећа дирекција – информативна*, имала је три одељења а обавештајно је обрађивала илегалне организације, бивше грађанске партије, националне мањине и клер. *Четврта дирекција – оперативна*, такође је имала три одељења, а бавила се праћењем сумњивих лица, односно анкетаирањем и прикупљањем информација о њима, хапшењем и претресањем просторија. *Пета дирекција – за војну контрашпијунажу*, била је задужена за контраобавештајни рад у армији. *Шеста дирекција – за контрасаботажно деловање у транспорту*, имала је три одељења. *Седма дирекција – за контраобавештајну делатност у милицији*, првенствено се бавила тајном контролом телефонских разговора припадника милиције.⁸ *Осма дирекција – истражна*, имала је четири одељења а бавила се ислећењем (извиђаји и истраге) по линији одређених дирекција – Прве, Друге и слично. *Девета дирекција – за обезбеђење министара и чланова ЦК*, делила се на четири службе (обезбеђење у граду и изван града; обезбеђење на јавним местима; обезбеђење станова руководиоца и контрола шофера и другог особља). *Десета дирекција – кадровска*, састојала се од две поддирекције – за кадар и за обуку официра (тј. оперативаца Секуритате). *Једанаеста дирекција – административна*, имала је осам одељења, укључујући и обезбеђење зграде централе Секуритате и командатуру подрумског затвора који је био у централи.

околни градовима. Сваки центар резидентуре је имао шефа у рангу резидента и једног или више службеника, а у раду су коришћени плаћени или неплаћени информатори. Тајна информативна служба је имала укупно 56 покрајинских резидентура.

⁸ И у ФНРЈ, у исто време (1949–1952. године), постојала је посебна контраобавештајна служба у оквиру милиције (Девето одељење Управе Народне милиције).

Специјалне службе су имале различиту структуру и обављале су конкретне задатке. *Служба А – за активну шпијунажу*, бавила се офанзивним заграничним обавештајним радом. *Служба Б – за оперативну технику*, имала је два одсека: оперативни, са пет бироа (контрола телефона, фото-техника, хемијска лабораторија и др.), и технички, са четири бироа (одржавање технике, и сличних). *Служба Ц – за радиогониометрију*, имала је шест бироа, а бавила се, између осталог, гониометрисањем, ометањем радио-станица, надзором и контролом званичних радио-емисија и радио-аматера. *Служба Д – за цензуру поште*, имала је осам бироа, а бавила се тајном контролом поштанских пошиљки, тајнописом, и слично. *Служба Е – архива*, бавила се документалистиком, док се *Служба Ф – књиговодство*, бавила књиговодственим пословима. *Служба Г – специјална пошта*, бавила се одржавањем курирске везе између Букурешта и организационих јединица Секуритате у унутрашњости, као и дистрибуцијом поверљиве поште других министарстава.⁹ *Служба Х – за шифру*, бавила се криптовањем, декриптовањем итд. Централа Секуритате (руководећи и управни органи) чинила је и окосницу Министарства државне безбедности, формираног 1952. године.¹⁰

Румунске службе безбедности су у том периоду ангажоване и против шпијунско-диверзантских група које су западне обавештајне службе врбовале из редова политичке емиграције. На пример, између 1949. и 1954. године француска спољна обавештајна и контраобавештајна служба *SDECE*, реализујући операцију *MINOS*, опремила је лаким наоружањем и радио-станицама више од 100 припадника екстремне емиграције и падобранима их убацила на територију Румуније и других земаља (ЧССР, СССР, ФНРЈ). За убацивање таквих обавештајно-диверзантских група коришћени су аеродроми у Аустрији и СР Немачкој, а америчка служба *CIA* пружала је значајну логистичку помоћ. Упркос томе, операција *MINOS* није успела, као ни друге субверзивне акције *CIA* у то време.¹¹

У време Резолуције Информбироа са територије Румуније одвијала се против Југославије интензивна обавештајно-субверзивна делатност

⁹ Према подацима из румунских средстава јавног информисања (*Privirea*) с почетка 1999. године, водећа румунска служба безбедности *SRI* такође се бави транспортом поверљиве кореспонденције између државних институција, као и између државних институција и трећих лица на националној територији, делимично и на комерцијалној основи.

¹⁰ У саставу тог министарства биле су и оружане формације (јединице Секуритате и граничне јединице), као и образовне установе – школе Секуритате. Граничне јединице су биле организоване у три дивизије, док су војне јединице Секуритате биле организоване у бригаде (1953. године било их је четири), пукове (6), батаљоне (16), чете и водове. Најчешће су биле ангажоване за ликвидацију одметника по карпатским шумама, а садејствовале су и са граничним јединицама и јединицама милиције.

¹¹ Упоредити: Jeffrey Richelson, *Foreign Intelligence Organizations*, Cambridge, Ballinger Publishing Company, London (etc), p. 163; Roger Faligot, Pascal Krop, *La piscine: Les Services Secretes Francais 1944–1984*, Paris, Sevil, 1985, pp. 100–104.

совјетских и румунских обавештајних служби, при чему је Секуритате била главни организатор и носилац такве делатности.¹² У вези с тим, интензивно је деловано преко румунске амбасаде у Београду и из 13 заграничних обавештајних центара. У Југославију су убацивани добро припремљени и обучени агенти, оспособљени за осматрање војних објеката и јединица, препознавање лука и врста бродова, за откривање и изучавање аеродрома, њихових капацитета и обезбеђења, за прикупљање података о авијацији уопште (командном саставу, типовима авиона и падобранцима) и за откривање војних фабрика, складишта и магацина. Југословенске службе безбедности (УДБА и КОС), до краја 1951. године, откриле су 19 таквих агената, врбованих претежно међу југословенским грађанима румунске националности.¹³

Посебан значај у даљем развоју безбедносно-обавештајног система НР Румуније имао је Декрет од 17. априла 1972. о оснивању, организацији и раду Министарства унутрашњих послова Румуније. Њиме је формиран нови безбедносно-обавештајни систем, који је постојао до преврата 1989. године, а обухватао је Генералну дирекцију (касније: Управу) државне безбедности Министарства унутрашњих послова – Секуритате; Спољну обавештајну службу (*DIE*) и безбедносно-обавештајне институције Румунске народне армије. У новоформирани систем с правом је убрајан и Државни архив, као и одређене организационе јединице МУП које су деловале преко органа унутрашњих послова у окрузима, градовима и општинама. Реч је о Генералној дирекцији јавне безбедности, која је деловала преко Управе за сузбијање криминалитета и њеног Одељења криминалистичке технике, Управе народне милиције, Команде унутрашње безбедности (јединице које су коришћене за обезбеђење важнијих објеката и установа), Управе за противпожарну заштиту, Управе за контролу странаца и издавање пасоша и виза, и Управе за организовање и одржавање веза са ОУП и њихов развој.

Ресорске обавештајно-безбедносне институције армије НР Румуније чиниле су: Друга (обавештајна) дирекција у Генералштабу која је обављала функцију обавештавања државног руководства и обавештајног обезбеђења командовања у оружаним снагама; Команда граничних јединица у Министарству народне одбране која је била одговорна за физичко обезбеђење државне границе, и Војна контраобавештајна служба, која је била задужена за безбедносну заштиту оружаних снага, установа и предузећа која су радила за војску, а којом је руководила Секуритате преко деташмана у Генералштабу и Министарству народне одбране. У најширем смислу, у тај подсистем су спадале и војне ватрогасне јединице, као и специјалне јединице Патриотске гарде, које

¹² Опширније о историјском развоју обавештајних служби у Румунији и њиховом деловању према Југославији од 1948. до 1958. године видети: Чехословачка и румунска обавештајна служба, исто, стр. 131–216.

¹³ *Војна безбедност*, Београд, ВИНЦ, 1986, стр. 66.

су формиране 1983. године на територијалном принципу у свим војним окрузима.¹⁴

Управа државне безбедности – Секуритате (*Departamentul Securitatii Statului*) истовремено је била служба политичке и војне безбедности (контраобавештајна) и тајна политичка полиција. За свој рад непосредно је одговарала Комисији за безбедност ЦК КПР, док је МУП одговарао Министарском савету.¹⁵ Секуритате је била организована по секторима, дирекцијама и службама.

Први сектор је био задужен за оперативну обраду структура тзв. унутрашњег непријатеља и свих осуђиваних лица. У оквиру њега је деловала подгрупа која се бавила проблемима бекства из Румуније, анонимним и другим писима која су упућивана тадашњем румунском руководству, и слично. Други сектор се бавио заштитом државне безбедности у сфери економије, тј. откривањем и спречавањем привредних преступника и саботера, штитио је енергетска постројења и обезбеђивао комуникацијске мреже на територији Румуније. Трећи сектор је прикупљао податке и обавештења интересантна за војно-политички положај земље, контролисао је стране дипломатске мисије и недипломатска представништва и пратио активности румунске емиграције и дисидената у иностранству. Четврти сектор се бавио контраобавештајним радом у оружаним снагама Румуније. Пети сектор (Инвестигација) прикупљао је податке о лицима интересантним за Секуритате и обезбеђивао физичку заштиту за румунске званичнике.

Дирекцији за унутрашњу сигурност (*Contrainformare – CI*) главни задатак је био контраобавештајни рад у самој Секуритате, али се бавила и откривањем нелојалности режиму у Министарском савету и ЦК КП Румуније. Та дирекција је била „служба у служби“, са сопственим потенцијалом за надзор и цензуру поште, као и за електронско праћење и прислушкивање. Дирекција техничких операција (*Directia Generala de Technica Operativa – DGTO*) била је задужена за тајно прислушкивање телефонских и телеграфских комуникација које су долазиле или одлазиле из земље, тајно је постављала прислушне уређаје и камере у јавне објекте и установе, као и у приватне станове, и слично. Дирекција за

¹⁴ О садејству јединица патриотске гарде с армијом и јединицама милиције у заштити безбедности НР Румуније видети, на пример: Alexandru Petricean, *Colaborarea si cooperarea Garziol patriotice cu celalalte elemente ale sistemului apararii nationale* Bucuresti, Editura militara, 1981.

¹⁵ Служба је обављала следеће послове: организовање, руковођење и непосредно обавештајно деловање према иностранству; прикупљање политичких и економских података; праћење активности румунске емиграције у западним државама; праћење делатности страних обавештајних служби према Румунији, посебно кроз надзор страних дипломатско-конзуларних представништава; заштиту привредних организација од саботажа и других субверзивних делатности; праћење активности бивших припадника фашистичких организација, грађанских странака, реакционарног клера и других припадника тзв. унутрашњег непријатеља; контраобавештајну заштиту саобраћајница и транспорта, јединица и команди милиције, и обезбеђење највиших државних и партијских руководиоца (видети: нпр. Обрен Ђорђевић, *Основи државне безбедности – општи део*, Београд, ВШУП 1976, стр. 249.

аналитичку обраду података, компјутерску опрему и финансије бавила се аналитичким и помоћним активностима. Најзад, „К одељење“ Секуритате било је задужено за контраобавештајну делатност у оквиру националног система казних установа (који је спадао у надлежност Министарства унутрашњих послова), а постојао је и антитерористички одред Секуритате који је 1979. године учествовао на паради у Букурешту.¹⁶

Управа за обавештајни рад према иностранству (*Departamentul de Informatii Externe – DIE*) била је главна румунска служба за обавештајни рад према иностранству, а деловала је у оквиру ресора спољних послова.¹⁷ Непосредно је сарађивала са Секуритате и војном обавештајном службом. Према западним изворима, састојала се *DIE* из више обавештајних управа, служби и бригада. Управа за операције обављала је обавештајне и друге тајне активности изван Румуније: прикупљала је разне политичке, економске, војне, техничке и друге податке и информације.

Бригада *SD* била је одељење *DIE* за научно-технолошку шпијунажу, с нагласком на војној технологији. Организована је по територијалном принципу према циљаним земљама, а унутар сваке земље према индустријским гранама. Најзначајнији огранци бавили су се САД, Јапаном, СР Немачком, Великом Британијом, Канадом, Француском и земљама Бенелукса, али су постојале службе или појединци за све остале чланице НАТО-а, као и за најзначајније несврстане земље. Њен превентивни задатак је био обезбеђење нових индустријских, електронских, нуклеарних и војних технологија. Емиграциона бригада се налазила унутар Управе за операције и убацивала је своје изворе међу румунске емигранте, којих је било око 600.000 у САД, Француској и СР Немачкој.¹⁸ Сматра се да су оперативци те организационе јединице *DIE* на различите начине врбовали бивше румунске грађане за сарадњу, ради прибављања података о напредној западној технологији, као и ради праћења рада и активности емиграната и дисидената у иностранству. Деловала је и против радио-станице „Слободна Европа“, чији је Одсек за Румунију

¹⁶ „Народна армија“, 18. јануар 1990. стр. 45.

¹⁷ Службом *DIE* руководио је генерал Јон Михај Паћепа, који је истовремено био тајни агент („кртица“) *CIA*. Он је 1978. године пребегао у САД, а касније се, на основу пропагандног деловања сврстао у најзначајније обавештајне пребеге и тзв. агенте-дефекторе („квариоце комунизма“) уопште. У одсуству је осуђен на смрт, а западне обавештајне службе су биле јединствене у оцени да је *DIE* прва обавештајна служба у историји чије је потпуно разарање последица пребега једног јединог човека. Наводно, тим поводом је смењена трећина чланова Министарског савета, опозвано је двадесетак амбасадора, док је петнаестак високих официра безбедности и шефова обавештајних мрежа ухапшено а више десетина их је „нестало“ (видети: Јон Михај Паћепа, *Црвени хоризонти: дневник шефа једне комунистичке шпијунске службе*, Београд, „Акваријус“, 1990, стр. 526 и 527.

¹⁸ Гвоздена гарда је најпознатији назив за румунску фашистичку организацију основану 1927. године под именом „Легија Арханђела Михаила“, која је од 1940. године носила званични назив „Легионарски покрет“. У емиграцији је субверзивно-пропагандно деловала пре свега против НР Румуније, док је непријатељска делатност против СФРЈ била само узредна и огледала се у покушају индоктринације припадника румунске националне мањине у Југославији.

пропагандно-психолошки деловао против постојећег режима. *Служба D* такође се налазила унутар Управе за операције а била је задужена за пласирање дезинформација, док је *Служба Z*, према западним изворима, чинила терористичку компоненту *DIE*, тј. наводно је организовала атентате и отмице у земљи и иностранству. И сам назив те јединице асоцирао је на крајње решење, с обзиром на то да је слово „Z“ последње у абедици. *Техничка управа* је била специјално одељење *DIE* које је израђивало и тестирао најразличитију и, у то време, најсавременију шпијунску опрему потребну за рад у земљи и у иностранству.

Обавештајна дирекција Генералштаба (Directia de Informatii al Armatei – DIA) била је ангажована на обавештајном истраживању оружаних снага чланица НАТО-а и других страних земаља. Свестрано је сарађивала са војним обавештајним службама СССР-а и осталих источноевропских земаља преко обавештајног органа Јединствене команде Варшавског уговора. Руководила је и обавештајним органима Румунске народне армије.¹⁹ Службе Секуритате и *DIA* деловале су обавештајно и субверзивно према СФРЈ и ЈНА, примењујући легалне и конспиративне (агентурни итд.) методе. Између осталог, за осматрање и извиђање коришћена су различита техничка средства – укључујући и пољопривредну авијацију. Осим тога, кроз техничку сарадњу и заједничке пројекте с Југославијом настојале су да, увидом у документацију, дођу до обавештајних података. Агентурним путем испитивали су расположење народа према актуелној власти и политици СКЈ, а посебно однос румунске националне мањине из Југославије према руководству НР Румуније. Тако су деловали обавештајни центри и пунктови лоцирани на територијама Румуније, СФРЈ и трећих земаља.

Са територије НР Румуније Секуритате је деловала из обавештајног центра у Букурешту, инспектората и обавештајних центара пограничних срезова (Темишвар, Карансебеш и Турн-Северин) и обавештајних пунктова уграђених у четири друмска и два железничка гранична прелаза. Обавештајна дирекција Генералштаба – *DIA* деловала је из главног и армијских војнообавештајних центара, обавештајних одсека мотомеханизованих јединица, обавештајних одељења граничних јединица, обавештајних одсека граничних бригада (Темишвар, Решица и Турн-Северин) и обавештајних одсека – пунктова граничних батаљона (Оршава, Арад

¹⁹ Тако је Обавештајно одељење КОВ-а планирало, организовало и координирало обавештајно обезбеђење самосталних јединица Врховне команде (МНО) и армија. Обавештајно одељење РВ и ПВО планирало је и организовало извиђање из ваздушног простора, док је Обавештајно одељење РМ планирало и организовало обавештајно обезбеђење и извиђање на мору, над и под морем. Исто тако, у свакој команди армије налазило се друго (обавештајно) одељење с одсецима за извиђање, агентурни рад, контраобавештајно деловање и аналитику. Обавештајни органи су постојали у мотомеханизованој и тенковској дивизији и пуку, с тим што је обавештајни одсек у дивизији сачињавало 5–6 официра и подофицира, а у пуку два официра. Такав обавештајни одсек је планирао и организовао обавештајно обезбеђење и спроводио извиђање са земље, процењивао и обезбеђивао податке за потребе планирања и извођења борбених дејстава.

и др.), оријентисаних према СФР Југославији. Поред обавештајног, било је изражено и психолошко-пропагандно и друго субверзивно деловање према држављанима СФРЈ румунске и влашке националности (на пример, слање пропагандних материјала). Румунске обавештајне службе су подстицале и асимилаторску и денационализаторску политику према српској националној мањини у НР Румунији.²⁰

Актуелни безбедносно-обавештајни систем Румуније

Актуелни румунски безбедносно-обавештајни систем настао је дезинтеграцијом, односно реорганизацијом безбедносних и обавештајних служби из времена социјализма. Наиме, после свргавања режима Николае Чаушескуа, 1989. године, на основу искуства Запада, формиран је нов безбедносно-обавештајни систем, који је организационо постављен у оквиру следећих институција: Председничког уреда (*SRI, SPP*); Министарства иностраних послова (*SIE*); Министарства националне одбране (Војнообавештајна управа, Контраобавештајна служба и Специјална служба за телекомуникације); Министарства унутрашњих послова (*UM 0125, DSOI*), и Министарства правде (*SIO*). Све те обавештајне службе су фактички произишле из Секуритате и осталих служби Румуније од пре 1989. године, с тим што су неке делимично, а неке потпуно редефинисане и прекомпоноване. Поред нових метода рада, који се теоријски дефинишу и проверавају у пракси, задржани су и стари, опробани и ефикасни методи рада, као што су: прикупљање података агентуром, убацивање агената у одређене средине, тајно претресање, прислушкивање и праћење, и друго. Поред тога, нове службе су задржале и основне правце обавештајног деловања, и то како према суседним, тако и према другим земљама, односно где год је потребно заштитити интересе државе Румуније. У вези с тим, током 1992. године донет је Закон о националној безбедности у којем су веома јасно дефинисани послови обавештајних служби и служби безбедности, и експлицитно су наведени извори и носиоци угрожавања безбедности Румуније (тероризам, издаја, шпијунажа, атентати, оружана побуна, расизам, тоталитаризам, покушаји насилне промене државне границе итд. – чл. 4). Тим законом је уређено и под којим условима органи и службе безбедности могу да делују и са којим овлашћењима (чл. 15–26), као и да припадници тих органа и служби не могу да буду чланови политичких и тајних организација (чл. 35). Такође, регулисана су питања парламентарне контроле, као и дужности и обавезе државних органа, јавних и приватних организација и физичких лица у вези с обавештајном делатношћу. Најзад, тим законом (чл. 17) изричито је инкриминисано евентуално формирање на тлу Румуније било каквих обавештајних институција на субнационалном нивоу, као и конкретно обавештајно деловање у том смислу.

²⁰ Лазар Косановић, *Обавештајно-безбедносни системи неких земаља Варшавског уговора и НСР Албаније* (скрипта), Београд, ЦВВИИ ЈНА, 1988, стр. 39–42.

Надлежни органи задужени за националну (државну) безбедност, тј. за обавештајну координацију и контролу, јесу Врховни савет за одбрану земље, Међупарламентарни комитет за информисање и други органи парламентарне контроле обавештајног деловања, на пример, Парламентарна комисија за одбрану и обезбеђење јавног реда и мира и Одбор посланичког дома за контролу рада *SIE*.

*Врховни савет за одбрану земље (CSAT)*²¹ утврђује основне смернице рада везаног за националну безбедност; анализира добијене податке и сазнања која се односе на ту област, као и извештаје и сазнања у вези с начином примене Закона о националној безбедности; обавља безбедносну процену националне безбедности; одобрава опште мере и обавезе за онемогућавање опасних делатности; утврђује критеријуме за процену добијених података важних за безбедност земље; координира рад Међупарламентарног комитета за информисање; одобрава организацију, систематизацију и правила о раду *SRI*, *SIE* и *SPP*, и одобрава оперативне трошкове намењене за националну безбедност. *Међупарламентарни комитет за информисање*²² оперативно процењује податке који су значајни за националну безбедност и координира рад органа који сарађују у тим пословима. Конкретније, тај комитет обезбеђује јединствену примену одлука Врховног савета за одбрану земље, аналитички процењује податке који се односе на државну безбедност и припрема потребне материјале из те области које, потом, разматра Врховни савет, а обавља и друге посебне послове које одређује Врховни савет.

Румунска информативна служба (Serviciul Roman de Informatii – SRI) створена 26. марта 1990 (необјављени Декрет бр. 181) према моделима савремених служби безбедности западних земаља, најзначајнија је обавештајно-безбедносна служба Румуније. Настала је реорганизацијом Секуритате, с тим што је у програмској оријентацији тежиште пренето са тзв. унутрашњег непријатеља на контраобавештајну проблематику. У почетку је била у саставу Министарства националне одбране, а касније је потпала под надлежност шефа државе и финансирана је директно из буџета (аутономна обавештајна служба).²³ Одмах по оснивању, *SRI* имала је у саставу три главне дирекције: *Дирекцију за шпијунажу и контрашпијунажу*, чији су послови били подељени на обавештајни и контраобавештајни сегмент, при чему су приоритет

²¹ Чланови тог тела су председник републике, премијер, министри одбране, унутрашњих и иностраних послова, индустрије и трговине, као и директори *SRI* и *DIE*, начелник Здруженог генералштаба и саветник председника за питања одбране и безбедности.

²² Састављен је од представника *SRI*, *SIE*, *SPP*, Министарства националне одбране и Министарства унутрашњих послова.

²³ За свој рад *SRI* непосредно је одговорна председнику Републике и Врховном савету националне одбране, с тим што подлеже и контроли Парламента, а у конкретним захватима координира активности с војним обавештајним службама. У Закону о националној безбедности (чл. 15) изричито се наводи да је *SRI* специјализовани државни орган, општенадлежан за обавештајни рад унутар земље, док је служба *SIE* специјализовани орган за прикупљање података у иностранству који су значајни за безбедност.

имали обавештајни послови усмерени на технолошку и економску област; *Дирекцију за борбу против контрареволуционарне делатности*, која се бавила заштитом уставом утврђеног поретка, с превасходном оријентацијом на откривање и пресецање непријатељске делатности остатака бившег (чаушескуовског) режима, *Дирекцију за борбу против тероризма*, која је прикупљала и анализирала информације о могућим терористичким акцијама појединаца и група и прослеђивала их специјалним јединицама румунске армије за борбу против тероризма.

Сагласно новој концепцији рада служби безбедности предвиђено је да *SRI* буде у потпуности деполитизована и да нема тзв. извршне прерогативе, што значи да њени припадници немају право да хапсе, спроводе истражне радње, одређују притвор или предузимају друге репресивне мере. Према томе, њихов основни задатак је да проверавају одређене информације које имају значај за безбедност и да, потом, издају одговарајуће налоге другим органима. Такође, све три дирекције *SRI* имале су у свом саставу организационе јединице за примену оперативне технике, што значи да тај сегмент није чинио засебну дирекцију. Према западним изворима, у централи *SRI* постоје *Одељење А*, које је задужено за заштиту уставног поретка; *Одељење С*, које је задужено за „заштиту националних добара“, и *Одељење Е*, које има задатак да штити и контролише припаднике *SRI* и обезбеђује државне тајне (*contrainformare*). Најзад, поседује и специјалне снаге, тј. у оквиру те службе делује посебна антитерористичка бригада.

Организационо-функционално устројство *SRI* такво је да, поред тзв. линијског рада, који је одређен формирањем дирекција, постоји и територијални принцип, тј. та служба је организована и у жупанијама. Међутим, у систему субординације жупанијске испоставе нису везане за локалне префектуре, већ директно за централу у Букурешту. Према томе, све информације које жупанијске испоставе прикупе у унутрашњости земље прослеђују се централној дирекцији у Букурешту. Центри *SRI* (жупанијске испоставе) лоцирани су при полицијским институцијама административних округа. Тако је, на пример, обавештајни центар који делује према СРЈ смештен у Темишвару, а потцентри су у местима која су непосредно уз границу и у ђердапској администрацији. Обавештајни пунктови су на граничним прелазима и у амбасади Румуније у Београду, а деташирани обавештајци су уграђени у представништва различитих профила, у разна удружења, и слично.²⁴

Према јавно публикованим подацима из 1994. године, упркос изузетно негативној пропаганди у претходном периоду, у *SRI* ипак је остало запослено око 75 одсто припадника бивше Секуритате, док је од преосталих 25 одсто већина пензионисана, а само мали број је отпуштен или осуђен. Све је то изазвало одређене недоумице у јавности, посебно у оквиру жустрих полемика о могућности „отварања“ персоналних досијеа Секуритате.²⁵

²⁴ Милан Делић, *Обавештајна делатност*, Београд, ОИЦ, 1996, стр. 76.

²⁵ Румунски парламент је 4. марта 2000. коначно усвојио одлуку о избору Националног савета за чување архиве Секуритате, чиме је омогућена непо-

Служба за обавештајни рад према иностранству (*Serviciul de Informații Externe – SIE*) ресорска је обавештајна служба у оквиру Министарства иностраних послова. Формално је прва тајна служба која је основана након свргавања режима Николае Чаушескуа (18. јануара 1990), с тим што су задаци те службе исти као задаци бивше управе за обавештајни рад према иностранству – *DIE*, тј. обезбеђује приступ подацима о новим технологијама, да штити од деловања страних обавештајних служби путем контраобавештајних мера и да обезбеђује средства за предузимање тајних акција у иностранству. Тако је у стручној јавности познат случај румунске индустријске шпијунаже у којем је мета била фирма „*Mercedes-Benz*“ у Штутгарту.²⁶ Исто тако, средином 1997. године генерал Јон Талпес поднео је оставку на место директора *SIE* након што је један високи службеник швајцарског МИП ухапшен због шпијунаже у корист румунске обавештајне службе.²⁷

Практично, *SIE* била је једина служба која након пада Чаушескуа није претрпела веће промене ни у организационом, ни у функционалном смислу. Међутим, крајем октобра 1997. румунски парламент је усвојио нови закон о *SIE* којим се регулишу статус и законска основа за рад службе. Њиме је најављена реорганизација и кадровско подмлађивање те службе. Недавна реорганизација аутономних (*SRI*, *SPP*) и ресорских обавештајно-безбедносних служби Румуније (на пример, служба безбедности МУП), као и најављена реорганизација *SIE*, имају за циљ успостављање значајније парламентарне контроле и прилагођавање принципима организације и функције западних служби, односно стварање обавештајних служби у које ће нова (проамеричка) власт имати потпуно поверење. Према том закону, директора *SIE* именује председник Републике на неодређени период, а он за свој рад одговара Врховном савету националне одбране, председнику Републике и посебној комисији парламента за контролу специјалних служби, коју чине пет чланова (три посланика и два сенатора). Редовне извештаје о раду службе директор подноси периодично, а ванредне на захтев надлежног органа за контролу. Директор *SIE* има ранг министра и службом руководи непосредно и преко колегијума помоћника, који имају статус државних подсекретара а именује их председник Републике на предлог директора. Служба се попуњава војним и цивилним лицима, према посебном критеријуму и без јавног конкурса. Сви припадници *SIE* потписују обавезу о чувању тајне која важи најмање четири године по престанку рада у служби, док за део кадра та обавеза важи доживотно. Организацију службе, надлежност, методе рада, документацију и евиденције, као и остале елементе неопходне за функционисање службе, прописује директор *SIE*

средна примена раније донетог Закона о скидању тајности о Секуритате. Тиме је сваком румунском грађанину омогућено да оствари увид у досије који је о њему водила тајна полиција и, истовремено, дозвољен је јавни увид у досијеа истакнутих личности, а посебно свих носилаца јавних функција.

²⁶ Loch K. Johnson, *Secret agencies: US Intelligence in a Hostile World*, New Haven, Yale University, Press, 1996, p. 153.

²⁷ *Jane's Intelligence Review*, Vol. 9, No. 10 (1997), p. 479.

актима који имају третман државне тајне, тако да их нико, ни у каквим околностима, не може саопштити јавности или непозваном лицу. Служба се финансира из буџета (висину средстава одређује Врховни савет националне одбране), и нема право на додатне активности ради сопственог финансирања. Међутим, постоји могућност ребаланса буџета. Припадници службе се налазе под непрекидном контраобавештајном заштитом, по потреби и након престанка рада у служби. Припадници *SIE* и њихови сарадници (агенти) који у току рада буду деконспирирани без своје кривице уживају са члановима својих породица потпуну материјалну и моралну заштиту службе.

Војна обавештајна и контраобавештајна служба су након 1989. године такође претрпеле одређене измене. Друга (обавештајна) управа Генералштаба румунске армије је наставила да обавља функцију информисања државног руководства и органа командовања у оружаним снагама и остала је потчињена министру одбране и начелнику Генералштаба.²⁸ Према подацима из 1994. године, служба је била устројена на исти начин као и 1988. године. Организацијски је подељена на пет одељена. *Одељење за трупно извиђање*, са одсецима за извиђање са земље, са мора и из ваздушног простора и за електронска дејства, планирало је, организовало и координирало обавештајно обезбеђење видова оружаних снага. У оквиру њега је функционисао и Одсек за електронска дејства, који је планирао и организовао радио-извиђање и ометање, и обрађивао прикупљене податке.²⁹ *Одељење за агентурни рад* је планирало, организовало и руководило радом обавештајних центара и пунктова у земљи и иностранству. Војнообавештајни центри су се налазили у Букурешту и у седиштима армија, а обавештајни пунктови су били уграђени у јединице граничне заштите и граничне прелазе. Обавештајни центри и пунктови уграђивани су и у војно-дипломатска и друга представништва у иностранству. *Одељење специјалних снага* је планирало, организовало и руководило употребом специјалних снага; *Контраобавештајно одељење* је предузимало контраобавештајне мере за спречавање продора страних обавештајних служби у централу и ниже организационе јединице војнообавештајне службе, а *Аналитичко одељење*, на основу добијених и обрађених података, обављало је анализе и процене ради планирања и извођења операција.³⁰

Безбедносно-обавештајне установе ресора унутрашњих послова чине *Обавештајна управа МУП-а (УМ-а 0215)* и *Дирекција за оперативни надзор и обавештајну делатност генералног инспектора полиције (DSOI)*. Најзад, постоје и специјалне антитерористичке једи-

²⁸ У западним изворима се румунска војнообавештајна служба означава и скраћеницом *DIM*.

²⁹ У међувремену је модернизована и посебна специјална служба за телекомуникације (електронска обавештајна служба), која се такође сматра војном обавештајном институцијом али није директно подређена Министарству националне одбране.

³⁰ Упоредити: Лазар Косановић, *исто*, стр. 36–43; Љубомир Стајић, Чедомир Гилановић, *Основи безбедности* (скрипта), Београд, Полицијска академија, 1994, стр. 198.

нице МУП-а, које делују у садејству са посебним јединицама Министарства националне одбране и Румунском информативном службом. Обавештајна управа МУП-а организационо је устројена убрзо након што је 26. децембра 1989. Фронт националног спаса формално укинуо Секуритате, а органе државне безбедности и команду јединица унутрашње безбедности пребацио из надлежности МУП-а у надлежност Министарства националне одбране. Према западним изворима, кадровску базу нове „политичке полиције“, тј. Службе безбедности МУП-а, чинили су бивши припадници Четврте управе централе Секуритате (задужени за војну контрашпијунажу) и оперативци букурештанског центра те службе.³¹ Наводно, почетком 1995. године та служба је имала око 1.000 запослених у Букурешту и по 20 у сваком од 40 румунских округа, а чиниле су је две секције: Секција за контраобавештајну заштиту припадника МУП-а и Секција за обавештајни рад, коју сачињавају три одељења – за „агресивно хулиганство“, за „делинквенцију и паразитизам“ и за привредне преступе. Насупрот томе, служба безбедности Генералног инспектората полиције (*DSOI*) тајна је служба јавне безбедности јер се претежно бави прикупљањем обавештајних сазнања везаних за транснационални криминалитет. Формирана је почетком 1994. године и делује у оквиру МУП-а, али је, у основи, независна од службе *UM 0215*.³²

Самостална оперативна служба (*SIO*) делује унутар Дирекције за затворе, а иначе је специјална обавештајна јединица Министарства правде. Првенствени задатак јој је да прикупља податке и информације о делинквенцији и организованом криминалитету унутар румунског затворског система, као и да ради на заштити државних тајни унутар Дирекције за затворе.

Служба за обезбеђење и заштиту (*Serviciul pentu poza si protectie – SPP*) директно је подређена председничком уреду, односно председнику Републике. Формирана је маја 1990. као специјална служба заштите дипломатског протокола. Једна је од, у свету иначе ретких, самосталних обавештајних служби за обезбеђење личности и објеката, а фактички је само преузела послове бившег Петог сектора Секуритате, који је званично распуштен после свргавања режима. По свему судећи, та служба је само реорганизована, како у организацијском, тако и у кадровском смислу и техничкој опремљености. Главни задатак *SPP* јесте противтерористичка заштита румунских званичника (председника, чланова Владе итд.), обезбеђење страних високих гостију и заштита њихових штабова и резиденција. Најзад, *SPP*, као самостална (аутономна) служба, заснована је на војно-административном принципу и под контролом је Парламента. Њен рад са другим службама координира Врховни савет националне одбране.

³¹ V. G. Baleanu, *The Enemy Within: The Roman Intelligence service in Transition*, Camberley, The Royal Military Academy Sandhurst (Conflict Studies research Center), January, 1995, Internet 10/04/2000, www.fas.org/irp/world/romania/index.html.

³² Исто.

Закључак

Збивања унутар Румуније и њеног непосредног окружења у 20. веку често су пресудно утицала на карактер безбедносно-обавештајног система те земље. Евидентно је да су почев од 1908. године, када је конституисана прва обавештајна организација, румунске службе безбедности сукцесивно реорганизоване – трансформисане, укидане и створане нове зависно од актуелног режима у земљи. Посебно је то чињено 1940, 1944, 1947–1950, 1972. и 1989. године.

Без обзира на то што су међудржавни односи Краљевине Србије и обе претходне Југославије са Румунијом углавном били добри и конструктивни, мора се узимати у обзир и чињеница да је руководство Румуније у појединим периодима – под утицајем фашистичке Немачке (1940–1944), односно стаљинистичког СССР-а (1948–1955) – било крајње непријатељски опредељено према нашој земљи. Специјалне службе Румуније су у тим периодима, поред обавештајног истраживања, према Југославији спроводиле типичне терористичке и друге субверзивне активности. Најзад, и чињенице да је Румунија чланица више програма НАТО-а („Партнерство за мир“ итд.), да њено руководство упорно покушава да јој обезбеди чланство у НАТО-у, чак и на основу тога што је дозволило да НАТО користи њен ваздушни простор приликом агресије на СРЈ, имају посебан значај.

Искуства из ваздушне операције Северноатлантског пакта на Косову

УДК: 355.469:327.51](1-15:497.115)

Јирген Хеке*

Превод: Александар Сенић

Шест месеци након ваздушне операције НАТО-а на Косову, аутор (генерал-лајтнант Јирген Хеке, начелник команде ратног ваздухопловства СР Немачке до 1. 12. 1999) анализира искуства из планирања и извођења операције и постигнуте резултате. Посебно наглашава учинке дејства и допринос немачког ратног ваздухопловства, предлаже његово опремање савременим наоружањем и технологијама и тактичко оспособљавање за ефикасније ангажовање у сличним задацима.

Операција „Савезничка снага“ („*Allied Force*“), а са њоме и прво оружано ангажовање Немачке после Другог светског рата, већ шест месеци је историја. Немачко ратно ваздухопловство искористило је протекле месеце за анализу акције у оквиру те операције и извођење закључака.

За процењивање резултата целе операције важна је чињеница да је НАТО употребу својих ваздухопловних снага најавио још октобра 1998, али да је у јануару 1999, због политичких разговора у Рамбујеу и Паризу, померио за крај марта. То је властима у Београду дало довољно времена да своје снаге на Косову неометано удвоструче на 20.000 војника и да их разместе тако да ваздухопловне снаге, у тадашњим околностима, против њих тешко могу да воде борбу. Блокада Косова ради заштите становништва постала је тако немогућа. Са војног становишта, употреба ваздухопловних снага дошла је касно да би се брзо постигли политички циљеви, који су за употребу ваздухопловних снага одређени још октобра 1998, али су изостављени из плана операције „Савезничка снага“. У вези с Косовом требало је да се постигне следеће: обустава свих непријатељстава; повлачење свих југословенских оружаних снага и снага безбедности; стационарање заштитних снага НАТО-а, и повратак свих протераних и избеглих лица.

* Генерал-лајтнант Јирген Хеке био је начелник команде ратног ваздухопловства до 1. децембра 1999. године. Чланак је објављен у: „*Europäische Sicherheit*“. Zeitschrift für Politik, Streitkräfte, Wirtschaft und Technik. Nr. 2. 49. Jahrgang. Februar 2000. Gesellschaft für Wehr- und Sicherheitspolitik e. V. und Clausewitz – Gesellschaft e. V., Hamburg.

Да се извођење ваздушних удара не би у јавности политички непотребно угрожавало, у извођењу операције требало је у највећој могућој мери избећи сопствене губитке и, ако је могуће, искључити колатералне штете. На таква ограничења мора се увек прилагођавати у операцијама те врсте како оперативно-тактички, тако и у избору наоружања. Истовремено, то подразумева да ће убудуће употреба ваздухопловних снага бити ограничено ефикасна и да ће долазити до временског одлагања у постизању циљева.

Планери НАТО-а поделили су акцију у три фазе:

– у првој фази предвиђена је борба против југословенских потенцијала за вођење рата у ваздушном простору ради постизања превласти над СР Југославијом;

– циљ друге фазе била је борба против југословенских снага непосредно ангажованих у борбеним дејствима на Косову, као и разарање инсталација и путева који су потребни за снабдевање и командовање тим снагама;

– у трећој фази требало је да се ослаби укупни ратни потенцијал СР Југославије.

Такво планирање заснивано је нарочито на претпоставци да ће председник СР Југославије, као за време сукоба у Босни, попустити релативно брзо после почетка напада. Међутим, та се претпоставка показала као погрешна што је оперативном руководству причињавало проблеме. Тако су већ после кратког времена фазе извођене углавном напоредо, пошто се после прве фазе није десило очекивано попуштање југословенских власти. Да би се план остварио било је потребно да се ангажују много веће снаге него што је првобитно планирано. Као значајан чинилац у планирању акција требало је да се узме у обзир чињеница да је политичко вођство НАТО-а, као и сваке поједине нације, морало да да изричито одобрење за удар на сваки непокретни циљ, односно простор. То је био дуг процес и због њега је смањивана употреба као и ефикасност НАТО-ових ваздухопловних ударних снага.

Извођење операције

У планирању операције прво је требало да се узме у обзир јачина југословенске противваздушне одбране. Да би се остварио циљ предвиђен за прву фазу те системе је требало у што већој мери уништити или неутралисати. Алијанса је, према намени и величини својих система, имала довољно снаге да спречи употребу противникових ракетних система противваздушне одбране и да води борбу против ловачке авијације. Насупрот томе, било је немогуће потпуно искључивање, односно онемогућавање употребе противавионских топова и инфрацрвених ракета краћег домета. Због тога се опасности од губитака летилица на нижим висинама није могло супротставити употребом сопственог наоружања, па су скоро сви напади и акције подршке планирани и извођени на висини изнад 5.000 метара. Показало се да је та мера исправна, што потврђују и губици које су имале ваздухопловне снаге

Алијансе. Наиме, оборена су, и то пре случајно, само два система с људском посадом. За разлику од тога, висока је стопа губитака беспилотних система за извиђање, који су кориштени на нижим висинама и нису могли да реагују на непосредну претњу. Међутим, не могу се сви губици приписати дејству браниоца.

У вези с обарањем оба авиона треба узети у обзир значај спремности наоружаних јединица за претраживање терена и спасавање, што је способност која је за мотивацију посада НАТО-а и њихову спремност на издржавање напора веома значајна управо у кризним акцијама. Захваљујући изванредној припреми и специјализованим јединицама, америчке оружане снаге су успеле да из једног „F-16“ извуку пилота за само два и по сата после обарања. Ни посаде немачког ратног ваздухопловства нису сумњале да ће их ратни другови савезници спасити из рејона извођења акције. Немачка војска, међутим, још увек нема сопствене снаге у тој области, па се ради њиховог формирања морају наставити хеликоптери „NH-90“.

Осим неутралисања противникове противваздушне одбране, за планирање операције изузетно је било значајно колико су базе из којих су извођене акције и територијално фиксна организација за командовање биле удаљене од циљаног подручја да би се ваздухопловне снаге организовале у „пакете снаге“ („Force Packages“). Без снабдевања горивом у ваздуху у том сукобу не би могли да се користе системи с људском посадом. Целокупна контрола акција и руковођење њима морали су да буду осигурани преко система с подршком из ваздушног простора, а извиђање је обављено електронским системима за електронско извиђање и јављање такође из ваздушног простора.

Тако је за сваку појединачну операцију било потребно следеће: 1) авиони цистерне, да би се обезбедило да борбени авиони имају дужи долет, односно да би могли да се задржавају изнад рејона дејстава; 2) летеће борбене јединице за контролу и руковођење и командовање; 3) летилице за осматрање ваздушног простора, типа „E-3A“, ради контролисања ваздушног простора и давање података о стању у ваздушном простору; 4) летилице за ометање ради смањивања ефикасности браниоцевих радара; 5) снаге за спречавање употребе противникове радарски навођене противваздушне одбране; 6) ловачка авијација, ради одбране ловаца бомбардера од противникове јуришне ловачке авијације, и 7) ловци бомбардери.

На почетку су савезничке ваздухопловне снаге наишле на очекивано јаку одбрану. Авиони *МиГ-29* и ракетни системи противваздушне одбране употребљени су да би се ваздухопловним снагама НАТО-а нанели, ако је могуће, велики губици. Ловачка авијација НАТО-а била је надмоћнија од авиона *МиГ-29*. Посебно су ракете ваздух-ваздух *AMRAAM* омогућиле да се борба против авиона *МиГ-29* ефикасно води са средње удаљености. Тако способности авиона *МиГ-29* за вођење блиске маневарске борбе нису могле да дођу до изражаја. То показује колико ће у будућности бити важна способност ловачке авијације да са што веће удаљености преузме иницијативу у вођењу борбе ватром.

Спречавање употребе југословенске радарски навођене противваздушне одбране успело је утолико што су браниоци противавионске ракете, после почетних успеха у циљаном испаливању, касније користили само за насумичну ватру за спречавање. Електронска противдејства, пре свега ракете *HAARM* које је користио НАТО, учинила су да су југословенске снаге углавном одустајале од укључивања својих радара за навођење. То је спречавало губитке у систему противваздушне одбране, али се није могао обавити главни задатак – ефикасна одбрана важних објеката и простора од ваздушних напада Алијансе. Заклон је, очигледно, био важнији од ватрене линије. У току борбених дејстава југословенска страна је испалила око 630 ракета, а НАТО око 800 ракета *HAARM*.

Може се закључити да су југословенске снаге противваздушне одбране својом тактиком приморале да НАТО до краја операције употребљава велике снаге за онемогућавање противникове противваздушне одбране. С друге стране, Алијанса је употребом ракета *HAARM* скоро стопроцентно заштитила своје системе с људском посадом, док југословенска противваздушна одбрана није могла ефикасно да заштити већину циљева које је НАТО напао, а стопа губитака који су НАТО-у нанети занемарљиво је мала. Када се подвуче црта, остаје да се закључи да су средства која омогућавају да се униште противникови ракетни системи противваздушне одбране неизоставан елемент ваздушно-копнених операција које се могу замислити у многим сценаријима.

Још већа ефикасност вођених противрадарских ракета могла би да се постигне ако би оне меморисале једном утврђене координате циља и могле да се наводе на циљ *GPS* и када је радар искључен. Тако побољшана ракета *HAARM* већ постоји и у блиској будућности требало би да постане стандардно наоружање авиона (за електронска противдејства) *ECR-Tornado*.

Више чинилаца отежавало је вођење борбе против покретних циљева на Косову. Прво, са висине од 5.000 метара, испод које се смело спуштати само у изузетним случајевима, уопште није лако пронаћи маскиране и распршено дислоциране делове јединица и водити борбу против њих. Ако се још морају избегавати и колатералне штете, постаје изузетно тешко вођење борбе управо против покретних циљева. Последња тога било је одустајање од употребе наоружања у бројним случајевима. Због распореда југословенских снага само се ретко могло користити наоружање које покрива већу површину, тако да је употреба вођених пројектила против појединачних циљева имала највећи значај у извођењу операције. Неповољни временски услови у априлу додатно су отежавали ваздушне нападе. У постојећим условима нису се могле брзо и трајно ослабити југословенске снаге.

Велике реке избеглица које су ишле ка Македонији и Албанији претиле су да додатно дестабилизују унутрашње стање у тим и онако нестабилним државама. Јединице транспортне авијације НАТО-а морале су, уз невиђено напрезање снага, за најкраће време створити

логистичке претпоставке за снабдевање избеглица, не само да би осигурале државни интегритет обеју држава већ и да би одржале Македонију као полазну базу за планирање заштитне снаге НАТО-а на Косову. Тада су летилице за осматрање ваздушног простора преузеле крајње неуобичајен задатак: да у истом ваздушном простору координирају борбене летове и летове с хуманитарном помоћи. Без употребе тих летилица истовремено извођење борбених и хуманитарних летова било би веома ризично због просторне скучености стварног оперативног рејона и сложене структуре ваздушног простора. Непружање брзе помоћи у оквиру операције за подршку „Савезничка лука“ („*Allied Harbour*“) могло је да доведе у питање успех целе операције „Савезничка снага“.

Стање за операцију „Савезничка снага“ побољшано је од средине маја тиме што су ваздухопловне снаге (420 авиона) НАТО-а значајно појачане (820 авиона на крају операције). Тако је омогућено да се истовремено обрађују категорије циљева из све три планиране фазе. Временски услови су се побољшали, а операције ОВК присиле су југословенске снаге да привремено напусте своје заклоне. Тако се могло постићи да југословенске копнене снаге ангажоване на Косову прилично истроше своје материјалне ресурсе, који су, према уздржаним проценама, били на нивоу од око 50 одсто почетне попуњености. Пошто су почетком јуна потписани одговарајући споразуми, ваздухопловне снаге НАТО-а, 10. јуна, после 78 дана, обуставиле су нападе.

Резултати операције

Војни биланс успеха операције „Савезничка снага“, следећи је: укупно је гађано око 420 непокретних циљева, при чему се може сматрати да је циљ напада постигнут ако је нането средње оштећење. Зависно од категорије циљева, степен постигнутог оштећења креће се од око 100 до 60 одсто. У просеку је постигнута штета од око 75 одсто. Тај проценат је довољан сам за себе, пре свега ако се узме у обзир да у борбеним дејствима на страни савезника нико није изгубио живот. Укупан биланс може се видети и на примеру покретних циљева на Косову, упркос наведених тешкоћа у вођењу борбе против њих. У оквиру наведених резултата веома је тешко утврђивање штете. Права штета се сме сигурно проценити као већа, пошто је Војска Југославије при повлачењу са Косова извукла сва возила која су била у употребљивом стању.

Допринос Немачке

Припадници немачког ратног ваздухопловства дали су свој допринос учешћем у обављању задатака посада авиона *E3-A* и Центра за комбиноване ваздушне операције (*Combiner Air Operations Center – CAOC*) у италијанском граду Вићенци. Особље службе радарског навођења

осигуравало је дејства јединица из операције „Здružена снага“ које су користиле немачки ваздушни простор. У више од 100 летова *Breguet-Atlantic* добијени су важни подаци, који су после процене и утврђивања стања коришћени за подешавање система авиона *ECR-Tornado* и опремање система за самозаштиту авиона који су били у борбеним летовима. Јединице транспортне авијације допринеле су снабдевању контингената копнене војске који су били размештени на Балкану и Прве борбене ескадриле у Италији, и значајно су учествовале у транспорту хуманитарне помоћи за Албанију и Македонију. Током операције „Здružена снага“ изведено је више од 500 борбених летова и превезено више од 3.000 тона хуманитарне помоћи.

Авиони *ECR-Tornado* Прве борбене ескадриле ратног ваздухопловства имале су један од најкритичнијих задатака у оквиру здружене ваздушне операције – да спрече употребу југословенске противваздушне одбране. Да би се ризик по савезничке снаге смањио заштита од југословенске противваздушне одбране морала је да се одржи све време док ловци бомбардери изводе дејства. Сходно томе, авиони *ECR-Tornado* први су летели у рејон извођења дејстава и последњи га напуштали. При томе су ракете *HAARM* испаливане или на укључена радарска постројења или превентивно, ради спречавања употребе југословенских радара за праћење циљева и навођење. Авиони *ECR-Tornado* извели су укупно 438 борбених летова и испалили више од 230 ракета *HAARM*.

С истим успехом као *ECR-Tornado* били су, почетком маја, у операције укључени и авиони *RECCE-Tornado*. Они су доносили драгоцене податке с извиђања који су коришћени за анализу ефикасности дејства наоружања, навођење на циљеве и верификовање ратних злочина, иако су њихови сензори предвиђени само за употребу у временским условима у којима се претпоставља оптичка видљивост тла са висине на којој се лети.

Са становишта Немачке „Савезничка сила“ била је успешна, иако се успех, због наведених разлога, није могао постићи брзо, тј. не онолико брзо како се првобитно претпостављало. У оквиру „Здружене снаге“ изведено је око 38.000 борбених летова. При томе је значајно да је само 28 одсто летова било предвиђено за дејства по планираним циљевима, док је 72 одсто летова, у које спадају и летови немачких авиона *ECR-Tornado* и *RECCE-Tornado*, служило као посредна или непосредна подршка снага које су изводиле нападе.

Неопходан број борбених летова – више од 100 летова дневно, било је могуће извести само уз помоћ готовости америчких јединица за снабдевање горивом у ваздушном простору. Европске чланице НАТО-а такве акције, чак и заједно, могле су да остваре само делимично. С обзиром на европску одбрамбену способност којој се тежи, хитно су потребни капацитети за снабдевање горивом у ваздушном простору који ће постојати у Европи и у ратном ваздухопловству, како бисмо такве операције, барем делимично, могли да изводимо самостално. Почетни, иако скроман, допринос томе може да буде модуларно опре-

мање једне флоте авиона *Airbus* за снабдевање горивом у ваздушном простору.

У току операције „Здružена снага“ бачено је више од 23.000 бомби. Од тога удео вођених пројектила износи тачно 40 одсто. Невођене бомбе могле су да се користе само против циљева веће површине, на пример: аеродрома, већих војних објеката или постројења за снабдевање електричном енергијом, када је требало да се што сигурније искључе колатералне штете. Ако се примене америчка испитивања односа улагања и добити, онда се употребом вођених пројектила потрошња муниције за исти степен уништавања циљева може смањити за фактор 10. Сразмерно велики број невођених бомби може да се објасни тиме што су кориштене углавном за авионе *B-52* и *B-2*, који су их бацали да би се постигло дејство на већој површини. Насупрот томе, удео вођених пројектила у случају ловаца бомбардера износи више од 70 одсто. У постојећим околностима, трошкови употребе ловаца бомбардера били су оправдани само ако је кориштена вођена муниција, поготову стога што се наређење о избегавању колатералних штета може са сигурношћу спровести само уз употребу такве муниције. Немачко ратно ваздухопловство није могло да учествује у нападима пошто нема таква вођена оружја.

Следећи аспект јесте зависност употребе наоружања од временских услова. Наиме, због временских услова на простору сукоба данима није могло да се користи наоружање с навођењем, пошто циљ мора да буде оптички видљив и током напада стално на нишану. Због тога је неопходно да се у инвентар, осим муниције која зависи од добре видљивости, уврсте и вођени пројектили за све временске услове. У вези с тим, друге нације размишљају да ли да део својих ласерски вођених пројектила замене пројектиlima са навођењем преко *GPS*, јер за то постоје технолошке претпоставке. У свему томе значајна је способност да се пројектил са великом прецизношћу доведе до циља с велике удаљености а да, при томе, ловац бомбардер не дође у домет противникове противваздушне одбране, односно да се не мора спуштати испод своје средње висине лета. То значи да ратно ваздухопловство мора настојати да се наоружа ласерски вођеном муницијом за дејства из даљине и вођеним пројектиlima за све временске услове. Оно што важи за ваздухопловне снаге за извођење напада важи и за снаге за извиђање, нарочито ако се узме у обзир чињеница да због временских прилика више од 20 дана, од 78 дана колико су извођене операције, практично није било могуће извиђање оптичким средствима. Тактичко извиђање је, ипак, неизоставна претпоставка за извођење напада на покретне циљеве. Немачко ратно ваздухопловство ради на томе да стекне способност за извиђање у свим временским условима како би допринело не само извођењу својих операција већ и утврђивању положаја за копнену војску и ратну морнарицу.

Осим способности за извиђање у свим временским условима, посебан значај има спрега извиђање – навођење на циљ, што у будућности треба предвидети за све системе за извиђање. Због тога је потребна

способност да се подаци са извиђања током самог лета преносе или центру за обраду података и руковођење акцијама и/или непосредно авиону који је наоружан вођеном муницијом и који се већ налази на путу према циљу. У области одређивања циљева и планирања акција само САД имају ресурсе потребне за извођење тако сложене операције. Њихова техничка предност постаје тако још већа. Такав развој ће се наставити ако се брзо и трајно не буде улагало у области информационих система за руковођење и командовање, као што је, на пример, преносни формат „LINK 16“, и у савремену информатичку технологију. Осим наведених области деловања, постоје бројна знања везана за коришћење летилица, њихово тактичко понашање, односно личну опрему посада, и за наоружање и опрему летилица. На крају, може да се закључи следеће:

– употреба авиона *Tornado* у оквиру здружених ратних ваздушних операција била је сасвим успешна;

– обука немачких војника задовољава намену и, у поређењу с НАТО-ом, налази се на квалитативно веома високом нивоу;

– јединице транспортне авијације могле су у свако доба да ставе на располагање потребне транспортне капацитете и да пруже неопходну хуманитарну помоћ;

– сви војници који су учествовали у дејствима показали су висок степен професионалности и умешности. Њихова служба Савезној Републици Немачкој била је веома добра.

Библиометријска анализа часописа „ВОЈНО ДЕЛО“ (1970–1992)

УДК: 02:311.21

Мр Босиљка Цицимил

За испитивање и утврђивање статистичких карактеристика изворних чланака објављених у часопису „Војно дело“ у периоду од 1970. до 1992. године кориштена је квантитативна анализа корпуса. Истраживање је изведено на 843 изворна прилога са прикљученим цитираним библиографским јединицама.

Библиометријска анализа је обављена према: броју изворних чланака са и без референци и цитата, броју аутора, језику чланака, предметној припадности корпуса појединим наукама и просјечном броју прикључених библиографских јединица уз изворни чланак. Тестирана је примјенљивост Лоткиног закона продуктивности на истраживачки корпус.

Истраживање је показало да је „Војно дело“ мултидисциплинаран часопис. Већина чланака (40,81%) из области је војне науке. Однос између чланака са и без референци/цитата је веома неповољан (1,21:1 у корист чланака са прикљученим библиографским јединицама). Убрзан развој војне науке није се одразио на повећање броја чланака. Нађено је да преовладавају чланци индивидуалних аутора (просјечан број аутора по једном чланку износи 1,05) према припадности корпуса друштвеним и хуманистичким наукама. Просјечан број цитата и референци по једном изворном чланку зависи од научне области (у области војне науке – 10,26). На основу примене Лоткиног закона продуктивности на истраживачки корпус утврђен је висок степен корелације, што до сада није било својствено истраживањима у друштвеним и хуманистичким наукама. С аспекта дистрибуције цитата и референци потврђено је да велики број радова садржи мали број референци/цитата, и обрнуто.

Увод

Савремена наука, као систем знања уопште, област је дјелатности која се најбрже развија. Резултати истраживања разних параметара науке – научних резултата (открића и иновације), уложених финансијских средстава, броја научних радника, повећања количине и врсте документованих извора информација, броја објављених радова итд.

свједоче о експоненцијалном расту и снажној експлозији науке, као и процесима који су последица њеног убрзаног развоја (хиперпродукција научних информација и опадање њиховог квалитета, повећање броја редундантних информација, понављање научних открића, диспропорција између уложених финансијских средстава и добијених научних резултата, недостатак једноставних, али поузданих и ефикасних мјерила за евалуацију и оцјену научног рада¹ итд.), а који неминовно воде ка кризи информација.

Уочено је, да писано знање, тј. документовани извори научних информација, у току развоја показује одређене правилне шеме понашања, које се манифестују или као опште закономјерности или као опште законитости, односно закони, који прије свега, имају широку примјену у библиотечко-информационој дјелатности.²

Квантитативне особине, структура и различите манифестације писане комуникације анализирају се и проучавају помоћу библиометрије. Помоћу тог метода мере се библиографске јединице, без обзира на научну област, што упућује на његову општост, универзалност и широку примјену у свим областима у којима постоји формално комуницирање. „Шире узев, она је општа научно-гносеолошка статистичка метода индуктивно-генерализаторског типа“.³ Библиометријским истраживањима обављају се статистичка мјерења, анализира корпус биљеженог знања, откривају комуникационо-информациони процеси, правци и разна кретања у науци. Осим тога, резултати библиометријских анализа, између осталог, могу да послуже као основ за објективну евалуацију конкретног корпуса писаног знања, научног рада и научних публикација, и за побољшање комуникационог модела трансфера информација.

Циљ, приступ истраживању, параметри и метод истраживања

Циљ истраживања је да се на основу квантитативне анализе изворних чланака објављених у часопису „Војно дело“ (1970–1992) испитају и утврде статистичке карактеристике корпуса, на основу чега ће се добити показатељи о његовој структури и правцима развоја. Кориштен је информационо-аналитички приступ истраживању, уз примјену метода

¹ Постоје различите методе за евалуацију научног рада, али ниједна од њих, на жалост, није свеобухватна и довољна сама себи. Самим тим што је појам евалуације веома комплексан и зависи од бројних субјективно-објективних чинилаца и што је и сама наука, између осталог, и социолошки феномен, условљен разним околностима, додатно се компликује питање њеног вредновања. У последње вријеме цитатном анализом се, на основу квантитативних показатеља, у високом проценту обезбјеђује квалитативна димензија научног рада и његова евалуација. Та метода добија све више присталица и код нас и у свијету, без обзира на различита мишљења и неке приговоре о ограничениости, недостацима и несавршености тог метода.

² Пролиферентност аутора и часописа, дужина излагања часописа, просјечан број прикључених библиографских јединица, Брадфордов закон распршености информација (1948), Зипфов лингвистички закон (1935), примјенљив у индексирању и претраживању научних информација, Лоткин закон продуктивности итд.

³ Бранко Кнежевић, *Цитати у библиометрији као општој статистичкој индуктивно-генерализаторској методи*, *Informatologia Yugoslavica*, 20 (1986), 6, стр. 361.

квантитативно-статистичке анализе. Основни параметри на основу којих је обављано истраживање јесу изворни чланци објављени у „Војном делу“ (1970–1992). Истраживање је обављено мануелним путем. На засебним листићима исписивани су потребни библиографски подаци за изворне прилоге: име аутора, наслов, језик, година публикавања чланка, број аутора, изворност, врста, број прикључених библиографских јединица.⁴ и тема рада. На основу тако формиране и сређене картотеке обављена је обрада и анализа помоћу квантитативно-статистичког метода, а добијени подаци представљени су табеларно и графички. Као резултат истраживања израђена су два регистра: алфавитни индекс аутора изворних прилога (са референцама и цитатима) и алфавитни индекс аутора изворних прилога без референци и цитата. Регистар је израђен на рачунару.

Оквир истраживања

Истраживање је обављено на изворним чланцима публикованим у часопису „Војно дело“. Од укупно 1.539 изворних чланака објављених у „Војном делу“ анализирана су 843 изворна чланка са референцама и цитатима. Из обраде и анализе изостављени су изворни радови без прикључених библиографских јединица (696 чланака). Истраживачки фронт чини временски период од 1970. до 1992. године. Док је 1970. година прекретница у научном заснивању и дефинисању војне науке, крај анализираниог периода – 1992. година, крај је једног периода у историји наше земље.

Резултати истраживања и интерпретација

Часопис је у периоду од 1970. до 1992. године излазио двомјесечно, у шест свезака годишње, већином по шест бројева, с изузетком 1980. године (седам бројева у шест свезака) и посљедњих три године истраживачког периода, када је публикован у шест бројева, али у четири свеске. Дакле, може се закључити да је број бројева, односно свезака у току истраживачког периода стаалан, с изузетком посљедње три године. У посматраном периоду у часопису је публиковано 1.539 прилога, и то

⁴ Овдје је потребно указати на двоаспектност библиографских јединица, као основних информационих јединица која се јавља у виду цитата и референци. Појам „библиографска јединица“ је надређени, родни појам у оквиру којег се налазе врсни појмови – *референца* и *цитат*. *Цитат* је библиографска јединица добијена из неког рада из којег се наводи неки дио или се упућује на неки формални или неформални извор. Значи, то је библиографска јединица којом се потврђује да један извор прима од другог извора информацију. Референца је библиографска јединица којом се потврђује да се из једног рада предаје информација другом научном раду, односно, којом се потврђује да један извор даје другом извору информацију. „Наведене у једном научном раду и референце и цитати су прикључене статичке информационе јединице копулативног карактера, с погодном квантитативном карактеристиком и улогом да се њима оствари принцип континуитета у науци и омогући библиометријско истраживање“, Бранко Кнежевић, *Информатика 1*, 1. издање, „Требник“, Београд, 1994, стр. 38.

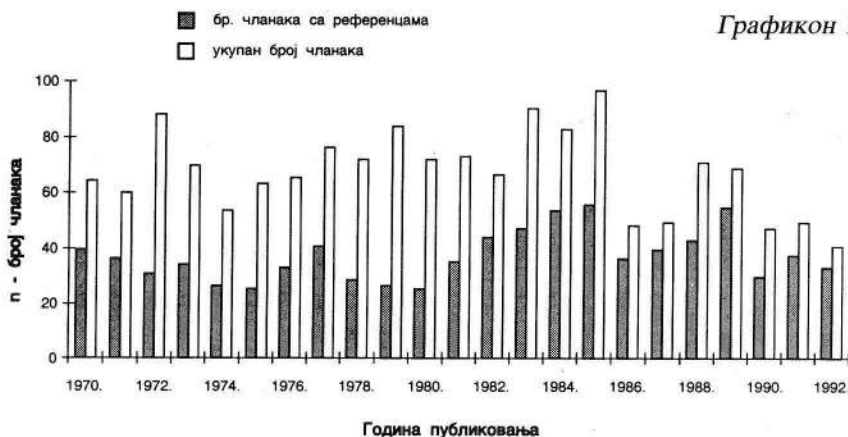
843 прилога са референцама и цитатима и 696 без њих. На табели 1 приказана је структура корпуса изворних чланака с обзиром на присуство прикључених библиографских јединица, одакле се види да је број изворних чланака са референцама и цитатима (843) у односу на број чланака без прикључених библиографских јединица (696) веома неповољан, што најрјечитије говори о пракси цитирања у часопису „Војно дело“ у посматраном истраживачком периоду (тај однос износи 1,21:1 у корист чланака са референцама и цитатима). С обзиром на то да је критеријум за издвајање корпуса изворних чланака за библиометријску анализу било остајање прикључених цитата и референци, чланци без референци и цитата (696) нису разматрани.

На графикаону 1 приказано је кретање укупног броја чланака и корпуса чланака са референцама и цитатима у току 23-годишњег периода.

Табела 1

Изворни чланци (по годинама публикавања)

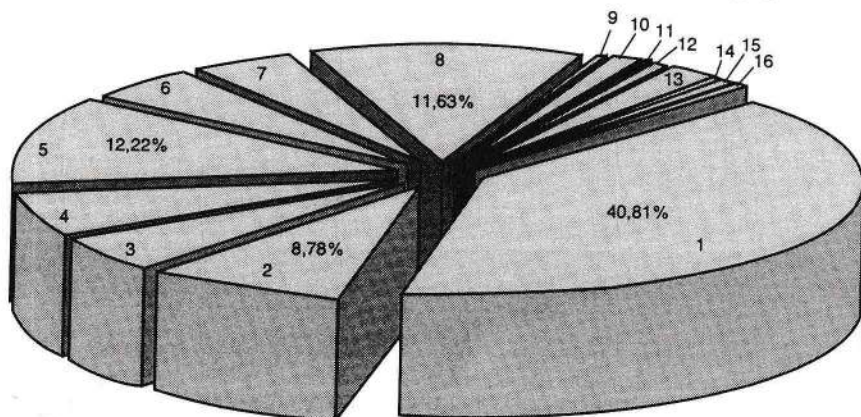
Година публикавања	Број чланака са референцама	Број чланака без референци	Укупан број чланака	Интегрално за период 1970–1992.
1970.	40	24	64	64
1971.	36	24	60	124
1972.	31	57	88	212
1973.	34	35	69	281
1974.	26	27	53	334
1975.	25	38	63	397
1976.	32	33	65	462
1977.	40	36	76	538
1978.	28	43	71	609
1979.	26	57	83	692
1980.	25	46	71	763
1981.	35	37	72	835
1982.	43	23	66	901
1983.	46	44	90	991
1984.	52	30	82	1.073
1985.	55	41	96	1.169
1986.	35	13	48	1.217
1987.	39	10	49	1.266
1988.	42	28	70	1.336
1989.	54	14	68	1.404
1990.	29	17	46	1.450
1991.	37	12	49	1.499
1992.	33	7	40	1.539
Укупно	843	696	1.539	1.539

Изворни чланци – број чланака с референцама и укупан број чланака према годинама

Осим основне карактеристике – неуједначености годишње продукције, примјећују се повремене тенденције пораста, односно стагнације. Нема, дакле, изразитијег повећања броја чланака. Тренд пораста осјећа се крајем седамдесетих и почетком осамдесетих година, што се поклапа с периодом општег развоја у нашој земљи и интензивнијим развојем војне науке.

Графикон 2

Корпус изворних прилога према научним областима

1 – ратна вјештина (40,81 одсто), 2 – организационе науке (8,78 одсто), 3 – право (4,51 одсто), 4 – педагогија (6,64 одсто), 5 – историја (12,22 одсто), 6 – економија (4,63 одсто), 7 – социологија (4,39 одсто), 8 – политичке науке (11,63 одсто), 9 – географија (0,36 одсто), 10 – психологија (1,3 одсто), 11 – медицина (0,47 одсто), 12 – екологија (0,59 одсто), 13 – техника (2,73 одсто), 14 – пољопривреда (0,47 одсто), 15 – лингвистика (0,12 одсто), 16 – наука уопште (0,36 одсто)

На другој страни, запажа се тенденција опадања броја радова обје селектиране категорије чланака у посљедње три године истраживачког периода, што се подудара с почетком свеопште кризе код нас.

Корпус изворних чланака са референцама и цитатима анализиран је према предметној припадности појединим наукама, што је резултирало издвајањем 16 научних области (графикон 2).

С обзиром на тематску оријентацију часописа, већина чланака је из области војне науке (ратне вјештине) – 40,81 одсто укупног корпуса. Иза ње слиједи историја, из које се изучавају и преузимају искуства за научно заснивање теорије ратне вјештине – 12,22 одсто корпуса. Дакле, више од половине корпуса (53,03 одсто) припада тим двијема наукама. Са сличним учешћем, као историја, слиједе политичке науке – 11,63 одсто. Нешто нижи проценат заступљености односи се на организационе науке (8,78 одсто), које изучавају, између осталог, војну организацију, руковођење и командовање. Прилози из педагогије (6,64 одсто) углавном се односе на војно васпитање и образовање. Економија (4,64 одсто), право (4,51 одсто) и социологија (4,39 одсто) изучавају предмет истраживања војне науке са својих становишта (војна и ратна економика, међународно ратно право, поморско ратно право, војна социологија итд.). Учешће осталих наука у корпусу је знатно ниже. Дакле, „Војно дело“ је мултидисциплинаран часопис јер садржи чланке из различитих научних области, које са својих аспеката и својом методологијом изучавају предмет истраживања војне науке. Све селектиране науке, осим технике, припадају корпусу друштвених и хуманистичких наука.

Преглед изворних чланака према научним областима посматран је и према годинама публиковања чланака (табела 2). Претпостављена тенденција пораста броја чланака из области војне науке не прати интензиван развој војне науке, који је, према подацима из војне литературе, отпочео 1970. године. Тренд пораста осјећа се у периоду од 1982. до 1989. године.

Један од битних показатеља квалитета часописа свакако је и језик, као важан сегмент пласирања и утицаја неке националне научне области на међународном плану. Сви изворни прилози у часопису „Војно дело“ објављени су на српскохрватском језику (у то време званичном језику). И поврмени ријетки прилози страних аутора (у нашем корпусу шест прилога) преведени су на српскохрватски језик. Ти подаци указују на слабију доступност резултата истраживања из те научне области свјетској научној јавности, чиме се онемогућава процес евалуације и компарирања војне науке и часописа „Војно дело“ са достигнућима других националних војних наука и са свјетским знањем уопште. Наши резултати истраживања слажу се са резултатима из области хуманистичких наука, гдје је 95 одсто радова писано на српскохрватском језику.

Једна од закономјерности убрзаног развоја науке јесте тенденција ка тимском раду, као посљедица све веће специјализације науке и научних радника, сложености научне опреме, повећања језичке баријере, обиља научних информација и других бројних чинилаца убрзаног научног развоја. Анализа изворних чланака према броју аутора указује на искључиву преваленцију радова које је написао један аутор (95,14

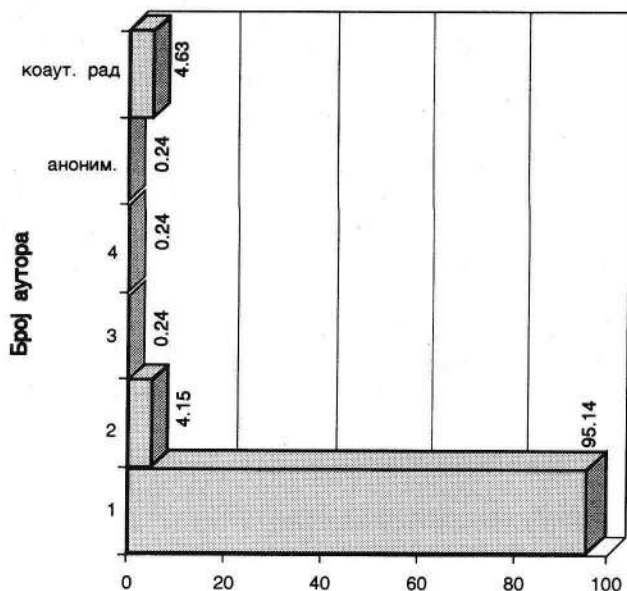
Табела 2

Изворни чланци према научним областима и годинама публиковања

Ред. бр.	Научна област	Године публиковања																Укупно									
		1970.	1971.	1972.	1973.	1974.	1975.	1976.	1977.	1978.	1979.	1980.	1981.	1982.	1983.	1984.	1985.	1986.	1987.	1988.	1989.	1990.	1991.	1992.	п	%	
1.	Ратна вештина	19	16	12	14	7	8	14	13	9	14	11	11	16	22	20	24	17	22	18	24	13	11	9	344	40,81	
2.	Организ. науке	8	5	2	5	4	1	1	2		1	1	1	3	5	8	4	6	5	5	4	2		1	74	8,47	
3.	Право	1		2		1		2	2	2	1		5	3	1	1			1	1	2		9	4	38	4,51	
4.	Педагогија	1	6	5	3	5	1	3	3	1		3	1	2	3	2	1	2	1	2	4	3		4	56	6,64	
5.	Историја	6	5	6	6	2	7	3	8	4	7	3	4	8	4	6	20	2	2							103	12,22
6.	Економија	2				2	1		1	1	1	3	3	1	1	5	2	1	1	4	7	2		1	39	4,63	
7.	Социологија	2	4	3	2	2	2	1		2				4	2	1	1	4		1	3	1		2	37	4,39	
8.	Политичке науке	1			3	2	3	4	3	6	1	3	7	5	4	1	2	1	3	9	7	6	16	11	98	11,63	
9.	Географија				1							1		1											3	0,36	
10.	Психологија				1				1	1		1	1	1	1	1	1			2				1	11	1,30	
11.	Медицина					1						1		1	1	1									4	0,47	
12.	Екологија																								5	0,59	
13.	Техника																								23	2,73	
14.	Пољопривреда													1	1	4		1	1		3	2			4	0,47	
15.	Лингвистика										1							1	2						1	0,12	
16.	Наука уопште															2							1		3	0,36	
	Укупно	40	36	31	34	26	25	32	40	28	26	25	35	43	46	52	55	35	39	42	54	29	37	33	843	100	

одсто), док се вишеструко ауторство јавља скоро као изузетак – 4,63 одсто (графикон 3).

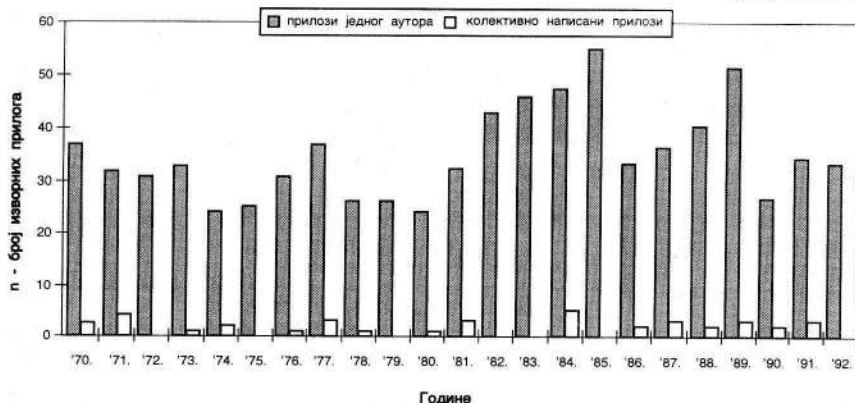
Графикон 3

n - укупан број чланака у %

Приказ изворних чланака према броју аутора (период 1970–1992)

Графикон 4

Изворни прилози према броју аутора (приказ према годинама)

На графикону се види да је тенденција пораста тимски написаних радова процентуално занемарљива.

Дакле, ни мултиаспектност предмета изучавања, какав је рат и оружана борба, као друштвене појаве, није значајније утицала на пове-

ћање коауторских радова. Изузетно ниско учешће тих радова у посматраном периоду није у складу ни с интензивнијим развојем војне науке која је, према подацима из војне литературе, започет седамдесетих година. Објашњење за то дјелимично је садржано у структури корпуса и његовој припадности наукама које, већином, припадају групи друштвених и хуманистичких наука. На основу поређења добијених података с истраживањима код нас може се закључити да се „Војно дело“ не разликује од корпуса друштвених и хуманистичких наука.⁵ Резултати истраживања у области природних и примијењених наука се знатно разликују од наших налаза⁶, иако се у литератури у вези с тим могу наћи и другачији резултати (на примјер, у једном совјетском истраживању из области математике⁷ 78,2 одсто чланака има једног аутора).

Ни када се корпус изворних чланака посматра према наукама не уочава се тренд повећања тимски написаних радова, осим у економији (табела 3), мада се ни тај податак не може схватити као тренд, осим у односу на искључиву преваленцију индивидуално написаних радова у свим осталима наукама. У области права и социологије није евидентиран чак ниједан коауторски рад; у области историје проценат таквих радова износи 0,97 одсто, у педагогији – 1,79 одсто. Углавном, учешће тих радова је статистички готово занемарљиво у односу на индивидуално написане радове.

Просјечан број аутора по једном чланку износи 1,05 што најбоље показује веома висок степен преваленције у корист индивидуално написаних радова.

У часопису „Војно дело“ објављивали су истакнути југословенски⁸ војни теоретичари, научни радници, практичари и стручњаци из разних сродних и других научних области, познате политичке и јавне личности и, ријетко, аутори из других земаља (индекси 1 и 2).

Резултати истраживања пролиферентности аутора изворних чланака (графикон 5) добијени на основу Индекса аутора изворних чланака⁹ (са референцама и цитатима – индекс 1) показују да је од укупно 438 идентификованих аутора више од половине – 282 аутора (64,38 одсто)

⁵ Иван Михел, Весна Олујић-Вуковић, Невенка Правдић, *Примјена библиометријских законитости у анализи широких тематских подручја: радови из хуманистичких знаности*; *Informatologia Yugoslavica*, 16 (1984), 1–2, стр. 21–33.

⁶ Бранко Кнежевић, *Цитатне анализе југословенске биомедицинске периодике (докторска дисертација)*, Загреб, Свеучилиште у Загребу, 1980, стр. 204, и *Информативна схема – резултат цитатних односа у југословенској беофицини према релевантним варијаблима*, *Informatologia Yugoslavica*, 13 (1981), 1–4, стр. 99–114.

⁷ Ј. Т. Бурбуа, Б. П. Коварская, *Исследование цитирности математической литературы*, НТИ, сер. 2, бр. 2 (1978), стр. 10–14.

⁸ Како се анализа „Војног дела“ односи на период постојања СФРЈ, у раду се под појмовима „Југославија“, „југословенски“, „наш“ и сл. подразумева фактичко стање до 1992. године.

⁹ Као резултат овог истраживања израђена су два регистра изворних прилога с обзиром на цитиране библиографске јединице у изворним члицама часописа. Индекс аутора изворних прилога (са референцама/цитатима – индекс 1) садржи имена 438 аутора. У првој колони дат је абecedни попис аутора. У другој колони

Изворни чланци према броју аутора (преглед по научним областима)

Научна дисциплина	Укупан број чланака		Ауторски састав												Укупан број ко-ауторских чланака	
			1		2		3		4		Аноним					
			п	%	п	%	п	%	п	%	п	%	п	%		
Ратна вјештина	344		327	95,06	15	4,36	1	0,29			1	0,29	16	4,65		
Организационе науке	74		71	95,95	2	2,70			1	1,35			3	5,05		
Право	38		38	100												
Педагогија	56		55	98,21	1	1,79							1	1,79		
Историја	103		102	99,03	1	0,97							1	0,97		
Економија	39		33	84,62	4	10,26	1	2,56	1	2,56			6	15,38		
Социологија	37		37	100												
Политичке науке	98		93	94,90	4	4,08					1	1,02	4	4,08		
Географија	3		3	100												
Психологија	11		10	99,91	1	9,09							1	9,09		
Медицина	4		3	75,00	1	25,00							1	25,00		
Екологија	5		3	60,00	2	40,00							2	40,00		
Техника	23		21	91,30	2	8,70							2	8,70		
Пољопривреда	4		4	100												
Лингвистика	1				1	100							1	100		
Наука уопште	3		2	66,67	1	33,33							1	33,33		
Укупно	843		802		35		2		2		2		39			
%	100		95,14		4,15		0,24		0,24		0,24		4,63			

Део прве стране индекса аутора изворних чланака

А

	Ауторски састав	Фреквенција
АБДУЛИ, РАМИЗ	1	1
АБДУЛИ, РАМИЗ	2	1
АДАМОВИЋ, ЉУБИША	1	1
АДУКОВИЋ, ДАНЕ	2	2
АЛИБЕГОВИЋ, ИБРАХИМ	1	1
АЛТМАН, ГАВРО	1	1
АМБРОЖИЋ, ЛАДО	1	1
АНДОНОВИЋ, ВОЈИСЛАВ	2	1
АНИЋ, НИКОЛА	1	4
АНОНИМ	0	2
АНТИЋ, БОШКО	1	1
АПОСТОЛСКИ, МИХАЈЛО	1	3
АРНАУТОВИЋ, ДРАГОЉУБ	1	2
АШНЕР, ТОМИСЛАВ	2	1
АВРАМОВ, СМИЉА	1	1

Индекс 2

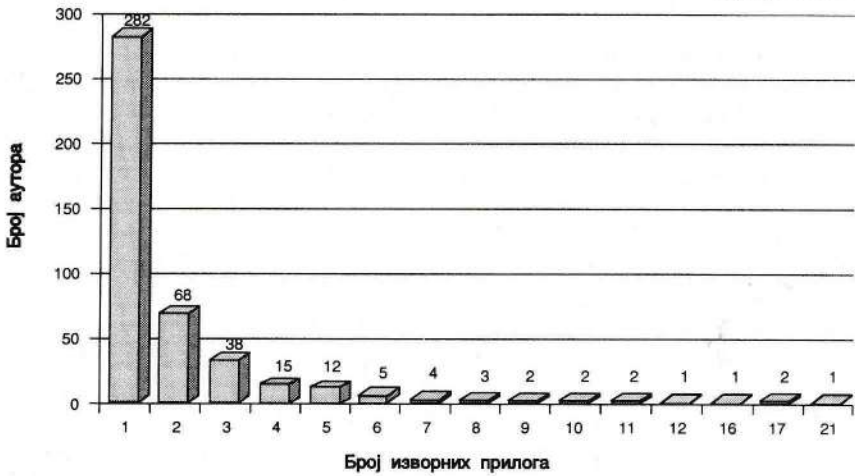
Део прве стране индекса аутора изворних чланака без референци/цитата

А

	Ауторски састав	Фреквенција
АБДУЛИ, РАМИЗ	1	1
АЋИМОВИЋ, ЉУБИВОЈЕ	1	1
АКРАМ, АГХА ИБРАХИМ	1	1
АЛАГИЋ, СЛОБОДАН	1	2
АЛТОНС, ТАМАРА	4	1
АЛВАРЕЗ, ЛУИС ЕЧЕВЕРИЈА	1	1
АНЂЕЛИЋ, ЛУКА	1	1
АНЂЕЛКОВИЋ, РАДОСАВ	1	1
АНЂЕЛКОВИЋ, РАДОВАН	3	1
АНИЋ, НИКОЛА	1	2
АНОНИМ	0	1
АНТИЋ, БОШКО	1	1
АНТИЋ, ЛАЗО	1	1
АНТИЋ, ВИЦКО	1	1
АНТОНИЋ, ЗДРАВКО	1	1
АПОСТОЛСКИ, МИХАЈЛО	1	3
АРНАУТОВИЋ, ДРАГОЉУБ	1	1
АРСЕНОВИЋ, КОНСТАНТИН	2	1
АТАНАСОВСКИ, ТОДОР	1	2
АТАНАСОВСКИ, ТОШО	1	2

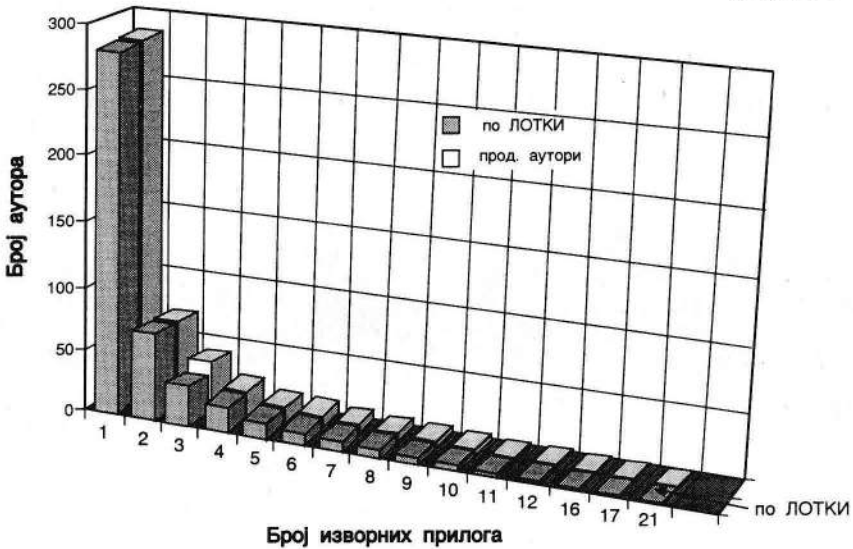
представљен је ауторски састав (1, 2, 3 или више аутора једног прилога), а у трећој – фреквенција појављивања. Сваки аутор, без обзира на редослијед појављивања у коауторском саставу појављује се појединачно, с тим што се поједини аутори појављују више пута, зависно од коауторског састава у којем су се појавили. Индекс аутора изворних прилога без референци/цитата (индекс 2) састоји се од 426 аутора. Иако корпус прилога без референци и цитата није анализиран, сматрали смо да је потребно навести ауторе тих прилога који са ауторима прилога са референцама и цитатима чине укупан корпус аутора изворних прилога у „Војном делу“ у посматраном периоду. Та два регистра могу и да се пореде, с обзиром на то да се у оба често налазе имена истих аутора. Наведени регистри омогућавају увид у продуктивност аутора изворних прилога (колона фреквенција).

Графикон 5

Продуктивност аутора изворних прилога

Графикон 6

Продуктивност аутора изворних прилога у односу на теоријску криву (према Лотки)

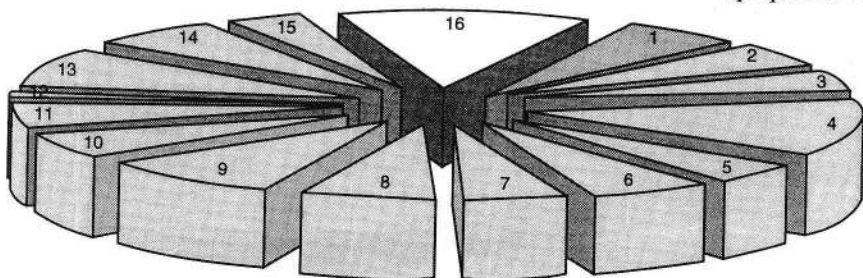
написало само по један рад. Број аутора који су написали по два рада је 68, три рада – 38 итд.

С обзиром на познату закономјерност у науци која се односи на продуктивност аутора (велики број аутора је ниско продуктиван, а само мали број аутора је високо продуктиван, тј. напише највећи број радова) и тенденцију смањивања броја аутора који су написали већи број радова

у нашем истраживању, наведена закономјерност је провјерена на корпусу изворних чланака, али није анализирана укупна продуктивност аутора изворних чланака. Добијени су сљедећи подаци: 1,60 одсто аутора написало је 11,97 одсто укупног броја радова, 5,25 одсто аутора написало је 25,66 одсто радова, а 20,09 одсто аутора више од половине укупног броја радова – 52,34 одсто. Закономјерност пролиферентности аутора у досадашњим истраживањима показивала је високе корелације у природним и примијењеним наукама, а приближне у друштвеним и хуманистичким. Међутим, предвиђање пролиферентности аутора помоћу Лоткиног закона инверзне квадратне функције ($N(q) = N/q^2$), примијењеног на наш истраживачки корпус, и поређење тако добијених података с кокретним подацима добијеним у току истраживања (графикон б) указују на висок степен корелације, за разлику од досадашњих истраживања у друштвеним и хуманистичким наукама, гдје такви закони показују апроксимативне вриједности. Може се претпоставити да би примјена Лоткиног закона продуктивности аутора на изворне чланке посматране према појединим научним областима показала сличне вриједности у већини наука.

Просјечан број референци и цитата по једном изворном чланку или „норма прокључених библиографских јединица“ износи 12,13 (када се узму у обзир и чланци без референци и цитата тај просјек се знатно снижава и пада на 6,64). На графикону 7 приказан је просјечан број прикључених библиографских јединица према селектираним научним областима.

Графикон 7

Просјечан број референци и цитата по једном изворном чланку
– преглед према научним областима

1 – ратна вјештина (10,26), 2 – организационе науке (8,91), 3 – право (26,08), 4 – педагогија (9,25), 5 – историја (11,84), 6 – економија (10,38), 7 – социологија (13,46), 8 – политичке науке (17,91), 9 – географија (11,67), 10 – психологија (10,91), 11 – медицина (3,25), 12 – екологија (17), 13 – техника (13,39), 14 – пољопривреда (7,25), 15 – лингвистика (25), 16 – наука уопште (11,67)

Просјек прикључених референци и цитата веома се разликује по научним областима и креће се од 8,91 – у организационим наукама, до

Изворни чланци према броју референци цитата – преглед по научним областима

Научна област	Број референци																		Укупан број изворних чланака		Укупан број референци		Просе- чан број референ- ци по из- ворном чланку σ
	1-10		11-20		21-30		31-40		41-50		>50		п	%	п	%	п	%					
	п	%	п	%	п	%	п	%	п	%	п	%											
Ратна вјештина	220	63,95	76	22,09	25	7,27	13	3,78	4	1,16	6	1,74	344	40,81	3.529	34,51	10,26						
Организационе науке	58	78,38	9	12,16	3	4,05	3	4,05			1	1,35	74	8,78	659	6,44	8,91						
Право	11	28,95	13	34,21	5	13,16	4	10,53	1	2,63	4	10,55	38	4,51	991	9,69	26,08						
Педагогија	39	69,64	10	17,86	5	8,93	1	1,79			1	1,79	56	6,64	518	5,07	9,25						
Историја	59	57,28	25	24,27	12	11,65	4	3,88	3	2,91			103	12,22	1.220	11,93	11,84						
Економија	25	64,10	9	23,08	2	5,13	1	2,56			2	5,13	39	4,63	405	3,96	10,38						
Социологија	21	56,76	6	16,22	7	18,92	3	8,11					37	4,39	498	4,87	13,46						
Политичке науке	56	57,14	18	18,37	10	10,20	4	4,08	1	1,02	9	9,18	98	11,63	1.755	17,16	17,91						
Географија	1	33,33	2	66,67									3	0,36	35	0,34	11,67						
Психологија	6	54,55	4	36,36	1	9,09							11	1,30	120	1,17	10,91						
Медицина	4	100											4	0,47	13	0,13	3,25						
Екологија	2	40,00	1	20,00	1	20,00			1	20,00			5	0,59	85	0,83	17,00						
Техника	11	47,83	7	30,43	4	17,39			1	4,35			23	2,73	308	3,01	13,39						
Пољопривреда	3	75,00	1	25,00									4	0,47	29	0,28	7,25						
Лингвистика					1	100							1	0,12	25	0,24	25,00						
Наука уопште	1	33,33	2	66,67									3	0,36	35	0,34	11,67						
Укупно	п	517	183	21,71	76	9,02	33	3,91	11	1,30	23	2,73	843	10,225	100		$\sigma_{\text{сред}} = 12,13$						
	%	61,33	21,71	9,02	3,91	1,30	2,73	100															

26,08 – у праву. Просјечан број цитираних библиографских јединица по једном чланку у области војне науке износи 10,26 и приближан је резултатима истраживања у области југословенске биомедицине,¹⁰ док је много већи него у сличним истраживањима у области физичке културе¹¹ или у неким страним истраживањима у природним наукама.¹²

Преглед изворних чланака према броју референци/цитата посматран је према научним областима (табела 4). Произилази да више од половине укупног броја чланака (61,33 одсто) садржи мали број референци и цитата – од 1 до 10. Ријеч је о још једној закономјерности писаног знања, која је аналогна оној у сфери продуктивности аутора и часописа, а која се односи на број прикључених библиографских јединица у научним радовима. Дакле, аналогно ауторима и часописима, већина публикација или научних радова садржи мали број референци и цитата, односно, само мали број радова има велики број референци и цитата.

Слична дистрибуција радова у односу на број цитираних библиографских јединица испољава се и у већини селектираних научних области. Од 344 рада који припадају корпусу ратне вјештине – 220 чланака (63,95 одсто) садржи од 1 до 10 референци; 76 (22,09 одсто) радова има од 11 до 20 референци итд. Дакле, и ту више од половине укупног корпуса радова који припадају војној науци садржи мали број цитираних библиографских јединица, што значи да резултати истраживања одговарају законитости која се односи на број референци и цитата у научним радовима.

Закључак

На основу добијених резултата у току истраживања и анализе може да се закључи да је „Војно дело“ мултидисциплинаран часопис, у којем је селектирано чак 16 научних области, које са својих аспеката и својом научном методологијом изучавају, између осталог, предмет истраживања војне науке – рат и оружану борбу. Све оне, осим технике, припадају корпусу друштвених и хуманистичких наука. Већина чланака је из области ратне вјештине, будући да је „Војно дело“ репрезентант војне науке, која с историјом чини више од половине корпуса изворних чланака.

Однос између чланака са и без цитираних библиографских јединица је веома неповољан, што недвосмислено указује на лоше навике и однос аутора према писању и цитирању као моралној норми у науци.

Убрзан развој наше војне науке који је, према подацима из литературе, започет 1970. године, није се одразио порастом укупног броја чланака, чланака са референцама и цитатима и чланака из војне науке.

¹⁰ Бранко Кнежевић, *Цитатне анализе југословенске миомедицинске периодике*, исто.

¹¹ Душанка Бан, *Циркулација информација у стручној периодици*, Информатика, 20 (1986), 6, стр. 363–375.

¹² Ј. Т. Бурбуља, Б. П. Коварская, исто.

Чланци у „Војном делу“ су на српскохрватском језику, што неминувано утиче на пласирање и утицај наше војне науке на међународном плану, чиме се усложњава процес евалуације и компарирања војне науке и часописа „Војно дело“ са другим војним наукама и свјетским знањем уопште.

Процентуални износ изворних чланака према броју аутора који су их написали показује искључиву преваленцију чланака које је написао један аутор. Тенденција повећања броја коауторских радова, као параметар који указује на интензивнији развој војне науке и на мултиаспектност и мултидисциплинарност предмета изучавања војне науке није уочена. Објашњење за то дјелимично је садржано у припадности корпуса групи друштвених и хуманистичких наука.

Примјена Лоткиног закона пролиферентности аутора на корпус изворних чланака показује висок степен корелације, што у досадашњим истраживањима није било својствено корпусу друштвених и хуманистичких наука.

Просјечан број цитата и референци према научним областима показује различите вриједности, што се подудара с резултатима истраживања истог питања код нас и у свијету.

С аспекта дистрибуције цитираних библиографских јединица у односу на изворне чланке потврђена је шема понашања писаног знања према којој велики број радова садржи мали број референци и цитате, и обрнуто.

Summary

By attacking the mind to the new world order

Prof. D Sc Svetozar Radišić, Colonel

The establishment of the „new world order“ entails significant changes in theory, doctrines, regulations and practice of the art of war. Today the non-armed forms of aggression are predominant and pushing back the armed ones. The neocortical warfare is an attack against the mind, applied for the purpose of winning over the population of the attacked state for its accepting the aggressor's interests as its own. In the comprehensive defence from this form of warfare all the spiritual, intellectual and material resources and potentials of the attacked people should be mobilized and used.

Historical roots and challenges of geopolitics of modern Russia

---

Prof. D Sc Zoran Kilibarda, Colonel
M Sc Jovanka Šaranović

Influence and impact of characteristics of its geographic space to the policies of the Russian state from its inception – in the forms of the so called Kiev Russia, then the Moscow principality and later on the Russian empire and the Soviet Union, till our time – empirically prove the „realistic“ geopolitics, in which the power, distances and expansion have been interconnected. Patterns of forming the geopolitical deliberations and behaviour were similar in all phases of existence of the Russian state, even though their forms and significance varied in different historical periods.

Because of its difficult present economic situation, of its unstable internal political situation, including the unfavourable demographic factors, Russia is today exposed to powerful external and internal geopolitical pressures. Regarding its external political aspirations it can choose one of three strategic geopolitical variants: strategy of expansion, strategy of détente, and positional strategy.

Beside these choices there exist also the others, when the directions of these aspirations are taken into account. In this sense the authors discuss three main orientations of Russia today: turning to the West (Atlantism), turning to the East (Uralism) and turning to itself (neo-antiimperialism). Which of these orientations it will adopt depends on the biggest prospects for their application in the form of concrete geopolitical behaviour.

Nazism and German Protestantism

Prof. D Sc Miroljub Jevtić

Because religion always significantly influenced the war conflicts and the war doctrines it is possible the recurrence of certain events as long as there exist dogmatic foundations for forming of views regarding the war. Therefore is understanding of relations between the Nazism and the German Protestantism very important for the defence policies of all states which are influenced by Germany.

All the connoisseurs of Protestantism agree in that the Nazism in Germany was a decisive factor in Hitler's coming to power, and that it was helpful in the creation and maintenance of the German war machine. The Protestant community, headed by its theologians, bishops and priests, was giving its support or was at least indifferent regarding the Nazi pogroms and eradication of all opposition or people with opposing ideas and views, of the Jews in particular.

Danube iron gate as a factor of regional cooperation on Balkans

---

D Sc Radoje Zečević

After a presentation of basic geographic and historical data in connection with the Danube river the author underlines the significance of this second great river of Europe. The significance of Danube for commerce and international ties attracts the interests of great powers for the Danube basin. The competition for predominance in this basin has been expressed particularly at the regulation of free passage through the Iron Gate channel.

By constructions of the Iron Gate dam the problem of navigation along Danube was solved in the best way, contributing greatly to the regional cooperation of Serbia in the future.

„Desert Storm“ operation and the aggression of the North – Atlantic pact against Yugoslavia – similarities and dissimilarities

---

D Sc Todor Mirković, Colonel, ret'd.

Within the frames of this actual and complex topic the author reviews numerous matters: from the causes and aims of launching the operations „Desert Storm“ and „Joint Forces“ (aggression of the NATO against FR Yugoslavia) to their termination and the newly created situations. Preparations for the operations he reviews through the intelligence working over of the theatres of operations, the psychological and other preparations of own and world public, bringing the forces to their operational positions and their deployment, and the like. He considers characteristic for the opening stages and further course of operations, in addition to other procedures, a massive use of modern war technology (their characteristics and ways of

use) and stresses the fact that these operations are a completely new manner of warfare.

A substantial attention the author paid to the media support of the operations, and to the measures and manners of defence undertaken by the attacked countries, with the point of gravity placed on the activities of the Yugoslav Army. Instead of a conclusion he presents some consequences of these operations and their impact on the international relations, and points out the newly created situations (deepening of crises) in the Persian Gulf zone and in the Balkans.

Modeling of strategic arming in a multipolar world

Prof. D Sc Katica Stevanović-Hedrih
D Sc Branko Đedović, Colonel

Technical-technological sophistication of armaments and the awareness of various aspects and dimensions of their destructive effects have imposed the need for a mathematical approach in the analysis of dynamics of strategic arming in the economically developed and the militarily well equipped states. The world with several military powers is a „world with several poles of governing“ which could succeed its recent bipolar and its present unipolar structure. Since the competition in power could make the basis for a strategic stability, it is necessary that superpowers make revisions of their military doctrines and structure of forces by which they protect their interests.

On the basis of a mathematical theory of stability, the authors present a definition of the size and characteristics of military power of several countries-superpowers in conditions of the world peace. They propose an approach to the definition and study of fundamental problems of stability in arming and in attaining and maintaining the military strategic equilibrium. According to the main parametres of relations within the frames of such a system the authors point out the recent works in this domain in the world literature and their impacts. A real system is presented by differential continual and discrete equations, i. e. by a dynamic-mathematical model. Suggested is a basis for analysis and synthesis of the system for controlling the strategic arming from the standpoint of requirements and necessary conditions of stability.

Approaches to projecting the organizational structures of controlling organs in transportation service

---

M Sc Boban Đorović, Captain 1st class

The author presents experience and possibilities of application of methods used in organizational sciences in working out of organizational solutions in the Yugoslav Army. Defined is the methodology of projecting the organizational structure of controlling organs in transportation service

on an example – the staff of a truck battalion. For the purpose of defining the methodology of projecting are reviewed approaches to the projecting of organizations and organizational structures in society, and in transportation organizations of foreign armies and the Yugoslav Army.

Influence of religious tradition on the combat morale of the Yugoslav Army

---

M Sc Jovan Gligorić, Colonel

The author essays to single out, define and explain, on the basis of religion and tradition, the combat traditions influenced by religion, so that they became a definite quality. Because of the significance of morale and the need for its further upgrading, he tries to show how the religious traditions, as inspiration, can become rules of conduct and motivation of warriors for their heroic deeds on battlefield. He points out some forms of religious tradition – created in insurgencies, uprisings and wars waged by the Serbian and Montenegrin people – whose influence can be with certainty established also in the present Yugoslav Army.

Possibilities for functioning of river navigation and transport in conditions of defence of the country

---

Prof. D Sc Dragutin Jovanović, Colonel

In the market of transportation services, in the field of cargo transportation in particular, the river transport is particularly significant because of its numerous advantages in comparison with its main competitors – the road and railway transports. These advantages are, first of all, by far lower transportation expences, possibilities for development and application of new technologies in sub-systems, in planning and directing the transportation processes and exploitation of multi-modal transportation chains.

The author considers that this mode of transportation is unjustifiably neglected both in the civilian transport system and in transportation for the needs of the defence system. Such a situation is most unfavourable with regard to capacities of transportation means and to the applications and use of modern transport technologies, technologies for loading and unloading, and information technology in the field of control of the transportation processes.

In the article are pointed out possibilities the river transport offers within the frames of the defence system, and the significance of its more intensive use both in the time of peace and in conditions of the defence of the country.

Development of the new Italian Army

Tomislav Jovanović, Colonel, retd.

The Italian Army is now in the process of its re-organization, carried out according to the „Project the Army 2000“. This project foresees the forming of a new Army of 137,000 men capable to carry out the following tasks: defence of national territory and sovereignty of Italy, offering help in cases of natural disasters, engagement in protection of human rights, support in peace-keeping operations and solution of crises outside the zone of responsibility of the North-Atlantic Pact. The development of the new Italian Army was started in 1998. Till now have been completed changes in the field of command and control, and was started the forming of a new structure of the Army and the re-organization of administrative and operative logistic and combat support organs.

Development and role of intelligence-security system of Rumania in 20th century

---

D Sc Milan Milošević

Events in Rumania and its environment in 20th century frequently exerted decisive influence on the security-intelligence system of that country. Starting from 1908, when the first intelligence organization of the country was established, the Rumanian security services were from time to time re-organized, transformed, disbanded and again established, depending on the current regimes (particularly in 1940, 1944, 1947–1950, 1972 and 1989).

Notwithstanding the fact that the inter-state relations between the Kingdom of Serbia and the two former Yugoslavias were mostly good and constructive, the fact has to be taken into account that the special service of Rumania were in some periods (1940–1944, 1948–1955) in addition to the intelligence investigation of Yugoslavia carrying out some typical terrorist and other subversive activities.

In Rumania was after 1989 established and activated a quite new security-intelligence system, similar to the intelligence systems of countries members of the North Atlantic Pact. This development was influenced also by the efforts of the present Rumanian authorities to get as near as possible to the West European Union and the NATO, notably also by their adhering to the „Partnership for Peace“ and the North Atlantic Assembly.

Experiences from the air operation of the north atlantic pact in Kosovo

---

Jürgen Höche

Six months after the air operation of NATO on Kosovo, Lieutenant General Jürgen Höche, head of the Command of the Air Force of Germany till 1.12.1999, analyses the experiences from planning and execution of the air

operation of NATO on Kosovo and its results. He particularly stresses the results of combat actions and the contribution of the German Air Force, and proposes its equipping with modern armaments and technology, and its tactical preparation for its more efficient engagement in similar missions.

Bibliometric analysis of the „Vojno delo“ magazine (1970–1992)

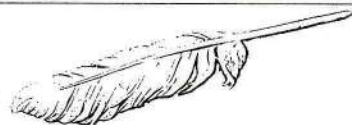
M Sc Bosiljka Cicmil

For the examination and establishment of statistical characteristics of articles published in the „Vojno delo“ magazine in the 1970–1992 period was used qualitative analysis of the corpus of 843 articles, with enclosed and cited bibliographic units.

This bibliographic analysis has been worked out after: the number of articles with or without references and citations, the number of authors, the language, the thematic references of articles to different sciences, and the average number of bibliographic units enclosed with the articles. Also the applicability of Lotka's law of productivity was tested.

The research has shown that the „Vojno delo“ is a multidisciplinary magazine. The majority of articles (40.81 per cent) was from the domain of military science. The ratio between articles with and without references/citations is rather unfavourable (1.21:1 to the favour of articles with enclosed bibliographic units). The accelerated development of the military science did not entail the increase of the number of articles. Prevailing are articles of individual authors (the average number of authors per article was 1.05) where the corpus of the articles belongs to social and humanistic sciences. The average number of citations and references per article depended on the scientific domain (10.26 on the military science domain). On the basis of application of the Lotka's law of productivity to the researched corpus was established a high level of correlation, which was not characteristic for researches in social and humanitarian sciences domains. Regarding the distribution of citations and references was confirmed that a substantial number of articles contained a small number of references and/or citations.

Par l'attaque contre le cerveau humain a l'ordre nouveau mondial

Prof. dr Svetozar Radisic, Colonel

Les changements importants dans la théorie, les doctrines, la régulative et la pratique de l'art de guerre sont conditionnées par la réalisation du „nouvel ordre mondial“. Dans les temps contemporains, les formes de l'agression non armée dominant et poussent vers arriere les formes de l'agression armée. La guerre néocortique est une attaque contre le cerveau humain ayant pour but le contrôle de l'habitation du pays attaqué dans le processus d'acceptation des idées de l'agresseur comme ses idées propres. Dans une défense tout dimensionnelle, il faut utiliser tout potentiel du peuple attaqué – spirituel, intellectuel, matériel et autres.

Racines historiques et provocations de la géopolitique de la Russie contemporaine

Prof. dr Zoran Kilibarda, Colonel et mr Jovanka Saranovic

Influence des caractéristiques de l'espace géographique sur la politique de l'Etat russe dès sa naissance – à la forme de soit disant Russie de Kiev, puis Duchesse de Moscou et Russie tzariste, passant par l'Union Soviétique, jusqu'à nos jours – offre une preuve empirique de la géopolitique „réaliste“, dans laquelle on voit attachées l'une à l'autre la puissance, l'espace et l'expansion. Formulaires de formation de la pensée géopolitique et du comportement des Russes ont été presque les mêmes dans toutes les phases de l'existence de la Russie, mais leur forme et importance ont varié selon les périodes historiques.

Pour l'instant, la Russie, en tenant compte des difficultés économiques, de l'atmosphère politique instable et l'image démographique non correspondante aux autres composantes géopolitiques, sous pressions puissantes externes et internes, se trouve dans une situation difficile. Elle a trois variantes géopolitiques de niveau stratégique, liées aux aspirations vers exterière: stratégie, expansion, stratégie de détante et stratégie positionaire. Sauf ces variantes mentionnées, il existe aussi d'autres en tenant compte des orientations de la Russie contemporaine: tournant vers l'Ouest (atlantisme), tournant vers l'Est (ouralisme) et tournant vers soi-même (néoantiimpérialisme). Laquelle des orientations mentionnées sera acceptée dépendra des possibilités de réalisation de comportement géopolitique concret.

Nacisme et protestantisme allemand

Prof. dr Miroljub Jevtic

Tenant compte que la religion fait une influence considérable sur les conflits armés et sur la doctrine de guerre, il est possible de répéter certains événements jusqu'au point où les bases dogmatiques qui font influence sur la formation des doctrines existantes. C'est pourquoi la compréhension des rapports entre le nazisme et le protestantisme allemand présente un point important pesant sur la politique de défense de tous les pays sous influence allemande. Les autorités protestantes sont d'accord que le nazisme a été prévalant pour l'Allemagne de Hitler car il aidait la machine de guerre allemande de grossir. Communauté protestante, avec théologues, évêques et prêtres à la tête, ont offert l'appui ou, au moins, ils se taisaient quand il s'agissait des questions délicates comme la question Juifs, en particulier, mais aussi quand il s'agissait de l'anéantissement des opposants idéologiques.

Djerdap comme l'élément de coopération régionale sur les Balkans

Dr Radoje Zecevic

Auteur, dans son article, après avoir mentionné les données géographiques et historiques de base liées au Danube, montre l'importance de ce fleuve, deuxième par la grandeur en Europe. L'importance de Danube pour le commerce et les communications internationales confirme l'intérêt des grandes puissances pour la région de Danube. Le combat pour dominance dans cette région est montré surtout à l'occasion de régulation de navigation libre à travers Djerdap.

Construction du barrage sur le Danube a résolu la navigation sur ce fleuve de meilleure façon, ce que aura une importance considérable pour la coopération régionale de la FR de Yougoslavie et de la Serbie dans le futur.

Opération „desert storm“ et agression de l'OTAN contre la Yougoslavie – ressemblances et différences

Dr Todor Mirkovic, Colonel en retraite

Dans le cadre du thème très actuel et complexe, auteur étudie de nombreuses questions: causes et objectifs de l'entreprise de l'opération „Desert Storm“ et „Forces Réunies“ (agression de l'OTAN contre la Yougoslavie), la fin des actions et situation nouvellement créé. Préparatifs de l'opération sont étudiés à travers de travail de renseignement sur le champ de bataille, préparatifs psychologiques et autres en vue de diriger l'opinion publique propre et mondiale pour l'agression, approche et déploiement des forces sur les bases opérationnelles et autre. Pour le début et la cours de l'opération, il estime comme caractéristique, entre autres faits, emploi massif des moyens technique de guerre disposant de technologie avancée (ca-

ractéristiques et mode de leur emploi) et souligne le fait que ces opérations représentent une complètement nouvelle façon de mener les opérations de guerre. Auteur offre une attention particulière à l'appui des médias des opérations, ayant comme contre-poids les mesures prises par l'Armée de Yougoslavie pour contrecarrer ce type de l'attaque. En guise de conclusion, auteur mentionne certaines conséquences des opérations menées surtout quand il s'agit de l'opinion publique internationale et des rapports internationaux, montre une situation nouvellement créé sur les Balkans et dans la zone de Golfe de Perse.

Modèle de l'armement stratégique dans le monde multipolaire

Prof. dr Katica Stevanovic-Hedrih et dr Branko Djedovic, Colonel

---

Perfectionnement techno-téchnologique de l'armement et conscience concernant les différents aspects et dimensions de son action destructive, ont conditionné le besoin de l'approche mathématique de l'analyse dynamique de l'armement stratégique dans les pays disposant de haute économie et équipement militaire. Le monde avec plusieurs puissances militaires représente „le monde avec plusieurs pôles de l'administration“ qui pourrait suivre la structure ex-bipolaire et monopolaire. Etant donné que la concurrence dans le domaine de pouvoir pourrait être la base de stabilité stratégique, il est indispensable de faire une révision des doctrines militaires et des structures des forces des superpuissances qui protègent leurs intérêts.

Faisant appui sur cette théorie mathématique, dans l'article, on définit les dimensions de puissance militaire des pays – superpuissances, dans les conditions dictées par la paix mondiale. On propose une approche à la définition et à l'étude des problèmes fondamentaux de stabilité de balance militaro-stratégique. D'après les paramètres des rapports dans un tel système, on montre de nouvelles œuvres dans le domaine dans le monde et leurs résultats. Un système réel est présenté par les égalités différentielles, c'est-à-dire par le modèle dinamico-mathématique. On propose aussi la base de l'analyse et de synthèse du système de manipulation avec l'armement stratégique concernant le point de vue demandés et besoins de stabilité.

Approches à la projection des structures organisationnelles des organes de l'administration de service de circulation

---

Mr Boban Djorovic, Capitaine de ère rang

Dans ce travail on montre les expériences et possibilités d'applications des méthodes des sciences organisationnelles durant l'élaboration des résolutions organisationnelles dans l'Armée de Yougoslavie. On définit la méthodologie de projection de la structure organisationnelle des organes de l'administration du service de circulation au rang du bataillon des automobiles (atb). On montre aussi des approches à la projection de l'organisation et des structures organisationnelles dans la société, des unités militaires, des armées étrangères et de l'Armée de Yougoslavie.

Influence de tradition en religion sur le moral de l'armée de Yougoslavie

Mr Jovan Gligoric, Colonel

Auteur insiste sur le fait que la religion et tradition ont une signification de tradition de combat, parce que la religion a eu une influence particulière dans l'édifice comme qualité, d'une part, et parce que ce sentiment peut devenir le règlement de comportement et inspiration pour les guerriers sur le champ de bataille, de l'autre.

On montre aussi certaines formes de tradition en religion, tirées des insurrections, soulèvements et guerres menés par les peuples serbe et monténégrin, dont l'influence peut être vue dans les rangs de l'Armée de Yougoslavie.

Etat et possibilités de fonctionnement de circulation sur eaux internes et de transport en fonction de défense du pays

Prof. dr Dragutin Jovanovic, Colonel

Sur le marché des services de circulation, dans la sphère de transport des poids lourds, la circulation sur eaux internes et de type de transport ont une importance particulière à cause de nombreux avantages par rapport de transport routier et celui de chemin de fer. Ce sont, avant tout, les frais bas, possibilité de développement et d'application des nouvelles technologies, planification et administration du processus et de l'exploitation des chaînes multimodèles de transport.

Auteur estime que ignorance de cette branche de transport et de circulation, dans les structures civiles, mais aussi dans le système de défense, n'est pas justifiable. Situation est la plus défavorable dans le domaine de capacité des moyens de transport et de l'application des technologies modernes, surtout embarquement et débarquement, liées à l'application de technologie informatique quand il s'agit de l'administration de processus de transport.

Dans cet article on montre les possibilités de transport sur eaux internes et de transport dans le système de défense, mais aussi l'importance de son intensification durant la paix et surtout durant la guerre.

Création de la nouvelle armée de terre Italienne

Tomislav Jovanovic, Colonel en retraite

Dans l'armée de terre italienne, on voit en cours de réalisation une réorganisation sous le nom-côde „Projet Armée de terre 2000“. On a planifié de créer une nouvelle armée de 137.000 hommes, capables de réaliser les missions suivantes: défense de territoire national et de souveraineté de l'Italie, offre de l'aide nécessaire en cas des catastrophes naturelles, engagement dans la protection des droits de l'homme, appui des opérations

de paix et résolutions des crises hors de la zone de responsabilité de l'OTAN. La création de la nouvelle armée de terre italienne a commencé en 1998. Jusqu'à maintenant, on a fini tout ce qui est lié au changement dans le domaine de l'administration et de commandement et on a commencé la formation des nouvelles structures de l'armée de terre et réorganisation des organes logistiques et autres.

Développement et rôle du système de renseignement et de sécurité de la Roumanie durant le vingtième siècle

---

Dr Milan Milosevic

Evènements qui ont eu lieu à l'intérieure de la Roumanie et dans son environnement immédiat durant le 20. siècle, avaient eu souvent une influence décisive sur le système de renseignement et de sécurité de ce pays. A partir de 1908, quand la première organisation de renseignement a vu sa naissance, les services secrets roumains ont eu successivement nombreuses réorganisations, transformations, dissolutions etc, pourque les nouveaux services pourraient être créés selon le régime actuel de pays (en particulier en 1940, 1944, 1947-1950, 1972, 1989).

Ne tenant pas compte de fait que les rapports entre le Royaume de Serbie et les deux ex-Yougoslavie avec la Roumanie ont été bons et constructifs, on doit avoir sous les yeux aussi le fait que les services spécialisés de Roumanie, dans certaines périodes (1940-1944, 1948-1955), sauf le travail de recherches secrètes envers la Yougoslavie, ont mené les actions typiquement terroristes, mêlées avec les autres modalités de travail subversif.

Après 1989, en Roumanie, on a formé un système de renseignement et de sécurité complètement nouveau, semblable aux systèmes des pays membres de l'OTAN. Une grande influence sur cette réorganisation a été faite à cause des efforts du pouvoir roumain de s'approcher de l'Union Européenne et de l'OTAN, rejoignant le programme „Partenariat pour paix“ et l'Ensemblée de l'OTAN.

Leçons tirées de l'opération aérienne de l'OTAN contre le Kosovo

---

Jürgen Hehe

Six mois après l'opération aérienne de l'OTAN contre le Kosovo, auteur (général-lieutenant Jürgen Hehe, chef d'Etat-major de l'Armée de l'Air allemande jusqu'au 1er Décembre 199) fait une analyse des leçons tirées de planification et de réalisation de l'opération et résultats atteints. Il souligne particulièrement les effets des actions et contribution de l'aviation allemande aux ces résultats, propose un équipement moderne basé sur technologies avancées et entraînement tactique amélioré pour l'engagement efficace dans les missions pareilles.

Pour réalisation des recherches et des retrouvailles des caractéristiques statistiques des articles de sources dans la revue „Vojno delo“ dans la période de 1970 à 1992, on a appliqué une analyse quantitative de corps. Les recherches sont menées sur 843 pièces de source avec les unités bibliographiques citées.

Analyse bibliométrique est faite d'après: nombre des articles de source avec ou sans références et citates, nombre des auteurs, langue des articles, disciplines des sciences, nombre moyen des unités bibliographiques jointes à l'article. On a testé aussi la validité de la loi de Lotka concernant productivité du corps examiné.

Les recherches ont montré que la revue „Vojno delo“ est une revue multidisciplinaire. La majorité des articles (40,81 pourcent) appartient aux sciences militaires. Le rapport entre les articles avec et sans références est défavorable (1,21 : 1 au profit des articles avec la liste bibliographique). Le développement accéléré des sciences militaires n'avait pas trouvé sa réflexion sur l'augmentation de nombre des articles. Tous les articles sont écrits en serbo-croate. On a trouvé que les auteurs individuels prévalent (nombre moyen des auteurs par article est 1,05) ce que dépend de corps des sciences sociales ou humanistes. Le nombre moyen des citations et des références par rapport à un article original dépend des disciplines scientifiques (dans le domaine des sciences militaires – 10,26). En appliquant la loi de Lotka concernant productivité, on a trouvé un haut degré de corrélation, ce que n'était pas caractéristique des recherches dans les sciences sociales et humanistes. Regardant l'aspect de distribution des citations et des références, on a confirmé qu'un grand nombre des articles contient un nombre insuffisant des références/citations et le contraire.

Durch den Angriff aufs Gehirn des Menschen zur neuen Weltordnung

Oberst Prof. Dr. Svetozar Radišić

Die Einführung der neuen Weltordnung verursachte wichtige Änderungen in der Theorie, Doktrin, den Regeln und der Praxis des Kriegswesens. Derzeit drängen die unbewaffneten Aggressionsformen die bewaffneten in den Hintergrund und bekommen den Vorrang. Neokortikale Kriegführung (neocortical warfare) umfasst die Angriffe aufs menschliche Gehirn, deren Ziel ist, daß die Bevölkerung des angegriffenen Staates die Interessen des Angreifers als die eigenen Interessen annimmt. In einer alldimensionalen Verteidigung sollten alle geistigen, intellektuellen und materiellen Potentiale des angegriffenen Volkes genutzt werden.

Die historischen Wurzeln und die Herausforderungen der Geopolitik von Rußland heute

Oberst Prof. Dr. Zoran Kilibarda und M. Sc. Jovanka Šaranović

Der Einfluß des geographischen Raums auf die Politik des russischen Staates von seinen Anfängen – Kiewer Rußland, Moskauer Fürstentum und dem zaristischen Rußland – über der Sowjetunion bis heute gibt einen empirischen Beweis der „realistischen“ Geopolitik, in der Macht, Distanz und Expansion eingebunden worden waren. Die Muster der Gestaltung der geopolitischen Denkungsweise und Handlung waren in allen Phasen Rußlands ähnlich, aber abhängig von der jeweiligen Geschichtsperiode waren ihre Formen und ihre Bedeutung verschieden.

Zur Zeit ist Rußland wegen der schweren wirtschaftlichen Lage, der unstabilen politischen Verhältnissen im Land und des ungünstigen demographischen Bildes den starken innen- und außenpolitischen Drücken ausgesetzt. Was die außenpolitischen Pläne betrifft, hat Rußland drei geopolitischen Varianten: Strategie der Expansion, Strategie des Nachgebens und Positionsstrategie.

Neben diesen Varianten gibt es auch anderen Möglichkeiten angesichts der Zielrichtung der Pläne. In diesem Hinsicht spricht man von drei Hauptorientationen des heutigen Rußland: Hinwendung zum Westen (Atlantismus), Hinwendung zum Osten (Uralismus) und Hinwendung zu sich selbst (Neuantiimperialismus). Welche Orientation angenommen werden wird, hängt von den Chancen ab, daß sie in der Form eines konkreten geopolitischen Verhaltens verwirklicht wird.

Nationalsozialismus und der deutsche Protestantismus

Prof. Dr. Miroljub Jevtić

Da die Religion auf die bewaffneten Konflikte und die Kriegsdoktrin in hohem Maße eingewirkt hatte, ist es möglich, das bestimmte Ereignisse sich wiederholen können, solange es die dogmatischen Gründe für die Gestaltung einer Kriegssichtweise gibt. Für die Verteidigungspolitik aller unter dem Einfluß Deutschlands stehenden Länder ist es deshalb besonders wichtig, die Verhältnisse zwischen dem Nationalsozialismus und dem deutschen Protestantismus zu verstehen.

Alle protestantischen Fachleute sind darüber einig, daß Protestantismus in Deutschland die entscheidende Bedeutung für Hitlers Machtergreifung gehabt und den Aufbau und die Erhaltung der deutschen Kriegsmaschine die Unterstützung gegeben hätte. Die protestantische Gemeinschaft samt allen Theologen, Bischöfen und Pfarrern hatte nationalsozialistischer Ausrottung der Juden unterstützt oder sich demgegenüber zumindest gleichgültig benommen.

Đerdap als Faktor der Regionalzusammenarbeit auf dem Balkan

Dr. Radoje Zečević

Nach der Aufzählung der geographischen und geschichtlichen Grundlagen über die Donau weist der Autor in diesem Artikel auf die Bedeutung dieses zweitgrößten europäischen Flusses hin. Die Wichtigkeit der Donau für den Handel und die internationalen Verbindungen wird durch die Interesse der Großmächte für Donauram. Der Kampf um die Herrschaft in diesem Gebiet wurde während der Regulierung des freien Verkehrs durch Đerdap besonders ausgeprägt.

Nachdem der Đerdap-Damm gebaut worden war, wurde das Problem der Donauschiffahrt auf beste Weise gelöst, was für die Regionalzusammenarbeit der Bundesrepublik Jugoslawien und Serbien auch künftig von großer Bedeutung sein wird.

Operation „Desert Storm“ und die NATO-Aggression gegen Jugoslawien – Ähnlichkeiten und Verschiedenheiten

---

Oberst i. R. Dr. Todor Mirković

Im Rahmen eines besonders aktuellen und komplexen Themas erörtert der Autor mehrere Fragen – von den Beweggründen und Zielen der Operationen „Desert Storm“ und „Allied Force“ (Aggression gegen Jugoslawien) bis zum Ende dieser Einsätze und den danach entstandenen Situationen. Die Vorbereitung der Einsätze betrachtet der Autor durch die nachrichtendienstliche Bearbeitung des Kriegsschauplatzes, psychologische und andere Vorbereitung der Öffentlichkeit in eigenen Ländern und in der Welt sowohl durch die Heranziehung und Entfaltung der Truppen für die

Operationen. Er glaubt, daß für den Beginn und Verlauf der Operationen eine massive Verwendung der Kampftechnik neuester Technologie charakteristisch sei und daß diese Operationen eine ganz neue Form der Kriegführung seien.

Besondere Aufmerksamkeit wird der Medienunterstützung der Einsätze und den von den angegriffenen Ländern ergriffenen Verteidigungs- und Schutzmaßnahmen gewidmet, wobei das Hauptgewicht auf die Tätigkeiten der Armee Jugoslawiens gelegt wird. Statt eine Schlußbetrachtung zu geben, gibt der Autor einige Folgen der Einsätze und ihre Wirkung auf die internationalen Verhältnisse. Es wird auch auf die neue Lage – die Verschärfung der Krisen – im Golfraum und auf dem Balkan.

Die Modellierung der strategischen Bewaffnung in der multipolaren Welt

---

Prof. Dr. Katica Stevanović-Hedrih und Oberst Dr. Branko Đedović

Die technisch-technologische Vervollkommnung der Waffen und daß Bewußtsein von den verschiedenen Aspekten und Dimensionen ihrer Zerstörungswirkung haben das Bedürfnis nach einer mathematischen Herangehensweise in der Analyse der strategischen Bewaffnung in den wirtschaftlich hochentwickelten und militärisch hochausgerüsteten Staaten bedingt. Eine Welt mit mehreren Militärmächten macht eine „Welt mit mehreren Machtpolen“, die an die Stelle der vorherigen bipolaren und derzeitigen unipolaren Struktur kommen könnte. Da die Konkurrenz der Macht der Grund für die strategische Stabilität sein könnte, ist es notwendig, die Militärdoktrinen und die Strukturen der Streitkräfte der die eigenen Interessen verteidigenden Großmächte zu revidieren.

Auf Grund der mathematischen Stabilitätstheorie wird in diesem Artikel definiert, wie groß und welcher Art die Militärmacht mehrerer Staaten (Großmächte) in den Umständen des Weltfriedens sein sollte. Es wird die Herangehensweise zur Definierung und Erforschung der Grundfragen der Stabilität, Bewaffnung und des militärstrategischen Gleichgewichts vorgeschlagen. Den Hauptparametern der Verhältnisse in solchem System nach wird auf die neuen Forschungen aus diesem Gebiet und ihre Ergebnisse hingewiesen. Das reale System wird mit den Differential-, Kontinual- und Diskretgleichungen, d. h. mit einem dynamisch-mathematischen Modell, vorgestellt. Es wird auch den Grund für die Analyse und Synthese des Systems der Bewaffnungsverwaltung vom Standpunkt der Bedürfnisse und der notwendigen Stabilitätsumstände aus gegeben.

Die Herangehensweisen zur Projektierung der Organisationsstrukturen der Führung im Verkehrsdienst

---

Hauptmann I. Klasse M. Sc. Boban Đorović

In dieser Arbeit werden die Erfahrungen und die Möglichkeiten der Anwendung der Methode der Organisationswissenschaften in der Ausarbei-

tung der Militärorganisation und -formation betreffenden Lösungen in der Armee Jugoslawiens gegeben. Es wird die Methodologie der Projektierung der Organisationsstruktur der Führung im Verkehrsdienst am Beispiel des Kommandos eines Transportbataillones gegeben. Um die Projektierungsmethodologie zu definieren, werden die Herangehensweisen zur Projektierung der Organisationen und Organisationsstrukturen in der Gesellschaft, den Verkehrs- und Transportunternehmen der ausländischen Armeen und der Armee Jugoslawiens erörtert.

Die Einwirkung der Religionstradition auf die Moral der Armee Jugoslawiens

---

Oberst M. Sc. Jovan Gligorić

Auf Grund der Religion und Tradition versucht der Autor einerseits die kämpferische Traditionen, welche die Religion beeinflusst hatte und die so eine besondere Qualität bekamen, zu isolieren, definieren und erklären. Andererseits möchte er vom Standpunkt der Bedeutung und Notwendigkeit der Ausbildung der Moral aus zeigen, daß die Religionstraditionen zu Verhaltensregeln und Inspiration für Heldentaten auf dem Schlachtfeld werden können.

Im Artikel wird auf bestimmte Formen der Religionstradition aus den Aufzügen, Aufständen und Kriegen von Serben und Montenegrinern, deren Einfluß auch in der Armee Jugoslawiens festgestellt werden kann, hingewiesen.

Die Lage und die Möglichkeiten der Funktionierung von Binnenschifffahrt und -transport in den Umständen der Verteidigung

---

Oberst Prof. Dr. Dragutin Jovanović

Auf dem Markt der Verkehrs- und Beförderungsdienstleistungen haben die Binnenschifffahrt und der -transport wegen der vielen Vorteile gegenüber den Hauptkonkurrenten - Straßen- und Eisenbahnverkehr - eine besondere Bedeutung. Das sind vor allem die viel niedrigeren Transportkosten, die Möglichkeit der Entwicklung und Anwendung der neuen Technologien in den technologischen Subsystemen, der Planung und Prozessverwaltung im Verkehr und Transport sowie in der Ausnutzung multimodaler Verkehrsnetze.

Der Autor meint, daß dieser Verkehrszweig sowohl im Zivil- als auch im Militärbereich ungerechtfertigt vernachlässigt werde. Die schlimmste Lage findet man in den Bereichen der Kapazitäten der Transportmittel, der Anwendung der modernen Transporttechnologien, der Technologie des Ein- und Ausladens und der Informationstechnologie im Beförderungsprozessverwaltung.

Die Bildung des neuen Heeres in Italien

Oberst i. R. Tomislav Jovanović

Im italienischen Heer läuft zur Zeit ein Reorganisationsprozeß unter dem Arbeitsnamen „Projekt Heer 2000“. Es wird geplant, ein neues, 137.000 Menschen starkes Heer zu bilden, das folgende Aufgaben zu erfüllen habe: die Verteidigung des Staatsterritoriums und der –integrität Italiens, Hilfeleistung im Falle der Katastrophen, die Einsätze im Menschenrechtsschutz, Unterstützung in den Friedensoperationen und die Krisenbewältigung außerhalb der Verantwortungzone der NATO. Die Bildung des neuen italienischen Heeres wurde 1998 begonnen. Bis heute hat man die Änderungen im System des Kommandowesens und der Führung durchgeführt. Es wurden auch die Bildung der neuen Struktur des Heeres und die Umgestaltung der Verwaltungs- und Vollziehungsorgane der Nachschubtruppen veranlasst.

Die Entwicklung und Rolle des Nachrichten- und Sicherheitsdienstes Rumäniens im 20. Jahrhundert

---

Dr. Milan Milošević

Die Ereignisse in Rumänien und seiner unmittelbaren Umgebung während des 20. Jahrhunderts haben auf das System des Nachrichten- und Sicherheitsdienstes oft entscheidend eingewirkt. Ab 1908, als das erste Nachrichtendienst errichtet wurde, wurden die rumänischen Sicherheitsdienste schrittweise reorganisiert, transformiert und aufgelöst, wobei auch die neuen gebildet wurden, was vom aktuellen Regime im Staat abhängte. Besonders ausgeprägt war dies in den Jahren 1940, 1944, 1947–1950, 1972 und 1989.

Ungeachtet dessen, daß die zwischenstaatlichen Verhältnisse von Königreich Serbien, Königreich Jugoslawien und SFRJ mit Rumänien vorwiegend gut und konstruktiv waren, muß die Tatsache berücksichtigt werden, daß die Geheimdienste Rumäniens in bestimmten Perioden (1940–1944 und 1948–1955) neben den nachrichtendienstlichen Tätigkeiten auch die typischen terroristischen und andere subversiven Aktionen ausgeübt hatte.

Nach 1989 wurde in Rumänien ein ganz neues, den Nachrichtendiensten der NATO-Mitglieder ähnliches System des Nachrichten- und Sicherheitsdienstes gebildet und in Gang gesetzt. Es war das Ergebnis der Bestrebung derzeitiger rumänischen Regierung, sich der WEU und NATO möglichs nahe zu kommen, u. a. durch den Beitritt Rumäniens der „Partnerschaft für Frieden“ und dem NATO-Rat.

Die Erfahrungen aus der NATO-Luftoperation in Kosovo

Jürgen Höche

Sechs Monate nach der NATO-Luftoperation in Kosovo analysiert der Autor, Generalleutnant Jürgen Höche (bis 1. Dezember 1999 Luftwaffen-

kommandochef), die Erfahrungen mit der Planung und Durchführung sowie die Resultate des Einsatzes. Es werden die Leistungen und der Beitrag der deutschen Luftwaffe besonders hervorgehoben und die Ausrüstung der Luftwaffe mit der modernen Bewaffnung und Technologien sowie taktische Ausbildung für ein effizienteres Handlung in ähnlichen Einsätzen vorgeschlagen.

Die bibliometrische Analyse der Zeitschrift „Vojno delo“ (1970–1992)

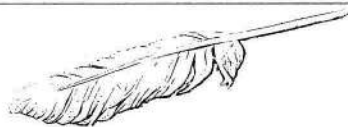
M. Sc. Bosiljka Cicmil

Für die Erforschung und Feststellung der statistischen Charakteristiken der in der Zeitschrift „Vojno delo“ im Zeitraum von 1970 bis 1992 veröffentlichten Originalartikel wurde das Verfahren der Korpusquantitativanalyse benutzt. Die Erforschung umfasste 843 Originalbeiträge samt angeschlossener zitierter Bibliographie.

Die bibliometrische Analyse wurde nach der Anzahl der Originalartikel mit Quellenangaben und Zitaten und ohne sie, der Anzahl der Autoren, den Sprachen der Artikel, der Zugehörigkeit des Korpus zu bestimmten Wissenschaften und der durchschnittlichen Anzahl der an den Originalartikel angeschlossenen Bibliographie durchgeführt. Es wurde auch die Anwendbarkeit des Produktivitätsgesetzes von Lotka auf den erforschten Korpus geprüft.

Die Erforschung dürfte zeigen, daß „Vojno delo“ eine multidisziplinäre Zeitschrift sei. Der Großteil der Artikel (40,81%) stammt aus der Militärwissenschaft. Das Verhältnis zwischen den Artikel mit angeschlossenen Zitaten und den Artikel ohne Zitaten ist 1,21 : 1 zugunsten der erstgenannten. Die beschleunigte Entwicklung der Militärwissenschaft hat keine Auswirkungen auf die Anzahl der Artikel gehabt. Alle Artikel wurden serbokroatisch geschrieben. Es wurde festgestellt, daß die Artikel der Einzelautoren überwiegen. (Die durchschnittliche Anzahl der Autoren ist 1,05 pro Artikel.) Durchschnittsanzahl der Zitate und Quellenangaben pro Originalartikel hängt vom Wissenschaftsbereich ab: 10,26 für die Militärwissenschaft. Auf Grund der Anwendung des Produktivitätsgesetzes von Lotka auf den erforschten Korpus wurde eine hohe Korrelation festgestellt, was bisher für die Erforschungen in den Sozialwissenschaften kaum kennzeichnend war. Vom Standpunkt der Distribution der Zitaten und Quellenangaben aus wurde bestätigt, daß viele Artikel wenig Zitate und Quellenangaben beinhaltet, und umgekehrt.

Атакой на человеческий мозг до нового мирового порядка

Проф. д-р Светозар Радишич, полковник

Введением *нового мирового порядка*, обусловлены значительные изменения в теории, доктрине, законодательстве и практике военного искусства. В настоящее время невооруженные формы агрессии преобладают и оттесняют вооруженные формы. Неокортикальная война – это атака на человеческий мозг, с целью склонения населения страны, подвергшейся агрессии, отождествить интересы агрессора с собственными интересами. Во всеразмерной обороне необходимо использовать все духовные, умственные и материальные потенциалы народа, подвергаемого агрессии.

Исторические корни и вызовы геополитики современной России

Проф. д-р Зоран Килибарда, полковник, и канд. наук Йованка Шаранович

Влияние характеристик географического пространства на политику российского государства, начиная с его начала в форме т. н. Киевской Руси, потом Московского княжества и царской России, вплоть по нынешние дни предоставляет эмпирическое доказательство „реалистической“, геополитики, в которой увязывались мощь, расстояние и экспансия. Схемы формирования геополитического мышления и поведения совпадали во всех этапах существования России, но их форма и значение варьировали в зависимости от исторического периода.

В настоящий момент, по причине тяжелой экономической ситуации, неустойчивых отношений в стране и несоответствующей демографической картины Россия подвергается сильным геополитическим давленим. У нее имеются три стратегических варианта в отношении внешнеполитических стремлений: стратегия экспансии, стратегия уступок и позиционная стратегия.

Кроме указанных, существуют и другие варианты, исходя из направлений этих стремлений. В связи с этим говорят о трех главных ориентировок современной России: поворот к Западу (атлантизм), поворот к Востоку (урализм) и поворот к себе (неоантиимпериализм). Какой вариант она выберет, будет зависеть от того, какой из них имеет самые большие возможности превращения в жизнь в форме более конкретного геополитического поведения.

Нацизм и немецкий протестантизм

Проф. д-р Миролуб Евтич

Учитывая, что религия оказывала значительное влияние на вооруженные столкновения и военную доктрину, имеется возможность повторения определенных событий до тех пор, пока существуют догматические основы для формирования взгляда на войну. Поэтому понимание взаимоотношения между нацизмом и немецким протестантизмом является весьма важным для оборонительной политики всех стран, находящихся под влиянием Германии.

Все протестантские авторитеты согласны, что нацизм в Германии имел решающее значение для прихода Гитлера к власти и что он оказал помощь в создании и сохранении немецкой военной машины. Протестантская общность с теологами, епископами и священниками во главе оказывала поддержку или по крайней мере относилась равнодушно к нацистским погромам и уничтожению всех инакомыслящих, в частности евреев.

Джердап как фактор регионального сотрудничества на Балканах

Д-р Радое Зечевиц

Автором в статье, после предоставления основных географических и исторических данных, связанных с Дунаем, указывается на значение этой второй по величине реки в Европе. Важность Дуная для торговли и международных связей подтверждается заинтересованностью великих держав в территориях, омывавшихся его волнами. Борьба за господство в этой области особенно проявлялась при урегулировании свободного плавания в Джердапе.

Строительством плотины на Дунае проблема плавания по Дунаю была решена лучшим способом, что будет иметь большое значение для регионального сотрудничества СР Югославии и Сербии в будущем.

Операция „Гроза в пустыне“ и агрессия Североатлантического пакта на Югославию – сходства и различия

Д-р Тодор Миркович, полковник в отставке

В рамках весьма актуальной и комплексной темы автором рассматриваются многочисленные вопросы, начиная с повода и целей операций „Гроза в пустыне“ и „Объединенные силы“ (агрессия на Югославию) вплоть до их окончания и новосоздавшихся ситуаций. Подготовка операций он рассматривает в рамках разведывательной подготовки, театра, психологических и других подготовок собственной и мировой

общественности, ввода и развития сил на операционных основах и др. Для начала и хода операций автор считает характерным массовое использование средства боевой техники самых современных технологий (характеристики и способ их употребления) и подчеркивает, что эти операции относятся к совсем новому способу ведения войны.

Автор посвятил определенное внимание поддержке операций со стороны средств массовой информации, а также мерам обороны и защиты, предпринятым странами, подвергавшимися агрессии, причем основное внимание уделяя действиям Войска Югославии. Вместо вывода, автор приводятся некоторые последствия операций и их влияние на международные отношения, а также указывается на ситуацию (углубление кризиса) в зоне Персидского залива и на Балканах.

Моделирование стратегических вооружений в многополярном мире

Проф д-р Катица Стеванович – Хедрик и д-р Бранко Джедович, полковник

Техническо-технологическое совершенствование оружия и сознание о различных аспектах его уничтожающего действия обусловили необходимость использования математического подхода к анализу динамики стратегического вооружения в экономически развитых и в военном отношении высоко оснащенных странах. Мир с несколькими мощными в военном отношении державами составляет *мир с несколькими полюсами управления*, который мог бы унаследовать до сих пор существовавшую биполярную и нынешнюю монополярную структуру. Учитывая, что конкуренция в области мощи может стать основой стратегической стабильности, необходимо провести ревизии в военных доктринах и структурах сил сверхдержав, защищающих свои интересы.

На основании математической теории стабильности в статье определяется, какой должна быть военная мощь нескольких стран-сверхдержав в условиях мира во всем мире. Предлагается подход к определению и изучению фундаментальных проблем стабильности вооружений и военно-стратегического равновесия. На основании главных параметров отношений в такой системе указывается на новейшие работы в этой области в мире и на их результаты. Реальная система представлена дифференциальными непрерывными и дискретными уравнениями, т. е., динамическо – математической моделью. Также предлагается основа анализа и синтеза системы управления процессом стратегических вооружений с точки зрения требования и необходимых условий стабильности.

Подходы к проектированию организационных структур органов управления в транспортной службе

Канд. наук Бобан Джорович, капитан

В работе показывается опыт и возможности применения метода организационных наук при оформлении организационно-штатных ре-

шений в Войске Югославии. Определяется методология проектирования организационных структур органов управления транспортной службы на примере командования автобатальона. С целью определения методологии проектирования рассматривались подходы к проектированию организации и организационных структур в обществе, транспортных организациях, зарубежных армиях и войске Югославии.

Влияние религиозной традиции на боевой моральный дух войска Югославии

Канд. наук Йован Глигорич, полковник

Автор пытается на основании веры и традиции выделить, определить и объяснить боевые традиции, которые под влиянием религии получили особое качество, с одной стороны, и, исходя из значения и потребностей строительства морального духа, показать каким образом религиозные традиции, могут стать правилами поведения и вдохновением на подвиг воинов на поле брани, с другой стороны.

В статье указывается на некоторые формы религиозной традиции, исходящие из бунтов, восстаний и войн сербского и черногорского народов, влияние которых можно достоверно обнаружить и в Войске Югославии.

Состояние и возможности функционирования внутреннего водного транспорта и транспорта в условиях обороны страны

Проф. д-р Драгутин Йованович, полковник

На рынке транспортных услуг, в сфере грузового транспорта внутренний водный транспорт и транспорт имеют особое значение по причине многочисленных преимуществ в сравнении с главными конкурентами – автомобильным и железнодорожным транспортом. К ним относятся прежде всего многократно сокращенные транспортные расходы, возможность развития и применения новых технологий в технологических подсистемах, планирование и управление транспортным процессом и эксплуатация многомодальных транспортных цепей.

Автор считает неоправданным то, что не уделяется необходимое внимание этой транспортной отрасли как в гражданской области, так и в сфере перевозок для потребностей системы обороны. Наиболее неблагоприятная обстановка связана с мощностями транспортных средств и применением современных транспортных технологий, технологией погрузки и разгрузки и информационной технологией в области управления процессом перевозок.

В статье указывается на возможности внутреннего водного транспорта и транспорта в системе обороны и на значение его более интенсивного использования, как в условиях мирного времени, так и в условиях обороны страны.

Создание новых сухопутных войск Италии

Томислав Йованович, полковник в отставке

В Сухопутных войсках Италии в настоящее время идет реорганизация под военным названием *Проект сухопутные войска – 2000*. Планируется формирование новых сухопутных войск, численностью 137000 человек, способных к выполнению следующих задач: оборона национальной территории и суверенитета Италии, оказание помощи в случае стихийных бедствий, привлечение к защите прав человека, поддержка мораторием операциям и урегулирование кризисов вне зоны ответственности Североатлантического пакта. Создание новых сухопутных сил Италии началось в 1998 году. До сих пор закончены изменения в области управления, а начались формирование новой структуры Сухопутных войск и реорганизация органов управления и исполнительных органов тыла.

Развитие и роль системы разведки и безопасности Румынии в XX веке

Д-р Милан Милошевич

События внутри Румынии и ее непосредственном окружении в XX веке часто оказывали решающее влияние на систему разведки и безопасности этой страны. Начиная с 1908 года, когда учреждена первая разведывательная организация, румынские службы безопасности непрерывно реорганизовывались, преобразовывались и отменялись, а новые создавались в зависимости от актуального режима в стране (особенно в 1940, 1944, 1947–1950, 1972 и 1989 гг.).

Несмотря на то, что межгосударственные отношения Королевства, Сербии и обеих предшествующих Югославий преимущественно были хорошими и конструктивными надо учесть факт о том, что специальные службы Румынии в определенных периодах (1940–1944, 1948–1955), наряду с разведывательным исследованием Югославии, выполняли типичные террористические и подрывные активности.

После 1989 года в Румынии сформирована и внедрена совсем новая система разведки и безопасности, похожая на разведывательные системы стран участниц Североатлантического пакта. На это влияло стремление нынешних румынских властей предельно приблизиться к Западноевропейскому союзу и НАТО, между прочим и присоединением к *Партнерству во имя мира* и Североатлантическому парламенту.

Опыт воздушной операции Североатлантического пакта в Косове

Йирген Хехе

Шесть месяцев после воздушной операции НАТО в Косове автор (генерал-лейтенант Йирген Хехе, начальник Командования ВВС СР

Германии до 1 декабря 1999 г) анализирует опыт планирования и выполнения операции и достигнутые результаты. Им особенно подчеркиваются результаты действий и вклад немецких Военно-воздушных сил, предлагает их оснащение современным вооружением и технологиями, а также тактическое обучение для более эффективного привлечения к выполнению подобных задач.

Библиометрический анализ журнала „Войно дело“ (1970–1992)

Канд. наук Босилька Цицил

Для исследования и определения статистических характеристик оригинальных статей опубликованных в журнале „Войно дело“ в период с 1970 по 1992 г., использовался количественный анализ корпуса. Исследования проводились на 843 оригинальных приложениях с подключенными цитируемыми библиографическими единицами.

Библиометрический анализ сделан по: количеству оригинальных статей с и без референций и цитат, количеству авторов, языку статьи, предметной принадлежности корпуса к отдельным наукам и по среднему количеству подключенных библиографических единиц к оригинальной статье. Испытаниям подвергалась применяемость закона Лотки о производительности на исследованном корпусе.

Исследования показали, что „Войно дело“ является мультидисциплинарным журналом. Большинство статей (40,81%) относится к области военной науки. Отношение между статьями с и без референций/цитат, весьма неблагоприятное (1,21 : 1 в пользу статей с подключенными библиографическими единицами). Ускоренное развитие военной науки не отразилось на увеличении количества статей. Все статьи написаны на сербскохорватском языке. Обнаружено преобладание статей одиночных авторов (среднее количество авторов по одной статье составляет 1,05) по принадлежности корпуса к общественным и гуманитарным наукам. Среднее количество цитат и референций на одну оригинальную статью зависят от научной области (в области военной науки – 10,26). На основании применения закона Лотки о производительности на исследовательском корпусе обнаружена высокая степень корреляции, что до сих пор не было свойственно исследованиям в общественных и гуманитарных науках. С аспекта распределения цитат и референций подтверждено, что большое количество работ содержит небольшое количество референций/цитат и наоборот.

Ликовно-графички уредник
Божидар Мркоња

Језички редактор
Нада Драгишић

Преводиоци:

на енглески
Душан Исаковић

на француски
Милан В. Петковић

на немачки
Александар Сенић

на руски
Весна Иванчевић

Коректор
Бојана Узелац

Тираж 1.600 примерака

Штампа: ВОЈНА ШТАМПАРИЈА – БЕОГРАД, Генерала Жданова 40 б

На основу мишљења Министарства за науку и технологију Републике Србије, бр. 413-00-222/95-0101, од 19. 06. 1995. године, часопис је ослобођен пореза на промет.

УДК – Центар за војнонаучну документацију и информације (ЦВНДИ)